

Zaman dediğimiz şey alçı gibi donmuyor maalesef, akıp geçiyor su gibi. Zamanında bizler aile büyüklerimizden geçmişimize, atalarımıza, yaşadığımız olaylara dair anlatılanları dinleyebildik. Şimdi ne anlatımlara uygun mekân ve ortam, ne anlatan ve ne de dinleyen var. Oysa atalarımızın, dedelerimizin urvan ve isimleri onlardan bizlere kalan birer yadığıdır. Ama bu yadığa yadığır olan bu urvan ve isimler birçok şey gibi kaybolup gidecek. Bu kitabımızın yazılma amaçlarından biri sonraki neslimizin geçmişlerini, kök ve kökenlerini bilmelerine yardımcı olmak ise, bir diğeri de bizlere yadığır kalan urvan ve isimlerin yaşatılmasını sağlamak, gidenleri yâd etmektir.

Çalışmamızda hikâyenin bütünselliği dikkate alınarak yazılar sıralanmıştır: Çayüşü'nden Ergani'ye: Uzun bir yürüyüş kitabında yer alan Sofîbekîrler'e ait yazılarla başlıyor ve sonrasında *Eski Zamanlarda Çöveler* yazan; Ali Haydar Üzülmaz'ın kaleme aldığı *Dedem Abdullah Üzülmaz* başlıklı anıları; Eşref Üzülmaz'ın bir tarihçi olarak Zekeriya dedesinden ve başka akrabalarından duyduklarını ağızda kalanlarla harmanladığı *Aile ve Soyumuzla İlgili Hikâyeler*; Abdurrahman Üzülmaz'ın *Kavas Mehmed ve Sofîbekîrîgâhları* yazan sıralanıyor sırasıyla. Şecerelerin temalini Eşref am, sonrasında birlikte hazırladık. Osmancık belgelerinde Latin harflerine dönüştürülen Abdurrahman ve Eşref birlikte yaptılar. Fotoğrafları bulmada hepimizin katkısı var.

Çalışmamızın hak ettiği ilgiyi bulacağını umuyor ve bu kitap vesilesiyle ismini bildiğimiz ve bilmediğimiz geçmişte yaşamış tüm aile büyüklerinizi rahmet, saygı ve sevgiyle anıyoruz.

KÖKÜMÜZ/KÖKENİMİZ
KAVAS MEHMED VE SOFİBEKİRLER

Kökümüz/Kökenimiz KAVAS MEHMED VE SOFİBEKİRLER

Müslüm Üzülmaz
Ali Haydar Üzülmaz
Eşref Üzülmaz
Abdurrahman Üzülmaz

Müslüm Üzülmaz
Ali Haydar Üzülmaz
Eşref Üzülmaz
Abdurrahman Üzülmaz

**Kökümüz Kökenimiz
KAVAS MEHMED
VE
SOFİBEKİRLER**

Müslüm Üzülmöz
muslimce@yahoo.co.uk

Ali Haydar Üzülmöz
ah.uzulmez@hotmail.com

Eşref Üzülmöz
euzulmez_9@hotmail.com

Abdurrahman Üzülmöz
abdurrahmanuzulmez@gmail.com

Editör: Müslüm Üzülmöz

Mizanpaj: Müslüm Üzülmöz

Kapak Resmi: Cüma Dedenin Askerlik Tezkeresi

Baskı: Asmaaltı Yayınları

Basım Tarihi: Kasım 2022

İÇİNDEKİLER

Önsöz -Müslüm Üzülmöz.....	5
Başlarken -Eşref Üzülmöz	9
MÜSLÜM ÜZÜLMEZ	13
I. Çayönü’nden Ergani’ye: Uzun Bir Yürüyüş Kitabında Yazılanlar.....	15
II. Eski Zamanlarda Üçevler.....	29
ALİ HAYDAR ÜZÜLMEZ	95
Dedem Abdullah Üzülmöz.....	97
EŞREF ÜZÜLMEZ	105
A. Aile ve Soyumuzla İlgili Hikâyeler	107
I. Kavas Mehmed	108
1. Bağ Bozumu ve Kavas Mehmed’in Hırsızla Mücadelesi	108
2. Kavas Mehmed’in Oğlu Abo’nun Öldürülmesi	109
II. Sofi Bekir (Mehmet Bin Bekir)	113
Sofi Bekir İle Yüzbaşı Arındaki Mücadele	113
III. Bekir Bin Cüma (1861-1948)	115
1. Cüma Dede’nin Eve Gelen Soyguncuyu Vurması	115
2. Cüma Dede’yi Korkutmak İçin Buğdaylarının Yakılması	116
3. Cüma Dede’nin Öküzlerinin Ahırdan Alınıp Götürülmesi	117
4. Cüma Dede’nin Ermeni Meryem İle Evliliği	118
IV. Zekeriya Üzülmöz	120
1. Zekeriya Dede’nin Ermeni Genç İle Güreşi	120
2. Ermeni Haço (İsmail) Usta	120
3. Şeyh Sait İsyanı (13 Şubat 1925)	125
4. Zekeriya Dede’nin Askerlik Macerası	129
5. Seferberlik Zamanı	131
6. Demir Arabalarla Gelen Almanlar	132
7. Kıtık Zamanı (1945) ve Sarı Öküz	134
8. Bir Hikaye: ‘Ödü Kopan Adam’	136
V. Abdullah Üzülmöz Dedem	137
VI. Zülküf Parlak Dedem	138
B. Zekeriya Üzülmöz Dedem Ve Benim Onunla Hatıralarım	140
ABDURRAHMAN ÜZÜLMEZ	151
Kavas Mehmed ve Sofibekir Oğulları	153
1.Giriş	153
2. Kavas Mehmed Kimdir?	156
3. Kavasogulları’ndan Sofibekiroğulları’na	166
4. Şecereler, İsimler Ve Akrabalık İlişkileri	177

BELGELER	183
1. Cüma Dedenin Askerlik Tezkeresi	185
2. Hatun Düzü'ne Ait Belge	192
3. Temettü'at Vergisine Mahsus Teskeredir(1)	194
4. Temettü'at Vergisine Mahsus Teskeredir (2)	197
5. Dava (Seğiresi)?	200
6. Zekeriya Üzülmmez'e Ait Tezkere	203
7. Zekeriya Üzülmmez'e Ait Neferin Defteri	206
8. Zekeriya Üzlmez-T.C. Nüfus Hüiyet Cüzdanı	210
9. Abbas Dedenin Eşi Hava Üzülmmez'e Ait Nüfus Hüviyet Cüzdanı	212
 ŞECERELER /SOYAĞACI	213
1. Üzülmmez Ailesinin Şeceresi/Soyağacı (I)	215
1. Üzülmmez Ailesinin Şeceresi/Soyağacı (II)	216
2. Çakın/Çakır Ailesinin Şeceresi/ Soyağacı	217
3. Söğüt Ailesinin Şeceresi/Soyağacı	218
 EKLER	219
1. Müslüm Üzülmmez'e Açık Mektup –Abdurrahman Üzülmmez	221
2.“Çayönü'nden Ergani'ye: Uzun bir yürüyüş”e Dair –Eşref Üzülmmez ...	224
3. Ergani Tren İstasyonu Açılalı 80 Yıl Oldu –Müslüm Üzülmmez	227
4. Şevki Bey ve Hakkındaki Kimi Bilgiler –Müslüm Üzülmmez	231
5. Babam, Tostloy ve Bal Arıları –Müslüm Üzülmmez	235
6. Kovan: Acımasız Ballı Dünya	239
7. Nurettin Değirmenci'nin 20 Mart 2008 Tarihli Mektubu	242
8. Kumar, Dostoyevski ve Babam	244
9. Çaresizliğin Sessiz Çığılığı	247
10. Kardeşime Gece Gelen Şiir	253
11. Gül Gulan Anam	255
12. Bir Başvuru ve Gelen Cevabi Yazı	258
 FOTOĞRAFLAR	261

ÖNSÖZ

Göçebe toplumlarda, daha doğrusu köylü anlayışının egemen olduğu toplumlarda tarih bilinci olmaz; bilgi, belge ve nesneler saklanıp korunmaz ve aile büyüklerinin anlatımları kayıt altına alınmaz. Bizler kasabada yaşamış olsak bile anlayış/zihniyet olarak köylü anlayışına sahip oluşumuzdan olacak ki aynı davranışı gösterdik; belgeleri, nesneleri koruyamadık, anlatılanları kayıt altına alamadık. Açıkçası, ben ve benim kuşağım akıl edip hiç düşünmedik bu gibi şeyleri. Geçmişimizin yok olup gitmesine seyirci kaldık. Örneğin Kavas Mehmed'e ait olan kalkan dedem Abdullah Üzülmmez'de, kılıcı ise dedemin ağabeyi Zekeriya Üzülmmez'deydi; Padişah tarafından kendisine verilmiş berat ve atının koşum takımı Ali Üzülmmez'deydi. Şimdi kılıç, kalkan, berat ve benzeri şeylerin hiçbirisi yok. Bunlar eskiciye de satılmış olabilir. Şimdi, iş işten geçtikten sonra elimizde yeterli bilgi ve belgelerinin bulunmayışından şikâyet etmekteyiz, üzülmekteyiz. Ama üzülmek yitirilenleri geri getirmiyor.

Bilgi ve belgelerin yok oluşunu hızlandıran önemli şeylerden biri de Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişteki radikal uygulamalardır: 1928 de "*Harf Devrimi*" ile Arap harflerinin yerine Latin harflerinin kabul edilmesi, okullarda Osmanlıca derslerin verilmeyişi ve Arap harfleriyle yazılı her türlü evrakın/belgenin günlük yaşamdan çıkartılması veya çıkmasıyla kök ve kökenle ilişki kesildi ya da kesilmesine neden oldu. 1915 Ermeni soykırımı, Cumhuriyetin kuruluşu sonrası mübadelelerin gerçekleştirilmesi ve Kürt isyanları nedeniyle nüfus ve tapu kayıtlarının "*ulusal güvenlik*" kapsamına alınması ve benzeri bir sürü bahaneyle gizli tutulması bu işin tuzu biberi oldu¹. Dahası, ülke tarihinin yarısından fazlası sıkıyönetim ya da olağanüstü hal ile geçmesi beraberinde birçok olumsuzluğu getirdi. "*Yasak yayın*" kaygı ve korkusuyla "*sakıncalı*" olsun olmasın birçok şey yakıldı veya imha edildi ya da birçok şeye el konuldu². Şimdi ara ki bulasın? Ama bizler her şeye rağmen

¹ 1) Devlet Bakanı Prof. Dr. Şuayip ÜŞENMEZ tarafından yayınlanan (T.C. Başbakanlık Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yabancı İşler Dairesi Başkanlığı'nın 29 Haziran 2002 tarih ve B.02.0.0014/3.00-0694 sayılı) bir genelgede "*1924 yılı ve öncesine ait kayıtlar ile ilgili*" işlem yapılmaması talimatı verilmiştir. Ayrıca 2006 yılında, Milli Güvenlik Konseyi, elektronik ortama aktarılan tapu kayıtlarının arşivlere devredilip araştırmacıların hizmetine sunulmasını ulusal güvenliğe aykırı bularak yasaklamıştır. 2) Kitabın sonunda yer alan EK: 6'daki Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'nün şahsıma gönderdiği yazı nasıl kırk dereden su getirildiğini göstermektedir.

² Abbas Üzülmmez'den Sofibekir'in oğlu Abbas hakkında bilgi ve belge istedim. Abbas; "*12 Eylül'de gözaltına alındığımda kitaplarla birlikte evde var olan geçmişe dair tüm belgeleri evde arama yapan ve beni gözaltına alanlar aldılar ve geri*

kendi ayıbımızdan kurtulmak için geçmişimizi, kök ve kökenimizi araştırmak, bulmak, öğrenmek istiyoruz. İstemekle kalmayıp elimizdeki bilgileri siz değerli akrabalarla paylaşıyoruz. Çok eksiğimizin olduğunun farkındayız. Olsun. Ne bulursak, ne kurtarırsak, ne yazarsak kârdır.

Zaman dediğimiz şey alçı gibi donmuyor maalesef, akıp geçiyor su gibi. Zamanında bizler aile büyüklerimizden geçmişimize, atalarımıza, yaşanmış olaylara dair anlatılanları dinleyebildik. Şimdi ne anlatımlara uygun mekân ve ortam, ne anlatan ve ne de dinleyen var. Oysa atalarımızın, dedelerimizin unvan ve isimleri onlardan bizlere kalan birer yadigârdır. Ama bu gidişle yadigâr olan bu unvan ve isimler birçok şey gibi kaybolup gidecek. Bu kitabımızın yayınlanış amaçlarından biri sonraki neslimizin geçmişlerini, kök ve kökenlerini bilmelerine yardımcı olmak ise, bir diğeri de bizlere yadigâr kalan unvan ve isimlerin yaşatılmasını sağlamak, gidenleri yâd etmektir.

Geçmişe dair anlatımlar genellikle kışın olurdu. Odun sobasının ısıttığı odada toplanılırdı. Akrabalar, tanıdıklar minderlere kurulur, büyükler sedirde otururdu. Bağ bahçeden, konu komşudan, günlük olaylardan, geçmişten konuşulurdu. Babam Cuma Üzülmaz'in (1931-1993) geçmişimize, dedelerimize, Şeyh Said ve Ermeni soykırımı gibi yaşanmış tarihi olaylara dair bir şey anlattığını hatırlamıyorum. Evde olduğu zamanlar çoğunlukla 1001 gece masallarına denk düşen masallar, hikâyeler ve -soran olduğunda- dini konulara dair açıklayıcı şeyler anlatırdı, ama o daha çok kahveye gitmeyi tercih ederdi. Zelo (Zeliha) nenem (1907-1997) genellikle masal anlatırdı, bazen de tarihi yaşanmış olaylara ve Kavas Mehmed'e dair bir şeyler anlattığını az çok hatırlıyorum. Dedem Abdullah Üzülmaz'in (1915-1979) ne masalla, ne hikâyeye, ne Hz. Ali'nin cenkleriyle bir alakası vardı. Onun tek ilgi alanı bağ bahçe işleri, buğdayın mercimeğin iyi oluşu veya olmayışıydı; avdı, tavşan ve kekliğin nerelerde bulunabileceği, hangi dağın kekliğinin sesinin güzel oluşuydu. Kendisinin de sesi güzeldi, ama sermayesi yoktu. Keyifli olduğu zamanlar bazen buğday biçerken, harman döverken, çift sürerken, eşekle yük taşıırken türkü söylediğini hatırlıyorum. Ali Üzülmaz (1907-1979) daha çok Hz. Ali'nin cenk kitaplarını okurdu. O cenk kitaplarını okurken çoğu kez dinleyenler ağlardı. Bazen de o günün siyasi olayları ve siyasi partileriyle ilgili açıklamalarda bulunurdu. Bekir Üzülmaz'in (1909-1989) genellikle avcılık ve taş yontuculuğu ile duvar ustalığı üzerine konuştuğunu hatırlıyorum. Ama Zekeriya Üzülmaz (1903-1986) bir başkaydı. Yaz, kış demez hep anlatırdı. Yazın bir ağaç gölgesinde, kışın sobanın yanında oturduğu minderin üstünde bildiklerini geçmişten ders çıkartılması babında bir bir anlatırdı. Anlatmadan bıkmazdı, tekrar tekrar anlatırdı. Şimdi

vermediler,” açıklamasında bulundu. Darbeler sadece insanların hayatını karartmıyor ki, tarihi de karartıyor. Ne diyelim? Belgelere el koyanlar, iade etmeyenler utansın!

geçmişimizle ilgili ne biliyorsak bu birazda Zekeriya Üzülmmez'in tekrarlı anlatımları sayesinde diyebilirim. Bizlere bol bol atalarımızı, dedelerimizi, yaşanmış tarihi/olayları anlattığı için her bakımdan övgüyü hak ediyor, kendisine minnettarız.

Bu anlatanların hiçbiri şimdi aramızda değil, bizleri bırakıp gittiler. Yaşamın kuralıdır: Ölüp gidenler bir dönem anılarda yaşasa da nihayetinde unutulur. Ama gidenlerle ilgili anılar, anlatılar yazıldığında tarihe kayıt düşülmüş olunur, tarihin sayfalarında küçükte olsa kendine bir yer bulur.

Anlatımları bizler ömrümüzün şafağından itibaren dinlemeye başlamıştık, şimdi günbatımına yaklaşıyoruz. Hayallere dalıp geçmişte geziniyor ve zorlu bir bellek çabası göstererek kırık dökük anıları ve anlatılanları toplamaya çalışıyoruz. Bizimkisi iğneyle kuyu kazma, ama umutluyuz. Çünkü: *“Söylenmiş kelimeler unutulabilir, ama duygusal bellek silinmez.”* Bir soy zincirinin bugün yaşayan halkalarından biri olan bizler bu kitabı yazarak özünde geçmişimizin kalıntılarını kurtarmak istiyoruz. Yazdıklarımız çok ünlü, özgül ağırlığı fazla olan bir aileye veya kişiye ait olmayabilir, ama bu bizim geçmişimizin hikâyesidir. Unutmayalım, nihayetinde *“herkesin elmasında kendi diş izi”* olur.

Bu çalışmamızın başlangıcı ve nedeni **Çayönü'nden Ergani'ye Uzun bir yürüyüş** kitabım oldu. 2005'te yayınlanan bu kitapta bazı şeyleri anlatırken yeri geldiğinde de yer yer **Sofibekirler** hakkında bazı kısıtlı bilgilere ve babamın amcası Zekeriya Üzülmmez'in anlatımlarına yer vermiştim. Bu fitili ateşledi. Bunun üzerine Eşref Üzülmmez, Sofibekirlere ait bilgi ve belgeleri toplayıp yazarak bu işin ağır işçiliğini yaptı. Abdurrahman Üzülmmez ise bir tarih bilim uzmanı olarak yazılanları, anlatılanları ve belgeleri anlamlandırmaya, yorumlamaya çalıştı. Her iki kardeş tarihçi olarak edindikleri bilgileri belleklerinde kayıtlı olanlarla birleştirerek geçmişimizi yazmaya çalıştı. Ali Haydar Üzülmmez ise dedemiz Abdullah Üzülmmez'i tanıtmaya çalıştı. Sonrasında Eşref'in istemesi üzerine yaşanan mekân Üçevler'i ben kaleme aldım. Bu çalışmada bizler ne kadar başarılı olduk bir şey söyleyemem, ama Sofibekirlerin torunları olarak elimizdeki bilgi kırıntılarından kendi tarihimizi kısmen de olsa yazmayı başardık diye bilirim. Hazırlamış olduğumuz kitap eksikte olsa elinizde, ama bizim bu konudaki çalışmalarımız henüz bitmedi, araştırmamız devam ediyor.

Toplum olarak bizler genellikle kendimizden çok başkalarını konuşuyoruz, yazıyoruz ve onların yaşam öykülerini biliyoruz. Kralları, padişahları, paşaları, siyasi liderleri, futbolcuları, şarkıcı ve türkücülerini, yazarları sorduklarında dilimiz hemen çözülür, saatlerce konuşabilir ya da sayfalarca yazı yazabiliriz. Ama kendi ailelerimizin geçmişine sıra geldiğinde dut yemiş

bülbül oluruz, tek sayfalık bir yazı yazamayız. Kendimizi, ailemizi, köyümüzü, kasabamızı, kentimizi bilmeden, tanımadan yaşamı ve değişimi nasıl anlamlandırabiliriz? Üstelik geçmiş yalnız anlatılanlarla sınırlı değildir; unutilan ve anlatılmayanlardır aynı zamanda. İşin doğrusu, aile büyüklerimiz hayattayken ve hatırlayabilme durumundayken yazmalıydık, ama yazamadık. Geç kaldık. Ne yapalım, zararın neresinden dönersek kârdır.

Yaptığımız alışma bir soy zincirinin belli bir dönemden sonra süreç içerisindeki akışıdır: Kavas Mehmed'den Sofibekir'e ve sonrasında da  z lmez soy isminin alınışının ve geçmişimizin flu hikâyesidir. Kaleme aldığımız bazı şeyleri eksik veya yanlış hatırlamış ve anlatmış olabiliriz, ama yanlış ve eksik yazmanın günahı boynumuza olacağının bilinciyle yazılanlar yazılmıştır. Özellikle de  vg den kaçınılmıştır.

Çalışmamızda hikâyenin bütünselliği dikkate alınarak yazılar sıralanmıştır: **Çayönü'nden Ergani'ye: Uzun bir yürüyüş** kitabımda yer alan Sofibekirler'e ait yazılarla başlıyor ve sonrasında **Eski Zamanlarda  evler** yazım; Ali Haydar  z lmez'in kaleme aldığı **Dedem Abdullah  z lmez** başlıklı anıları; Eşref  z lmez'in bir tarihçi olarak Zekeriya dedesinden ve başka akrabalarından duyduklarını aklında kalanlarla harmanladığı **Aile ve Soyumuzla İlgili Hikâyeler**; Abdurrahman  z lmez'in **Kavas Mehmed ve Sofibekiroğulları** yazısı sıralanıyor sırasıyla. şecerelerin temelini Eşref attı, sonrasında birlikte hazırladık. Osmanlıca belgelerin Latin harflerine dönüşümünü Abdurrahman ve Eşref birlikte yaptılar. Fotoğrafları bulmada hepimizin katkısı var. Aile olarak devletle zorunlu ilişkilerin dışında pek ilişkimizin olmayışı ve bir taşra kasabasında doğup büyümemiz nedeniyle; 1939 yılında Paris'te icat edilen fotoğraf ve fotoğraf makinasının günlük yaşantımıza çok geç girmesi, bazı akrabalarımızın konuya ilgisiz kalması ve bazılarıyla da ilişkilerimizin kopuk olması gibi nedenlerle atalarımızın fotoğraflarını bulmada zorlandık ve bazılarını da bulamadık. İleride bu ve benzeri eksiklikleri aşacağımızı umuyoruz. Kitabın sonunda ise değişik zamanlarda yazdığımız bazı yazıların da konuyla alakalı olacağını düşünerek ekte sunmayı uygun gördük.

Çalışmamızın hak ettiği ilgiyi bulacağını umuyor ve bu kitap vesilesiyle ismini bildiğimiz ve bilmediğimiz geçmişte yaşamış tüm aile büyüklerimizi rahmet, saygı ve sevgiyle anıyoruz.

Müslüm  z lmez
18 şubat 2015
Ayvalık/Balıkesir

BAŞLARKEN

Sevgili dedem, Zekeriya Üzülmaz'e ithaf ederim.

*“Endek endek hayli şeved,
Katre katre şeyli şeved”.*³

Biz insanlar geçmişin değerini zaman geçtikçe anlayabilmekteyiz. Geçmişte yaşayan insanlar, gelecekte yaşayacak insanlara farklı yaşamsal değerler ve farklı bakış açısı kazandırmak için bilgi paylaşımında bulunurlar. Önce bu bilgileri azar azar da olsa biriktirmek, kimsenin aklına gelmez.

İçinde yaşadığımız bölgenin, kültür seviyesinin telkin ettiği bir tarihi yorumlamak, yorum yapmaya mecbur bırakılmak aslında çok zordur. Çünkü zaman değişince, sonuçlarda değişir. Zaman akıp giderken zamana yetişmek çok zorlaşır. Benim geçmişim zaman içerisinde önüme çıkmaz diyordum ama her yerde karşıma çıktı. Çocukluğumda, ergenlikte, üniversitede ve iş hayatımda;

Zeki babam elimden tutardı, alır götürürdü camilerde peygamberlerin hikâyelerine,

Zekeriya dedem elimden tutardı, alır götürürdü büyük bağadaki hikâyelerine,

Zelo(Zeliha) nenem elimden tutardı akşamları, götürürdü Zühre ile Kerem'in hikâyelerine,

Şado(Şadiye) nenem elimden tutardı şarkılarıyla, Çadır payamın tepesindeki çaputların hikâyesine,

Abdullah dedem elimden tutardı Hatun Düzü'nde; öküzlerin, buğdayların, çekirgelerin hikâyelerine,

Ve Cuma amcam elimden tutardı, arı damında, sarı arının, çiçeklerin, balların hikâyelerine zamanla karıştırdım.

³ Azar azar çok olur, Katre katre sel olur. (Şeyh Said)

Güzel hikâyelerle büyürken birde baktım ki son zamanlarda çok anlatılan bir hikâye bizim hayatımız olmuş. “Üçevli çiftçi hikâyesi”/ “Arkansaslı çiftçi hikâyesi”⁴ aslında bizim ailemizin(sülalemizin) hikâyesi de buna benzer. En azından olaylar benim dışımda böyle gelişti.

Tarih öğretmeni veya tarih araştırmacısı olmaya karar verdiğimde zaten üniversite 3. Sınıfa gelmiştim. Seminer ve tez dönemlerimde okuldaki hocalarım aile tarihçiliğinden bahsetmeye başladılar. Modern tarihçiliğin bir parçası olan aile tarihçiliği geçmişin izlerini aramak için aslında güzel bir çalışma olabilirdi. Hocalarımdan bazıları Diyarbakır, Ergani, Diyarbakır Ulu Cami ile ilgili çalışma yapmamı istediler. O dönemde bu fikirlerden hoşlanmadım. Çünkü arşiv çalışmasını sevmiyordum. Genelde güncel ve kavramsal konular daha fazla ilgimi çekiyordu. Arşivlerle ilgili çalışan hocalarımdansa çağdaş dünya ve son dönemdeki dünya siyasi akımları ile ilgili fikirler sunan hocalarım daha fazla ilgimi çekiyordu. Bu yüzden hiç soyumun ve ailemin tarihi ile ilgili bölgesel çalışma yapmadım.

Zekeriya dede ölmeden ondan dinlediğim hikâyeleri toparlamak ve eksik halkaları ona sormak isterdim. Hatta ses kaydı yapabilseydim keşke. Fotoğraf çekmeyi ve özellikle Üçevler’in fotoğraflarını çekmeyi 1986-1995 yılları arasında düşündüm. Hatırladığım hikâyeleri küçük küçük notlar almaya başladığımda ise artık dedem vefat etmişti. İlk şecere oluşturma bu dönemde aklıma geldi. Böylelikle serüven başladı ama bazı parçalar eksik kaldı.

2000 yıllılarında babamın vefatı ile Abdurrahman ağabeyimle Elazığ’da yaz tatillerinde görüşürken aklımıza bir fikir geldi. Beraberce aile araştırması yapacaktık. Ben, hikâye yazacaktım, ağabeyim ise ailemizle ilgili biraz daha araştırmaya yönelik yazılar yazacaktı. Müslüm ağabeyimizin “**Çayönü’nden Ergani’ye Uzun bir yürüyüş**”(2005) kitabının piyasa çıkması bizde heyecan uyandırdı. Sonraki yıllarda Müslüm ve Ali Haydar ağabeylerin fikirleri ile bu proje son düzlüğe çıktı. Kim bu projenin ucundan azda olsa tuttuysa teşekkürlerimi sunarım. Bazı akrabalarımızın bu projeden haberleri vardı. Bazen bilgi bazen de fotoğrafla bize yardım etmeye çalıştılar.

⁴Arkansaslı çiftçi evinin akan damını bir türlü tamir edemiyormuş; çünkü havalar güzelken tamire gerek görmüyor, havalar kötüyken de, hava muhalefeti sebebiyle çalışmadığı için çatısını tamir edemiyormuş.

Bende, bizden sonraki genç nesillere bu hikâye ve bilgileri armağan bırakıyorum. Aile gençlerimizden bir tanesi bile bunun devamını yazar ise amacıma ulaşmış sayarım kendimi. Bu çalışmada bana yardımlarını esirgemeyen Müslüm Üzölmez'e, Abdurrahman Üzölmez'e ve beni sabırla destekleyen eşime ve çocuklarıma teşekkür ederim.

Eşref Üzölmez
22 Şubat 2015- Samsun

MÜSLÜM ÜZÜLMEZ

I. ÇAYÖNÜ'NDEN ERGANİ'YE: UZUN BİR YÜRÜYÜŞ KİTAPINDA YAZILANLAR

Ailemizin kök ve kökeni ile ilgili bu çalışmamızın başlangıcını oluşturması ve hazırladığımız bu çalışmada yer alan yazılanların daha iyi anlaşılması için değişik vesilelerle **Çayönü'nden Ergani'ye Uzun bir yürüyüş** kitabımda yer alan SOFİBEKİRLER ile ilgili yazdıklarımı ve Zekerya Üzülmmez (1903-1986)'in anlatımlarını kitaptaki yazılış sırasına göre aktarmanın gerekli ve de yararlı olacağını düşünüyorum:

1. “Ergani'nin Etnik Yapısı” başlığı altında yazılanlar

«Erganililerin yerlisi olan ailelerden tanıdıklarımı araştırdığımda:

Sofibekir'lerin (Aile büyüklerimin anlatımına göre) atası olan Sofibekir'in babası Ebdullah oğlu Kavas Mehmed, yani dedemin dedesinin babası, Halep'den gelmiş. Babasının ismi de Ebdullah imiş. Ötesini bilen yok.

Kavas Mehmed'in oğlu Sofibekir, sakal bırakıp dünya işlerinden elini ayağını çekip, günlerini *Kur'an* okuma ve ibadetle geçirince, ailemizin adı/lakabı '*Sofibekir Ailesi*' kalmış. *Kavas: Türkçe Sözlük*'te devlet görevlisi, elçilik hademesi; *Kavvas*'ın ise, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*'te oklu asker olduğu yazılmaktadır. Kavas Mehmed, anlatılanlara göre Diyarbakır-Harpur arasında posta ve vergi taşıma görevlisiymiş. Çok güzel bir atı varmış. Bu at o kadar güzelmış ki, zamanın padişahı tarafından atın kendisine *Berat*⁵ verilmiş. Yakın zamana kadar bu Berat, dedemle amca çocuğu olan Ali Üzülmmez'deydi. Aradım bulamadım. Sofibekirlere ait bağ, bahçe ve tarlaların büyük çoğunluğu Kavas Mehmed zamanında alınmış. Ondan sonrakiler bunlara bir ilave yapamamış, üstelik her geçen gün yavaş yavaş elden avuçtan çıkmaya başlamış.

Deli Abbaslar'ın dedesi olan Deli Abbas'ında, yani *Subaşı*'ların dedelerinin de Bağdat'tan gelmiş olduğu söylenmektedir. Deli Abbas'tan olan çocuk ve torunlarına sonradan Deli Abbas'tan ötürü '*Deli Abbasgiller*' denilmiştir. Daha sonraları Subaşı soyadını almışlardır.⁶ Ergani'nin eski geniş ailelerindendir.

⁵ **Berat**: Devletçe verilen belge.

⁶ **Subaşı**: Osmanlılarda askeri ve sivil yönetim görevlisidir. Ergani'deki Subaşı'arın Osmanlı yönetimiyle bir ilişkileri olmuş mu? Bilmiyorum.

Âyanlar'ın⁷, (Kılıçkap'ların) da Bağdat'tan geldiğini Hacı İfo (Kılıçkap)'dan duymuştum. Sofibekirler, Deli Abbasgiller, Âyanlar gibi kaç 'yerli' aile dışarıdan gelip Ergani'ye yerleşmiştir? Bu Halep'ten, Şam'dan, Bağdat'tan ve başka yerlerden gelenler; gelirken tek, birey olarak mı yoksa çoluk-çocuklarıyla mı gelmişler? Bu Bağdat ve Halep'den gelme hikâyelerinde itibar kazanmaya yönelik abartmalar var mı? Bu gelenler etnik olarak Arap mı, Kürt mü, Türkmen mi, Ermeni mi? Bu sorulara doğru dürüst cevap verecek bir bilen yok; belge de yok. Ama Sofibekirler'in bir torunu olarak Sofibekirler'in evde, bağda, bahçede, çarşıda hiçbir zaman ne Arapça, ne Kürtçe konuştuklarını duydum: Türkçe konuşuyorlardı. Çok aramama rağmen, bu konularda, yani eskiye ait hiçbir kayıt ve bilgiye ulaşamadım. Toplum olarak; Türk, Kürt hiç fark etmiyor, en büyük eksiklerimizden biri yazılı bilgi ve belgeleri, birey ve toplum olarak koruyamamamızdır, onların değer ve kıymetlerini bilemeyişiğimizdir. Bu konuda okumuşlarımız, okumamışlardan çok daha cahil ve suçludurlar. Üstelik okumuşun cahili daha kötüdür. Allah bizi onlardan korusun!» (s.21-22.)

Sofibekir oğlu Abbas (1865-1948), Sofibekir oğlu Cüma'nın son eşi Esmâ (1889-1971) ve Sofibekir Cüma'nın Oğlu Abdullah Üzülmaz (1915-1979)

2. “Ermeni Olayları ve Ermenilerin ‘Gidişi’” başlığı altında yazılanlar

«Eski Ergani'de, Ergani Zülküf Dağı'nın (Makam Dağı'nın) eteğinde iken, Ermeniler ve Müslümanlar birlikte yaşıyorlarmış. Aile büyüklerimiz böyle anlatırlardı. Ermeni nüfusu Müslümanlar kadar olmasa da, yine de oldukça fazlaymış. Yukarı şehirde, yani Zülküf (Meryem Ana) Dağı'nın eteğindeki Ergani'de iki mahalle varmış: *Aşağı Mahalle*, *Yukarı Mahalle*. Ermenilerin

⁷ **Âyan**: İleri gelen anlamına geliyor. Ergani'deki Âyanların Osmanlıyla bir alakası olmuş mu? Bilmiyorum.

çok azı Yukarı Mahalle'nin doğu tarafında, çoğu ise, Aşağı Mahalle'nin batı tarafında ve yer yerde karışık oturuyorlarmış. Ama en çok *Zukar Efendinin Bahçesi*'nin altında *Karaçortan*'ın yanında, sadece Ermeniler oturmuş. Ermeni köyleri veya köylerde Ermeniler var mıydı, o konuda aile büyüklerimin bir şeyler anlattıklarını hiç hatırlamıyorum. Ama *Yavuz Selim Kanunnâmeleri*'nden olan *Ergani Sancağı Kanunâmesi* 14 adet Ermeni köyünün ismini isim isim vermektedir.

Yukarı şehir Merkezi'nde Müslümanların çoğu Türkçe konuşanlarmış: Kürtçe ve Zazaca konuşanlar çok azmış. Türkçeden sonra en çok Ermenice konuşulmuş. Hatta o dönem bir de Ergani'de Ermenice yayınlanan bir gazete varmış. Müslümanların camisinden çok daha görkemli bir kiliseleri varmış: Meryem Ana Kilisesi. Bu kilise Zülküf Dağı'nın tam doruğunda bulunmaktaydı. Ortadoğu'nun en büyük(!) kiliselerinden biri olduğunu büyüklerimizce söylenirdi. Şimdi bu kilisenin sadece harabeleri bulunmaktadır. Ermenileri ise, mumla arasak bulamayız.

Babamın amcası Zekeriya Amcamın (1319-1986) anlatımlarına göre: Ermenilerin büyük çoğunluğu sanatkârdı. Genelde demirci, marangoz, nalbant, duvarcı, taşçı, kazancı, sobacı, kalaycı, yemenici gibi... Ve çoğu da okuryazardı. Her işi onlar yaparlarmış. Müslümanlar sadece çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşırlarmış. Diğer işleri yapmaları günahmış: Çünkü diğer işler "*Gâvur işi*"ymiş. Yine, amcamızın anlattığına göre, Ermeniler bu durumdan çok memnunmuşlar. Hatta bizim cami hocalarına el altından rüşvetler verip Müslümanların bu "*Gâvur işleri*"ni yapmamaları, "*günaha girmemeleri*" konusunda vaazlar verdirirmişler.

Benim çocukluğumda, daha doğrusu 1960'lı yıllarda, Zülküf Dağı'nın tepesinde bulunan Meryem Ana Kilisesi'ni değişik yerlerden gruplar halinde gelen Ermenilerce ziyaret edildiğini çok iyi hatırlıyorum.

Baharın başlangıcında, *Hampartsum*'da, ziyaret için gelenler, bizim akrabaların bahçelerinde ağaçlarının altında ya da Minto Nenenin Suyu'nda, ceviz ağacının altında gruplar halinde oturdular. Annelerimizle ve biz çocuklarla hemen çok sıcak ilişkiye girdiler. Biz çocuklara çörek, börek, kurabiye, kuru pasta, peksimet vs. verirlerdi. Annelerimiz ve akrabalarımızın hanımları da onlara ceviz, pestil, yoğurt, yeşil soğan, maydanoz gibi yiyecekler verirdi.

Gece sabahlara kadar Zülküf Dağı'nın tepesinde bulunan yıkık kilisenin etrafında mum yakıp, dua ederlerdi. İlçe kenarında, bahçeler içinde bulunan evimizden Makam Dağı'nın tepesine baktığımızda, yıldızların altında dağın tepesinde ışıkların dans ettiklerini görürdük.

Zekeriva Üzülmez

Zekeriya Amcamın anlattığına göre; Ergani'deki Ermeniler, Boğaz'ın üst tarafından Çermik-Çüngüş'deki Düden'e götürülüp atılmış. Bir kısmını da "Sizleri Suriye'ye götüreceğiz" diye kabileler oluşturulur; bu kabiledekiler Ergani-Diyarbakır arasında bulunan *Devegeçidi*'nin oralarına getirildiğinde kurşuna dizilmişler.

Haço Usta, Zekeriya Amcamın ustasıymış. Sonradan, Müslüman olmuş. Gönüllü mü zorla mı? Amcam bu konuda bir şey söylemedi, bende sormayı hiç akıl edemedim. Bu ustanın Ergani-Maden arasında demiryolu

inşaatı, tünel ve köprü yapımında muazzam katkısı olmuştur. Amcamın deyişiyle, o zamanlar devlet işlerin aksamaması için; taşçı ve duvar ustası Haço Usta gibi her meslekten birer Ermeni'yi alıkoymuş: Bir terzi, bir marangoz, bir demirci, bir duvarcı gibi... Diğerleri ya kaçmak zorunda bırakılmış ya da birer birer "icabına" bakılmış.» (s.113, 116.)

3. "Şeyh Said Olay" başlığı altında yazılanlar

«Zekeriya Amcamın isyanla ilgili anlattığı üç olay:

Zekeriya Üzülmez'in 'Şeyh Said İsyanı' ile ilgili anlattığı üç olayı burada aktarmak istiyorum. Ben ve kardeşlerim, devrimci-sol düşünceye sahip olduğumuz için, aile içinde ve aile dışında ister istemez hakkımızda ileri geri birçok şey konuşulmaktaydı. Zekeriya Amcamız da, bizlere aşağıda anlatacağım olayları anlatarak, kendince, tarihten ders almamızı, uyanık olmamız gerektiğini hatırlatmak istediği için bu olayları anlatmıştı.

Amcam kendi bilgileri ölçüsünde, devletin çok zalim ve kinci olduğunu, günü geldiğinde kendisine karşı yapılanlardan 'hesap' sorduğunu, çok 'sinsi' olduğunu ve de tilki gibi kurnaz olduğunu bizlere hep anlatmaya çalışırdı. Ve, rahmetli devletten Azrail gibi korkardı.

Birinci olay: Şeyh Said taraftarlarının Ergani'ye gelişi ve sonrası ile ilgili bir olaydır.

Şeyh Said kuvvetleri Ergani'ye geldiklerinde resmi dairelerin müdürleri, şefleri ve diğer yetkililer hiç direnmiyor. Hepsi sanki gönüllü bir şekilde teslim olunuyormuş gibi resmi dairelerin anahtarlarını, mühürlerini Şeyh Said'in adamlarına teslim ediyorlar.

Amcamın ifadesiyle '*Tülki (Tilki) numarası yapıyorlar.*' Yani, resmi dairelerin yetkilileri Şeyh Said'in adamları geldiğinde, Şeyh'in yanında yer almış gibi davranıyorlar, ama aslında isyana katılanları, isyanın öncülerini, elebaşlarını tek tek tespit edip, not ediyorlar.

İnönü Fransızların yardımıyla "*trenle askeri Bölge'ye yığdıktan*" sonra⁸, Şeyh Said kuvvetleri Ergani'den geri çekilir. Ardından hükümete bağlı kuvvetler, daha önceden hazırlanan listelere göre kimler Şeyh Said hareketine katılmış, kimler desteklemiş birer birer toplamaya başlarlar. Toplananların, esir alınanların bir kısmı yargılanır hapis ve sürgün cezalarına çarptırılır. Bir kısmı da gizli veya aşikâr ele geçirildikleri yerde veya sonra kurşuna dizilir.

Amcam, bunu bize her anlatışından sonra, '*Siz siz olun, devlet adamına hiç güvenmeyin. Onlar hep tülki (tilki) numarası yapar,*' derdi.

İkinci olay: Şeyh Said kuvvetlerinin Ergani'den geri çekilişi ve ardından Şeyh Said'in esir alınmasından sonra olan bir olaydır. Olayı, Zekeriya Amca'mın anlatımıyla anlatmaya çalışayım:

"Ben, kardeşim Abdullah, amcamoğulları Ali ve Bekir ve de diğer akrabalar kendi bahçemizde, *Büyükbahçe*'de; gelin küpeli altın başaklı mübarek diz boyu buğdayları toplamak için güneşin altında kan ter içinde, ağzımız dilimiz kurumuş, dur durak bilmeden çalışmaktayız. Kendimizden geçmiş bir şekilde çalışırken birde baktık ki, kuşatılmışız. Etrafımızı asker çevirmiş. "*Eller başınızın üstünde tek sıra olun!*" türünden emirler, bağırma ve küfürler edilmeye başlandı. Bizler korkudan ne yapacağımızı bilemeden, tek laf edemedim; korka korka, titreye titreye zor bela denilenleri yaptık, tek sıra olduk. Hepimizi önlerine katarak Şevki Bey'in tarlasında (şimdiki çimento fabrikasının kuzey-doğusunda bulunan bağların bulunduğu yer) konaklamış olan askeri birliğin bulunduğu yere götürdüler.

⁸ 10 Mart 1925'te ilk askeri birliğin Diyarbakır'a yetişmesiyle, seferberlik etkisini dokuz gün içersinde göstermiştir. Yayınlanan 16 Mart tarihli resmi tebliğde: "*Ergani kesiminde, ayaklanma bölgesinin durgun olduğunu, Ergani'yi tutan asilerin dağılmakta olduklarını ve asiler arasında yiyecek sıkıntısı başladığını*" bildirmektedir.

Oraya götürülür götürülmez başımızdaki yüzbaşı; *'Kürtleri getirdik!'* diye bir albaya tekmil verdi. Albay, *'Hemen makinalının karşısına götürün kurşuna dizin!'* komutunu verdi.

Bizim dizimizin bağı çözüldü. Tır tır titremeye başladık. Bizleri makinelinin karşısına götürdüler. Bir subay askerlere seslenerek, *'Manga nişan al!'* diye komut verdi. Askerler şak şuk hemen silahlarını bizlere doğrultup nişan aldılar, ateş emri bekler bir vaziyette... Bizleri kurşuna dizecekler, ama bizlerde çıt yok, lal olmuşuz, bir soluğumuz bile çıkmıyor. Kuru bir yaprak gibi titriyoruz yerimizde.

O esnada, az mı çok mu ne kadar bir zaman geçti bilemiyorum. Ergani'nin yerlilerinden bir başçavuş; albaya, *'Komutanım, bunlar Ergani'nin yerlilerindendir: Kürt değiller. Bunlar işlerinde güçlerinde olan kendi halinde insanlardır, çiftçilikle uğraşırlar. Görmüyor musun kılık kıyafetlerini? Bunların çalışmaktan anaları ağlamış. Şeyh Said'le bunların hiçbir alakası yok!..'* gibisinden bir şeyler söylemesi üzerine, albay bizleri ufaktan sorguya çekti: Kim olduğumuzu, nereli olduğumuzu, ne iş yaptığımızı sordu. İçimizde okuma yazma bilen ve yine içimizde bu konularda en uyanığımız Ali (Üzülmez) olduğu için, O cevap verdi. Sonra, *'Bırakın gitsinler!'* diyerek bizleri bıraktılar.

O günler çok kötüydü. Allah bir daha bizlere göstermesin. Çok insan birçok yerde sorgusuz sualsiz kurşuna dizildi. *Kırlar Kilisesi'*nin⁹ yanında, bizim tarlaların orada *Nevala Kalo Deresi'*nin alt taraflarında Bağuri Kalo¹⁰ ve Şeyh Halim¹¹ Ergani isyanının elebaşları olarak kurşuna dizildiler.

Bizler o gün ölümden kıl payı kurtulmuştuk. Hepimiz çok korkmuştuk. Bahçeye yetişir yetişmez hemen su içip, Allah'a şükür ettik: Canımız bağışlandığı için."

Üçüncü olay: Şeyh Said olayından sonra Şevki Bey'in öldürülmesiyle ilgilidir.

Şevki Bey dediğimiz, *Fenerbahçe Spor Kulübü* başkanı Aziz Yıldırım'ın dedeleri oluyor. Ergani'de ilk belediye başkanlığını yapmış bir kişidir. Yiğit ve gözü karadı. 1920'li yıllarda tam bir derebeyiydi. Astığı astık kestiği kestik;

⁹ **Kırlar Kilisesi:** Ergani-Dicle karayolunun ortalarında, güney tarafında bulunan yer.

¹⁰ Öğrenebildiğim kadarıyla Bağuri Kalo, Eyüp ve Zülküf Büyüktaş'ların dedeleri oluyor.

¹¹ Şeyh Halim, eski Ergani Belediye Başkanı, ANAP ve AKP milletvekili Osman Aslan'ın dedeleri oluyor.

bütün uğursuzlar, hırsızlar, katiller kanatlarının altında, emrinde. Çalışan insanların, üreten insanların ve de sahipsiz insanların malına, davasına el koyarmış. Kabul etmezlerse canlarına okurmuş adamları vasıtasıyla. Örneğin, benim dedemin babası Sofibekir Cüma'nın bile öküzlerini adamları gece gelip ahırdan götürmüşler. Sofibekir Cüma, Şevki Bey'e haber gönderince, öküzler geri getirilmiş.

Ve yine O, Osmanlı yüzbaşısını halkın önünde dövecek kadar halk kahramanıdır. Şevki Bey'le ilgili Hancı Ahmed'in anlattığı ve İnam Gülmez'in bana naklettiği bir olay bunun kanıtıdır:

“Eski Ergani’de yüzbaşı adamın birini çok fena döver. Şevki Bey bu olayı görünce müdahale eder ve kırbaçıyla yüzbaşiyi çevreye toplanmış insanların gözü önünde dövmeye başlar. Sonra gelen jandarmalarca Şevki Bey’in eli ayağı bağlanır, mutasarrıfa (sancak yöneticisine-Maden’e) götürülür.

Mutasarrıf: -Ne iştir, bu ne haddini bilmezliktir? Sen nasıl Osmanlı yüzbaşısını döversin? diye kükreyince,

Şevki Bey: -Efendim önce beni dinleyin, sonra bana istediğinizi yapın, dedikten sonra sigara tabakasını Mutasarrıfa uzatır. Tütün tabakasından tütünün altında çil çil sarı altınlar dizilmiştir. Konuşmasına devamla:

-Tabakadaki tütün çok iyidir. Başka yerde böyle güzel tütün bulamasın. Tabakayı çekmeceye atın efendim, der.

Mutasarrıf, tabakayı açınca altınları görür ve:

-Evet, tütün çok güzel. Bir daha böyle yanlış işler yapma, haydi git. Serbestsin, der.

Şevki Bey, Mutasarrıfın yanından çıkıp, yukarı şehre çıktığında, yüzbaşiyi dövdüğü ve mutasarrıfın yanından elini kolunu sallayarak çıktığı için kahramanlar gibi karşılanır. Bu olaydan sonra Şevki’ye Şengo, Şevki Bey olur.”

Zekeriya amcam, Şeyh Said Olayı’nda, işte bu Şevki Bey’in öldürülüşünü hep bizlere anlatırdı. Amcamın anlatımına göre:

Şeyh Said kuvvetleri Ergani’den geri çekildikten ve çok geçmeden yakalandıktan sonra, Şevki Bey Ergani’de çarşıda silahlı olarak otururken askerlerce yakalanıp götürülür. Şevki Bey’in eşi Hanım Bacı bunun üzerine

kaçıp, Sofibekir Cüma'ya sığınır. Sofibekir Cüma da, Hanım Bacı'yı kendi evinde bir hafta saklar. Kadın sonra kendi akrabalarının yanına gider.

Güvenlik kuvvetleri Şevki Bey'i yakaladıktan sonra Kahraman Efendi'nin konağının önünde, insanlara ibret olsun diye elleri bağlı, ayakları zincirli bir sandalyeye oturturlar.

Tüm Erganililere seyir ettirilerek gözdağı vermek, yüreklerine korku salmak isterler.

İnsanların bir kısmı (çok meraklılar) yakından, bir kısmı da (birazı acıdığından, birazı da ne olur ne olmaz, uzak durmakta fayda var diyenler) uzaktan seyir, temaşa eder. Şevki Bey'in bu haline seyir edenleri bir kısmı üzülür, bir kısmı da sevinir.

Şevki Bey'in sandalye üzerinde mağrur ve başı dik bir vaziyette, kelepçeli elleriyle siyah ve parlak, uzun ve uçları yukarıya doğru burulmuş bıyıklarını bükerek dosta düşmana karşı olacakları bilen, ama korkmuyor görüntüsü veren bir duruşu vardı. O, yiğit bir adamdı.

Gece sabaha kadar askerler O'na sırayla dayak atarlar. Falakada yediği sopalardan ayak tabanları patlar, ayakları davul gibi şişer. Sabah olunca da, '*Maden'e mahkemeye götürüyoruz!*' bahanesiyle, eşeğe ters bindirilip götürdüler. Elleri zincirle bağlı; birçok hakaret, aşağılama, küfür ve dayak gibi muamele görmesi ve eşeğe ters bindirilmesine karşın; başı dik ve teslim olmamış duruşuyla bedeni esir olsa da, ruhunun halen isyankâr olduğunu sanki göstermek için çevresindekilere ve askerlere yukarıdan bakıyordu. Ergani'den çıkıldıktan sonra, Ergani-Maden karayolunun kuzey tarafında, Zülküf Dağı'nın batı eteğinde bulunan *Pürüt*'ün tarlasında, şimdiki *Radat*'ın önlerinde kurşuna dizdiler. Kurşuna dizmeden önce sopa ve mavzer dipçiğiyle her tarafı mosmor edilir. Ağır işkenceler edilir.

Sonra da; "*Kaçarken vurduk!*" derler.

Değil kaçmak, ayakları şiş olduğu için yürümesi bile imkânsızdı.

Vurulduğu yere şimdi *Şevkibey Dersi* denilmektedir.

Bu kurşuna dizilme '*Şeyh Said Olayı*'ndan ardından olduğu için, birçok insan Şevki Bey'in Şeyh Said kuvvetlerini desteklediği için kurşuna dizildiğini söylemektedir. Alakasız yok!» (s.145-148.)

4. “Demiryolları ve Atatürk’ün Ergani’ye Gelişi” başlığı altında yazılanlar

«Demiryolu Diyarbakır’a 1935’te ulaştı ve 23 Kasım 1935’te işletmeye açıldı. 16 Kasım 1937’de Atatürk tarafından Diyarbakır-İran ve Irak Demiryolu Projesi’nin temeli atıldı.

Bu proje kapsamında olan Diyarbakır-Ergani-Elazığ-Pertek demir yolu hattı yapımında babamın amcası Zekeriya Üzülmöz ve onun ustası Ermeni Haço Usta’nın da azımsanmayacak emeği bulunmaktadır.

Bu iki inşaat ustası tünel ve köprü yapımlarında çalışmışlardır. Özellikle, bugün her biri bir tarihi eser niteliğindeki Fırat ve Dicle nehirleri ve kolları üzerinde yapılan köprülerin ve dağların içinden, altından geçen o karanlık tünellerin yapımında Haço Usta’nın emeğinin çok büyük olduğunu Zekeriya Amcamız uzun kış gecelerinde bizlere anlatırdı. Ve yine Zekeriya Amcamızın anlattığına göre Haço Usta gibi daha hiçbir usta yeryüzünde gelmemiştir. Haço Usta ve Zekeriya Usta kendi beceri ve yetenekleri ölçüsünde genç Cumhuriyet’in kuruluşuna katkı sağlamaya çalışmışlardır.

*Atatürk Ergani-Maden arasında yol yapım çalışmalarını incelerken.
(Kaynak: Maden Tetkik Arama-MTA’nın Takvimi)*

Yıl: 15 Kasım 1935. Ramazanlık. İnsanlar oruçlu.

Ergani'ye bir haber ulaşır: “*Atatürk Ergani'ye geliyor.*”

Ramazanlık olsa da, oruç tutulsa da “*Atatürk Ergani'ye geliyor!*” haberi çok çabuk yayılır, herkes tarafından duyulur. Resmi devlet görevlilerince, tüm yollar düzeltilir. Diğer yollarla birlikte dört kilometrelik Ergani-İstasyon yolu asfaltlanır. Resmi binalar boyanır. Halk kendi evlerinin önünü “ak toprak” denilen toprakla badana eder: Büyüklerimin anlattığına göre bu işleri hiçbir baskı olmadan insanlar kendiliğinden yaparlar. Çoluk-çocuk, genç-yaşlı, kadın-erkek, herkes en güzel giysilerini giyer. Yaya olarak, kamyonlara dolarak, arabalara binerek İstasyonun yolunu tutar.

Nasıl yollara düşmesinler? Atatürk Ergani'ye, hem de İstasyonunun açılışına geliyor. Ayrıca ‘*iteni ve çekenini bulunmayan*’, ‘*kendi kendine raylar üzerinde giden demir evlerin*’ göstereceği mucizeyi kim kaçırmak ister?» (s.154, 157.)

5. “Meryem Ana Kilisesi” başlığı altında yazılanlar

«Eskiden, çok değil 1960'lı yıllarda, Ermeniler baharın başlangıcında, *Paskalya Bayramı*'nın 40. günü İsa Mesih'in göğe yükselişi yortusu olan *Hampartsum*'da, -bizim *Sultan Newroz*'da, *Hidrellez*'de olduğu gibi- insanlar bağlık, bahçelik ve çayirlara gidilerek şenlikler düzenler, şarkılar söyler, oyunlar oynar... ve bölgenin sayılı kutsal yerlerinden biri olduğu için, aynı zamanda yaşlısından gencine, kadınlı-erkekli ama çoğunlukla kadınlar, kızlar ve çocuklar gruplar halinde Meryem Ana Kilisesi'ne gelirlerdi. Gece Meryem Ana Kilisesi'nde kalırlardı. Etrafında dönerlerdi. İbadet ederlerdi. Dualar okurlardı. Gökyüzünün parlak olduğu geceler, bizim evden, Ergani'den bakıldığında kilisenin etrafında, gökteki yıldızların dışında, dağın zirvesinde yıldızlaşmış yanan ve hareket eden ışıkları görürdük, ama duaların sesini duymazdık. Sadece çok yavaş ışıkların hareket ettiklerini görürdük.

Eskiden bu dağın çevresinde çok badem ağaçları ve üzüm bağları varmış. Ermeni Tıbrı Simeon'nun ve daha başka birçok gezginin yazdığı gibi şarapları da çok meşhurmuş. Ergani Zülküf dağının eteğinde olduğu zamanlar, Ermeniler kapı komşularımızmış.

Zekeriya Amcamın bizlere karanlık ve soğuk uzun kış gecelerinde anlattığı bir anısını anımsıyorum:

“Ergani (Osmaniye), Zülküf Dağı’nın önünden şimdiki yerine taşınmıştı. Evlerin bir kısmı eski şehirde bir kısmı da yeni şehirdeydi. İnsanlar hem aşağıda hem yukarıda oturuyorlardı. Yukarıda Ermenilerden de oturanlar vardı. Bizimkiler (Sofibekirler) ise şimdiki evlerimizin bulunduğu yere (Üç Evler’e) evlerini yapmışlardı. Makam’ın yolundan (Çifte Pınar Caddesi) bizim evlerin hizasında bulunan Minto’nun suyunun orada her gün 18-19 yaşlarında bir Ermeni genç geçerci. 1918-1919’lu yıllar olmalı ve ben 15-16 yaşlarındayım. O Ermeni her geçişte ona sataşarak, onu döverdim. O’nun eli kalkmazdı pek. İstese, beni döverek perişan ederdi. Bir gün yine geçerken sataştım ve dövmeye kalktım. Sataştığım genç durumu babasına anlatmış olmalı ki, gencin arkasından gelen bir adam gelip kulağımı tuttu, yumuşak bir sesle ve kulağımı incitmeden: ‘Çocuğum biz komşuyuz. Niçin rahat durmuyorsun. Yoldan geçen bu arkadaşını dövmeye kalkışıyorsun. İnsan komşusunu döver mi’ dedi. Sonra da bizleri barıştırdı.”¹²

Meryem Ana Kilisesi’nden görünüm. Foto: Ekrem Sanver Yıl: 2001

Zekeriya amcam bu sataşmalarına sonraları da devam etmiş. Yoldan geçenlere ila güreş tutacağız diye dayatmış. Ermeni gençlerin; yapma, etme, komşuyuz, dostuz demeleri hiç bir işe yaramamış. Ta ki bir Ermeni genci üç

¹² Anlatılan olay 1915 sonrasına aittir. Soykırımdan sonra tek tük olsa da Ermeniler vardı. Hem de yakın zamana kadar.

defa üst üste bizim amcayı sırt üstü yere çalınca, bu sevdasından vazgeçer amcamız. Bir daha kimseye sataşmaz.

Meryem Ana Kilisesi'nin etrafında dönenler arasında, Zekeriya Amca'mla barışanın, amcamın sırtını yere getirenlerin akrabaları hiç oldu mu acaba? Veya o insanların akrabaları şimdi nerededir?» (s.278-279.)

6. “Sağlıkla İlgili Eskiye Dayanan Bazı Gözlem ve Bir İki Anı” başlığı altında yazılanlar

«Ocak Karası İle Haç (+) İşareti Yaparak Ateşli Hastalıkların Tedavisi

Zelo nenem çocukların hasta olmasına dayanamazdı.

Biz çocuklar ‘*aya düştüğümüzde*’, yanı havale geçirdiğimizde, ateş bastığında hemen “*Bismillâhirrahmanirrahîm*” diyip, içinden dualar okuyarak (dualar sessiz okununca daha mı makbuldür?) ocak karasıyla, ocak isiyile alnımıza bir artı (+), yani haç işareti çizerdi: Bizleri cinlere ve nazara¹³ karşı korumaya çalışırdı¹⁴.

Artı işaretinin, yani haç işaretinin alnımıza sürülmesi bence tamamen Ermenilerden kalma bir alışkanlıktır.

Tarih boyunca kapı komşumuz Ermenilerle o kadar içli dışlı olmuşuz ki; Müslüman bir nine torunlarının hasta olmaması veya hastalıktan kurtulması için, işin Hristiyanlıkla veya Müslümanlıkla bir alakasını hiç düşünmeden, doğal bir davranış sergileyerek kapı komşusunda gördüğünü çok rahat bir biçimde benimseye bilmiştir. Çocuklarının ve torunlarının tertemiz alınlarına ocak karasının isiyile haç işareti çizebilmiştir.

Aslında bu alına haç çizme veya iki kaş arasına haç koyma olayı çok eskilere, Hristiyanlık öncesine dayanır... Her şeyin yazılı olduğu **Ölümler Kitabı**'na göre, *Haç* Hristiyanlardan önce de kullanılıyormuş. Okuyalım:

¹³ **Nazar**: Arapçada bakış demektir. Sonraları, insanların kötü ve zararlı bakışları, bir kişi ya da nesne üzerinde olumsuz bir etkinin meydana gelmesi anlamını kazanmıştır. “*Göze geldi*”, “*Nazar değdi*” gibi deyimlerle ifade edilmek istenen budur.

¹⁴ Gabriel García Márquez'in **Benim Hüzünlü Oropularım** adlı kitabına çevirmen şu dip notu düşmüştür: “*Hristiyanlarda Paskalya'dan önceki Büyük Perhiz döneminin birinci günü olan Çarşamba günü kilisede ayine katılanların alınlarına, insanın külden gelip sonunda yine kül olacağının simgesi olarak, külle çarpı işareti çizilir.*” (**Benim Hüzünlü Oropularım**, Can Yayınları, Roman, (Çev: İnci Kut), 3. Basım, 2005, İstanbul, s. 86-87.

“Eski Mısır’da IV. Ramses, Tanrıça Ament’e, ‘Gizli’, bir heykelcik hediye etmiştir; tanrıça, firavunun gözleri arasına, üst ucu oval ve delikli olan bir haç uzatmaktadır. Bu üst bölümü delikli haç gelecek milyonlarca yılın simgesi’dir. Üsteki yuvarlak ne başlangıcı ne sonu olanın mükemmel imajıdır; ebedî olan ruhu temsil eder; çünkü o, tanrıların ruhsal cevherinden çıkmıştır; haç, inisiyenin girdiği transı, daha çok, ölüm halini gösterir.”¹⁵

Zeliha Üzülmaz

Bazı mabetlerde namzetin ‘haç gerilişi’, inisiyenin bir yatak üzerine rahiplerce haç şeklinde yatırılmasındandır. Tanrıça Ament’in, üstü delikli haçı firavunun gözleri arasına koyduğunu söylemiştik. Gözlerin arasına haç konulmasının nedeni, bu sihir hareketinin kendine ait bir anlamı olmasındandır.

Bunları Nenem nereden bilecek? Onun derdi, biz torunlarını kötülüklerden korumaktı. Ötesine aklı ermezdi!

Nenemin başka tedavi yöntemleri de vardı. Burada bunları uzun uzun anlatacak değilim. Ama bir fikir versin diye bir tanesini buraya almayı yararlı görüyorum.

Kardeşim Şahin’in belinde ağrı var. Ağrının giderilmesi için Şahin’in ayakları ipe bir ağaç dalına bağlanır; baş aşağı sallanmaya başlar...

Zelo nenem koç gibi geri geri gidip, birden hızlanarak var kuvvetiyle, Şahin’in beline bir kafa vurur. Nenem kış üstü yere düşer, sersemeler, yerde boylu boyunca uzanır. Şahin de ağacın dalında sallanır durur; kendi ağrısını unuttur: Nenesinin yerde kıvranmalarına, ahlarına-oflarına üzölmeye başlar. Bunları bu halde gören bir tanıdık Şahin’in ayak iplerini çözer, Zelo nenemi de yerden kaldırır. Neyse ki, ilkel olduğu kadar tehlikeli olan bu tedavi ne Şahin’de, ne de Zelo nenemde kötü, tehlikeli bir durum yaratmaz.

Nenem, nazara karşı da üzerinde göz resmi olan mavi nazar boncuğunun, at nalının, yavru kurbağa kabuğunun, üç dallı dağdağan çatalının, sarmısağın... iyi geldiğini; kurt amcığını (kurdun cinsel organının) hamaylı şeklinde

¹⁵ Albert Champdor, **Eski Mısır’ın Ölümler Kitabı**, Ruh ve Madde Yayınları, 1984, İstanbul, s. 20-21.

boyunda veya *pazubentle*¹⁶ kolda taşımanın çok iyi ve etkili olduğunu söylardı.¹⁷ Kulağı ağrıyan çocuk ve kişilerin kulağına, dedemin vurduğu tavşanlardan çıkartıp sakladığı tavşan yağını azıcık ısıtıp, kulağa akıttırdı. (Tavşanda yağ bulunmaz, eser miktarda ancak iç organlarında bulunur.)

Nenem, biz torunlarını veya kapı komşunun çoluk çocuğunu kem gözlerden, nazardan ve birçok hastalıktan korumak için, çocuğun başında tuz çevirirdi. (Buna *tuz çevirme* denir.) Sonra baş üstünde çevrilmiş tuzu ateşe atardı. Tuz ateşte ‘*çat*’, ‘*çat*’ diye çatırdadıkça kötülükler, cinler öldü veya çocuklardan uzaklaşırdı.

Nenem öleli yıllar oldu. O cennette çocuklara bakan başhemşire olsun. Ocak karasıyla, haç işaretiyle değil, tıbbın en son imkânlarını kullanarak çocukları hastalıklara karşı korusun!» (s.303-304.)

¹⁶ **Pazubent:** Nazar ve kötülüklerden korunmak için yazılı ayet veya uğur getiren nesnelerin korunma amaçlı üçgen veya dörtgen biçiminde deri içersinde muhafaza edilmiş halidir. Genellikle kola bağlanır.

¹⁷ Dişi kurdun cinsel organı o kadar meşhurdur ki, bölgede ve Ergani’de çok şanslı kişilere “*Send kurt amcığı mı var?*” Veya “*Onda kurt amcığı var*” şeklinde söylenen ifadeler artık birer özdeyiş haline gelmiştir.

II. ESKİ ZAMANLARDA ÜÇEVLER

Üçevler’de herkesin yerine nöbete kalan Anam Hava Üzülmez’e...

*hüzün sarınca
kayan bir yıldız gibi düşersin aklıma.
ahhh... üçevler...
dut ağacının gölgesinde kaldı gençliğim.*

Üçevler; Makam Dağı’ndan bazen çok sert, bazen de serin esen rüzgârların dokunuşuyla okşanan, yaşamımda geçmişe doğru uzanan biraz puslu, biraz silik, biraz da duru hikâyelerin izlerini taşır; Makam Dağı’nın eteğinde, Goconun Tepesi önünde bahçeler içinde Saray Mahallesi’nin bitim noktasında yer alırdı. Çocukluğumun, deli dolu gençliğimin özgür fukara mekânıydı.

Anılarımin hayali gözlerimin önünde. Bahar geldiğinde bahçelerimiz gelinlik genç kızlar gibi süslenirdi. Çiçek kokuları, kuşların cıvıltıları, Abdullah dede ve Zeki amcanın arı kovanlarından çıkan arıların vızıltıları her tarafı sarardı. Gönülleri hoş duygular doldururdu. Geceler, yıldızların ışıltıları ve böceklerin ötüşlerinin sınırsızlığında çiçek kokardı, ay geceyi gümüşe boyardı. O zamanlar ayın şavkı altında bol yıldızlı gökyüzünü seyretmek çok güzeldi. Bir şarkıydı. Hele geceleri uzun kavak ağaçlarının salınışı... Yaprakların arasına gizlenmiş olan huzur ve hüzün yaprakların hışırtısıyla geceleri ortaya çıkardı. Ağaçlar hep birlikte sonsuzluğun şarkısını söylerdi. Yaprakların hışırtısına cırcır böcekleri eşlik ederdi. Üçevler’deki kavak ağaçlarının alacakaranlığın yeşilimsi aydınlığında yapraklarını küçük yıldızlar gibi ışıltatarak titreyişlerini hiç unutamadım!

Nasıl unutabilirim? Üçevler, salt bir toprak parçası, sosyal bir alan değil, ruhlarımızı biçimlendiren bir mekândı. İbn-i Haldun’un boşuna mı “*coğrafya kaderdir*” diyor. Hayatımın baharı Üçevler’de geçti; bende özel bir yeri var: Kişiliğimi ve kimliğimi oluşturdu. Sonra zorunlu nedenlerle yeni yerler ve yollar aramaya başladım, ama bütün kapılar kapalıydı uzakların dışında. Güneşin battığı yöne giden yollara düştüm. Yeni bir yer bulmak için yola çıkarken yersiz kalacağımı bilemedim. Köksüz kenger gibi savrulup duruyorum rüzgârın estiği yöne doğru. Yersizim, yola çıkışımın üzerinden bunca yıl geçmesine rağmen geceleri rüyalarımı süslemektedir hâlâ Üçevler.

*Müjdeci ince uzun kanatlı kırlangıçlar her güz;
Baharda yeniden dönmek üzere yuvalarını bırakıp giderler.
Kırmızı Tepenin üzerinden güneş on bir bin kez doğdu;
hâlâ bu umut sürgünü dönemedi gurbetten, hasret sonlanmadı.*

Geçmiş, bitmeyen bir anlatıdır; insan doğduğu yerden, memleketinden, akrabalarından uzaklara düşer ve yaşı da orta yaşı aşarsa geçmiş yakaya yapışır kopmaz, aklın bir köşesinde beyni tırmalayıp durur. Geçmişte kalan günler, imge olarak hüznün salıncağında gezinir ve anılar bir bir sökün ediverir. Anıların bu sökün edişini fırsat bilerek zamanı geriye doğru kaydırıp yeniyetmelik çağının bütün serüvenlerini yaşadığım bu kendi halindeki mekânı, özellikle 1960'lı yıllarını ve sonrasındaki gelişmeleri kayıt altına alınması açısından kısa notlar halinde, insanın hafızası insanı yanıltabilir notunu düşerek yazmanın iyi olacağını düşünüyorum: Bir zamanlar hep sürecekmiş gibi görünen ve bu yüzden de değeri bilinmeyen şeyleri anlatacağım. Şimdi aradığımız şeyleri... Biliyorum, geçmiş, geçmişte kalmış bulanık anıları, yok olmuş bir yeri anlatmak çok zor, ama denemeliyim. Anıların çekmecesini açarak belki de çocukluğumun unutulmuş duygulanmalarını yeniden bulurum bu sayede. O halde gelin hep birlikte biraz zamanda yolculuğa çıkalım.

1. Üçevler ismi nereden geliyor?

“Nereye bir ad verilmişse, bir sebebi olduğu için o ad oraya verilmiştir. Dünyada sebepsiz verilmiş hiçbir ad yoktur.” İmâmî

Ergani çok eski bir yerleşim yeridir. Makam dağının eteğine kuruluydu. Osmanlı Sancağıydı. 1846 yılında **Ergani Sancağı**'nın ismi **Erganimaden Sancağı** olarak değiştirilip sancak merkezinin Ergani'den Maden'e taşınması ve ardından dönemin Diyarbakır Valisi Kurt İsmail Hakkı Paşa (1867-1875) zamanında Diyarbakır-Elazığ **Şose Yolu**'nun (Karayolu'nun) Ergani'de şuanaki bulunduğu yerden geçirilmesiyle Makam Dağı eteğindeki eski yerleşim yeri, yani asıl Ergani önemini yitirdi. Daha sonra yaşanan “Ermeni olayı yüzünden Hristiyan halkın çoğu dış ülkelere göçünce ticaret ve el sanatları canlılığını kaybetti. Nüfus azaldı. Belirtilen sebeplerden halk ticaret ve ulaşım zorluğu çekmeye başlayınca Bağür köyü (şimdiki Namık Kemal Mahallesi¹⁸) civarına göçmeye başladı. İlk olarak Gregi'nin Meyhanesi ile Musa Bey'in Hanı yapıldı. Nahiye Müdürü Kahraman Efendi nahiye merkezini de Kahraman Efendi'nin konağı adı ile yaptırdığı binaya nakletti.”¹⁹

Göç, 1920 yılından sonra daha da hızlandı. Cumhuriyetle birlikte, kısa zamanda şimdi harabe olan ve Eski Ergani olarak anılan tarihi kasaba tamamen boşalmaya başladı.

¹⁸ Bir yanlışlık sonucu Namık Kemal diye yazılmış, doğrusu İsmet Paşa Mahallesi'dir.

¹⁹ Şerafettin Güneli, **Bütün Yönleriyle ERGANİ**, Modern Matbaa, 1966, Ank., s. 4.

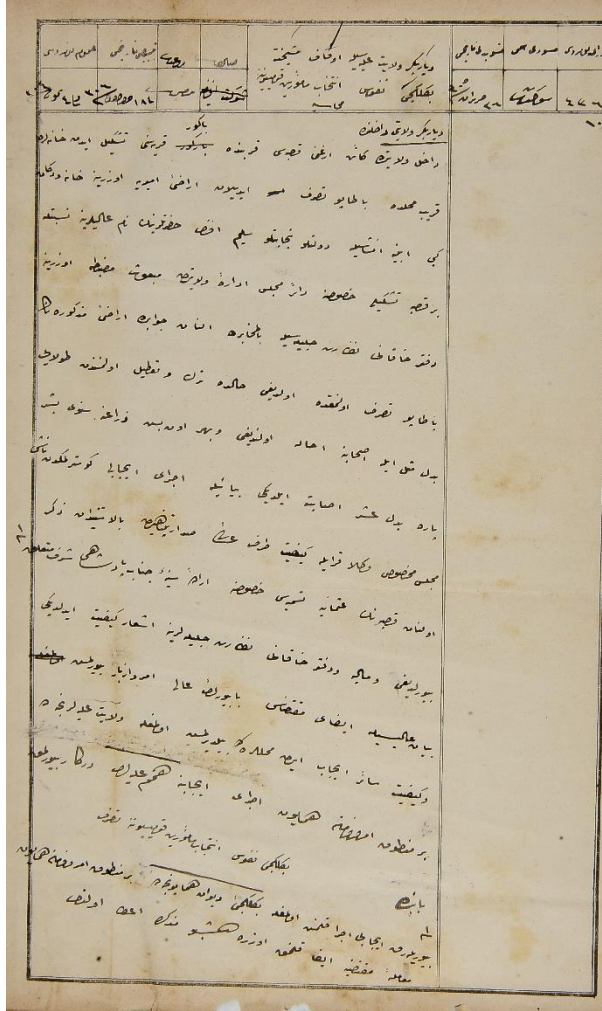

Diyarbakir vilayetinde vaki Ergani kazasının manzarası Yıl: 1315 (1897)
Kaynak: Muzaffer bin Fuad (Çiftlikât-ı Hümayûn-u Askeriye müfettişi)

“Dumanın havada, köpüğün suda iz bıraktığı gibi,” eski kasaba hiçbir iz bırakmadan yok oldu. Devlet dairelerinin, tarihi kalenin, camilerin, medreselerin, kiliselerin, manastırların, evlerin, Müslüman ve Hristiyan mezarlarının kesme taşları bazı insanlar tarafından eşeklerle taşınıp yeni kurulan kasabada ev yapımında kullanıldı. Böylece eski kasaba zaman içinde viranlaşıp harabeye döndü, Yeni Ergani’de kendisini yeniden var etti. Mekânından, tarihinden, kültürel ve sosyal kimliğinden koparak yeni bir mekânda, farklı bir şekilde varlığını sürdürmeye başladı.

1926 yılında da yeni bir idari düzenlemeyle sancaklar kaldırıldı. Vilayet, kaza, nahiye, kasaba, köy şeklinde idari düzenlemeye geçildi. *Erganimaden*

Sancağı lağvedildi ve sancak bölünerek *Ergani* (Osmaniye) ilçe olarak Diyarbakır'a, Maden ise Elazığ'a bağlandı.²⁰

(Yeni) Ergani'nin kuruluşuna dair bir belge

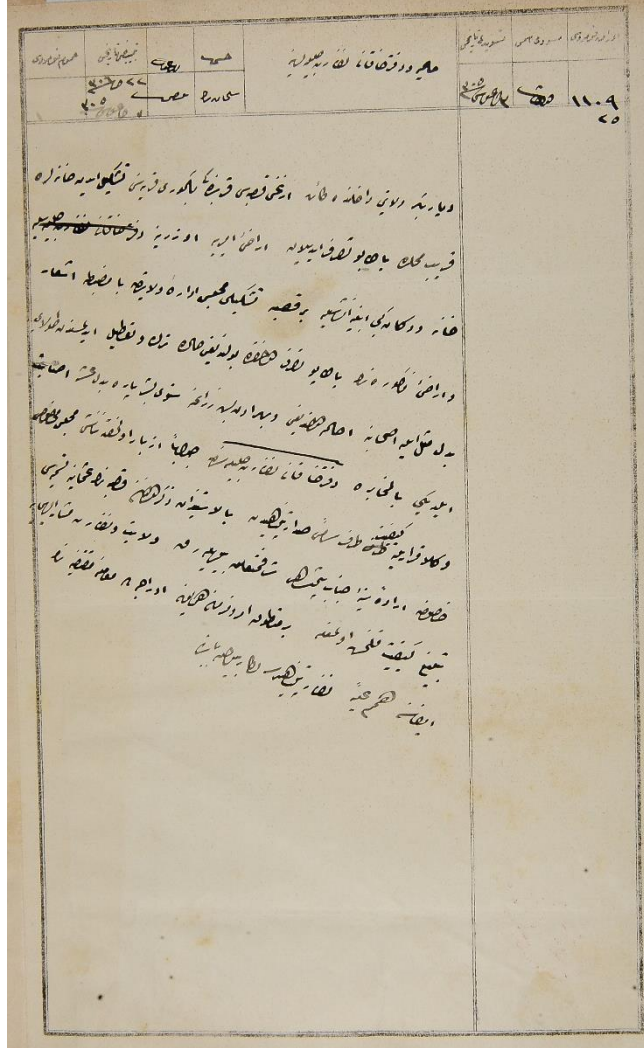
Belgede kısaca:
Diyarbakır'ın Ergani kasabası
yakınlarındaki Bakür (Bağür) köyünü teşkil eden evlere yakın bir mahalde arazi-i emiriye üzerine ev ve dükkân gibi bina inşaa olunarak orada bir kasaba teşkiline izin verilerek adının da Osmaniye (Ergani) olarak belirlendiği yazılmakta.

Başbakanlık-Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
Tarih: 18/Za/1306 (Hicrî)-[16 Temmuz 1889 (Miladi)],
Dosya No:1639,
Gömlek No:2, Fon Kodu: DH.MKT.

Eski Ergani'den aşağıya, bugün bulunan yere göç başlayınca Cüma dede de Yukarı Şehir'de *Güllük*'te bulunan evini, dedeleri Kavas Mehmed'den kendilerine miras kalan arazileri üzerine, bugün *Üçevler* olarak bilinen yere kargır, yığma taşlardan üç gözlü kulübeye benzer bir ev yaparak taşınır. Ön taraftaki iki gözde kendisi, arka bölümde ise hayvanlar kalır. Çocukları

²⁰ **30 Mayıs 1926 tarih ve 877 Sayılı Kanun.** Mülkî İdare Bölümleri, İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı: 10, 1968, Ankara.

Zekeriya, Abdullah, Hava, Rahime, Sido Yukarı Şehir’de doğmuşlardır. Daha sonra bu evin batı tarafına Yukarı Şehir’de ölen kardeşi Mehmed’in eşi Minto Nene ve çocukları Ali, Bekir, Seher, Kemo... için kulübeye benzer bir ev daha yapar. Çocukluğumda bu eve Minto (Mintehar) Nenenin Evi deniliyordu. Ardından Cüma dedenin amcasının oğlu Kır Cümo (Söğüt), Cüma dedenin evinin doğu tarafına bir ev yapmış. İşte bu yapılan ilk üç evden dolayı bu mekâna **Üçevler** denilmiştir.²¹

**(Yeni)
Ergani'nin
kuruluşuna dair
ikinci bir belge**

**Belgede kısaca:
Ergani'nin Baküri
(Bağür)
karyesinde
(köyünde) kurulan
kasabaya
Osmaniye adı
verilmesi
istenmekte.**

**Başbakanlık-
Osmanlı Arşivi
Daire Başkanlığı.
Tarih: 22/Z/1306
(Hicri)-[16
Temmuz 1889
(Miladi)],
Dosya No:1649,
Gömlek No:45,
Fon Kodu:
DH.MKT.**

²¹ Üçevler şimdi resmi kayıtlarda (Çiftipınar Caddesi) **Nebi Sokak** olarak geçmektedir.

Cüma dedenin kardeşi Abbas dede Üçevler’de ev yapmamıştır; önce kasabada Meydan’a yakın bir yerde ev yapmış, sonra da bunu satarak Büyükbahçe’deki kendi kergesine yerleşmiş.

Sofibekirlerin buraya taşınması tahminen 1920’li yıllarda olmuş. Kör Cumo daha sonra evini yıkıp kasabaya, Saray Mahallesi Beşiktaş Caddesi üzerine taşınmış. Sonraları, 1930’lu yılların ortalarında Cüma dedenin evinin batısına Zekeriya dede, doğusuna da Abdullah dede kendi evlerini yapmışlar. Ardından da Ali ve Bekir amcalar Abdullah dedenin evinin doğu tarafına ayrı ayrı birer ev yapmışlar. Ali ve Bekir amcalar daha sonra 1940’lı yıllarda buradaki evlerini bırakıp kendi hisselerine düşen arazinin alt tarafında Saray Mahallesi’nin bitiminde, Çiftpınar/Çütpınar Yolu kenarında taştan iki katlı birer güzel ev yapmışlar. Ben eski evleri görmedim, ama Bekir amcanın evinin harabesini gördüm. Ali amcanın evinin yerine ise Yahya amcanın ev yaptığı söylenmekteydi.

Cami-i Kebir’in Kapısı *Yıl: 2015*
(Lehvada caminin 1921’de yapıldığı yazılmakta)

Yine 1940'lı yılların sonunda Abbas Dedenin Tarlası'nın üst kısmına yakın yerde kendi arazisine Mehmed dedenin kızı Seher (Gülbahar) Bacı, Zekeriya dedenin bitişiğine de Abbas dedenin oğlu Mehmet dayı birer ev yapmışlar.

Babamla anam 1948 yılında evlendiklerinde Abdullah dedenin yanında kalmışlar. Evlenmelerinden iki-üç gün sonra Cüma dede vefat etmiş. Cüma dedenin vefatından 5-6 yıl sonra Cüma dedenin evi üç kısma bölünmüş. Ön tarafta Minto neneye bitişik olan odaya dıştan bir kapı açılarak Cüma dedenin üçüncü eşi Esmâ neneye bir eve yapılmış ve Esmâ nene buraya taşınmış. Abdullah dedenin evine olan taraftaki kısım ikiye bölünmüş bir tarafı *aralık*, diğer tarafı oda olacak şekilde düzenlenmiş ve anamla babam buraya taşınmışlar. Evin arka kısmındaki *ahuru/ahırı* ise Abdullah dede kullanmaya başlamış.

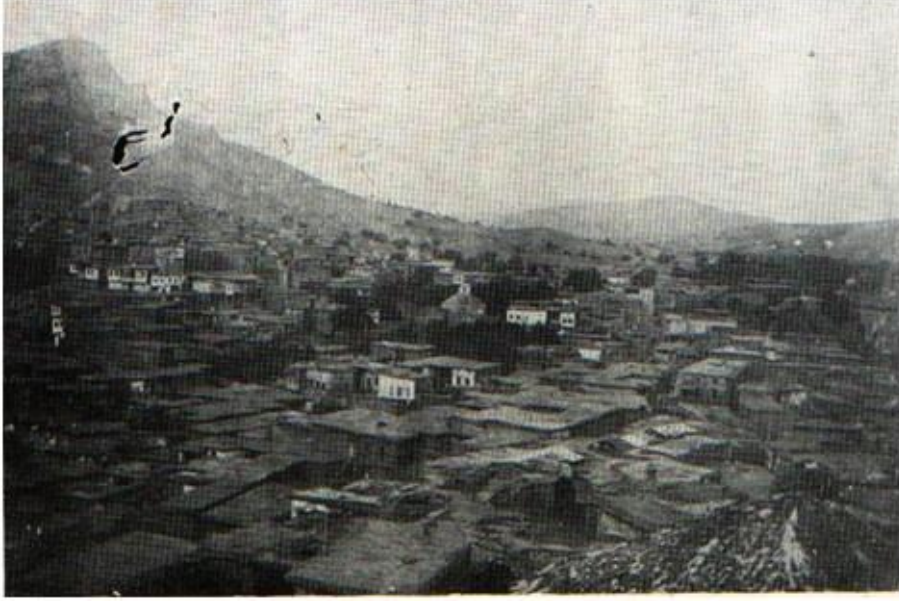
Cüma dedenin evine taşınınca Esmâ nene bu evle birlikte Cüma dedenin bir el büyüklüğündeki küçük **Kur'an-ı Kerim**'ini babama vermiş. Anam da özenle sakladığı bu Kur'an-ı Kerim'i 2013 yılında bana verdi. Kısacası Cüma dedenin bu yadigâr şu an bende.

Yıl: 1918. Osmaniye (Ergani)

Fotoğrafın alt kısmında Almanca “Osmaniye (Alman bölüğünün görevden çekilişi, kapanış günü)” yazıyor. Almanlar 1917’de Ergani ve Maden’e gelir, Birinci Dünya Savaşı’nda yenilince 1918’de tasını tarağını toplayıp gitmiştir.²²

²² Daha geniş bilgi için **Ergani’nin Saklı Sayfası: ERMENİLER** kitabıma bakınız. (İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, 2016, İstanbul, s.90-91.)

1920'li yıllarda Eski Ergani

2015'te (yok olan) Eski Ergani

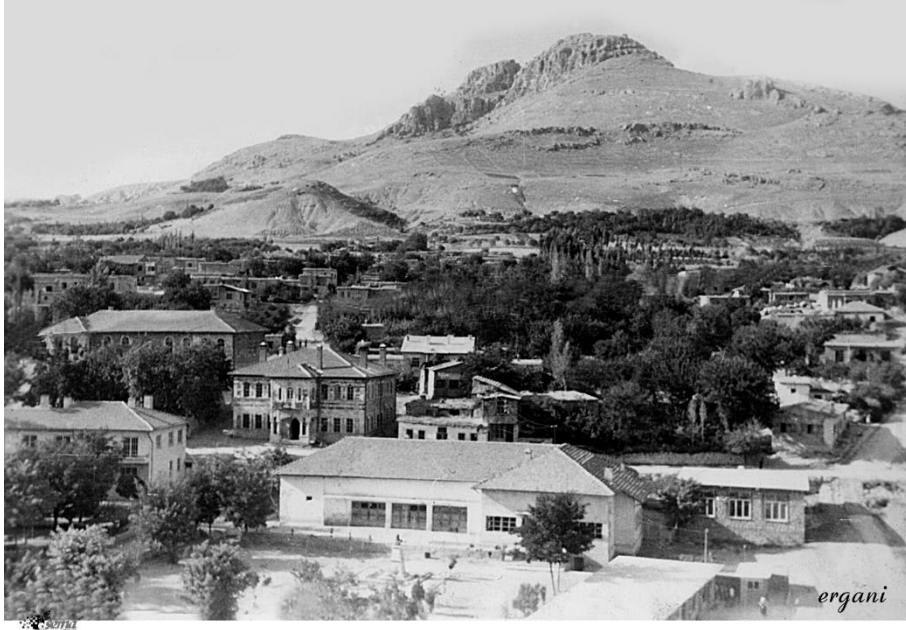
Tarih: 11.04.1937. (Yeni) Ergani'den bir görünüm.

Foto: Veysi Say

Yıl 1965. Ergani'den bir görünüm.

Foto: Adil Öztürk

Yıl: 1965. Ergani'nin genel bir görünümü.

Foto: Adil Özüürk

Yıl: 2004. (Ergani) Üçevler'den bir görünüm.

Foto: Müslüm Üzülmöz

2. Üçevler'deki evlerin durumu

“Yazdıklarımın çoğunu unuttuklarımdan çıkardım.”²³

Ben kendimi bildim bileli Cüma dedenin evinde hep biz kaldık. Ben ve Ali Haydar Abdullah dedenin evinde doğmuşuz; Mitat, Gülnaz, Şahin, Yüksel, Filiz ve Şadan kardeşlerim Cüma dededen kalan evde doğmuşlar. Ama hepimiz Cüma dedenin evinde büyüdük. Ev, yığma taşlardan yapılmış toprak bir damdı. Bir *aralık* denilen salon ve bir oturma odası, birde oturma odasının arka kısmında müşterek kullanılan kiler ve mutfaktan oluşan bölmelerinden oluşuyordu. Bu bölmelerin arka tarafında, *hezan* denen ağır yük taşıyan direkler dikilerek bizim oturma alanı olarak kullandığımız alanın büyüklüğünde bir *ahur* (ahır) vardı. Kışları ahurun bir bölümünde Abdullah dedenin koyunları ve anamın ineği kalırdı. Diğer bölümüne ise ot, saman ve kışlık odun, *bişme* kazanı ve *teşt* (leğen) gibi kapacak konulurdu. Ahurun kapısı aralık dediğimiz salona açılırdı. Hayvanlar kışın bu kapıdan iki üç kez çıkar, iki üç kez de girerdi. Her girip çıkışlarında kapı kacakları devirir ya da kırardı, yetmezmiş gibi idrar ve dışkılarıyla aralığı pisletirlerdi. Anam çileden çıkardı. Babam, Abdullah dede, Zekeriya amca, Yahya amca hepsi taşçı ve duvar ustasıydı. Ama ahurun yan duvarından bir kapı açma fikri hiç birinin aklına gelmedi. Çok sonra yan duvardan bir kapı açılması akıllarına geldi. 1970’li yıllarda ise babam evin önüne ufak bir ahur yaptı. Anam inek ve tavuklarını, babam güvercinlerini burada beslemeye başladı. Yazları kimin canı isterse bu *ahurun* damında uyurdu. Oturduğumuz evin tabanı kitre denen reçineyle bahar aylarında veya sonbaharda kaygan avuç içine sığan *zıkıl* taşıyla zıkıllanıp (sıkıştırılıp) cam gibi sert ve pürüzsüz yapılırdı. Evin duvarları *ağ/ak toprakla* badana edilirdi. Aralıkta kapının hemen yanında tabanı ve yanları çimentoyle sıvanmış *suluk* denilen bir kısım bulunurdu. Yanına her zaman içmek için bir su küpü veya *desti* (testi) konulurdu. Suluk dediğimiz bu yerde elimizi yüzümüzü yıkar, kaplar yıkanır ve kazanlarda ısıtılan su ile burada banyo yapardık. Küçük çocuklara kışın oturma odasında sobanın yanına konulan leğende banyoları yaptırılırdı. Aralıkta ayrıca bir *kara ocak* (ocak) vardı. Kışın, yağışlı ve soğuk havalarda burada yemek ve ekmek pişirilir, banyo ve çamaşır suyu kaynatılırdı, yazın ise evin önünde bulunan *kozikteki*²⁴ ocakta bu işler yapılırdı. Yemekler bazen de kapı önünde

²³ Özdemir Asaf, **Benden Sonra Mutluluk**, Adam Yay., 12. Basım, 1997, İst, s.218.

²⁴ **Kozik:** Kapı önlerinde veya yanlarında kerpiç ya da ufak taşlarla çevrili ve içinde kara ocak bulunan alana kozik deniliyordu. Yükseklikleri 80-100 cm, alanı 1,5-2 m² kadardı. Çevrili alanın tabanı, iç ve dış duvar diyebileceğimiz yükseltiiler samanlı çamurla sıvanırdı. Üçevler’de her evin bir kozığı vardı. Burada aş ve ekmek pişirilir, su ve süt kaynatılırdı. Evlerde kibrit ender kullanılırdı, çünkü yoktu, kibrit kıtlığı

*mantizda*²⁵ pişirilirdi. Milattan önce yaşamış ünlü Romalı ozan Vergilius sanki çocukluğumda benimle birlikte Üçevler’de yaşamışçasına tarihin derinliğinden gelen tanıklığı ile o günler şöyle anlatır:

*“Bir ocağımız vardır, yağlı cıralarımız,
Bol bol ateşimiz,
Süresiz sisten kararmış kapılarımız
Vardır burada.”*²⁶

Evlerde kullanılan kap kacağın tümü bakırdı: Kazan, teşt, leğen/lengeri, kevgir/süzgeç, sini, *kuşğana*/tencere, tava, üsküre/tas, su tası, tabak ve daha niceleri. Sadece küpler, su testisi ve güveç kabı topraktandı. Sonraları çok sınırlı sayıda porselen tabaklar sofralarımızda görülmeye başladı. 1960’lı yılların sonunda alüminyum, çinko emaye ve plastik kaplar yaşamımıza girdi ve bunlar sonradan bakır kapların pabucunu dama attı.

Kilerde bulunan küpler o zamanlar büyüklük ve renklerine göre değişirdi. Renk olarak kil renkli ve yeşil olmak üzere iki türdü. Kil renkli olanlara genellikle un ve bulgur gibi zahire/tahıl ürünleri, kesme, sucuk, pestil gibi yemişler; yeşil renkli ve sırlı olanlara ise yağ, kavurma, peynir, pekmez bırakılırdı. *“Bizim oralarda zenginlik ölçüsü, kilerin büyüklüğü, kilerdeki küp sayısı ve onların da göbekli ya da sıska oluşlarıyla ölçülürdü.”*²⁷

Yazları serin olduğundan genellikle aralıkta otururduk. Duvar diplerine minder ve yastıklar konulurdu. Tek odamız ise bizim her şeyimizdi; burada kahvaltı yapar, yemek yer, oturur, oyun oynar, boğuşur, ders çalışır, misafir ağırlar ve yatarlardık. Yemeklerimizi yer sofrasında, bağdaş kurarak topluca yerdik. Odamızın ön cephesinde bulunan yaklaşık 60x80 cm boyutundaki küçük bir pencere aydınlanmayı sağlardı. Kapılar dar ve alçaktı. Kışın çok kar yağdığı ve şiddetli tipi olduğu zamanlar kapı ve penceremiz kardan kapanırdı. Karanlıkta mahsur kalırdık. Abdullah dede ya da Yahya veya Zeki amca karları kürekle temizleyerek bizleri karın esaretinden kurtarırlardı.

vardı. Bu nedenle ocakların birinde mutlaka *ataş*/ateş can çekişene kadar yanardı. Yeni bir ocak yakılacağı zaman ateş olan ocaktan *carrudla* birazcık ateş alınırdı.

²⁵ **Mantiz (Maltız):** Yaklaşık 40 cm yüksekliğinde, 25 cm çapında sacdan yapılmış yuvarlak bir tür ızgaralı ve ayaklı taşınır ocaktır. Izgara üzerine ocakta yanmış kor ateş veya ağaç kömürünün ateşi konularak yemek pişirilir, çay kaynatılır ve su ısıtılırdı.

²⁶ Vergilius, **Sığırtmaç Türküleri**, (Çev: İsmet Z. Eyuboğlu), Çan Yayınları, 1962, İstanbul, s.46.

²⁷ Mıgırdeş Margosyan, **Gâvur Mahallesi**, Aras Yayıncılık, 1995, İstanbul, s.66.

Müslüm Üzülmöz **Yıl: 1973**
(Üçevler'deki evimizin önünde çekilmiştir)

Pencerenin dibinde duvar boyunca tahta *sedir* uzanırdı. Kışın sedirin üzerine minder serilir, duvarlara gelen kısımlarına da yastıklar yerleştirilirdi. Yastıkların üzerinde elle işlenmiş güllerin yeşil yaprakları ve kırmızı kuş gagaları yastıkların örtüsünü süsleyerek eşyasız evimizi zenginleştirirdi. Minderlere *alaca bez* serilerek, yastıklara kanaviçe işlemeli beyaz kılıflar geçirilerek *sedir* güzelleştirilirdi. Anamın evinde bunlar halen var. Misafirler geldiğinde mutlaka *sedirde* oturtulurdu. Yere halı serilmezdi, kilim serilirdi. Duvara *Kahveci Güzeli* duvar halısı asılırdı. Yan duvar diplerine minder ve süslü yastıklar konulurdu. Kışın odun sobası bu odada yanardı. Üşüdüğümüzde, çarşıdan veya okuldan geldiğimizde hemen sobanın başına toplanırdık. Sobadan düşebilecek köz ve külden kilimleri korumak ve de kirlenmeyi önlemek için sobaların alt kısmında sac veya tenekeyle kaplı tahtadan yapılmış soba altlıkları olurdu. Soba altlıkları Abdullah dedenin vurduğu davşanların güneşte kurutulmuş arka ayaklarıyla (fırça gibi

kullanılarak) temizlenirdi. Temizlenen kül ve pislikler ateşküreği denilen *carıtla* alınarak dışarıya, kapı önünde çöplüğe atılırdı. Odanın arka duvarında *yüklük* dediğimiz bir yer vardı. Yatak ve yorganlar buraya bırakılır ve yüklük desenli bir perdeyle kapatılırdı. Üçevler’de hemen hemen bütün evlerde yüklüğün önünde mutlaka ceviz ağacından yapılmış bir *Çeyiz Sandığı* bulunurdu. Çeyiz Sandığı’nın içerisinde genellikle kadınlara ait çok kıymetli giysiler, nesneler ve süslenme malzemeleri yer alırdı. Sandıktaki nesnelerin güve ve benzeri haşerelerden zarar görmemesi için atmosfer ortamında kolaylıkla buharlaştığından beyaz pulcuklar biçiminde billur yapılı naftalin denilen bir kimyasal serpiştirilirdi.

Odanın arka tarafında kiler ve mutfak olarak kullanılan alanda kap kacaklar, küpler ve her türden yiyecek malzemeleri bulunurdu.

Bizim oturduğumuz evin hemen bitişiğindeki evde Esmâ nene kalırdı. Ev, aynen bizim oturduğumuz ev

gibiydi. Yığma taşlardan küçük bir *dam* eviydi. Ufak bir aralık ve ufak bir odadan oluşuyordu. Burada Esmâ nene yalnız, kendi başına kalıyordu ve ölünceye kadar da burada kaldı. Esmâ nenenin evinin bitişiğinde Minto nenenin küçük bir evi vardı. Minto nenenin evinin düzenini hatırlamıyorum. Esmâ ve Minto neneler 1971’de vefat ettiler. Bunların vefatından sonra oturdukları evleri babam bizim oturduğumuz eve kattı.

Minto nenenin oturduğu evin yanında Zekeriya amcanın iki katlı taştan yapılmış evi -zamanına göre konağı- yükselirdi. Tahminen 1930’lı yıllarda yapılmıştır. Minto nenenin evi ile aralarında 2-3 metrelik bir boşluk vardı. Taş yapının üstü toprak damdı, arka kısmında ise tek katlı *ahur* ve *samanlık* olarak kullanılan bitişik bir yapı daha vardı. Ev önce tek katlı olarak yapılmış ve bir zaman burada oturmuş, daha sonra ikinci katı yapıp üst kata taşınmış. Ben tek katlı halini görmedim. Alt katın girişinde *örtme* dediğimiz ön tarafı açık olan bir mekân bulunurdu. Burada bir kara ocak vardı. Üç duvarı taş ve kerpiçtendi. Alt katın giriş kapısı buradaydı. Kapısı çok güzel ve sağlamdı. Demircilere özel olarak yaptırılan desenli *mih* (çivi) ve dökme demirli kapı tokmağıyla süslenmişti. Arkasında çengeli vardı. Antika değerinde bir özelliği sahipti. Kapı, aralık dediğimiz kısma açılırdı. Kapı girişinde suluk, aralığın Minto neneye olan tarafında ahur, Mehmet dayıya olan tarafında oturma odası, odanın arkasında da kiler vardı.

Bildiğim kadarıyla alt katta değişik tarihlerde Yahya amca (1953'te), Şayize (Uğur) ablalar ve Minto nenenin torunu Kirvem Palas Musto (Mustafa Güler/Üzülmmez/d.1926-ö.1992) aileleriyle birlikte kiracı olarak kalmışlardır. Ahırda inek beslenirdi. Ayrıca Zeki amca burada yaptığı *tarda*²⁸ güvercin, tavuk ve *gereze* (hint) horozu beslerdi. İkinci katta örtmenin üstü eyvandı. Eyvana ahurun önünden duvara bitişik şekilde yapılan taş merdivenlerden çıkılırdı. Bu merdivenin orta kısımlarında ahur duvarında yaklaşık 20x20 cm boyutlarında çok küçük bir pencere vardı. Bu delikten güvercinler, tavuklar girip çıkardı ve ayrıca ahur hava almış olurdu. Üst katta aralığın kapı girişinde suluk bulunurdu. Aralığın sağında ve solunda ise odalar vardı. Doğuya taraf olan odanın arkasında banyo, batıdaki odanın arka kısmında kiler mutfak yer alırdı. Zekeriya amcamlar ikinci katta kalıyordu. Zeki amca evlenince, o da ikinci katta batıdaki odada kaldı. Zaten çocukluğundan beri burada kalmaktaydı.

Zekeriya Üzülmmez'in iki katlı taş yapılı evinin yıkık hali. Yıl:2004
Bu yapı sonradan yeni sahiplerince yıkılarak yerine beton bina yapmıştır.

Evin önünde, merdivenlerin hemen yanında *arış* dediğimiz *mısabak* üzümünün çardağı bulunurdu. Salkım salkım üzümü olurdu ve üzümleri harikaydı. Şado abla üzüm salkımlarını koparmayalım diye salkımları her gün

²⁸ **Tar:** Ahırda pencere kenarına yerden yaklaşık 1,5 metre kadar yüksekte duvara sabitlenmiş kalaslar üzerine konulmuş tahta ya da çalı çırpı üzerine toprak serilerek yapılan kanatlı hayvanların (tavuk, güvercin, ...) barınağına deniliyordu. Kümes hayvanlarının küçükbaş ve büyükbaş hayvanlarının ayakları altında ezilmemesi için yapılırdı. Evlerin önünde ya da dışarıda evlerin duvarlarına bitişik yapılan ilkel kümeslere ise **Pin** denirdi.

sayar ve Zekeriya amcaya arışın dibinde nöbet tuttururdu. Ayrıca evin önünden geçen yolun alt kısmında, tarlanın batı üst kısmında ufak bir çevrili alan vardı. Burada küçük çapta soğan, maydanoz, *isot* (biber), *frenk* (domates), *balcan* (patlıcan), *pürçikli* (havuç), turp ekilirdi. Bir köşesinde de tenekeden yapılmış bir *abdesthane* (tuvalet) vardı. Bu abdesthane Üçevler'in ilk tuvaletidir. 1979'da Zeki amca abdesthanenin yanına bir çam ağacı dikti. Bu fidan bugün gökyüzüne yükselen yetişkin bir çam olarak rüzgârda elektrik tellerine sürtünerek yok olan yeşillığe ve geçmişe ağıt yakmaktadır.²⁹

Bizim evin doğusunda boş bir alan bulunuyordu. Bu boş olan alanda daha önceleri Kör Cümo (Söğüt) ev yapmış. Sonraları bir anlaşmazlık sonucu buradaki evini yıkıp kasabaya taşınmış. Bu evi ben görmedim. Bizim evin doğu tarafındaki bu boşluktan sonra Abdullah dedenin taştan yapılmış iki katlı evi -zamanına göre köşkü- vardı: 1945'lerde birinci katı, 1953'lerde ikinci katı yapılmış. Bu iki katlı yapının hemen arkasında ise tek katlı bitişik iki bölümlük bir yapı daha vardı. Bir bölümü samanlık, diğer bölümü *zahire* ambarı olarak kullanılırdı. Abdullah dedenin evinin alt katında, kapı girişinde suluk, suluğun biraz yukarı kısmında kara ocak, sonrasında da aynı hizada kiler kapısı bulunuyordu. Aralığın doğu tarafında kiler, batı tarafında ahur vardı. Kilerin arka kısmında dedenin *zahire* ambarı gibi kullandığı bölümün girişi kilerdendi. Kilerde her cins ve boyda küpler, yiyecekler, kap kakak olurdu. Arka kısmında ise tüketilecek tahılların ve tohumluk buğday, arpa, darı, nohut, mercimek, küşne için özel yapılmış ve etrafı çamurla sıvanmış saplardan örülüp *kewar* denilen çok büyük sepetlerin ya da küplerin içersinde muhafaza edilirdi. Dede muhafaza edilen tohumları farelerden, karıncalardan ve damdan kışları akacak su damlalarından oluşacak zararlarından korumak için buraya gözü gibi bakardı. Ahurda eşek ve öküzler barınırdı. Ahurun arka tarafı samanlıktı. Kiler ve ahurun güney cephelerinde 30x30 cm boyutunda birer açık pencere bulunuyordu ve pencerelere hırsızların girişini engellemek için yukardan aşağıya doğru işaret parmağı kalınlığında şiş geçirilmişti. Üst kata, iç kısımdan, aralığın arka duvarına bitişik olan yerde bulunan taş merdivenlerden korkuluklara tutunarak çıkılırdı. Merdivenlerden çıkılan kısma (salona) *köşk* deniliyordu. Köşk denilmesinin nedeni, kanımca ön tarafında tahtadan yapılmış yaklaşık bir metre uzunluğunda bir çıkmanın, yani cumbanın olmasındandı. Cumbanın her üç tarafında da pencereler vardı. Köşk denilen salonun sağında ve solunda birer oda bulunurdu. Dedemler genellikle batı tarafında bulunan odada kalırlardı. Doğu yönünde olan oda misafir odasıydı. 1970'li yılların başında, bizim oturduğumuz Cüma dededen kalma toprak dam (ev) oturulmaz duruma geldiğinden, yeniden yapılmak üzere yıkıldı. O dönem biz ailece hepimiz yıkılan evin bir odası yapılmıyaya kadar

²⁹ Maalesef yol genişletme çalışması nedeniyle bu çam ağacı 2018 yılında belediye ekiplerince kökünden çıkartılıp atıldı.

bu misafir odasında barındık. Kilerin önünde bulunan arışın (asma ağacının) altı oturmaların, sohbetlerin bulunmaz mekânıydı. Mısabak üzümleri ise çok güzel ve lezzetliydi. Korukken yemeye başladık. Sadece biz çocuklar değil, bal arıları, sarı arılar, kuşlar da bizler kadar bu üzüme düşkündüler. Zelo nene üzüm salkımlarını koparmayalım diye gözünü arıştan ayırmazdı. Süt ve yoğurdun bol olduğu zamanlar ise; *Arışın altında tuluyla ayran yayarım/ Hem ayran yayar hem hayal kurarım...* türünde ezgiler söyleyip ayranını yazardı.

Evin önünden geçen yolun altında Abdullah dedenin bir *arı damı* vardı. Dede burayı arı kovanları için yapmıştı. Arı kovanları kara kovandı. Damın üç tarafı taş duvar, önü açıktı. Üst kısmı topraktı. Giriş kapısı arka duvardandı. Bal arıları yaz kış burada kalırlardı. Kovan giriş delikleri kışın sıvanır kapatılırdı, baharda açılırdı. Yaz geldiğinde arı damının üzerinde her zaman mutlaka geceleri yatanlar olurdu.

Arı damının *gözeye* olan tarafında ise *zibillik* bulunuyordu. Kışın hayvanların *kıkı*³⁰, *fışkı*³¹ ve dışkıları buraya atılır, baharın ya da yazın da buradan alınarak gübre olarak ekinlerde kullanılırdı. Yazları zibillikteki kızıymış gübre kokusu *havuş*taki hayvanların ter ve sidik kokusuna karışarak gül kokusuna zıt doğal bir parfüm olarak çevreye nahoş bir koku yazardı. Akşamları günbatımına yakın zibillikğin üzerinde küçük sinekler oğul vermiş gibi havada kaynaşırdı, kırlangıçlar ve karanlık basınca da uçuşan gece kuşları (yarasalar) sinek, sivrisinek ve değişik uçan böcekleri afiyetle kursaklarına indirirdi. Kırlangıçların evlerin önünde havada yaptıkları uçuş gösterileri tam bir seyirlikti. O zamanlar zibillikteki gübreye *mayıs* deniliyordu ve gübre olarak kullanımının dışında ayrıca *tezek* yapılarak ocaklarda yakıt olarak kullanılıyordu.

Ayrıca Abdullah dede, bizim oturduğumuz ev ile kendi evinin arasındaki boşluğun önüne kısmına, arı damının hizasında koyunlar için bir *havuş* yapmıştı. Havuş, kavak ağacının dalları ve tahtalar birazcık toprağa gömülmüş ve yanlamasına da sııklara çivilerle ya da tellerle tutturulmuş yaklaşık 30 m² civarında dörtgen şeklinde çevrili koyunların yazlık barınağına deniliyordu. Uyduruk bir yapısı ve kapısı vardı. Yazları koyunlar havuşa, kışın ahura bırakılırdı. Çoban köpekleri olmasına rağmen bir defasında gece kurtların havuşa girmeleri sonucu 5-6 koyunun parçalandığını hatırlıyorum. Abdullah dede çok kızmış, *nevri* dönmüştü³²; özellikle kurdu gördüklerinde kuyruklarını bacakları arasında saklayan kangal kırması köpeklerine. Gözleri

³⁰ **Kıkı:** Koyun gibi küçükbaş hayvanların dışkısı.

³¹ **Fışkı:** At, eşek dışkısı.

³² **Nevri Dönmek:** Çok öfkelenmek, sinirlenip kızmak anlamında kullanılan yerel bir deyim.

fıldır fıldır dönüyor, huylandığından ağzından küfürler saçılıyordu. Zor sakinleşmişti. Önceleri **Çomar** isminde kurtlara aman vermeyen meşhur bir destanlaşmış çoban köpeği varmış. Tüm köpeklerinin Çomar gibi olmasını istiyordu, ama Çomar gibi bir köpeği sonradan hiç olmadı. Abdullah dede bir keresinde de Büyükbahçe'nin batısında bulunan dereye dişi bir kurt vurdu. 12-13 yaşlarında olmalıyım. Dereye dişi kurdun cinsel organı bıçakla kesilerek alındı, bu küçük et parçası parçalara bölünerek eşe dosta dağıtıldı. Bu parçacıkların *hamaylı* biçiminde boyunlarda ya da *pazubent* şeklinde kollarda taşınacağı söyleniyordu. O zaman buna bir anlam verememiştım ve sorularım da yanıtsız kalmıştı. Her durumda işlerin iyi gitmesi, şans ve uğur getirmesi için bunun yapıldığını; üzerlerinde taşımalarının nedenini ve çok şanslı olanlar için söylenen “*üzerinde kurt amcığı var*” deyişinin anlamını çok sonraları öğrendim.

Zekeriya amcanın evinin batı tarafında bitişiğinde Mehmet dayının evi vardı. Tek katlı toprak bir damdı. Bizim ev gibi yıkıldı yıkılacak bir hali vardı. Bir aralık ve bir odadan oluşmaktaydı. Odanın arka tarafı kiler olarak ve kapacak bırakmak için kullanılırdı. Aralığın arka tarafına kışlık odun, ot, saman bırakılırdı ve zaman zaman da burada inek beslenilirdi. Suluk, tüm evlerde olduğu gibi aralıkta kapı girişindeydi, kara ocak ise bir tane aralıkta ve bir tanede evin yan tarafında bulunan kozikteydi.

Mehmet dayının evinin batı tarafında Seher bacının evi vardı. Bu iki ev arası yaklaşık 130 m. idi. Ev kısmen taş, kısmen de kerpiçten yapılmıştı. Toprak damlıydı. Aralığı doğu tarafında, ama giriş kapısının olduğu duvarı iki metre kadar içteydi. Aralık önünde oluşan bu kısmın üstü kapatılmıştı ve direklerle desteklenerek örtme yapılmıştı. Kış aylarında bu örtmede çokça oyun oynadığımızı hatırlıyorum. Oda batı tarafındaydı. Odaya aralıkta bulunan tahta bir merdivenle çıkılıyordu, çünkü altında ahur vardı. Ahurun kapısı dıştı. İnek beslenirdi. Odanın arka kısmı ise kiler ve mutfak olarak kullanılıyordu. Ocak, hem evin önünde hem de aralıkta vardı. Suluk aralık kapısının girişindeydi. Seher bacı bu evde torunu Hayri ile birlikte kalıyordu. Hayri'nin annesi çocukken öldüğü için nenesi büyüttmüştü kendisini. Kocasını Kadir Gülbahar enişteyi gördüğümü hatırlamıyorum.

Abdullah dedenin evinin güneydoğusunda bir de Yahya amcanın tek odalı bir evi vardı. Bu evin yerinde daha önceleri Ali amcanın evi varmış. Ali amca yeni yaptığı eve taşınınca Yahya amca yıkılan bu evin yerine kendisi bir ev yapmış. 1960'lı yılların ortalarında bu evi yıkıp yerine yeni bir ev yaptı. Sonradan yapılan ev taş kerpiç karışımı tek katlı ve toprak damlıydı. Dereye ve göze en yakın evdi. Önünde büyük bir iğde ağacı vardı. Baharın iğde ağaçlarının sarıçiçeklerinin kokusu yanı başında bulunan zibilliğin kokusunu

bastırırdı. Kül rengi yapraklı iğde ağaçlarının diplerinde her zaman kırmızı ibikli horozlar³³, tavuklar, *ferikler* (piliçler) eşelenir, çocuklar oyun oynardı.

Evin batı tarafındaki bölüm aralık, doğu tarafındaki odaydı. Odanın arkasında kiler mutfak, aralığın arkasında ise odun, kap kacak konulan ve bir perdeyle kapatılmış bir alan vardı. Suluk giriş kapısının arkasındaydı. Kara ocak hem aralıkta, hem de evin batı tarafında bulunan kozikte bulunuyordu. Evin önünde, biraz doğusunda bir boş alan vardı. 70-80 m²'lik bu çevrili alana yeşillik ve sebze ekiliyordu. Ekili yerin bitim noktasında *çeper* olarak iğde ağaçları ve kuşburnu türü çalı vardı. Üç evlerin tavukları burayı da çok severdi. Yahya amca bu evde 4-5 sene oturduktan sonra ailece evini İstanbul'a taşıdı.³⁴ 1980'li yılların sonunda, geri döneceğini düşünerek babama para

³³ Üçevler'de horozlar sevilirdi, çünkü arşılâda beyaz bir horozun var olduğu düşünülür ve evlerde beslenen horozların kafalarını dikleyip sol gözünü kapatıp sağ gözünü gökyüzüne çevirerek arşılâdaki beyaz horozu gözleyerek onun işaretleriyle ötüp namaz vakitlerini bildirdiklerine inanılırdı. Vakitsiz öten horozlar ise sevilmezdi, bunların kafalarının çekilmesi gerektiği söylenirdi.

Horozların ötüş ve kutsallığına ilişkin anlatılar sadece Üçevler'de anlatılanla sınırlı değildir; ilk çağlardan beri hem Batı'da, hem de Doğu'da benzer anlatılar vardır. Örnek: Eski Yunan mitolojisinde. Ares (Savaş Tanrısı) sevgilisi Aphrodit ile buluşmaya giderken, güneş görmesin diye ölümlü bir arkadaşını bekçi olarak bırakmış. O da uyumuş. Bu duruma kızan Ares, ölümlü arkadaşını horoz yapmış. Güneş doğarken her sabah horozun ötmesi, Ares'e, "*Uyan güneş geliyor!*" uyarısıdır. Zerdüşt dininde ise, insanlığın koruyucu meleği Sroş'un en etkili silahı kutsal şarkılardır. Bundan ötürü, hiçbir Ortodoks Parsi horoz –erkek kuş-eti yemez.

³⁴ Yahya amca İstanbul'a gidince bu evi uzun süre cenan (yarıcı) dedikleri Baltacı Ali'ye kiraya, bilmiyorum, beklisi de evin bakımı karşılığında verildi. 1980'den önce Ergani'de yavaş yavaş Kürt hareketinin ve devrimci olaylarının alevlendiği dönemde; o evde oturan Kürt cenan Baltacı Ali'nin Zirkî köyünden olan eşi Güllü ablanın lisede okuyan erkek kardeşi Rıza Dursun okuldan eve dönerken polislerce öldürüldü. Köyden okumaya gelmişti, Güllü ablanın yanında kalıyordu. Olayı tam hatırlamıyorum, ama o kadının fıganını ve ölüye yaktığı ağrı hiç unutamıyorum. Sözlerini hiç anlamamıştım! (Kürtçe olduğu için) Ama halen unutamadığım bir yas ve ağıttır benim için. Belki Ergani'de ilk ölenlerden biriydi. Bu üzücü olaydan sonra cananımız yeniden köyüne taşındı. Yahya amcanın evinde bir daha hiç kimse oturmadı. Ben, Şadan, Yılmaz... Üçevler'in dönem çocukları kış ve yağışlı günlerde içersinde oyun oynardık. Köpek veya hayvan besleyip sohbetler ederdik.

Yahya amcanın bu boş evi benim unutamadığım anılarla doludur. Örneğin, cenanımızın benim yaşlarda güzel bir kızı vardı. Şadan ve ben, hep onula oynardık evlerinin batı tarafındaki tenekelerle kapalı kozikte. İsmi hatırlamadığım o kız, ilk kız arkadaşımı. Güzel anıların yanında, birde 12 Eylül Darbesi olduktan on gün sonra Yahya amcanın evini önünde yağmurda ve çamurda ben ve Şadan birkaç gün sadece kitap yaktık. Hayatımda ilk defa Marx'ı, Engels'i, Lenin'i, devrimci kişi ve kavramları kitap üzerinde orda gördüm. İlkokul 5.sınıftaydım. Bu kavramlarla lise

gönderip taş ve tuğladan yeniden güzel bir ev yaptırdı. Evi, babam kendi eliyle yaptı. Bu ev, Mehmet dayı ile Seher bacının evinin ortalarında, yolun hemen üstündeydi. Geri dönüşün olmayacağını anlayınca, yaptırdığı bu evi de sattı.

Üçevler’de bulunan evlerin tümünün o zamanlar üstü (damı) düz topraktı. Çatılı ve beton olan ev yoktu. Yağmur ve kar yağdığında toprak su geçirmesin, damlamasın diye *loğ* denilen silindirik taş damın üzerinde bir düzen dâhilinde *loğdurla*³⁵ gezdirilerek sıkıştırılırdı.

Süvük denilen duvarların üstündeki çıkıntılar (saçaklar) ise sıkıştırmak için *tokaçlar*la tokaçlanırdı. Kar yağdığında *mercefe* (kar küreği) ile karlar kürenip temizlenir ve sonra loğlanırdı. Bu işleri genellikle erkekler yapardı. Kışın sert geçtiği, yağmurun sürekli yağdığı, rüzgârın yaman estiği zamanlarda dam loğlamak, kar küremek ve süvükleri tokaçlamak tam bir zulümdü. Dam üstünde biriken kar ve yağmur suları teneke, sac veya oyulmuş ağaçtan yapılmış *çortan* denen bir oluk sayesinde dam dışına akıtılırdı. Kışları ve baharları en çok *yağdıran* yağmuru yağırdı ve damlaları da yüzümüze kırbaç gibi inerti. *Pükte*, yani tipi olduğunda ve yağmur her yağdığında hava soğuk rüzgâr kokardı ve damlar hep loğlanırdı. Şimdi bilmiyorum, o zamanlar Üçevler’in rüzgârı bir başkaydı; yaman eserdi. Estiği zamanlar insan sesi, kuş sesi duyulmaz olurdu. Sadece uluyan öfkeli rüzgârın uğultusu ve bazen de rüzgârın uğultusuyla birlikte insanın içini ürperten kurtların uluma sesi duyulurdu.

Bölgemizde, Ergani’de ve Üçevler’de damların düz oluşunun mutlaka nedenleri vardır diye düşünmüşümdür. H. W. M. Hodges bu konuda şu yorumu yapmaktadır: “*Şehirlerde düz dam kullanılmasının yağmur suyunun etkin bir şekilde akışını sağlamaktan daha başka bir nedeni olmalıdır... Düz damların yaygınlaşması şehirleşmenin ileri safhalarında ortaya çıkmıştır ve düz dam şehirleşmenin olmazsa olmazı olmuştur. Şehirde arsa bedelleri çok yükselince bahçe ya da avlu sahibi olabilmek sadece zenginlere özgü oldu. Ama temiz bir alan ekonomi için önemliydi çünkü sebze, meyve kurutmak ancak böyle yerlerde yapılabilirdi. Bugün Ortadoğu’da düz damlar*

yıllarımda herkesin öğrendiği şekilde felsefe, tarih veya sosyoloji derslerinde tanışmadım, Eylül ayında bir haftada, onları sayfa sayfa yakarken bir taraftan okuyarak öğrenmişim. Sis ve duman içersinde büyümüşük. Bu yakılan kitaplar genelde Üçevler’deki gençlerin (Müslüm, Ali Haydar, Mitat...) kitaplarıydı. Bilmiyorum, hapisten sonra sordular mı kitaplarımız nerde diye? Aslında, bu ağabeylerimin kitaplarını yaktığım için çok üzgünüm! Ama ben buna mecburdum! Bu vesile ile hepinizden özür dilerim. Büyüklerim yakın dediler. Çünkü polis ve jandarma hiç boş bırakmıyordu evleri. Bu olay bende travma (sarsıntı) yaratacak kadar iz bırakmıştır. Sonra ki hayatımda kitapları çok önemsemişimdir. -**Eşref Üzülmöz**

³⁵ **Loğdur**: Ağaç veya demir şiştten yapılmış loğ çekmede kullanılan bir düzenek/aygıt.

*önemlidir ve sadece ev işleri için değil sokakların sağlayamadığı temizlik ve güvenliği, kadınlara sığınabilecekleri bir mekânı, seklüzyonu³⁶ sağlar”.*³⁷

Damların bir kısmına ağaç merdivenlerle, bir kısmına da uygun yerlerden duvar bitişiğine yapılan taş sekilerden çıkılırdı. Toprak düz damlar yazın evleri serin, kışın sıcak tutardı. Ayrıca düz dam yazları çok işe yarardı: Salça testleri damlara çıkarılırdı; üzüm, kaysı, erik, vişne, dut damlarda kurutulurdu; kaynatılan bulgur kuruması için damalara serilirdi...

Ve sıcak yaz gecelerinde, göz kırpan yıldızların altında insanlar damlarda yatarı. Bazı aileler evlerinin önüne veya damlarına *taht* kurardı, bazı ailelerde düz damlarına doğrudan yataklarını sererdi. Damda yataklarımızda yatarken şairin “Akanyıldızlar gökteki nöbetçilerin cinlere attığı oktur,”³⁸ dizesinden habersiz olarak gökyüzünde kayan yıldızlara üzülr ve en parlak yıldızları gizliden sahiplenirdik. Gökyüzünde altın gibi ışıldayan parlak ayın *değirmi* ve orak arası farklı biçimlerini, değişimini hayranlıkla izlerdik. Gecenin gümüşü karanlığında evrenin muazzam güzelliğine şaşardık. Damda yatmanın bazen de riski vardı. Fırtına çıkabilir, yağmur yağabilir, daha da önemlisi çoğu kez çocuklar, bazen de uyku sersemi büyükler damdan düşebilirdi. 6-7 yaşlarındayken bende bir defa damdan düştüm. Gözlerim iltihaplandığı için anam gözüme *gözotu* ilacını sürüp tülbentle bağladı, kendisi evde iş yapmaya gitti. Gözü bağlı yataktan kalkınca pat aşağıya düştüm. Ağlamamı duyan başıma toplandı. Neyse ki düşme kalıcı bir hasar yaratmadı. O dönem sadece bizler değil, Beşiktaş’ında, Ergani’de çok insan damlarda yatarı. Kötü, pis şeyler çok ender olurdu. Çünkü herkes birbirini tanır ve birbirilerine karşı saygılıydı. Güven vardı. Ergani’de şimdi damlarda yatan var mı acaba? Zanetmem. İnsanlar evlerinin içinde bile güvende değil!

Üçevler’de bulunan evlerin hiçbirinde elektrik yoktu. Aydınlanma *idare* (çıra) ve gaz lâmbalarıyla yapılıyordu. Zaten o dönem Ergani’de de elektrik yok sayılırdı. Eski hastanenin ön taraflarında küçük bir elektrik jeneratörü (santral) vardı. Jeneratörün soğutma sistemi jeneratör binasının yanında bulunan havuz suyu ile çalışıyordu. Bu havuzda yazın mahalleli çocuklar yağlı (mazotlu) suda *çimmerek* (yıkılarak, yüzerek) serinlenirdi. Bu jeneratörle üretilen kısıtlı elektrik enerjisi belirli zaman aralıklarında devlet dairelerinde ve bir kısım yönetici devlet adamları ile eşraftan bazı şahısların evlerinde kullanılırdı.

³⁶ **Seklüzyon:** Olumsuz çevre koşullarından korunmak amacıyla kazanılan fizyolojik uyum.-Müslüm Üzülmöz

³⁷ Ann Chamberlin, **Ortadoğu’da Örtünmenin Kısa Tarihi Aynadaki Peçe**, İnkılâp Kitapevi, 2009, İstanbul, s.141.

³⁸ Özdemir İnce, **Tohum Ölürse**, Can Yayınları, 1994, İstanbul, s.84.

1970’li yıllarda Ergani elektrik şebekesi ulusal elektrik şebekesine bağlanınca Ergani geneline ve Üçevler’e direkler dikilip elektrik akımı verildi. Evlerde elektrik ampulü yanmaya başlayınca Abdullah dede evindeki gaz lâmbasını sevinçle evin önündeki tarlaya dikip tüfeğiyle nişan alıp devrimci bir vuruşla karanlıktan aydınlığa geçişi kendi tarzında selamladı. O anda, Üçevler’de bulunan tüm torunlar dedemizin çevresinde toplanarak hem gaz lâmbasının parçalanışını temaşa etmiş hem de elektriğin gelişinin sevincini yaşamıştık.

Evlerin hiç birinde mobilya yoktu. Yataklar yüklüğe konurdu. Sınırlı olan elbiseler ya duvar askısında asılır ya da sandıklara bırakılırdı. Yerde oturur, yerde yer, yerde yatardık.

Gaz lambası

Evlerde su tesisatı da yoktu. İçme ve kullanma suyu evin önündeki *pıhardan* (pınardan, gözeden, çeşmeden) karşılanırdı. Su evlere *sıtıllarla* (kovalarla), tenekelerle, testilerle yaz kış taşınırdı. Bulaşıklar ve ufak çaplı kirli çamaşırlar bazen gözeyle götürülüp yıkanırdu. Bazen de çamaşır kazanı gözenin yanında kurulur ve çamaşırlar tümünden burada yıkanırdu. Yıkanan temiz çamaşırlar gözenin yakınında bulunan iğde ağaçlarının dalına serilerek kurumaya bırakılırdı. Bulaşıklar çoğunlukla külle, azıcıkta sabunla yıkanırdu. Çamaşırlar ise sabun ve sodayla yıkanırdu. Çamaşır yıkarken çamaşır kazanında ısıtılan suyun içine kül veya kil toprak atılarak suyun sertliği alınırdı önce. Deterjan denen kimyasallar bilinmezdi. Zaten yoktu. Kuşların, arıların, kedi ve köpeklerin yanında evlerde beslenen büyük ve küçükbaş hayvanların tümü bu gözeden bolca nasiplenirdi. Evlere içme suyu tesisatının çekilişi 1970’li yıllarda başladı.

Üçevler’de her zaman bir çoban köpeği bulunurdu ve ismi de hep *çomar* olurdu. Evcil hayvanları susuz ve aç bırakmak günahı, bu nedenle kedi ve köpeklerin yemek yemesi ve su içmesi için evlerin önünde birkaç yerde değişik boyutlarda taştan oyulmuş *yalak* denilen kaplar bulunurdu. Ama bu yalaklardan kedi ve köpeklerden ziyade daha çok tavuk ve serçeler faydalanırdı.

Üçevler’de en önemli sorunlardan biri tuvaletti. Evin içinde tuvalet olmaz anlayışından olmalı ki, evlerin hiçbirinde tuvalet yoktu. Ahır/ahır, bağ, bahçe, tarla, dere, çalı dibi... her yer tuvaleti. Kanalizasyon yoktu. 1960’lı yılların ortalarında ilk olarak Zekeriya amca evinin önüne tenekeden bir tuvalet yaptı, abdesthane denildi. Abdesthanenin pislikleri hemen yanında açılan üstü kapalı toprak çukura (foseptiğe) verilirdi. Diğer evler 1970’li yıllarda tuvaletle tanıştı.³⁹

Üçevler’den bir görünüm.

Yıl: 1996

(Fotoğrafın arka tarafında yarı gözüken sağdaki iki katlı taş yapı Abdullah Üzülmaz’in, soldaki ise Zekeriya Üzülmaz’ın kendi elleriyle yaptığı evleridir. Şimdi her ikisinin de yerinde maalesef yeller esmektedir.)

³⁹ Türkiye’de kırsal alanlarda bahsi geçen yıllarda genelde insanlar tuvalet ihtiyacını evlerin bodrum veya zemin katlarında bulunan hayvanlara ait ahırda giderirlerdi. Bayanlar ibriğiyle suyunu kapı arkası suluktan alır hemen aynı kattaki ahıra yönelirdi. Erkeklerde öyle yapardı. Çocuklar ise dam arkasına ya da dereye koşardı. 1990’lı yıllara kadar Türkiye’de özellikle Doğu ve Güney Doğu Anadolu’da tuvalet köylerde yoktu. Çok sıkıntı çekmişimdir ben şahsen. Çünkü çocukluk anılarım zaten bu konuda kötü. Şado nene çocukları teneke tuvalette yanaştırmazdı. Birde ben öğretmen olunca köylere seçim zamanı sandık başkanı olarak gitmeye başladım. Hemen her seçimde köylere sandık başkanı olarak gittiğimde bu problemi yaşırdım. Evlerin içersinde tuvalet yoktu. Muhtarın evinin önünde ve okulun önünde veya bitişiğinde tuvalet bazen olabiliyordu. Bu Maden’de Esmâ ablamın köyü Düngan (Sağırlar Köyü)’da da böyleydi. Hatta 1992-1993 yıllarında Ordu’nun Mesudiye ilçesi Arpaalan köyüne ilk göreve gittiğimde okulun önünde, ama okul çeperinin dışında bir tuvalet vardı. Ben oraya gidene kadar öğrencilerin kullanması yasaktı. Olayı anlayınca öğrencileri toplayıp önce tuvaletin iç ve dışını boyayıp (pembe renge), temizliğini yaptıktan sonra hep beraber kullanmaya başladık. Oradaki öğrencilerimin bazılarının ilk gerçek tuvalet kullanma alışkanlığıydı belki. Yani Karadeniz bölgesi de bizden farksız değildi. -Eşref Üzülmaz

Kısaca yaşadığımız barınma mekânları, evlerimiz böyleydi. Bu konuyu burada bitirirken şunu da hatırlamakta fayda vardır: *“Ve bütün sosyal gerçeklikler gibi, evin de mekân olarak boyutları ve anlamı tarih boyunca değişip durmuştur. Köleci dönemin efendisi; feodalin senyörü, köylüsü, serfi; kapitalistin malikânesiyle proleterin damı, ayrı ayrı sosyal, giderek siyasal gerçekliklerdir. Vaktiyle devrimci, ‘Saraylara ölüm, kulübelere özgürlük’ diye haykırdığında, sloganı bir yakıştırma değil, bir düzensizliğe adil bir çözüm arama ihtiyacının dile getirilişidir.”*⁴⁰

3. Ölülerimizin yattığı mekân: “Aile Mezarlığı”

*“Damların üstünde dönüyor
Dönüyor yorgun baykuşlar”*⁴¹

Şimdi biraz da kısaca ölmüşlerimizin mekânına değinmek istiyorum. Kavas Mehmed’in, Sofibekir’in, Sofibekir oğlu Mehmed’in mezarları yıkılıp harabeye dönen yukarı şehirde olup, bugün mezar yerleri bilinmemektedir. Yukarı şehirden taşındıktan sonra vefat eden aile fertlerine ait mezarlar Çiftpınar/Çütpınar Yolu üzerinde bulunan “Aile Mezarlığı” olarak bilinen yerdedir. Eskiden bu mezarlığın sahipsiz bir hali vardı. Mezarlar topraktı ve mezar sınırını belirlemek için baş kısmında birazcık büyük bir taş, mezar çevresinde ise küçücük taşlar bulunurdu. Taştan ve mermerden yapılan mezar yoktu. Mezar taşlarına isim yazmada yoktu. Sonradan, 1980’li yıllarda taştan ve mermerden mezar yapımına başlandı. Çok eskiden yaşama veda edenlerin mezarların toprak olması nedeniyle, yeni nesil bazı mezarların kimlere ait olduğunu ya da Cüma dede, Abbas dede gibi aile büyüklerimizin mezarının hangisi olduğunu tam bilmemektedir. Cüma dedenin mezarının ardıc ağacının altında olduğu söylenmektedir.⁴²

Asıl üzücü olan ise mezarlığın imar planında yer almayışydı. Mezarlık, ruhsatsızdı. Çok yakın bir zamanda, 2011 yılında mezarlık “**Ergani Belediyesi Üzülmaz Aile Mezarlığı**” olarak imar planına işlendi ve ruhsatlandırıldı. Bu hayırlı işi kardeşim Şadan gerçekleştirdi. Ben, kendi

⁴⁰ Server Tanilli, **Yaratıcı Aklın Sentezi**, Adam Yayınları, 1999, İstanbul, s.301.

⁴¹ Ergin Günçe, **Türkiye Kadar Bir Çiçek**, Can Yayınları, 1988, İstanbul, s.38.

⁴² Edindiğim bilgilere göre Abbas ve Cüma dedelerin mezarı mezarlıkta bulunan ardıc ağacının altında, ağacın kökünün olduğu yerdedir. Önce Abbas dede ölmüş ve ardıc ağacının altına gömülmüş. Daha sonra Cüma dede ölmüş ve Abbas dedenin üzerine gömülmüş. Yani iki kardeş aynı mezarda yatmaktadır. Kör Cüma (Söğüt) ve Esmâ Nene’nin babası Çolak Cüma’nın mezarları da Cüma dedenin mezarının hemen yanında bulunmaktadır.

adıma kardeşim Şadan'a ve ruhsatlandırma çalışmasında yardımlarını esirgemeyen dönemin Ergani Belediye Başkanı Sayın Fesih Yalçın'a çok teşekkür ediyorum. Hizmetiniz unutulmayacaktır!

Çiftpınar Caddesi/Makam Yolu üzerinde bulunan aile mezarlığımız (2013)

Zamanla her şey değişiyor. Gelişen sosyal, ekonomik ve başka nedenlere bağlı olarak Üçevler'de olanlar bugün dört bir yana dağıldı. Bu dağılmanın sonucu vefat edenlerin cenazeleri de dört bir yanda defin edildi ve durum ileride daha da sayısal olarak artacaktır: *“İnsan doğduğu ve yaşadığı yerin toprağı gibidir. Ölüncede benzediği topraklara gömülmek ister. Yaşarken toprakla bağımızı kopardılar. Öldüğümüzde hangi toprak kabul eder ki bizi?”*⁴³ Şuanda Hatice (Yerlikaya) Üzülmaz İstanbul'da, Zeki Üzülmaz Elazığ'da, Naile (Üzülmaz) Kaya Çermik'te, Hamza Üzülmaz Bursa'da gurbet ellerinde mezarlarında uyumaktalar.

4. Üçevler'in doğal yapısı

*“Yıldızların bizim için parladığı anları görmeyen gözlerimiz, gün gelir, hayatımızdan kayan yıldızların gömüldüğü maziye kilitlenir.”*⁴⁴

Abdullah dedenin evinin doğu tarafında, Recep Amcanın Tarlası'nın bitişiğinde bir dere bulunurdu. Derenin adı yoktu, sadece dere deniliyordu. Dere, Goconun Tepesi ve Beşiktaş arasındaki vadiden başlayıp evin önündeki

⁴³ Eyüp Özbay, *“Kayıp Sözcükler ve Çöpten Hayatlar”* Üvercinka Edebiyat, Ekim 2018, s.5.

⁴⁴ Murathan Mungan, *Aşkın Cep Defteri*, Metis Yayınları, 2012, İstanbul, s.24.

bahçe ile Recep Amcanın Tarlası arasında *sinor* (sınır) oluştururdu. Saray Mahallesi'nin üst tarafında bulunan evlerin oradan geçerek Kado Ahmed'in evinin orada kanalizasyon kanalına ulaşırdı. Dere kışları ve bahar aylarında coşar, yazları ise kururdu; baharın kelekler, yazın karasinekler bol bol uçuşup dururdu. Derenin bazı yerlerinde, sağında veya solunda kendiliğinden olan karaçalı, böğürtlen, *itburnu* (kuşburnu) gibi çalı çırpı hem doğaya güzellik katardı hem de kuşlara, sürüngen ve böceklerle barınak oluştururdu. Çalılarının altında *tosbağalar* (kaplumbağalar) tokuşur ve gezinirdi. Değişik renklerde havanın çiçekleri narin *elpenekler* (kelebekler) dere boyunca havada uçuşurdu. Ağustosböcekleri bahçelerimizi şarkılarıyla çınlatırlardı. Derenin bahçe sinorunda bahçeyi sel sularından korumak için çoğu yerde yığma taşlardan setler yapılmıştı. Setlerin bazı kesimlerinde kendiliğinden yetişen iğde, karaçalı, böğürtlen, *itburnu* kümeleri bahçeye hem siper olur ve hem de bahçeye ayrı bir renk katardı. Yazın yılanlar gölgelerinde kölor⁴⁵ olur uyur, çalıkuşları çalılarının içinde oynayırlardı. Bizler, bu renk ve koku denizinde kulaç atıp beslenmek için şiir kanatlı kelek olmak isterdik.

İğdedir deyip geçmeyin sakın:

*Baharda sarıçiçeklerinde bal arıları keman çalar,
Kuytu dallarında serçeler cıvıldaşıp şarkı söyler,
Ufak bir yel esmeye görsün, yaldızlı yaprakları neşelenir dans eder,
Güzün olgunlaşan sarı hurması ise,
her zaman güzelin bâdem dili gibi cana can katar.*

İğdedir deyip geçmeyin sakın:

*Bağ, bahçe, tarla sınırlarında o hep koruyucudur,
Her türden yabancıya karşı kendini siper eder.
İğde ağaçlarını hep sevmişimdir, onlar anılarımı süsler.*

Derenin ötesinde bulunan Recep Amcanın Tarlası iki kısımdı. Üst kısım Abdullah dede ile Zekeriya amcanındı. Bildiğim kadar tarla Beşiktaşlı Recep amcadan satın alındığı için “*Recep Amcanın Tarlası*” olarak adlandırılıyordu. Verimi yüksek kırmızı *felhan* topraktı. Üst kısımdaki tarlanın orta yerinde bir *Harman Yeri* vardı. Tarlanın dört bir tarafı *payam* (bâdem) ağaçlarıyla çevriliydi. Baharın payam ağaçlarının çiçeklerinden arılar eksik olmazdı. *Çakalanın* (çağlanın) tadına ise biz çocuklar doymazdık. Yaramaz *diksilolar* (ağaçkakanlar) ağaç dallarından payamları çalıp çalıp ince uzun gagalarıyla kabuklarını delerek içlerini yedi.

⁴⁵ **Kölor:** Ermenice “yuvarlak” anlamına gelen *glorik* sözcüğünden gelmektedir.

Abdullah dede *çüt*⁴⁶ sürüp bu tarlada genellikle, arpa, mercimek, küşne ekerdi. Dedemiz iyi bir *reçber*di,⁴⁷ tüm reçberler gibi yiğitti. Ekmeğini topraktan çıkartmak için toprağı aşkla sürerdi. Buğday iyi olduğunda, güneşi emen bal renkli başakları dedemizin yüzünü güldürürdü.

Zamanı geldiğinde orak ve *kerinti* (tırpan) ile biçilen ve toplanan ürün harman yerine taşınır, burada öküzlerin arkasında boyunduruğa bağlı, sağlam kalın iki tahta parçasının bir araya getirilmesiyle oluşturulan *gem* (döven) denilen dibi keskin çıkmak taşıyla donatılmış düzeneğin üzerine biner ve elde *massas* (ucu çivili ince uzun sopa, övendre) boyunduruğa vurulu öküzleri harmanın üzerinde bir kızak gibi kaydırarak dolandırıp dururduk: Harmanı döğerdik. Kızgın güneş bedenlerimizi kavururdu. Hasattın sap ve tanesi ayrılacak duruma gelinceye kadar bu dönme işi aralıksız sürerdi. Harman dövmeye bitince Abdullah dede uygun rüzgâr estiğinde harmanı yabayla savurur, taneyi samandan ayırırdı. Zelo nene ise taneleri *sarat* (kalbur) denilen iri elekte eleyip taneyi taş, toprak ve çöplerden ayırıstırırdı. Sonra taneler kilere, samanlar samanlığa taşınırdı. Mahsulü biçilmiş tarlaya *hozan* denirdi.

Dava Sağıresi

[Belge Recep Amcanın Tarlasıyla ilgilidir. 1930 yılında Şado nenenin babası Şerif efendi ölünce mahkeme ilamı çıkarmak gerekmiş. Sanırım arzuhalci yeni harfleri seri olarak yazmayı beceremediğinden önce eski harflerle yazıp sonra yeni harflere aktarıyorlarmış yazdıklarını. En azından bu belge bana bunu düşündürttü. Bu belgede geçen “Şerif’in kızı Naciye” Naco nenem “Şerif’in kızı Şadiye” de Şado nenem oluyor. Yazıda bahsettiğin Şado neneye ait tarla da aslında Naciye nenemin veya yarı yarıya iki kardeşin ortak malı. Ama II. Dünya Savaşı yıllarında –tamamını veya kendi hissesini, her neyse- ablasına satıyor. Onun üstündeki Recep Amcanın Tarlası ise sanırım biraz geç 1960’lı yıllarda Abdullah- Zekeriya kardeşler tarafından satın alınıyor.-Abdurrahman Üzülmmez]

⁴⁶ **Çüt**: ikili, çift anlamında kullanılırdı. Kasım ve Mart ayları arasında Çüt (çift) sürülerek ekimler yapılırdı. Kar kalktıktan sonra yapılan çift sürmeye “*Bahar Çütü*” denirdi.

⁴⁷ **Reçber**: Sözcüğün aslı **rencber**dir. Farsça kökenlidir. Türkçe’de **rençber** şeklinde telaffuz edilmektedir. Üçevler’de çiftçilik yapanlara **reçber** denilirdi.

Bu harman yerinden evlere bazen dereden geçilerek kestirmeden giderdik. Hiç unutmam, Ali Haydar bir keresinde Abdullah dedenin katır gibi büyük yük yüklenmiş kara eşeğini bu kestirme yoldan geçirirken, payam ağaçlarının olduğu yerde derede eşekten düştü. Kötü yaralandı çenesinden. Ali Haydar, o günlerin anısını taşırcasına o yaranın izini bir mühür gibi çenesinin sağ tarafında taşımaktadır hâlâ.

Üsteki tarlanın alt kısmında, Yahya amcanın evinin hizasında Beşiktaş Yolu'na bağlanan bir *papur* (patika yol) bulunurdu. Beşiktaş'ına gezmeye ya da Hatun Düzü'ne tarlaları ekip biçmeye giderken, eşekle yük taşıırken bu yolu kullanırdık. Yolun alt tarafında ise mahallenin evlerine kadar uzanan Şado ablaya ait bir tarla vardı. Tarla bazen boş kalırdı, bazen de tanıdık birine yarıya ekip biçmesi için verilirdi. Tarlanın alt tarafına zaman zaman belediyenin çöpçüleri çöp dökerdi. Recep amca ve Şado ablanın bu her iki tarlasından hiçbir zaman Beşiktaşlı Nuri amcanın kırmızı, siyah, gri, beyaz ve belekli (değişik renkle desenli) güvercinleri eksik olmazdı. Bazen *kuş lastiği* (çatal lastik, sapan) ile güvercinleri vurmaya çalışırdık. Taklacı ve paçalı güvercin besleyenler “*tarla kuşu, karga*” derlerdi Nuri amcanın güvercinlerine.

*Pahenin taşında keklikler öter,
Dedem Üçevler'de eli kulağında dinler.
Yaz bereket getirmiş: Tosbağa kabağı,
Ağaçkakan bâdemi, incir kuşu inciri yer.*

Evlerin önünde bir tarla vardı. Tarla üç kısma ayrılmıştı. Orta kısımda bulunan iki *evleklik*, yaklaşık 600 m²'lik alanın doğu tarafına Şado abla, batı tarafına da Zelo nene ekin ekerdi. Buraya *Ekin Yeri* denirdi. Şado abla ekin işlerinde pek çalışmazdı, daha çok Zeki amca ekip biçerdi. Zelo nene Naile bibi ile birlikte ekinini ekip biçerdi. Arada sırada anam ve bizler yardımcı olurduk. Zelo nene bazen bize de ekin için birazcık yer verirdi. Ekin alanını bazen çift sürerek, bazen de belle kazılarak ekime hazırlanırdı. Kazılıp ekime hazır yerler ekilecek ürünün cinsine göre bölümlere ayrılırdı. Ayrılan bu bölümlere *tabara* denilirdi ve tabaralar sonra daha küçük ölçekli bölümlere ayrılırdı ve bu küçük ölçekli bölümlere de *mişere* denilirdi. Frenk, isot, balcan, fasulye, bamya, kabak, hiyar, ıttı, soğan, sarımsak, maydanoz gibi sebze ve yeşillikler bu mişerelere ekilirdi. Tabaralar arasında sulamak için su arkı bırakılırdı ve sulama bir düzen dâhilinde mişere mişere yapılırdı. Ekin alanındaki tabara ve mişere aralarında *perper* (semizotu) olurdu ve perper toplanıp ya *borani* (bir tür cacık) yapılırdı ya da hayvanlara verilirdi. Ekinlerin üzerinde *cicipapiler* (uğur böcekleri) uçuşup bereket getirirdi. Bereketli Toprak Ana alinteri dökünce yapılan çalışmaları hiç karşılıksız bırakmaz, mutlaka ödüllendirirdi.

Ekin yerinin üst tarafında taş yığınlarından bir *sinor* yapılmıştı. Buraya set boyunca ekşi, tatlı nar ağaçları dikilmişti. Taş yığınlarının üzerine çalı çırpı atılmıştı. Nar ağaçları ve çalı çırpı ekini rüzgârdan korurdu. Doğu tarafında en başta ise bir bardak incir ağacı vardı. Bu incir ağacının kökü, dalı, yaprakları ve incir yemişi bir başkaydı. (Allah sanki bu incir ağacına, **Kur’ân**’da insanın mükemmel yaratıldığına dair and içmekte.)⁴⁸ Çok bereketli bir ağaçtı. Ağaçta incirler olmaya başladığında biz çocukların gözü hep bu incir ağacında olurdu. Sadece biz çocuklar değil, güzelim sarı incir kuşları ve bal arıları da bu bardak incirinin ballı yemişine bayıldıklarından dolayı hep dallarının arasında gezinip dururlardı. İncir ağacının güney tarafında bulunan birkaç kök Çermik *alucası* (erik) yeşilken hep ağzımızın suyunu akıtır, dişlerimizi kamaştırırdı. Ekin yerinin alt ve üst tarafı ise tarla olarak kullanılırdı. Abdullah dede genellikle buğday, arpa, mercimek ekerdi. Tarlanın sinorlarında yer yer payam ağaçları bulunurdu. Evlere yakın payam ağaçlarına yazın iplere dizili isot, balcan, kabak gibi kurutmalıklar asılırdı. Rüzgâr yaz akşamlarında bu kurutmalıkları hoş bir biçimde tokuştururdu; hep var olacağını sandığımız aldatıcı huzur doldururdu her yanı.

*“Penceremden üç kavak görünüyor
Kanım sevinç, hüznün ve özlemle dolu”⁴⁹*

Bu tarla ile Recep Amcanın Tarlası’nın yanından geçen dere arasında evlerin tam çaprazında, güneydoğusunda güzel mi güzel bir bahçe gözleri şenlendirirdi. Derenin tarla tarafında patika bir yol vardı. Bizler dere boyunca uzanıp giden bu ince patika yolun kıvrımlarını izleyerek çarşıya, okula gidip gelirdik. Karanlık gecelerde bazen kara taşın üstündeki kara karıncanın kanadından bile daha zor görünürdü yol. Çarşıdan geç geldiğimiz kimi zamanlarda geceleri ay ışığındaki ağaç dallarının gölgeleri ve rüzgârda salınan ağaç dalların sürtünmesinden çıkan sesler içimizi ürpertirdi. Bahçenin üst kısmında, Yahya amcanın evinin çaprazında, yaklaşık 50-60 m. ötesinde Göze’nin, yani pıharın buz gibi gürül gürül suyu akardı. Gözeden çıkan bu sudan Üçevler’de yaşayanlar ve Kürt Mahallesi’nde oturanların bazıları ihtiyacını görür, hayvanlar nasiplenir, bahçe ve ekin sulanırdı. Göze’nin hemen yanında kocaman bir Şam *tütü* (dut ağacı) gözenin koruyucusu olarak dallarını şemsiye gibi açmış bir vaziyette yerini alırdı. Mayhoş, kan kırmızısı tütler gelip geçenin ağzını sulandırırdu. Gözenin önünde ufak bir alan boştu. Dere kenarına olan taraf tamamen iğdelikti. Gövdeleri top top kitreli iğde ağaçları baharları ve yazları gün doğumunda ve gün batımında serçelerin

⁴⁸ “İncire, zeytine, Sina dağına ve şu emin beldeye yemin ederim ki, biz insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik.” (**Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (el-Tin Sûresi 1,2,3,4,5. ayetler), s.596.)

⁴⁹ Özdemir İnce, **Tekvin-Toplu Şiirler-1**, Can Yayınları, 1994, İstanbul, s.243.

toplanıp oynastıkları ve ötüştükleri korunaktı. İğde ağaçlarının altında kediler, havada uçan atmacalar serçelerin canını almak için fırsat kollardı. Boş alandan sonraki kısım kavaklıktı. Sıra sıra yetişkin kavak ağaçları birbirilerine dokunmadan gökyüzüne yükselirdi. Uzadıkça güzelleşirlerdi. Tepelerine şamatacı *akepapolar* (saksağanlar) yuva yapardı. Diplerinde de *karatavuk* kuşları kursaklarını doyurmak için gagalarıyla toprağı eşeler, otlar arasına gizlenmiş böcekler ise aşk türküleri söylerdi. Kavak ağaçları baharın yeşil yapraklarını açar, güzün sarı yapraklarını dökerdi. Kışın hüznün, yazın huzur verirdi. Rüzgâr estiğinde kavak ağaçlarının şiirsel bir salınışı olurdu. Baharları ve yazları yaprakları neşe ve sevinci, kışları çıplak dallarının soğuğu ve yalnızlığı çağrıştıran duruş ve ses çıkışıları vardı. Kavaklığın içinden ve yanlarından geçen su arklarında barınan yeşil kurbağaların viyaklamaları da hiç eksilmezdi. Ve birde kıştan bahara geçişlerde kavak ağaçlarının altında çürümüş ağaç köklerinde mantarlar olurdu. Bu mantarları bulup topladığımızda bayram ederdik.

Kavaklıktan sonra dere boyunca önce ceviz ağaçları, sonra da taa bahçenin bitişine kadar *tüt* (dut) ağaçları sıra halinde dizilirlerdi. Tüt, payam ve ceviz toplamalar o zamanlar bizim için bir şenlikti. Ceviz ağaçları karıştı; mısabak olanda vardı, kör ceviz olanda. “*Ceviz gölgesi uyuz gölgesi, söğüt gölgesi yiğit gölgesi*” olması nedeniyle cevizlerin gölgesinde kimse pek oturmaz ve uyumazdı. Tütler ise genelde aşılı ve çekirdeksizdi. Tütler olgunlaştığında tüt kuşları sökün ederdi, abur abur. Bizlerde tüt kuşlarını avlamak için arkaları sıra dolanıp dururduk. Tüt ağaçları yok olunca, tüt kuşları da küsüp gittiler. Cevizlerin bitip tütlerin başladığı yerin batı tarafında ise vişnelik dediğimiz yerde birbirinin içine geçmiş bir şekilde vişne ağaçları gökyüzüne uzanırdı. Vişne ağaçlarının dalları arasında güneş ışıkları kaynaşır, dalgalanan yapraklarının arasından turuncu haleler salardı; güneşin ağaçların parlak yeşil yapraklarındaki yansıması esen yelle renk ve ışık gösterisine dönüşürdü. Vişne ağaçlarının dip kısımlarında baharın *göğeren* (yeşeren) menekşeler mor çiçeklerini açardı. Baharın havaya, suya, toprağı cemre düştüğünde tüm doğa bayram ederdi; her taraf bahar kokardı. “*Tanrı gözlü bahar yılanları*” bile uykularından uyanırdı. Bahar aylarında yağın yağmurlardan sonra oynak bulutların arasından birazcık güneş kendini gösterince *ebemkuşağı* (gökkuşağı) gökyüzünü renklere boyardı ve gökyüzünün sonsuzluğunda akıp giden bulutların biçim ve renk değişimleri bizi kendine çeker, gözlerimize görsel bir ziyafet sunardı. Sonbaharda ise ağaçlardan dökülen sarı, yeşil ve turuncu renkleriyle yapraklar yerde ipek halı gibi serili olurdu; saçları dökülmüş ağaçlar kışın soğuktan donmamak için ılıklı çalardı. Dökülen yapraklara *ğazel* deniliyordu. Koyunlar, kuzular, inekler... *ğazelleri* çok severdi. Bazen koyunları, kuzuları, inekleri bahçeye otlanmaya götürürdük bol bol *ğazel* yerlerdi, bazen de *ğazelleri* toplayıp çuvallara, *telislere*, *harallara* doldurur ahurda hayvanların yemliğine dökülerek karınları doyurulurdu.

Ayrıca, baharın bahçenin içinde yetişkin bir insanın yarı boyunda otlar olurdu ve kışın hayvanların beslenmesi için bu otlar tırpan ya da orakla biçilerek *burma* yapıp kurutulurdu.

Türlü türlü kayısılarımız vardı:

*Kimi yarın yanakları gibi **alyanak***

*Kimi bir güzelin dudakları gibi **şekerpare***

*Kimi de sulu, güzelliğini saklayan **hacıkızı**ydı.*

Vişnelik ve kavaklık arasında ise şekerpare, alyanak, sulu kayısı (hacıkızı), sarı kayısı gibi çeşitli kayısı ağaçları birer gelin gibi bahçeyi süslerdi. Bahçenin değişik yerinde ayrıca çok sayıda her türden erik ve elma ağaçları vardı. Bu ağaçlarının kıvrık dalları arasında titreşen yaprakları güzün kızıl, altın renkli bir şal gibi bahçenin üzerini örterdi. Baharın çiçek açtıklarında ise çiçeklerin kokusu tüm bahçeyi sarardı; yapraklar çiçeklere, çiçekler yapraklara gülümserdi; kelebekler düşün ederdi.

Bahçenin en üst tarafında, su arkının hemen üstünde Zeki amcanın *Arı Damı* vardı. Damın üç tarafı taş duvar, önü olduğu gibi açıktı. Arı kovanları yaz kış burada kalırdı. Kışın kara kovanlarının ön kısmında bulunan arıların girip çıktığı delik çamurla kapatılır, arılar kış uykusuna yatırılırdı. Baharın delikler açılır, kovanlar gözden geçirilerek temizlenirdi. Bahçedeki tüm ağaçların, çalılıkların, bitkilerin çiçekleri arıların gelişini aşkla beklerdi. Arılar çiçeklerdeki döllemeyi gerçekleştirirdi. Arı Damı'nın üstü klasik Ergani evleri gibi topraktı. Zeki amca kar ve yağmur yağdığında damın akmaması için sürekli loğlardı. Arı damının tam önünde büyük bir tüt ağacı vardı. Bu tüt ağacı hem gölgesini, hem de güzelim çekirdeksiz tatlı tütlerini bizlerden esirgemezdi. Sadece bizler değil, kuşlar ve arılarda nasiplenirdi. Kavaklığın yanında akan su arkında otların arasında yeşil kurbağalar barınırdı. Baharları bu arkta çok güzel *yarpuz* ve *acice* (su teresi) olurdu. Toplayıp yeşillik olarak taze taze veya sofrada yerdik. Anam ve Hatice abla bu *acicelere* bayılırlardı.

Mehmet dayının evi ile Saher bacının evi hizasından aşağıya doğru taa mahalleye kadar olan tarla Zelo nenenindi. Abbas dededen kendisine kaldığı için Abbas Dedenin Tarlası olarak adlandırılıyordu. Tarlada Abdulah dede buğday, arpa, mercimek, küşne ekerdi. Son zamanlarda kavun ve karpuzda ekiyordu. Tarlanın orta kısmında, Saher Bacının Bahçesi'ne bitişik olan kısmının bir bölümünde kavaklık vardı. Çevresinde ise şam tütü, vişne, ekşi ve tatlı narlar, meyhoş ve tatlı elma ağaçları vardı. Birkaç tane de aşısız *erük* (yalancı kayısı) ağacı vardı. Bahçe ve kavaklığın üst kısmından çıkan kaynak su ile bahçe sulanırdı. Bunun haricinde Saher Bacının Bahçesi'nin batı bitim noktasında, Çiftpınar Yolu'nun kenarında ceviz ağacının tam dibinde Minto Nenenin Suyu olarak adlandırılan bir göze (çeşme) daha vardı. Bu su

dönüşümlü olarak Saher bacının bahçesinde, Ali ve Bekir amcaların bahçelerinde ve Zelo neneye ait olan Abbas Dedenin Bahçesi'nde sulamada sırasıyla ortaklaşa kullanılırdı. Makam'a gidip gelenler de bu sudan bol bol içerlerdi. Seher bacının evinin alt kısmı ve batı tarafı Çiftpınar Yolu'na kadar bağıktı. Bağın altı ise bahçeydi. Seher bacının bahçesinin alt kısmında Ali ve Bekir amcaların bahçeleri vardı. Abbas Dedenin Tarlası ve Seher Bacının Bağı arasındaki sinorda iğde ağaçları, sarı ve pembe güller vardı; güzel kokardılar. Doğanın bize gülümsemesi olan güller açtığında, pembe gülleri bazen gizliden aşırarak bazen de isteyerek alır gül yapraklarını şüşelere (şişelere) bırakır, üzerine biraz limon tuzu bıraktıktan sonra su ile doldurup *gülsuyu şerbeti* yapardık. Bağın sinorunda birde çok güzel bir *dağdağan* ağacı vardı. Bu dağdağan ağacı hâlâ olduğu yerde durmaktadır.

Evlerin bulunduğu yerin arka tarafı büyükçe boş bir alandı. Damların arkası olarak adlandırılırdı. Biz çocuklar oyunlarımızın çoğunu burada oynardık. Daha çok top oynardık. Zaman zaman da davarları otlatırdık. Davarlar doğal olarak dışkıları. Yazları *bok pizezleri*⁵⁰ bu dışkılardan yuvarlaklaştırdıkları boktan küçük dünyalarını yuvarlayıp dururlardı. 1960'lı yıllarda Abdullah dede ve Zeki amca evlere yakın, damların hemen arkasına bir sıra tüt ağacı ektiler. Abdullah dedenin evinin arkasında olan çekirdeksiz, diğerleri çekirdekliydi. Çekirdeksiz tütün dibinde *soku* dediğimiz büyük kaya parçasından yapılmış bir taş *soku* (havan-dibek) bulunmaktaydı.⁵¹ Çekirdekli dütlerin altında *bişme* zamanı kazan ve *kürün* kurulur, burada *bulamaç* yapılırdı. 1976'da benim düğünüm de burada, damın arkasında yapıldı. Her şeyiyle düğünüm çok güzel olmuştu.

Damın arkasındaki bu boş alanın kuzey tarafı ise Goconun Tepesi'ne kadar Hakkı Güzel'indi. Dereye taraf olan kısmını Beşiktaş'ında oturan Hösko (Hüseyin Kan) amca, buranın batı kısmına Cuma babam üzüm teveği dikti. Ayrı ayrı bağ yaptılar. Tevekler yetişince bize ait olan bağ yarıya bölündü. Kuzey tarafı Güzel'lere, güney tarafı babama kaldı. Baban sinorlara incir ve payam ağaçları, bağın değişik yerlerine armut fidanları getirip dikti. Sonra bizim payımıza düşen kısmın bir bölümünü Belediye kamulaştırarak bir Su Deposu yaptı. Ardından bu su deposunu genişletmek için bize ait olan bağın bir kısmını tekrar kamulaştırıldı. Geriye kalanı da sonra babam sattı.

⁵⁰ **Pizez:** Pizez Ermenice bir kelimedir. Kınkanatlı böcekler için kullanılıyor. Bizler bok böceğine bok pizezi derdik. Bok böceği deyip geçmemek lazım, çünkü her şeyin yazılı olduğu (Eski Mısır) **Ölümler Kitabı**'nda bok böceğinin (*khe'prenin*) kozmik evrenin meydana getirilişini, yaşamı ve ölümsüzlüğü simgelediği yazılmaktadır.

⁵¹ Çok sonraları sokunun bulunduğu arsa satıldı. Şadan da *sokuyu* elde tek mevcut kalan küçük bahçeye taşıtarak yadigârı koruma altına aldı.

*kızgın güneş altında
yeşil teveklerin arasındayım;
elimdeki tahnebi salkımının habbesinde
parıldıyor anılara dalan gözlerim.*

Ayrıca *tahannebilik* dediğimiz bir bağımız vardı. Büyükbahçe'nin batısındaki derenin Maden Yolu'na olan tarafında bulunan Zeki (Yıldırım) Efendinin Tarlası'na Cuma babam ve Yahya amca 1960'lı yılların ortalarında müşterek *tahannebi* üzümü fidanları diktiler. Fidanlar yetişkin duruma gelince bağ önce Zeki Efendi'yle yarı yarıya, sonrada iki kardeş arasında eşit şekilde pay edilip bölüldü. Sonrasında da satıldılar. Üzümü çok güzeldi ve Ergani'de en erken tahannebi üzümü bu bağda olurdu diyebilirim. Bu bağla ilgili unutmadığım anım, Ali Haydar'ın bağ budarken elini kesmesi ve babamı kan tutup bayılması olayıdır. Bahar ayıydı. Ben, Cuma babam ve Ali Haydar bağı buduyoruz. Daha doğrusu babam ve Ali Haydar buduyor, ben pek beceremediğimden budanmış sete ve *çirpileri* toplayıp bağın sinoruna götürüp istifliyorum. Nasıl olduysa Haydar keskin *dehreyi* sol el başparmağına vurdu. Başparmağın tırnak kısmı ortadan ikiye ayrıldı. Ben hemen atletimden bir parça koparıp yaralı parmağa doladım. Babam can havliyle yetişip Haydar'ı sırtına aldığı gibi hastaneye götürdük. Hastanede parmak temizlendi, dikildi, sarıldı. Bu işlemler yapılırken babam birden düşüp bayıldı. Bu olay sayesinde babamı kan tuttuğunu, kan görünce bayıldığını öğrenmiş oldum. Zaten evimizde babamın hiç tavuk, horoz kestiğini görmedim. Kesmemesinin nedeni meğer buymuş. Tavuk, horoz kesilecekse ya ben ya da Ali Haydar keserdi, biz olmadığımızda anam kendisi keserdi.

Çiftpınar Yolu'nun batı tarafı da Sofibekirlere aitti. Minto Nenenin Suyu'nun hizasında bahçeler bulunurdu. Yolun batı kısmında Ali amcaların bahçeleri, sonrasında Mehmet dayının bahçesi, daha sonrada Zekeriya ve Abdullah dedelere ait bahçe yer alırdı. Bu bahçenin batı tarafının kuzeyinde Faho teyzenin (Fahriye Kılıçkap), güney tarafında ise Sido bibinin (Sıddıka Çakır) bahçesi, Sido bibinin bahçesinin batısında ise yine Ali ve Bekir amcaların bahçe ve tarlaları bulunurdu. Tüm bu bahçelere **Büyükbahçe** denirdi. Zekeriya ve Abdullah dedelere ait olan bahçenin üst kısmında büyük bir göze ve hemen önünde bir havuz vardı. Tüm Büyükbahçe'nin sulanması bu gözeden yapılırdı. Gözenin üst tarafında tüm Sofibekirlerin ortak kullanımına açık bir harman yeri vardı. Büyükbahçe'nin alt tarafında bulunan kendi tarlalarına ektiği buğday ve arpayı Abdullah dedenin bu harmanda dövdüğünü ve biz çocukların burada oyunlar oynadığımızı, kuzu ve buzağları otlattığımızı hatırlıyorum. Faho teyzenin bahçesi kendisine babası Abbas dededen kalmıştı ve bahçelerinin üst kısmında Abbas Dedenin Kergesi (Kulübesi) vardı. Faho teyze yazları ailece bu *kergede* kalırlardı. Abbas dede ise, anlatılanlara göre burada yaz kış kalırmış. Burası eviymiş. Kergenin ön

tarafında kocaman üç tüt ağacı vardı. Gövdelerine yetişkin bir insanın kolları kavuşmazdı, öyle ki büyüktüler. Abbas dede yaşlılığında hep bu tüt ağaçlarının gölgesinde oturmuş. Sido bibinin de kergesi vardı, yazları burada kalıyordular.

Harman Yeri'nin doğusunda Ema nenenin küçük bir bağı vardı. Harman Yeri'nin kuzeyine doğru Çiftınar Yolu boyunca sırasıyla Mehmet dayının, Bekir amcanın, Ali amcanın, en sonda da Zekeriya ve Abdullah dedenin bağları yer alıyordu. Zekeriya ve Abdullah dedelerin bağına **Büyükbağ** deniliyordu ve Narlık'ın alt taraflarına kadar uzanıyordu. Ema nenenin bağı hariç, diğer tüm bağların yeri Sofibekir'in kızı Hece (Heco)'den miras olarak kalmış kendilerine. Sofibekir'in kızı Hece Topçu ailesinden biriyle evliymiş, çocuğu olmadığı için bu tarlayı kardeşi çocuklarına vermiş, onlarda *bibilerinin* (halalarının) tarlasına bağ ekmişler.⁵² Bu bağlar bereket ve güzellik saçardı. Bişme zamanları, daha bağı girmeden altın küpeleri andıran üzüm salkımları göz alan ışıltıda ta uzaktan parıldardı.

Narlık, Goconun Tepesi'nin batısındadır. Güzel'lere ait geniş güzel bir bahçeydi. Goconun Tepesi'nin doğusunda, **Hoşrik**'in batısında Saray Mahallesi'ne bağı **Beşiktaş** diye bildiğimiz yerleşim yeri bulunur. Beşiktaş ve Narlık'ın pınarlarından akan içme suları çok güzeldi; bahçeleri büyük ve çok şendi. Dağın önünde yeşil bir kuşak oluştuyorlardı. Üçevler'in kuzeyinde kalıyordular. O zamanlar bizlere evlerimizin önündeki bahçeler yetmezmiş gibi sık sık Goconun Tepesi'ne, Narlık'a, Beşiktaş'ına ve Hoşrik'e oynamaya ya da kuş vurmaya giderdik.

5. Üçevler'de sosyal yaşam

*“Sofî Bekir, Hacı Fillo gilleri,
Saray mahlesinden akan selleri,
Makam çarpsın diyen o saf dilleri,
Unutmadım, ...”⁵³*

Üçevler'de yaşayanlar kendi hallerinde yaşardı. Herkes akrabaydı. Küçük bir dünyaları vardı. Dışa kapalıydılar. Sosyal etkinliklerden uzaktılar. Tarım toplumunun özelliklerini taşırdılar. Nüfus kaydı, askere gitme ve vergi

⁵² Kadınlarla ilgili anlattıklarından güzel bir şey yakaladım. Ailede Hece Hala ve diğer kadınlara mirastan pay verilmiş olmasını. Bugün bile köylerde çok yaygın olarak kadınlar mirastan mahrum bırakılmaktadır. Bunu da vurgulamak iyi olur sanırım. - **Abdurrahman Üzölmez**

⁵³ Vecdi Subaşı'nın “*Unutmadım Hemşerim*” adlı şiirinden alınmıştır.

vermenin dışında devletle ilişkileri yok gibiydi⁵⁴. Deyim yerindeyse kendi yağlarında kavruluyorlardı. Ve hallerinden de memnundular. Dışa açılmak isteyenlere, değişik şeyler yapmak isteyenlere aile büyüklerimiz karşı çıkardı. Gerekçe olarak da “*neye ihtiyacımız var, şükürler olsun bağımız, bahçemiz, tarlamız, davamız, her şeyimiz var,*” derlerdi. Bu arayışlara karşı çıkış ve içe kapanıklık aile fertlerinin ekonomik, sosyal ve ticari gelişmesine sonradan çok büyük zarar vermiştir.

Üçevler’de 7 ev vardı. Bu evlerin kapıları kapanmaz/örtülmezdi. Hep açıktı. Ancak kimselerin kalmayacağı, bağa, bahçeye, ekine, tarlaya çalışmaya hep birlikte gidileceği zamanlar kapılar kapatılırdı. Güven vardı. Aile ilişkileri iyiydi. Çoğunlukla sevgi ve saygı vardı. Kavga düğüş olmazdı. Herkes kendi yerini bilirdi. Kimsenin kimseden saklısı gizlisi olmazdı. Kaçma göçme de olmazdı. Özel hayat mümkün değildi, herkes herkesin hayatının içindeydi. İç içe yaşırdı. Kadınlar her saat çalışırdı. Boş sayılacak zamanlarda yazın arışın dibinde ya da gözenin yanındaki büyük tüt ağacının altında hem yapılacak işleri yaparlardı hem de sohbet ederlerdi. Erkekler kendi yaptıkları veya yapabildikleri işlerinde çalışırdı. Babam boş olduğunda kahvede soluğu alırdı. Çarşı dediğimiz kasaba merkezine zorunlu olmadıkça inilmezdi. Abdullah dede sadece Cuma günleri çarşıya iner, namazını kılar, avcı arkadaşlarıyla sohbet edip *kırtlama* çayını içerdi. Babam ve Abdullah dedenin haricinde kahveye giden yoktu. Biz çocuklar ise oyun oynar, verilen işleri yapar ya da okulda olurduk.

Üçevler’de geniş aile yaşamı yaşırdı. Çekirdek aile yaşantısı bizlerden çok uzaklardaydı o zamanlar. Hep birlikte çalışır, hep birlikte yaşırdık. Anneanne, babaanne gibi sözcükleri bilmezdik. Annelerimize abla, nenelerimize ana derdik. Amca ve halalar analarımıza yenge demez, yaşça küçük olanlar abla, büyük olanlar ismiyle hitap ederdi. Halalarımıza bibi, teyzelerimize deyza derdik. Ortaokula gitmeye başlayınca yavaş yavaş analarımıza ana demeye başladık ancak. Ninelerimize ana demeyi de sonuna kadar sürdürdük.

Evlere ailece gidip gelmeler özellikle kış aylarında akşamları olurdu. Bazen Abdullah dedeye, bazen Zekeriya amcaya ve bazen de Yahya amcaya giderdik oturmaya. Ama en çok oturmaya onlar gelirdi bize. Esmâ nene zaten her zaman bizdeydi. Oturmalarında çay kahve yoktu. *Pastuğ* (pestil), kesme, sucuk (çok nadir olarak), kuru üzüm, kumda kavrulmuş nohut (leblebi), *eşabiya* (erik, kayısı kurutması) ortaya konulurdu. Bunlar yenilirken bir yandan da

⁵⁴ “Cumhuriyetin ilk 27 yılında nüfusun çok ezici bir bölümü tarımla geçiniyordu. Ve devlet vatandaşlarının yüzde 75’inden bırakın vergi toplamayı, onları kayıt altına bile almıyordu.” (İsmet Berkan, **Seçimi Kazanan İdare Fırkasıdır, Çocuk!**, Doğan Kitap, 2014, İstanbul, s.70.)

bağ, bahçe işleri, konu komşu ve yaşanan olaylar konuşulurdu. Çay, çok sonraları, 1960'lı yılların ortalarında yaşantımıza girdi.

Bu gidip gelmelerde nedense Mehmet dayılara pek gidilmezdi. İlişkiler sıcak değildi, biraz ayrık gibi ötede dururlardı/tutulurlardı. Bir işleri olmadığı zamanlar ne onlar gelirdi, ne de diğerleri onlara giderdi.

Gelip gitmelerden birde Zelo nenenin Qileş (Kileş/Şölen) köyünden *deyzasının* (teyzesinin) kızı Zibide'nin gelişini hatırlıyorum. Zibide deyya Üçevler'e her geldiğinde mutlaka çalı süpürgesi getirirdi. Bir de kasaba dışından, Çermik'ten Faho dedem, Şavkıya nenem ve dayılarım, deyzalarını gelip giderdiler. Bazı zamanlar da Üçevler'e dervişler gelirdi. Ellerinde uzun değnekler olurdu. Saçları omuzlarında lüle lüleydi. Sadece ekmek ve giysi isterlerdi. Zararsız insanlardı. Çalıp çırpımayla, hırsızlıkla bir alakaları yoktu. Kendilerine ekmek ve giysi verilirdi. Verilenin karşılığında bazen dua okurlardı, bazen de dua okumadan sessizce çekip giderlerdi. Ha, bir de her bahar bahçelerimize Ermeniler gelirdi.

Üçevler'de sosyal etkinlikler sınırlıydı. Dini bayramlarda bayramlaşır, eller öpülür, bayram harçlıkları toplanırdı ve aile mezarlığı ziyaret edilirdi. Bayram yemekleri her zamanki yemeklerden nicelik ve nitelik olarak çok farklıydı. Faklı yemek yapmaların nedeni sadece mideleri doldurmak için değildi, amaç hep birlikte gözleri şenlendirip birlikte var oluşun güzelliğini paylaşmaktı. Bazı günler mevlit okutulurdu. Çocuklar ilk dişini çıkardığında mutlaka *hedik* yapılırdı. Sünnet, nişan, düğün ve taziyenin dışında pek fazla bir yerlere gidilmezdi. Bahar geldiğinde 21 Mart'ta *Sultan Nevruz* (Newroz), 6 Mayıs'ta da *Hıdırellez* kadın ve çocuklarca birlikte kendi bahçelerimizde kutlanırdı. En yeni ve en güzel elbiseler giyinilir; kısır, tirit, mercimek köftesi yapılırdı, sarmalar sarılırdı. Yumurtalar kaynatılıp *nergizleme*⁵⁵ yapılırdı. Türküler söylenip, oyunlar oynanırdı. Kutlamalara bazen komşu kadınlar da gelirdi. Bu etkinliklerin dışında bazen de üç beş kişi birlikte kasabadaki akrabalara, Beşiktaş'ına, Makam'a ve Çermik-Hamambası'na gezme veya misafirliklere gidilirdi.

⁵⁵ **Nergizleme:** Mezopotamya halklarının en eski yemeklerinden biri *Nergizleme*'dir. Özellikle *Şemsiler* ve *Sabiler* çok güzel *Nergizleme* yaparlarmış ve bu yapılan Nergizlenme yemeğiyle de *Baharı* karşılarmışlar. Bugün halen bu yemek Ergani'de yapılmaktadır. Yapılışını çok kısa yazmak istiyorum:

İhtiyaca göre yumurtalar iyice haşlanır. Sonra haşlanan pişmiş lop yumurtalar bıçakla parçalara ayrılır. Daha sora da bu parçalara ayırdığımız yumurtaların üzerine bol miktarda temizlenmiş yeşil soğan ve yeşil maydanoz doğranır. Üzerine bir miktar tuz, pul veya toz biber serpilir. İyice karıştırılınca Nergizleme hazır duruma gelir. Doğrusu bu, ama isteyenler azıcık limon sıkabilir ve birazcık zeytinyağı ilave edebilirler.

Ayrıca Üçevler'e zaman zaman *zikir* için Berber Ömer (Kılıçkap), Türbedar Ahmet (Yılmaz), Hıdır Çakın, Ali Üzülmaz, İsmail ve Cahver Uğur kardeşler, Cemekli Abbas (Solmaz) gibi tanınmış erkekler gelirdi. Önceleri Zekeriya amcada, sonraları genellikle bizim evde bir odada toplanıp, *arabana* eşliğinde bir huşu içerisinde, erkek erkeğe zikir ederlerdi. Kadınlar başka bir odada sadece söylenen ilahileri dinler ve erkeklere hizmet ederlerdi. Devlet baskısı nedeniyle, zikir edildiği zamanlar çoğunlukla mezarlığın ve Şam tütünün yanlarında ben ve Haydar nöbet tutardık, asker ve polis geldiğinde haber vermek için. O dönem Zekeriya amca ve Cuma babam *Rufai* tarikatı mensubuydular, ama sonra her ikisi de bu tarikattan ayrıldı. Abdullah dedenin zikirle ve tarikatla hiçbir ilişkisi, alakası olmadığını hatırlıyorum.

Üçevler'de kadınlar evin içinde, bağda, bahçede, tarlada *zubun/fistan/entari*, *deşük* (şalvar) giyerlerdi; başlarını da etrafı işlemeli beyaz *çit/leçekle* (tülbent) kapatırlardı. Gezmeye gittiklerinde ise temiz ve güzel giyinip ipek siyah çarşafı örtünürlerdi. Çarşaf giymeler dini gereklilikten çok adetten olduğu içindi. 1970'li yıllarda çarşaf giymeler terk edildi, yerini manto ve pardösü aldı. Erkeklerin yaşlı olanları şalvar ve ceket giyerdi; başlarına da Diyarbakır işi köşeli şapka geçirirlerdi. Orta yaş ve altında olanlar ise *katlık* (takım elbise), pantolon ve ceket giyerdi; şapka takmaz, başları açıktı.

Evlerde Türkçe konuşulurdu. Zekeriya ve Abdullah dedeler Kürtçe, Zazaca bilmezdi. Zelo nene iyi denilecek kadar, Şado abla, Hatice abla ve Cuma babam çok az Kürtçe bilirlerdi⁵⁶. Üçevler'e Kürtçe konuşan çerçi, dilenci geldiğinde veya yolu düşenlerle Zelo nene, Şado abla, Hatice abla ve Cuma babam onlarla konuşur ve konuşulanları tercüme ederlerdi.⁵⁷

Zekeriya amca ve Abdullah dede taş yontma ve duvar ustasıydılar. Zekeriya amca ücret karşılığı Ergani'de ve çevre illerde, ilçelerde bu işi yapardı. Çiftçilikle uğraşmazdı, ama bağ, bahçe işleriyle uğraşırdı. Tarlalarını Ortak Nebo adlı biri ekip biçerdi. Gençliğinde sansar avına çok meraklıymış, tazıyla davşan avlamasını severmiş. *Teyri* isminde bir tazısı varmış. Bu tazısını kışın odada sobanın yanında beslemiş. Bazı zamanlar babasıyla (Cüma dedeyle) tazıyla davşan avına gidişlerini anlatırdı. Cüma dede de tazi avına meraklıymış ve tazi beslemiş. Abdullah dedenin ise iyi bir usta olmasına karşın, ücret karşılığında ustalık işini yaptığına tanık olmadım; bağ, bahçe

⁵⁶ Şado abla ve Hatice abla Beşiktaş'lı olup Yerlikaya ailesindendir. Yerlikaya ailesi Beşiktaş'na Palu'dan gelip yerleşmiştir.

⁵⁷ Cuma amca hariç bu listedeki herkes dışarıdan gelin gelen kişiler, Zelo nene örneğinde ise annesinin bu konumda (Kış köyünden) olduğu dikkat çekici. Zira bu kişiler zaten etnik olarak da Kürttüler. Gene Zelo nenenin annesi hariç hepsinin de Yerlikaya ailesinden olması da dikkat çekici. -**Abdurrahman Üzülmaz**

işleriyle, tarım ve hayvancılıkla uğraşırdı. En iyi bildiği şey çiftçilikti. Arta kalan zamanlarında ise avcılık yapardı. Uçanı, kaçanı vururdu. Ama en çok çatı avını severdi; çatı kekliği beslerdi, evinde her zaman iki veya üç çift keklik kafesi vardı. Kekliklerini topladığı özel otlarla ve buğday taneleriyle besler, zevk alarak ve özenle sularını verirdi.

Kışları Abdullah dede çarşıdan barut, saçma, kapsül, keçe, karton ve mermi kovanı alır akşamları av hazırlığı yapardı. Kovanlara önce barut bırakırdı, sonra keçe bırakırdı ve güzelce sıkıştırırdı. Bu sıkıştırmadan sonra kurşun saçmalarını kovana bırakır ve en üst kismada yuvarlak kesilmiş bir karton kapak yerleştirirdi. Ufak, elle çalışan kovan ağız kıvrırma makinası (küçük bir mengene türü düzenek) yardımıyla kovanın içindeki barut, saçma, keçe güzelce sıkıştırır ve kovanın ağız kısmı içe doğru kıvrılarak kapatılırdı. Saçmanın boyutu avlanacak av hayvanının türüne göre değişirdi. Torunlar olarak Abdullah dedenin başına toplanır, yaptıklarını zevkle ve hayranlıkla temaşa ederdik. Dolma horozlu tüfeklerde barut, keçe, saçma doğrudan tüfeğin namlusuna konularak *harbi* vasıtasıyla sıkıştırma yapılırdı. Kapsül sadece horozlu tüfeklerde kullanılırdı. Sonraları kırmalı, çifte av tüfekleri alındı. Dedemiz ava gittiğinde hemen hemen boş dönmezdi; keklik, *vıtik*⁵⁸, bıldırcın, *davşan* (tavşan), sansar, *külbeşik* (porsuk), tülki (tilki) getirirdi. Sansar, külbeşik ve tülki derisi için avlanırdı. Tülki ve külbeşiğin *postu* (derisi) alındıktan sonra eti bana veya Ali Haydar'a verilerek Beşiktaş'ında oturan Hösko amcaya gönderilirdi. Hösko amcalar *Şafii* mezhebinden oldukları için bunların etini yiyordular, bizler *Hanefi* olduğumuz için yemezdik.

En çok evcil hayvan besleyen Abdullah dedeydi. Koyunları, kuzuları, inekleri, öküzleri eşeği vardı. Öküz ve eşeğine çok değer verir, bunlara gözü gibi bakardı. Diğer hayvanların bakım ve beslenmesi ise başlı başına bir sorundu. Benim çocukluğumda Beşiktaş'ında oturan Hösko amcanın oğlu Emin (Kan) karın tokluğuna çobanlığını yapıyordu. Emin zaman zaman dedelerde kalırdı. Daha önceleri Yahya amca çobanlık yapıyormuş, ama ben hatırlamıyorum. Emin'den sonra davarları Beşiktaş'ının *nahırına*⁵⁹ katmaya başladık. Beşiktaş'ından Dursun (Yerlikaya) ve Bekir (Küçükkaya) o zamanlar Beşiktaş nahırının çobanlarıydı. Abdullah dede daha sonraları koyun beslemeye son verdi. Anamın ve Şado ablanın ineğini ise Saray Mahallesi'nin nahırına katmaya başladık. Bu nahırın çobanlığını Kollo Muharrem, hanımı ve kızı ailece birlikte yapıyorlardı. Nahır, Makam Yolu'ndan (Çüt

⁵⁸ **Vıtik:** Keklikten küçük, bıldırcından büyük bir yaban hayvanıdır. Bazı yörelerde kum kekliği olarak isimlendirilmektedir.

⁵⁹ **Nahır:** Hayvan sürüsü. Küçük ve büyükbaş hayvanlar sayısına göre ücret karşılığında çobanlar tarafından gün boyu otlatılırdı.

Pıhar/Çiftpınar Yolu'ndan) dağlara götürülürdü. Sabahları ben, kardeşlerim ya da amca çocukları davarları nahıra götürüp katardık, akşamları da nahırın dönüşünde hayvanları tek tek ayırıp eve getirirdik. Yazın nahırın geçtiği zamanlar toprak yoldan sarı tozlar gökyüzüne yükselirdi. Kuşluk vakitleri güneş ışığının vuruşuyla kızışan bu toz bulutuna hayvan kokusu eşlik ederdi.

Koyun ve inek beslemelerine karşın Üçevler'de kurban kesilmezdi. Kurban kesimine hiç tanık olmadım. Büyük ve küçükbaş hayvanlar sadece ya sakatlandığında ya da hastalandığında kesilirdi. O da kasap yetişemediği durumlarda. Kasap yetişirse hayvan kasaplara satılırdı. Ayrıca inek ve koyunların olmasına karşın bolca süt içemez ve yoğurt yiyemezdik. Anlatacağım bir anım bu duruma güzel bir örnektir. Eskiden beri yoğurdu çok severim. Çocukken sofraya yoğurt bırakıldığında *ekşili* ya da *fettir* ekmeği parmaklarım arasında kepçe gibi yapıp yoğurda daldırdığımda, anam kardeşlerimin de yeterince yiyebilmesi için elime çaktırmadan kaşıkla vurur ve kardeşlerimin anlamayacağı şekilde yarı Türkçe yarı Kürdçe; inek tektir, yerken ekmeği tavşankulağı gibi yapma anlamında: "*Manga min yeke. davşan kulağı meke*"⁶⁰ diyerek hep uyarılırdım.

Üçevler'de işler çoğunlukla imece usulü yapılırdı. Ailece, çoluk çocuk, gelinler, kızlar herkes bağ, bahçe, tarla işlerinde Zekeriya ve Abdullah dedeye yardım ederdi. Meyvelerin toplanması, ekinin biçilmesi, hayvanların bakımı ve beslenmesi, tarladan buğday ve arpanın biçilmesi, harmanın dövülmesi ve taşınması yapılan işlerin başında gelirdi. Ücretsiz yapılan bu çalışmaların karşılığında torunlara, gelinlere toplanan meyve, sebze ve tahıl ürünlerinden bazen küçücük bir miktar verilirdi, bazen de hiç verilmezdi. Böyle olmasına karşın herkes kendisini çalışmak zorunda hissederdi.

Babam genellikle taş yontuculuğu, duvar ustalığı yapardı. Bazen de arada bir kahve çalıştırırdı. İyi de kumar oynardı. Sonra yurtdışına Hollanda'ya çalışmaya gitti. 3-4 yıl çalışıp döndü. Döndükten sonra Belediye Parkı'nın karşısında toptan ve perakende gıda dükkânı açtı, bu işi yapamayınca kapattı. 1980'lerde bir ara Meydan'da av malzemesi satan bir dükkân açtı, ama çok kısa sürdü, bunu da kapattı. Sonrasında arıcılık, bağ ve bahçe işleriyle uğraştı. 1970'li yıllarda Malatya'dan *Ligorn* cinsi kırmızı tüylü tavuklar getirdi. Bu tavuklar bol etliydi. Yumurtaları da kendileri gibi kırmızı ve iriydiler. 1980'li yıllarda *Montofon* cinsi Hollanda ineği getirdi. Hem tavuklar, hem inekler hastalıktan ölüp gittiler.

⁶⁰ Doğrusu ve tam Kürdçesi; "*Manga min yeke. Nanê xwe, weke guhê keroşkê meke*" dir. Salih Şimşek arkadaşşıma Kürdçe katkısından dolayı teşekkürü borç bilirim.

Üçevler saatle 1950'li yıllarda tanıştı. Zekeriya dedenin kırmızı kulplu bir masa saati vardı. Saatin üst tarafında iki çan ve çanlar arasında da çanları döverek ses çıkaran (zil çalan) bir tokmak vardı. Saatin kulpu çanların tepesine montaj edilmişti. Saat kulpundan duvara asılırdı. Ezan saatlerini ve Ramazan ayında iftar vaktini sormalarda hep bu saate bakılırdı. Radyo ile tanışmamız ise 1965-66'lı yıllarda transistör (pilli) bir radyoyu Cuma babamın almasıyla oldu. Akşamüzerleri evin önünde bir sandalyenin üzerine radyo konulur ajans, yani haberler dinlenilirdi. Haberler bitince radyo kapatılırdı pili bitmesin diye. Kirlenmesin, tozlanmasın diye anam kanaviçe işlemeli beyaz bir örtü ile radyonun üzerini sürekli kapatırdı. Üçevler'in televizyon ve fotoğraf makinasıyla tanışması da babamın Hollanda'da çalıştığı zaman, 1973 veya 1974 yılında bunları Hollanda'dan getirmesiyle oldu.

Yahya amca 1960'lı yılların başında Meydan'da Fırıncı Ali'nin fırınının yanında bir bakkal dükkânı açtı.⁶¹ 1960'lı yılların sonunda bu bakkal dükkânını Zeki amcaya devir edip kendisi çoluk çocuğuyla İstanbul'a gitti. Rızkını burada aramaya başladı. Plastik işine girdi. Yahya amca bakkallık ve plastik işinin dışında eskiden taş yontuculuğu, kahvecilik, katırcılık, teneke kutu alım satımı, seyyar satıcılık gibi değişik işlerde yapmıştır.

Zeki amca resmîyette Zekeriya amcanın oğluydu. Bu nedenle Zekeriya dedenin hissesine düşen işlerde canını dişine takarak bir başına çalışırdı. Ekin ekmek, ağaç dikmek, ağaç budamak, ekin yeri hazırlamak, sebze ve meyveleri toplamak, ineklere bakmak, yoğurdu satmak, çarşıdan alış veriş yapmak Zeki amcanın yaptığı işlerdi. Sonra Meydan'da bakkallık yaptı. 1975'te Diyarbakır'da PTT Genel Müdürlüğü'nün açmış olduğu sınava bir rastlantı sonucu girerek engelli kadrosundan (amcamın ayağı aksıyordu) Elazığ'ın Ağın ilçesinde Postahaneye hizmetli (odacı) kadrosunda devlet memuru oldu.

Zeki amcanın çok güzel paçalı taklacı güvercinleri ve gereze horozları vardı. Askere gidinceye kadar besledi. Askerden geldikten sonra güvercin ve gereze horoz beslemeyi bıraktı. O eski zamanlarda akşamları günbatımına yakın havada güvercinlerin çarpan kanatlarının sesini dinlemek keyif verici farklı bir güzellikti. Sonraları 1980'li yıllarda babam güvercin beslemeye başladı. O da bıraktı. Sonradan İstanbul'da amcaoğlu Celal, Ergani'de kardeşim Şadan güvercin beslemeye başladılar. Celal ve Şadan halen beslemektedirler.

⁶¹ Sofibekirlerden ticaretle uğraşan ilk kişi Ali Üzülmaz (1907-1979)'dir. Yahya amca bakkal dükkânı açmadan önce Meydan'ın girişinde Ali amca bir bakkal dükkânı açtı. Dükkânı kısa bir süre çalıştırdıktan sonra oğlu Mahmut'a bıraktı. Daha sonra da dükkân kapatıldı.

Hamza amcanın bir mesleği ve işi yoktu. Abdullah dedenin evinde kalıyordu. Dedenin işlerine yardım ederdi, ama çoğunlukla kaytarırdı. Babam gibi oda kumarcıydı. Fırsatını bulunca kumar oynamaya koşardı. Abdullah dede de basardı küfrü. İşler de genellikle Ali Haydar’la bana kalırdı. Hiç unutmam. 13-14 yaşlarında olmalıyım. Abdullah dedenin büyük beyaz eşeğine buğday yüklemiş, Hamza amcayla Hersin köyü yakınında Hersin çayı üzerinde bulunan su değirmenine öğütmeye götürüyoruz. Koloparmağın Bahçesi’ni geçip Gülbaran’ın alt kısımlarına geldiğimizde; *“Yeğenim, sen eşeği sür. Benim ufak bir işim var, arkandan geleceğim. Eşek yolu biliyor,”* deyip kumara gitti. Ben ve buğday yüklü eşek baş başa kaldık. Eşeği sürüp Hersin çayına geldim. Çayı geçerken eşek suyun içinde yaklaşık iki metre uzunluğunda, bir karış kalınlığında kocaman kara bir yılanı görünce ürktü. Dövüyorum, yularını çekiyorum, bağırıp çağırıyorum bana mısın demiyor. Dereyi geçmiyor. Hem yilandan hem eşeğin yükünün devrilmesinden korkuyorum, hem de eşeği inatla dereden geçirmek istiyorum. Neyse ki sesime sakalı yaşlı bir amca yetişti. *“Ne oldu, ne var?”* diye seslendi. Ben, kafa kısmını iki kaya arasına sokmuş ve kara bedeni kalın bir halat gibi suda salınan yılanı bakarak; *“Burada suyun içinde büyük bir karayılan var. Eşek korkup geçmiyor. Değirmene gideceğim,”* diye derdimi anlattım. Yaşlı amca; *“Çocuğum korkma, yılanı da karışma. O karayılan ziyaretir. Bir şey yapmaz. Çayın yukarısında suyun geçit vereceği başka bir yer var. Eşeği oradan geçir,”* diye yardım etti. Değirmene gidince değirmenci eşeği tanıdı. *“Bu eşek Üçevli Abdullah’ın eşeği, sen nesi oluyorsun?”* diye sordu. Ben torunu olduğumu söyledim. Eşekten yükü indirdi, öğüttü, eşeğe yükledi beni gönderdi. Ben; *“Dedem paranızı çarşıda size verecek,”* deyince; *“Tamam... Tamam,”* deyip gülümsedi. Un yüklü eşekle o gün tek başıma eve geldim. Hamza amca, sonradan polis memuru oldu. Polis olmasıyla birlikte Sofibekirler’den ilk devlet memuru olma unvanını da kazanmış oldu.

Değirmene bir olaylı buğday götürüşüm daha var. 1960’lı yılların ortalarında olmalı. Abdullah dedenin yine katır kadar büyük eşeğine buğday yüklenmiş çarşıda Dicle Yolu’nun hemen girişinde elektrik enerjisiyle çalışan Kotekanlıların Değirmeni’ne bu defa tek başıma kendim götürüyorum. Çiftpınar Yolu’ndan çarşıya geldim, Belediye Parkının önünde bulunan caddeden geçerken, Hükümet Konağının karşısında Adil (Öztürk) amcanın dükkânının hizasında yolun ortasında birden silahlar patladı. Caddenin ortasında adamın biri yere yığıldı. İnsanlar temaşa için toplanmaya başladı. Eşek tırsı/ürktü, ben de hali ile korktum. Eşeği yularından tutup hemen olay yerinden uzaklaştırdım. Sonradan yerde yatanın öldüğü, vuranın da Yüsrî Güldoğan olduğu söylenildi.

Dediğim gibi, Üçevler’de iş hiç bitmezdi. Herkes çalışırdı; baharın bağ ve bahçeleri bakımdan geçirme, budama, çalı çırpıyı toplama, ağaç dikme, sebze

ekme, sulama, olan meyve ve sebzeleri toplama, taşıma; tarlaları ekme/biçme, harman dövme, hasadı ve samanı taşıma, ot biçme, hayvanlara bakmak kadınlı/erkekli en çok yapılan işlerdi. Kadınlar sanki iş için yaratılmışlardı, hamarat olmalarına karşın işleri yine de hiç bitmezdi. Genel olarak yapılan işlere ek olarak yemek hazırlama, çocuklara bakma, çamaşır/bulaşık yıkama... günlük yapılan belli başlı işleriydi. Bahar, yaz, güz, kış demez durmadan çalışıyorlardı.

Beslenme ile ilgili yapılan işlerden bazılarına çok kısa değinmek istiyorum:

Aş ve ekmek pişirme

Akşamları havalar iyi olduğunda kozikteki, havalar iyi olmadığında ise aralıkta bulunan kara ocaklarda aş kaynar, yemekler pişerdi. Ocaklardan çıkan çok duman yemeğin bolluğuna işaretli. Temel gıdamız olan ekmek fırından alınmazdı. Fırına ekmek pişirme için hamur bile götürülmezdi. Ekmek genellikle evlerde pişirilirdi. Yazın kozikte, kışın aralıkta bulunan kara ocakta sac üzerinde ekşili (mayalı hamurdan) ve *fettir* dediğimiz (mayasız hamurdan) yufka ekmekler pişirilirdi. “*Ekmeklerin iştah açıcı kokusu evden eve, ta iki sokak öteye yayılırdı. Şehirdekiler gibi beyaz ekmek değildi, kırmızımsı esmerdi, inceydi.*”⁶²

Bizim zamanımızda ekmek çok yenirdi. Ekmek olmayınca karın doymazdı. Ocak başının sıcaklığında kızgın sac üzerinde pişen kızarmış ekmeği iştahla yemek çok güzeldi. Eğer sac üzerinde ekmek pişirildiği zaman sıcak ekmeğin arasına bir *tike* (parça, lokma) kavurma bırakılıp biz çocuklara verilirse bayram ederdik, şayet yağ veya salça sürülürse sadece sevinirdik. Çörek yapıldığı zamanlar pişirme için fırına götürürdük. Çörek genellikle dini bayramlarda yapılırdı. Anlayacağınız, ben ve benden önceki kuşaklar; Türk, Kürt, Zaza, Ermeni o dönem ekmekle doyan, ekmekle büyüyen, ekmekle yaşayanlardık. Nimetlerin şahıydı ekmek bizler için.

Üçevler’de yemek yedildikten sonra aile büyüklerimiz, “*Allah kimseyi açlıkla terbiye etmesin!*” diye dua ederdi. Bundan şunu anlıyorum:

Kıtlık yıllarında herkes gibi aile büyüklerimizde çok acı ve açlık çekmişler.

Bulgur kaynatma ve sokuda dövme

Temel yiyeceğimizin birincisi ekmektir. İkincisi ise bulgurdu. Bulgur hazır alınmazdı, kendimiz yapardık. Yapımı çok zahmetliydi. Eylül ve Ekim aylarında evlerin önünde büyük ocaklar yapılır ve bu ocakların üzerine büyük bakır kazanlar kurulurdu. Önceden ayarlanmış buğdaylar bu kazanlarda

⁶² Hagop Mintzuri, **Turna Nereden Gelirsin?**, Aras Yayıncılık, 2010, s.197

güzelce kaynatılıp haşlanırdı. Sonra haşlanan buğday *kevgir*lerle çıkartılıp damlara serilen büyükçe bezlerin üzerinde güneşte kurumaya bırakılırdı.

Damın arkasındaki taş soku

Döner bir el değirmeni

Biz *uşah*lar (çocuklar) o zamanlar kaynamış bulguru ufak *üsküre* (tas) veya tabaklara doldurur üzerine azıcık *duz* (tuz) serperek hem yer, hem de eğlenirdik. Bezlerde kuruyan haşlanmış buğday daha sonra Abdullah dedenin evinin arkasında bulunan taş sokuda (dibekte) azıcık ıslatılarak tokmaklarla dövülüp tane kepeğinden, zarından sıyrılırdı.

Sokuda tokmakla dövme işi bir veya iki kişi tarafından yapılırdı. Sokudan çıkartılan dövülüp zarından ayıklanmış buğday tekrar bezlerin üzerinde kurumaya bırakılırdı. Sonra eleklerle elenip savrularak kepeği tanesinden ayrılırdı. Taneler kadınlar tarafından el değirmenlerinde çekilerek veya kiralanan bulgur değirmenlerinde öğütülerek pilavlık bulgur, köftelik bulgur, yarmalık, kısırlık, döğme, cücük (içli köfte bulguru)... elde edilirdi.

Mercimek ise önce elenir, taşı toprağı, çöpü ayıklanır, sonra da döner el değirmenlerinde çekilirdi. Çekilmiş mercimek sonra hafif esen rüzgârda

savrularak kabukları tanesinden ayrılırdı. Pirinç yemeklerde çok az kullanılırdı. Pirinç satın alınacağı zaman Faho (Fahri Değirmenci/ d.1906-ö.1999) dedemden alınırdı. Eskiden Faho dedem Çermikten eşekle pirinç, kuru fasulye, kuru üzüm, dokuma bezi, şire bezi getirip Ergani'de satar ya da nakliyesini yapardı.⁶³

⁶³ 1960'lı yıllarda Ergani'de benim bildiğim kadarıyla dört han vardı: Eski Buğday Pazarı'nın Kuzey'inde Hancı Ahmet ve Hancı Şükrü'nün, Buğday Pazarı'nın

Şağre (şehriye) kesme

Bulgur yapıldıktan sonra sıra şağre (şehriye) kesmeye gelirdi. Bulgur pilavının şağresizi birazcık yavan olur, makbulü şağreli olanıydı. Ama bizim pilavlarımız genelde bol bulgurlu, az yağlıydı.

“Şağre kesmek” eskiden sadece Üçevler’de değil, Ergani ve Diyarbakır çevresinde önemli sosyal etkinliklerden biriydi. Şimdi tarih oldu. Bu nedenle biraz anlatmakta fayda var. Şağre kesmenin sözcük anlamı yağlı hamurun parmaklar arasında ince ve küçük bir şekilde yuvarlanıp doğranmasıdır. Kesilen şağreden, şağre pilavı, çorbası yapıldığı gibi bulgur veya pirince katılarak şağreli pilav da yapılırdı.

Bu işi için evlerde şağre kesme toplantıları yapılırdı. Üçevler’deki tüm kadınlar, kızlar bu toplantıya katılırdı. Hatta heveslenen erkek çocuklar bile yerlerini alırdı. Üçevler’e yakın olan konu komşu, tanıdıklar, akrabalar da yardıma gelirdi.

Şağre genellikle sonbaharda kesilirdi. Bu iş evlerde sırasıyla imece usulü yapılırdı. Sıra kimdeyse önce gelecek kişi sayısına göre teştte yağlı hamur hazırlanır ve akşam olunca da o evde toplanılırdı. Bir odanın ya da aralığın orta yerine büyükçe temiz bir bez serilir ve bezin etrafına minderler konulurdu. Gelenler minderlere otururdu. Yaşlıların, saygı duyulanların arkasına mutlaka yastık bırakılırdı. Yağlı hamur dağıtımını işin erbabı olan biri yapardı. Dağıtılan hamur büyük bir ceviz büyüklüğünde olurdu. Dağıtılan hamura *eşbah* ya da *künt*, dağıtana da *küntçü* denirdi. Hamur isterken genelde el çırpılırdı. Hamur dağıtıcı teştteki hamurdan bir parça hamur kopartarak (küntü, topağı) el çırpına atardı. Hamur ya havada tutulurdu ya da isteyenin önüne düşerdi. Yanlışlıkla bezin ortasına ya da başka birinin önüne düşmezdi. Hamuru alan kişi sol elinde tuttuğu hamuru işaret ve başparmağıyla incelterek sağ elle aktarır ve sağ elde yuvarlanmış hamuru tekrar işaret ve başparmak yardımıyla bir kez daha yuvarlayarak kopartıp beze atardı. Şağre denilen şey, beze atılan işte bu küçük yuvarlanmış hamurlardır. Şağrenin makbul olanı, boyu bir santimetreden, çapı iki milimetreden küçük olanıdır. Bazen yarışmalar yapılırdı, çabuk/güzel/ince şağre kesen kazanırdı. Şağre kesilirken

Güney’inde Hancı Kemal’in, birde Kemaliye Mahallesi’nde çarşıya yakın Hancı Ali’nin hanı. Faho dedem Çermik’ten eşekle geldiğinde satacağı eşyaları Meydan’da Tahto Ahmed’in dükkânına indirdikten sonra barınması, dinlenmesi ve yeminin, suyunun verilmesi için eşeğini Hancı Ahmet’in hanına bırakırdı. İş bittiğinde ve bizleri de gördükten sonra han ücretini verip eşeğini alarak Çermik’e geri dönerdi. Dedemle birlikte bende Çermik’e eşekle çok gidip gelmişim. Yine, Abdullah dede dağdan saman, zahire ve sair yükler taşıdığı için eşeğinin nalı sık sık düşerdi. Eşeğin ayaklarına nal çaktırlacağı zaman Abdullah dede Hancı Ahmet’in ya da Şükrü’nün hanına eşeğini götürür, burada nalbant nal çakardı.

eller temizce yıkanır ya da yıkanmış kabul edilirdi. Bu nedenle şağre kesilirken başka nesnelere dokunulmazdı. Bir şeyler yenilmezdi. El, daha doğrusu şağre kirlenmesin diye. Sadece su içilirdi. Su için de önceden su dolu desti (testi) ve bardak veya bakır tas hazırlanırdı. Su dağıtım işini genellikle genç kızlar veya çocuklar yapardı. Teşttteki hamur bitince iyi dileklerle herkes kendi evinin yolunu tutardı, kesilen şağre ise kurumaya bırakılırdı. Şağre kesme işi tüm evlerde yapıldıktan sonra sonlanırdı. Kuruyan şağreler daha sonra ihtiyaç duyuldukça kavrulup pilavlarda kullanılır, hakiki pilav yapılırdı.

Şağre kesme toplantılarında hamurlar dağıtılınca parmaklar makinaya bağlanmış gibi otomatikman seri çalışmaya başlar, parmakların çalışmasına paralel çenelerde çalışırdı. Sorunlar, duyulanlar, olup bitenler, nişanlananlar, evlenenler, doğumlar, hastalananlar, ölenler, gurbette olan tanıdıklar, bağ bahçe işleri... hayata dair her şey konuşulur ve şarkılar, türküler, masallar söylenirdi. Şakalar yapılır, takılmalar olurdu, ama hiçbir zaman nahoş bir şey olmazdı. Masalları Zelo nene ve Çermik'ten özel olarak şağre kesme için çağırılan annemin arkabası Fatima (Bardakçı) abla anlatırdı. Fatima abla çok iyi bir anlatıcıydı. Her şeyi ballandıra ballandıra anlatırdı, onun bir şeyler anlatması için kadınlar kendisine yalvarırlardı. Türküleri kardeşim Haydar ve Şado abla söylerdi. Şado abla Huma Kuşu'nu çok güzel söylerdi. “*Yavru yavru huma kuşu yükseklerden seslenir/ Oğul yar koynunda bir çift suna beslenir,*” diye. Bu türkü söylendiğinde bir sessizlik ve hüznün çökerdi. Sanırım bu hüznün/üzüntü/yas 93 Osmanlı-Rus ve Birinci Dünya harbine gidip gelmeyenler ve İkinci Dünya harbinde ise acı/kıtlık/yoksulluk çektikleri içindi!

Televizyon, radyo ve gazetenin olmadığı o dönemlerde iletişim ve bilgilendirme açısından “*şağre kesme*”nin çok önemli bir toplumsal görevi yerine getirdiğini düşünüyorum.

Ben böyle düşünüyorum, ama herkes benim gibi düşünmüyor. Konuşma ve çene çalmanın fazla olması nedeniyle bir araya gelip fazla konuşanlara bazen şaka yollu “*iyi şağre kestiniz ha*” deyip takılırlar. Bugün bile Diyarbakır ve çevresinde çok konuşmaya karşılık olarak “*şağre kesmek*” deyimini kullanılmaktadır.

Kavurma yapımı

Güzün kışlık hazırlıklarından biri de kavurma yapımıydı. Her aile kendi kesesine ve nüfusuna göre kavurma yapardı. Kavurma yapılacak hayvan ya canlı alınıp kesilirdi ya da kasaptan gövde et olarak alınırdı. Babam bazen hayvan pazarından o andaki maddi durumuna göre bir veya iki tane *tüştür* diye isimlendirdiğimiz bir yılını doldurmuş dişi keçi ya da *çepiç* dediğimiz bir yaşını doldurmuş kısırlaştırılmış erkek keçi veya *toklu* dediğimiz bir yaşını doldurmuş erkek koyun alırdı, bazen de kasaptan hazır gövde et alırdı. Alınan

hayvanları babam kesmezdi, kasap gelir hayvanları keser, derilerini yüzer ve etleri büyük parçalara ayırdı. Kesilen hayvanların ciğerleri kebab ya da yahni yapıldı. Kelleleri, ayakları, içkembesi kellepaça yapıldı. İnce bağırsakları da mumbur yapıldı. Kavurma yapıldığında; “*Koyunlar tüm günahlarını yüzülmüş derilerinin üzerinde bırakır, kocaman bakır kazanlara girer, kazanların altında yanan odunlarla, cehennem tadını tadar, kavurma olup çıkardı.*”⁶⁴ Bizler de kavurmasıyla, kebapıyla, kellepaçasıyla, mumbarıyla bayram yapar doyaya et yerdik, ete doyardık.

Kavurmanın yapımı tam bir şölendi. Kesilen hayvanın eti veya kasaptan alınan et akşamdan uygun bir şekilde parça parça dilimlenerek bakır leğenlerde konulup güzelce tuzlanırdı. Et akşamdan tuzlanıp bekletilmediği zaman etler pişince parça, bütün olarak kalmaz, dağılır. Bu nedenle tuzlanıp bekletilirdi. Sabah ocak hazırlanır, akşamdan tuzlanan et bakır leğenlerden bakır kazana boşaltılırdı. Ocağa odunlar atarak aynı kararda ocağın yanışı sağlanırdı. Kazanın ağzı bakır sini ile kapatılırdı. Etle pişmeye başlayınca tahta kürekle zaman zaman kazandaki etler karıştırılırdı. Etler pişinceye ve içerisinde etlerin suyu kalmayınca kadar pişme devam edilirdi. Etlerin pişmeye başlamasıyla büyüklerimiz bizlerinde tabaklarına pişmiş etlerden azıcık azıcık bırakırdı. Bu arada ayrı bir kapta kavurmaya yetecek miktarda daha önceden hazırlanan kuyruk yağı veya tereyağı azıcık kızartılır ve sonra kazanda pişen kavurmanın üzerine dökülürdü. Bir müddet etler yağların içerisinde böyle pişirilir, kavrulur ve kazanda hiç etsuyu kalmayınca kadar bu işlem devam ederdi. Kavurma hazır olunca *ataş* (ateş) ocaktan alınır, kazan ağzı kapatılarak kavurma soğumaya bırakılırdı. Kazan soğuyunca etler yeşil kavurma küplerine aktarıldı. Kazandaki kavurma yağı küpteki kavurmanın üzerine dökülürdü. Yağın kavurmanın üstünü kapatmasına dikkat edilirdi. Kış boyu kavurmanın eti ve yağı çeşitli yemeklerde kullanılırdı. Bazen de sabah kahvaltılarında soframıza gelirdi. Kavurma yapıldığı zamanlar çok güzel günlerdi, gözlerimiz pırıl pırıl parlardı.

Kurutma kurutması

Güzün bir kış hazırlığı da çeşitli yazlık sebzelerden kurutma yapma işleriydi. Üçevler’de çeşitli sebzeler ekilse de, kış hazırlığı için Çermik ve Şexan köyünün isotu, frengi ve balcanı makbul olması nedeniyle çarşıdan satın alınırdı. Hazırlıklar şunlardı: Domatesin salçası çıkartılır; isot, balcan, kabak, bamya iplere dizilerek ağaç dallarında kurutulurdu. Rüzgâr esince ağaç dallarındaki kurutmalar kulaklarda tatlı bir haz bırakan melodik sesler çıkarırdı.

Salça çıkarmak çok zahmetli bir işti. Önce domatesler doğranıp ezilir, ekşimeye bırakılır ve sonra da suları süzgeçlerden geçirilerek testlere

⁶⁴ Mıgırdiç Margosyan, **Gâvur Mahallesi**, Aras Yay., 4.Baskı, 1995, İstanbul, s.71.

doldurulurdu. Teştlar dolunca damlara çıkartılarak güneşte buharlaşmaya bırakılırdı. Toza ve sineklere karşı üzerlerine ince bir bez veya tülbent atılmasına gerek duyulmazdı. Aralıklarla teştlardaki salça bir ağaç dalıyla ya da tahta kaşıkla karıştırılırdı. Kıvamına geldiğinde damdan indirilir kilerde saklama kaplarına konulurdu.

Kurutma hazırlığında en kolay olanı yeşil fasulye ve bamyanın kurutulmasıydı. Fasulye ayıklanıp parçalara bölündükten sonra damda bez üzerine serilerek güneşte kurumaya bırakılırdı. Bamya ise bütün olarak iplere dizilir evlerin yakınındaki ağaçlara kuruması için asılırdı. Aynı şekilde olgunlaşan kayısı, erik gibi meyveler de toplanıp damlarda bezlerin üzerinde kurutulurdu. Kurutulmuş kayısıya *eşbabiye* derdik. Dolmalık isot ve balcan kurutmasının hazırlanması çok zahmetliydi. Tek tek içleri oyulup iplere asılarak kurutulurdu. Bazen kazalarda olurdu, el ve parmakların kesilmesi, iplerin koparak kurutmalıkların dağılması gibi. Ama bazen hiç beklenmedik kazalarda olurdu. Örneğin bir keresinde anam iki *haral* (büyük çuval) dolmalık isot aldırdı. Tek tek içlerini oyup tohum kısmını çıkarttı, isotları ipe dizip kurumaları için evin yakınındaki payam ağaçlarına astı. İsolardan geriye kalan tohumları ise götürüp yem olarak ineğin önüne döktü. Zavallı inek acı isot tohumlarını fazla yiyince sancılanıp kıvranmaya başladı. Kahvede babama haber verdik. Babam beraberinde çarşıdan kasap getirdi ve ineği kestiler. Anam o gün babamdan bir ton küfür yedi, azar işitti.

Bişme (Bağbozumu)

*Evin arkasında kazanlar kurulmuş bizim
Bekliyor sepetler dolusu bal tadında üzüm
Bir eli üzüm torbasında bir eli dut dalında
Kardeşim Haydar şire sıkıyor küründe, iki gözüüm*

Bağlarımızda çeşit çeşit üzümler vardı: *Tahannebi, şire, avderi, mısabak, hatun parmağı, şam üzümü, şarap üzümü, venki, cılık venki, kırtkırt, kırmızı üzüm ve tülküyruğu* gibi... Baharın üzüm bağlarından taze yeşil yaprakları toplanırdı. Sonra toplanan bu yapraklar kışın serçe parmağı kalınlığında güzelim sarmaların sarılması için hafif haşlanarak naylon bidon veya küplerin içinde bozulmadan kalabilecekleri şekilde tuzlu suda salamura yapılarak saklanırdı.

*Üzümler hep birlikte toplanırdı Büyükbağ'da güneşte
Küründe sıkılır, tatlı şiresi dolardı kazana teşte
Gündoğmadan kazan altına odunları atıp yakardık
Kaynar bulamacı kazan başında yemeye başlardık*

Şire üzümü olgunlaştığı zaman *bişme* 'ye düşülürdü, yani bağbozumu başladı. Esmâ nenenin damının arkasındaki tüt ağacının altına kazan ve *kürün* (tekne) kurulur, akşamdan teştler, *dolçalar* (sürehi), *maşrapalar*, kevgirler, süzgeçler, *bastuğ* (pestil) bezleri, *şirebezi*⁶⁵, yakılacak çalı çırpı, kullanılacak su eksiksiz hazırlanırdı. Büyükbağ'dan ve diğer bağlardan gelen şire üzümleri yıkanır ve şire bezinden yapılmış torbalara doldurulurdu. Abdullah dede, Zeki amca, kardeşim Ali Haydar... çıplak ayaklarıyla küründe ince kabuklu şire üzümünü ezip üzüm suyunu, yani şiresini (şirasını) kürün önündeki kazana akıtırırdı. Şirebezi içinde kalan şiv, yani posası yuvarlak topaclar halinde kürünün yanına başına istiflenirdi. Şire (şıra) kürün önündeki küçük kazandan alınıp büyük bişme kazanına süzülerek aktarılırdı. Kaynatılıp *kefi* (tortusu) alınır, un ve yeterince ayran katılarak bulamaç yapılırdı. Un ölçülü bir şekilde şireye katılırdı. Bunun için Zelo nene el kantarıyla kazandaki şirenin miktarına göre unu tartardı. Kantar tartımında eski ağırlık ölçü birimleri *batman* ve *nuvi* kullanılırdı. Bulamaç kazanını genellikle Abdullah dede tahtadan yapılmış bulamaç küreğiyle karıştırırdı. Abdullah dedenin dışında başka biri karıştırırsa eğer kazan mutlaka dip tutardı. Dede çok iyi bir karıştırıcısıydı. Bulamaç kıvamına geldiğinde Zelo nene ve Şado abla ellerine tahta *malaları* alıp bastuğ yapmak için bulamacı tek tek beyaz bezlerin üzerine ince bir tabaka halinde sürdüler. Üzerine susam serpilmiş tadına doyum olmayan hazır bastuğ bezleri gelinler, kızlar ve komşu kadınlarca bitişikteki arsaya serilirdi. Bastuğ burada güneşte kurumaya bırakılırdı. İpe dizilmiş ceviz ve badeimli sucuklar bulamaca batırılarak kurumak için ağaçlara asılırdı. Bişme zamanı bakır bişme kazanında şire durmadan kaynardı; pekmez kıvamını, *halavi* (helva) sırasını, kesme kesilmesini beklerdi. Şivlerin bir kısmından da sirke ve turşu yapılırdı. Bir kimya mühendisi olarak şunu söyleyebilirim: Şivden yapılmış bir turşunun tadını hiçbir turşu veremez!

Kürün ve kürünün içerisinde saplı kevgir, tahta çömçe, kabak dolça

⁶⁵ Üçevler'de üzüm sıkma için kullanılan şire bezleri genellikle Faho dedeme sipariş verilerek Çermik'ten getirtilirdi.

Bir mühendis olarak başka bir şey daha burada anlatmalıyım. O eski zamanlarda bulamaç yapılmadan önce biz çocuklar bağ ve bahçe kenar ve sinorlarında bulunan *Meyane* denilen bir bitkinin dallarını bıçaklarımızla keser, biçer, delikler açarak ip yardımıyla at, deve gibi çeşitli oyuncaklar yapardık. Bulamaç kazanında bulamaç hazır olduğunda da yaptığımız bu oyuncakları kazana batırır her tarafını bulamaçlardık ve sonra bunları en yakındaki bir ağaç dalına asarak kurumaya bırakırdık. Kış gelince sıcak sobanın başında yaptığımız at, deve gibi bu oyuncakları keserek meyane kokulu kurumuş bulamaçları sıyırıp eğlenerek güzelce yerdik. Çok sonraları bu meyane denen şeyin *anason* bitkisi olduğunu öğrendim. 1979 yılında Diyarbakır Rakı fabrikasında çalışırken rakı yapımında kullandığımız anason tohumundan birazcık Ergani'ye götürdüm ve babam bahçede bu tohumları ekti. Tohumlar yeşerip büyüyünce baktık ki bunlar bizim at, deve ve oyuncaklar yapıp bulamaç kazanına batırdığımız meyanenin ta kendisi. Bir yaz Ergani'ye annemi ziyarete gittiğimde bahçede su kuyusunun yakınında üç küme anason, yani meyane bitkisinin tohum bağlamış çiçeklerinin bana baktığını gördüm. Annem gözleri hüznü bir şekilde uzaklara dalarak anıların yoğunluğu altında kendi kendine konuşur gibi; *“Hatırlıyor musun, Diyarbakır’dan sen getirmiştin bunların tohumlarını. Baban tohumları ekti, çok güzel oldular. Çotkular, şimdi sadece üç küme kaldı,”* diye konuşmaya başlayınca annemle birlikte bende anılar yolculuğuna çıkarak ister istemez hüznlendim.⁶⁶

Bişme kazanı ve kürün kurulup şire üzümü getirilince ve küründen şire akmaya başlayınca civardaki tüm bal arıları, sarı arılar, kızıl arılar, sinekler... kürünün çevresine üşüşür, dolaşmaya başladılar. Arı sokmalarının önüne geçmek, iş kaybını ve de şire ve pişirilen şeylerin içlerine bunların düşmesini önlemek için pratik, çok kolay bir çözüm bulunmuştu; bir parça ciğer parçası en yakın bir ağacın dalına asılırdı. Kokuşmuş ciğer parçası bir mıknatıs gibi çevredeki tüm sinekleri, arıları üzerine çekirdi. Böylece arı sokmalarından kurtulmuş, kaplara arıların, sineklerin düşmesi ve iş kaybı önlenmiş olurdu.

“Pişme’den sonra, tevekler, elinden yavrusu alınmış analar gibi sararıp, rüzgarla inler dururlardı. Sadece, kışlık bazı üzümler, seyrek olarak teveklerde bulunurdu. Bağ bozumundan sonra, çoluk çocuk, yaşlı genç herkes bağı terk ederdi. Kalabalıklar bağları terk edince, bağlar sakinleşirdi. Kuşlarla baş başa kalan tevekler, üzüntüden, bir müddet sonra yapraklarını

⁶⁶ Bilindiği gibi anason rakı yapımında kullanılır. Meyane sözcüğünün bu nedenle meyhaneden geldiğini ve zamanla sözcüğün kullanımında (h) harfinin düşmesiyle meyane haline dönüşmüştür diye düşünüyorum.

dökerdi. Teveklerin gövdeleri, çıplak dallarıyla, rüzgar estikçe acı acı dertleşirlerdi.’⁶⁷

Yunan şair Yannis Ritsos kendi bağbozumlarını bizim Üçevler'dekinden biraz farklı ama çok güzel anlatır, hasret kaldığımız o güzel günleri:

*"En çok da bağbozumlarını severdim.
Her şey taze şarap kokardı;
Ev, hava, su, giysiler, pencereler.
Üzümleri çiğneyenlerin
Kırmızı, kıpkırmızı ayaklarına bakardım;
Sanki yalancı, ama kendine göre çekici bir
vahşeti olan bir
Savaşta kana bulanmıştı bu ayaklar.
'Karıları bu adamların ayaklarını yalamalı,
yoksa yazık olacak bunca şaraba,' demiştim anneme.
Annemde gülmüştü.
Çok uzun sürerdi bu akşamlar.
Bütün dünya sıra peltesi kokardı.
Binlerce yıldızdan tarçın serpilirdi sarnıçların üzerine."*

Bişme’de bazı ilginçlikler de olurdu. Bunlardan birini Nurettin dayımın kaleminden aktarayım:

«Havva Ablam anlatıyor:

“Kazanlar kuruldu, bütün hazırlıklar tamamlandı. Sıra üzümlerin toplanmasına geldi. Üzümler toplanmaya başlanmadan önce plan yapıldı. Yakın akrabaların üzümleri birlikte işleneceğinden, önce kimin işi yapılacaktı? Bu soruya cevap bulunduktan sonra, yapılan plana göre üzümler toplanırdı. Bir gün Esmâ Nenenin üzümleriyle pestil yapılacaktı. Üzümler sıkıldı, sıra kazana dolduruldu. Pestil yapımı için gerekli un bulamaç haline getirildi. Sıra kaynamaya başlayacağı sırada bulamaç kazana yavaşça dökülürdü. Eğer bulamaç eritilmemişse, kazanda bütün kütle halini alır ve sorun çıkardı. Esmâ nenenin pestil yapılacak kazanına bulamaç dökülürken, yumak haline gelmiş hamur gürültülü biçimde düştü ve “cup!” diye ses çıkardı. Tüm bu işler aceleyle yapılırken, uzakta bulunan Esmâ Nene, kazana dökülen bulamacı tam göremedi ve kedinin kazana bulamaçla birlikte düştüğünü zannetti. Hem üzölmeye başladı, hem de: “O kazan benimdir! Kedi de benim kedimdir!.. Abdullah, kurbanın olayım, şırayı ‘murdar oldu’ diye

⁶⁷ Nurettin Değirmenci, **1960'lı Yıllardan Bir Kesit: ÇERMİK**, Bulut Yayınları, 2002, İstanbul, s.237-240.

devirme!” Herkes şaşkın şaşkın bir kazana bir de Esmâ Neneye bakmaya başladı. Kazanın başındaki Abdullah: “Ana, ne kedisinden bahsediyorsun sen?” diye sordukça; Esmâ Nene, “Ben kediye kendim çıkarır ve uzak bir yere de kendim atarım. Ne olur kazanı devirme!” yalvarıyordu.

Kimse konuşmalardan tam bir anlam çıkaramıyordu. Bazıları hayretle kazana bakıyor, Esmâ Nene ise uzaktan kazanın içindeki şıranın dökülmemesi için durmadan yalvarıyordu. Bişmede bulunanlardan bazıları kızıyor, bazıları da gülüyordu.

Sonunda, Esmâ Nenemizin, uzaktan tam eritilmemiş beyaz hamur topağını kedi gibi gördüğü anlaşıldı. Bişme boyunca, gündemi, “kazana düşen kedi hikâyesi” belirledi.

O kış çocuklar kendilerine pestil verileceği zaman, “kedinin içinde piştiği pestilden mi” diye sordular.”»

Ha, birde üzüm toplarken arada sırada teveklerinin altında sıcaktan kendini korumaya çalışan, serinleyen, kölor olmuş, yani kendi etrafında dolanmış yılanlarla karşılaştık. Böylesi durumlarda bazen yılanlara karışmazdık, bazen de öldürürdük. Oysa ne o yıllar, ne de sonrasındaki yıllarda yılanların akrabalarımızdan birine ya da hayvanlarımıza bir zarar verdiği hiç tanık olmadım!

Aslında yılanlar zararsız olmalarının yanında doğal dengeyi sağlayan hayvanlardır. Kendisine karışılmadığında, kuyruğuna basılmadığında zarar vermez. Zararsız olmalarını bir yana bırakalım, “Yılan, en ilkelinden en gelişmişine kadar hemen her topluluklarda da tanrı sayılmıştır.”⁶⁸ Sonradan Yahudi-Hristiyan geleneği yılanı şeytan’la bir tutularak aforoz etmiştir. İslâm da bu geleneğin takipçisi olduğu için yılanlara iyi gözle bakmamıştır. Yılan aforoz edilmesine karşın bugün hâlâ doktor ve eczacıların yakalarında, rozetlerinde iyileştirici, sağaltıcı bir simge olarak yer almaktadır.

Yoğurt ayran yapımı ve satımı

*Anam dut ağacının altında tuluhta ayran yayar
Ayran yayarken düşünür hep: sekiz çocuk nasıl doyar?*

Üçevler’de anam, Şado abla ve Zelo nene inek beslerdi. Bir dönem Abdullah dede koyun da besledi. İnek ve koyunların süt ve yoğurdu birazcığı tüketilirdi,

⁶⁸ Orhan Hançerlioğlu, **İslâm İnançları Sözlüğü**, Remzi Kitapevi, 3. Basım, 2000, İstanbul, s.725.

çoğu satılırdı konu komşuya süt, yoğurt, ayran olarak. Çarşıya sadece yoğurt götürülürdü. Eskiden dolap ve buzdolabı yoktu. Süt ve yoğurt kaplarının üstüne *mükebe*⁶⁹ denilen yuvarlak ve birazda yüksekçe olan sepetler kapatılır, üstüne de ya bir taş parçası ya da ağır bir cisim konulurdu sütü kedi ve yılanlar gelip içmesin diye. Yoğurtlar taslarda ya da bakır *sıtı*larda mayalanırdı. Yoğurt kapları tahtadan yapılmış *teşkerelere* konularak çarşıya götürülürdü. Zeki amca Şado ablanın; ben, Haydar ve diğer torunlar Zelo ananın yoğurdunu çarşıda sipariş veren tanıdıklara verir veya Meydan'da satardık. Zeki amcanın uzun bir süre, evliyken bile teşkereyle yoğurtları Çarşıya, Meydan'a satmaya götürdüğünü hatırlıyorum.

Ayran, tulum çıkarılmış ve *dabaklanmış* keçi derisinden yapılmış *tuluh*larda yapılırdı. Dabaklama için önce nar kabukları kurutulur, sonra da bunlar dibekte dövülüp su katılarak bulamaç haline getirilirdi. Tulum olarak çıkarılmış deri bulamaç haline getirilen bu malzemeyle iyice sıvanıp güneşte kurumaya bırakılırdı. Bu işlem birkaç kez tekrarlanırdı. Sonra iyice temiz suda yıkanırdı. Ardından dabaklanan tuluhun ön iki ayağı dirsek kısmından 30 cm boyunda yontulmuş bir ağaç parçasına, arka ayakları da yine dirsek kısmından başka bir benzer ağaç parçasına sıkıca bağlanırdı. Bu iki ağaç parçasının ortalarında birer delik olurdu ve bu

deliklerin arasına tuluh katlanmasın diye tuluhun boyunda *keri* denilen uzun bir ağaç parçası geçirilerek bağlanırdı. Tuluhun boyun kısmı ise açık kalır ve ağız olarak kullanılırdı. Bu ayaklara bağlı ağaç parçaları yayık yayarken tuluhun yüksek bir yere bağlanmasında ve yayık yayanın tutacağı olarak kullanılırdı.

Yayık yayılırken önce tuluhun ağız kısmından yoğurt bir huni yardımıyla tuluğa konulur ve ardından uygun oranda üzerine soğuk su ilave edilirdi. Sonra tuluh ağızdan üflenerek şişirilip ağzı güzelce bir ipile bağlanırdı. Daha sonra da tuluh yüksek bir yere asılır ve yayık yayan tutulacak ağaç parçalarının ucundan tutarak tuluhu sert bir şekilde elle ileri itip geri çekerek ayran yaymaya başlanırdı. Arada ağız kısmı açılıp kontrol edilir, gerekirse su ilavesi

⁶⁹ “*Mükebe*” sözcüğünün aslının Ermenicede hasır sepet anlamında kullanılan “*Mıkbe*” olduğunu düşünüyorum.

yapılırdı. Yağ ayrıranın üstüne tamamen çıkana kadar yayma işi devam ederdi. Tamam olunca bir teşte dökülüp üzerindeki yağ alınır, ayrıran da kaplara bırakılırdı. Zelo nene arışın altında, Hava anam evimizin önündeki dut ağacının altında ayrıranı yayardı. *Tuluhta* yayılan ayrıran ve yağın kokusu yedi mahalleden duyulurdu, tadı çok güzeldi.

Hedik yapımı

Üçevler’de kadınların maşallahı vardı. Anaçtılar, ortalama iki yılda bir çocuk doğururlardı. Örneğin aradaki düşükleri saymasak Anam 8, Hatice abla 6, Ayşe abla 6 (1962 yılında doğan bir erkek çocuğu 15 günlükken boğmacadan öldü), Emine abla 7 çocuk doğurmuşlardır. Böyle olunca yaklaşık her yıl *hedik* yapılırdı ve biz çocuklar bol bol hedik yerdik.

Hedik, çocuğun ilk dişi çıktığı zaman çocuk sağlıklı büyüsün, nazar değmesin, dişleri güzel olsun, gelecekte işleri rast gitsin, güzel olsun inancıyla yapılırdı.

Üçevler’de hedik dökme toplantıları yaz aylarında evlerin önünde bulunan ağaçların altında, havalar iyi değilse evlerde yapılırdı. Diş çıkaran çocuğun evine akraba ve komşu kadınlar eksiksiz çağrılırdı. Çocuklar davetsiz misafirdiler. Katılımcılar tamamlanınca hedik dökme törenine başlanır, diş çıkaran çocuk giydirilip süslenmiş bir vaziyette büyük bir yemek tepsisinin veya sofranın üzerine oturtulurdu. Önüne ekmek, bıçak, makas, kitap (Kur’an), kalem defter bırakılırdı. Çocuk bunlardan hangisini alırsa mesleğini belirlemiş olduğuna inanılırdı: Ekmek fırıncılığı, bıçak kasaplığı, makas terziliği, Kur’an hocalığı, kalem defter öğretmenliği işaret ederdi. Hedik döküleceği zaman çocuğun başından *şubara* (bebek başlığı) çıkartılır, Zelo ana kendine has dualarıyla “*dişin ve bahtın bu buğday tanesi gibi güzel olsun*” temennisiyle haşlanmış nohut ve buğdayın soğumuşunu tas veya tabakla çocuğun başına dökerdi. Alkışların ardından çocuğun çevresinde toplanan genç kızlar şarkılar söyleyip oynamaya başlardı, yaşlılar dualar okurdu. Hedik törenine gelenler hedik yemeğinin ardından hediyelerini verirdi. Kimse kalmayınca tören sona ererdi.

Hediğin yapılışı:

Buğday ve nohut ayrı ayrı haşlanır. Haşlanan bu nohut ve buğdaydan bir tas veya tabak diş çıkaran çocuğun başına dökmek için ayrılır, geriye kalanı süzülerek yemeği yapılırdı.

Süzülmüş haşlanmış nohut ve buğday bir kazan ya da büyükçe bir tencereye bırakılır. Üstüne su ilave edilir. Sonra uygun oranda yağ, yağda kavrulmuş un, daha önceden kuşbaşı şeklinde azıcık pişirilmiş koyun eti, salça, pul biber, tuz konulur ocak üzerinde pişirilir. Pişme işi gerçekleşince içerisine bir tutam *zahter* (bir tür kekik) atılır ve servis edilirdi.

Hedik yemeği ne kadar çok yapılırsa, ne kadar çok yenilirse, ne kadar dağıtılsa diş çıkaran çocuğun o kadar sağlıklı ve güzel dişlere sahip olacağına inanılırdı.

Zegerek ya da Zahter yapımı

Sonbaharda hep aş için gerekli olan şeyler yapılmazdı, bazen de sofralarımızı renklendiren, ağızlarda hoş tatlar bırakan şeyler yapılırdı. Mesela bunlardan en ilginç *zegerek* yapımıydı. Sabah kahvaltılarında şayet *zegerek* soframıza gelir ise soframız zenginleşir, ağızlarımız tatlandırır.

Zegerek yapımı ve gerekli malzemeler:

Bir kilo kavrulmuş susam/*üküncü*, iki kilo kavrulmuş un, yarım kilo evlerde yapılan kumda kavrulmuş tuzlu kırık leblebi, yarım kilo kavrulmuş ceviz içi, yarım kilo kavrulmuş badem içi, 250 gram kavrulmuş kavun çekirdeği içi, bir veya iki yemek kaşığı acı toz biber, bir avuç zahter. Acı biber isteğe bağlıdır. Bunlar havanda ayrı ayrı un haline gelinceye kadar iyice dövülür. Sonra bu malzemeler karıştırılır ve ince elekte elenir. Elek üstünde kalanlar yeniden havanda dövülür ve yeniden elenir. Bu işlem tekrarlanarak *zegerek* hazır olmuş olur. *Zegerek*'e zahter katıldığı için Ergani'de bazı aileler *Zegerek*'e *Zahter* der. Üçevlerde bizler de zahter olarak adlandırırdık.

Gül şerbeti yapımı

*Bahçelerden kırmızı, pembe güller toplardık
Gülleri cam şişelere koyar gül şerbeti yapardık*

Gül şerbetini aile büyükleri değil, çoğunlukla biz çocuklar yapardık. Bahçelerden topladığımız pembe ve kırmızı güllerin yapraklarını su dolu cam şişelere bırakır, içerisine de azıcık limon tuzu atıp şişelerin ağzını güzelce kapatılarak güneşe bırakırdık. Şişeler 15-20 gün güneşte kalınca, gül yaprakları rengini şişe içerisindeki suya verirdi; rengi kırmızılaşır veya pembeleşirdi. Sonra şişedeki gül suyunu bir tülbent yardımıyla süzüp içerisine bir miktar toz şeker atarak gül şerbetini içime hazır hale getirirdik. Şerbetin içine buz parçası veya kar atabildiğimiz zamanlar sıcak yaz günlerinde soğuk gül şerbeti yürek ferahlatırdı. Gül yapraklarıyla dolu renkli şişelerin görünümü ve gül şerbetinin içimi/tadı/kokusu çok uzaklarda kaldı.

6. Çocukken oynadığımız oyunlar

*geçmişle gelecek arasında belirsiz bir zamanda
sabahları kışın ağlayan penceremize serçeler konardı,
biz, yanan sobanın başında masallar dinlerdik.*

“İnsanın anayurdu çocukluğudur,” denilir. Makam dağından esen rüzgâr gibi uçup gitti zamanla yaşananlar. Eski yüzler, eski renkler, eski sesler bir bir yok oldu. Zamandan gözlerimiz bağlı geçtik. Sonraları gözlerimizin bağı çözüldüğünde ve geçmişi incelediğimizde yaşamış olduğumuz şeyleri kavramaya ve anlamaya başladık. Bunlardan sadece özetinin özeti anılarda kaldı.

Bizim için o zamanlar hem oyun çeşidi, hem de oyun alanı çoktu. Oyuncaklarımızın çoğunu da kendimiz yapardık. *Çikçiko* ve kamışlı uçurtma, kuş lastiği (sapan), tellerle yapılmış arabalar, bez veya naylondan yapılan toplar, dere yataklarından topladığımız desenli mermer ve taş parçalarından yapılan *ğarlar* (bilye, misket), küçükbaş hayvanların arka ayak kemiklerinden yapılan *aşuk* (kemik) en çok yapığımız oyun nesneleriydi.

*Bahar geldi oyun oynarız
Kuzu otlatıp hayal kurarız*

Oynadığımız oyunlar ise genellikle şunlardı: *Çikçiko* ve kamışlı uçurtma; çelik çubuk, kılıç kalkan, top, saklambaç, üç adım, birdirbir, uzuneşek, *ğar*, *aşuk*, *kopça* (düğme), ceviz oynama; çember çevirme, ağaçlara çıkma, kuş avlama, avlanan kuşları pişirip ekmeksiz yeme, *elpenek* (kelebek) yakalama, kızıl ve sarı arı yuvalarını dağıtma, arı damlarının önünde bal arılarını yemeye gelen kızıl arıları ağaç dallarıyla veya ince tahtalarla öldürme; aktris ve artist kartları ve gazoz kapağı toplayıp bunlarla oynamak; *makmak* ve *deleme* (topaç) çevirme... Bazen de olmayacak işler yapardık, tepelere çıkıp taş ve kayaları aşağılara yuvarlardık.

Eskiden kar çok yağardı. Biz çocuklar kara doymazdık. Sürekli kartopu oynar, kardan adam yapar, damları küreler, kürekle evlerin önünde biriken karları temizleyip yolları açar ve Goconun Tepesine gider kayardık. Yine bir kış çok kar yağmıştı, yaptığımız tahta kayakları, naylon leğenleri alıp Goconun Tepesine gittik, kaymaya başladık. Bütün Üçevler’in çocukları kayıyorduk. Hava sıcak, kar çok güzeldi. Amcaoğlu Suphi kayağı ile tepeden kaydı, ortalarında bir yerde durdu. Tepeden çığ şeklinde kar kümesi kartopu halinde yuvarlanarak üstüne geldi, kaçamadı önüne geçti. Kar kümesinin içindeki taş Suphi’nin sağ bacağını dizkapağının altından kötü bir şekilde yaraladı. Günlerce acı çektiğini hatırlıyorum. Bacağındaki yara izini hatıra olarak hâlâ taşımaktadır.

Oyunları genellikle Üçevler’de olan veya yakında oturan akraba çocuklarla oynardık. Bazen de oyun oynamaya mahalleden tanıdıkların çocukları gelirdi veya biz onlara giderdik. Şimdi bunlar anılarda, çok geride kaldı. Değerli dostum Vecdi Subaşı’nın türkü tarzında yazdığı **Garip** başlıklı şiirinde dediği gibi:

“Kuşlar gelmiş kimse yohki taşliya
Bahçe kalmış çocuh ile yaşliya
Çalan yok ki uzun hava başliya
Üçevler’de garip garip gezerim.”⁷⁰

7. Eğitim ve okul durumu

*defter ve kitaplarımız bezden yapılmış torbalarda
okula giderdik kış günleri buzlu çamurlu yollarda*

Atamız Kavas Mehmed’in Osmanlının bir subayı olduğu söyleniyor, ama nasıl oluyorsa kendisinden sonraki üç kuşağın eğitimle hiç bir ilişkisi olmamış. Dördüncü kuşağın ise çok az olmuş. Aklım almıyor. Sadece bağ, bahçe işleriyle, tarım ve hayvancılıkla uğraşmışlar. Aralarında devlet okullarına giden ve okuryazar olan hiçbir kimse yok! Örneğin Zekeriya ve Abdullah dedelerin okuma yazmaları yoktu. Sonraki kuşaktan bazıları okula gitmeseler bile iyi kötü bir şeyler yazıp okuyabiliyordu. Kadınların durumu ise berbat, hiçbirinin okuma yazması yoktu. Zekeriya ve Abdullah dedelerin kuşağından sadece Ali amcanın, bir sonraki kuşaktan ise sadece Cuma babamın iyi sayılacak derecede bir okuryazarlığı vardı. Bu her iki okuryazarlık devlet okullarına gidilerek öğrenilmemiştir. Eski yazıyı (Arap harfleriyle olanı) özel hocalardan, yeni (Latin harflerle) olanı ise kendi becerileriyle öğrenmişlerdir. Yahya amaca ise, Latin Alfabesi ve rakamları Zekeriya dedenin tarlalarını yarıya ekip biçen Ortak Nebo’dan öğrenmiştir.

Matbaa Avrupa’da kullanılmaya başlandığı tarihten 289 yıl sonra Osmanlı İmparatorluğu’na girmiştir. Sofibekir ailesi de eğitim ve öğretim için resmi devlet okullarına Cumhuriyet kurulduktan 25 yıl sonra gitmeye başlamışlardır. Sofibekirlerden devlet okuluna ilk gidenler Zeki ve Hamza amcalardır. Kanımca her iki amcada aynı yıl okula kaydolmuşlar (1956 olmalı). Zeki amca ilkokuldan sonra okula gitmedi⁷¹. Hamza amca

⁷⁰ Vecdi Subaşı, **Dişarıma Gidilecek Zamandır (Şiirler)**, 2005, Ankara, s. 41.

⁷¹ Babam ortaokulu bitirmek için sanırım 1979’da dışarıdan bitirme sınavlarına girdi. Ama ancak Maden’deyken bütün derslerini vererek ortaokul diploması aldı. Ölümünden önceki Haziran ayında (1999) ise açık liseyi bitirerek lise diploması aldı.

Diyarbakır'da sanat okuluna kayıt oldu, ama okumadı. Okulu bıraktı. Sofibekirlerden yüksekokula ilk giden ve bitiren benim. İlk yüksek lisans yapan da Abdurrahman Üzülmez'dir.⁷²

Ergani (Merkez) İnkılâp İlkokulu.

Yıl: 1938

Kızlarından okula ilk giden kız kardeşim Gülnaz'dır. Ama Gülnaz okumadı, üçüncü sınıftayken okulu bıraktı. Kardeşlerim Yüksel ve Filiz ise liseyi bitirdiler. Zeki amcanın kızları Esmâ (ortaokul) ve Hilal (lise) da okul okuyanlardandır. Kızlardan üniversiteye ilk giden ve bitiren Hamza amcanın kızı Doktor Banu'dur. Sonraları kardeşlerim ve amcaoğulları ve kızları peş peşe okulları ve yüksekokulları bitireceklerdir.

Usta şairimiz Hasan Hüseyin'in dediği gibi, işimiz zordu; "*bizler, yaş günü kutlanmayan çocuklarıyız bu toplumun; hangi yılda doğduğumuz bilinse bile, hangi gün doğduğumuz belli değildir. (...) Kitapsızlık, kitaplıksızlık, ışıksızlık,*

(Tatillerde Elazığ'a gittiğimde birkaç defa kendisiyle lise derslerini beraber çalışma şansı da yakaladım bu vesileyle.) Bunu yapmasındaki amaçlarından biri de görevde yükselmek daha iyi bir pozisyondan emekli olmaktır. -**Abdurrahman Üzülmez**

⁷² Abdurrahman Üzülmez, 1989'da Hacette Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden lisans mezun oldu. 1992-94 yılları arasında ise aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Başkanlığında "**Osmanlı İmparatorluğu'nda İslahat Düşüncesinin Gelişimi (1718-1839)**" başlıklı teziyle "Tarih Bilim Uzmanı" diplomasını aldı.

okulsuzluk, yolsuzluk, çevresizlik... İşte bizim ortamımız! Emekçi halkın çocuklarıyız; kendi geçeceği yolu kendisi açan makinalara benzeriz biz.”⁷³

Ergani (Merkez) İnkılâp İlkokulu.

Yıl: 1954

Üçevler’de o dönem görünürde her şey vardı, ama aslında hiçbir şey yoktu. Ben ve Ali Haydar okula birlikte kaydolduk. 1958 yılı olmalı. Koşullarımız çok zordu. Bir defa kasabadaydık, ama kasabadan ayrı yaşıyorduk. Okul çok uzaktı, kışın okula gidip gelmeler zulümdü. Genellikle bahçenin yanındaki derenin kenarında bir yılan gibi kıvrılan yoldan okula gidip gelirdik. O zamanlar ne doğru dürüst bir ayakkabımız, ne de çizmemiz vardı. Lastik *Gislaved* (Cizlavit) ayakkabı bizim için lükstü, kara lastik giyyorduk. Karda, buzda ayak parmaklarımız donardı. Okul dönüşü sonrası birçok kez soğuktan ağladığımı hatırlarım. Defter ve kitaplarımızı *türükte* (bez torbada) taşırdık. Eldivenimiz yoktu. Tek odalı evde gaz lambasının ışığında ders çalışırdık. En önemlisi danışacak, derslerimizde yardımcı olacak, bir şeyler soracak kimselerin olmamasıydı. Kendi yolumuzu, kendi geleceğimizi kendimiz belirledik. İşimiz zordu, kendi başımızaydık. Ama başardık, okuduk. Ve bizden sonra okula gidenlere iyi birer örnek olduğumuzu düşünüyorum.

⁷³ Hasan Hüseyin, **Bütün Şiirleri-7/Koçero Vatan Şiiri**, 5. Basım, Bilgi Yayınevi, 1998, İstanbul, s.264.

8. Üçevler’de hastalıklar ve tedavileri

Çocukluk ve gençliğe adım attığım mazide kalan o eski zamanlarda mikrop ve hastalık çok, ilaç ve doktor yoktu. Hasta olduğunda, kırık çıkık veya doğum olduğunda hastaneye, doktora gidilmezdi. İlkel tedavi yöntemleri kullanılırdı. Zaten o dönem doktor ve ilaç da pek yoktu. Kötü hastalıklara *çor* denirdi. Soğuk aldığımızda, grip olduğumuzda nane çayı içirilerek ya da pişirilmiş ayva yedirilerek yatakta terlemeye bırakılırdı. Kulağımızda sorun olduğunda davşan/tavşan yağı ısıtılıp kulağımıza akıtılırdı. Çocuklar hasta olduğunda Seher Bacı sırta jilet atar kötü kanı akıttırdı, Zelo nene ocak karasıyla alınlara haç (+) işareti yapardı. Seher Bacı’nın *kulunçumun* ortasına (sırtıma) attığı 7 jilet yerinin izlerini halen sırtımda taşıyorum. Yaşlılara *hacamat* vurulurdu. Çıban çıktığında soğan haşlanarak *kuzzulkurt* çıbanın üzerine konulurdu. El veya ayakta burkulma olduğunda burkulan yere yağlı hamur bırakılırdı. Şiddetli öksürme olduğunda pekmez içirilir ve sırtına pekmez sürülürdü, sonra pekmez üzerine toz biber ekilir ve bunları kapatacak şekilde sırta gazete kâğıdı konurdu. Bademcik olduğumuzda kulaklar çekilirdi. Ateşi yükselenlere⁷⁴ Cuma babam hamaylısından dualar okur ve *muska* yazardı⁷⁵. Olmadı, kurşun dökülürdü veya Makam’a gidilirdi. Kırık çıkık olduğunda ya Kırıkçı Musa (Yalçın)’ya gidilir, ya da Kırıkçı Musa çağrılırdı. Doğum ve kadın hastalıklarında ise Beşiktaş’ından Hâspé Nene (Hasibe Akçay) çağrılırdı.

Hâspé Nene deyip geçmemek lazım. Çok iyi bir ebe ve üzerimizde çok fazla emeği olan bir insandır. Babam ve kardeşlerinin, benim ve kardeşlerimin, amca çocuklarının hepsinin ebesidir o.

Ben ve benden öncesi böyleydi de, ya sonrası? 8 Şubat 1977’de oğlum Ozan Üçevler’de oldu. Ailece çok sevindik. Doğumdan sonra eşim Sevgi kötü olmaya başladı ama. Ağrı, sancı ve halsizlikten bitap düştü. Hâspé Nene,

⁷⁴ Zeki amca çocukken bir havale geçirir. Doğru dürüst tedavi ettirilmediği için havale sonucunda ayağında sakatlık oluşur. Gezerken topallar, hafiften aksak gezerdi. Abdurrahman Üzülmüş babasından dinlediği bu olayı bana şöyle anlatmıştı: “Kendisinden bir anekdot dinlemiştim. Aklımda kaldığına göre havale geçirmesine rağmen –herhalde üşümesin diye- sarıp sarmalayıp doktora götürmüşler. (Aklımda böyle kalmış. Bekli de başka bir yere götürürken) Ancak telaş içinde götürülürken bir ayağı dışarıda kalmış soğuğa temas etmiş. Bu ayağının sağlam kalmasını da bu telaş ve dalgınlığa borçluymuş. Diğer ayağı ise yeterince gelişmeyip dizden aşağı normalden ince kalmış.”

⁷⁵ Bir kış Palu’dan bir karı koca aile geldi. Gözlerinin ferisi sönmüş, ağzı köpük köpük, sesi hırıltılı zavallı bir kız çocuğu getirmişlerdi yanlarında babam dua okusun diye. Saralıydı. Ben ve kardeşlerim korkmuştuk. Babam dualarını okudu. O akşam bizde kaldılar. Kış ve kar olduğu için. Sabahleyin gittiler.

Ergani Devlet Hastanesi'ndeki doktor ve doğum uzmanı çaresiz kaldı. Diyarbakır'a götüreceğiz, ama yerde yarım metre kar var. Arabalar kardan ötürü Üçevler'e çıkamıyor. Neyse doğumdan iki hafta sonra bir araba bulduk ve zar zor Çiftınar yolunda Minto Nenenin Suyu'nun yanına kadar çıkabildi. Sevgi'yi sırtıma aldım ve Seher Bacı'nın evinin önünden kara batıp çıkarak taksiye götürdüm. Hemen direk Diyarbakır Kadın ve Doğum Hastanesi'ne gittik. Rahimde parça kaldığı için doktorlar hemen ameliyata aldılar. Doktorun dediğine göre zamanında hastaneye yetiştirmemizle Sevgi o gün ölümden dönmüş.

9. Bahçelerimize Ermenilerin Gelişleri

*Mintonun Suyu'nda cevizin altında oturmuşlardır
Yüreklere kanamalı 1915'te vurulmuş yaralı kuşlardır*

Geçmişin sesi kaybolmaz! 1960'lı yıllarda, Zülküf Dağı'nın tepesinde bulunan Meryem Ana Kilisesi'ni Ermeniler değişik yerlerden gelerek ziyaret ederlerdi. Baharın başlangıcında, *Paskalya Bayramı*'nın 40. günü İsa Mesih'in göğe yükselişi yortusu olan *Hampartsum*'da, Meryem Ana Kilisesi bölgenin sayılı kutsal yerlerinden biri olduğu için, yaşlısından gencine kadınlı

erkekli ama çoğunlukla kadınlar, kızlar ve çocuklar gruplar halinde gelirlerdi.

Gelenler, akrabalarımızın bahçelerinde ağaçlarının altında ya da *Minto Nenenin Suyu*'nda ceviz ağacının altında gruplar halinde otururlardı. Annelerimizle ve biz çocuklarla hemen çok sıcak ilişkiye girerdiler. Biz çocuklara çörek, börek, kurabiye, kuru pasta, peksimet türü şeyler verirlerdi. Annelerimiz ve akrabalarımızın hanımları da onlara ceviz, pestil, yoğurt, yeşil soğan, maydanoz türü şeyler verirlerdi.

Geldiklerinde, gece Meryem Ana Kilisesi'nde kalırlardı. Gece sabahlara kadar yıkık kilisenin etrafında mum yakıp ibadet ederlerdi. Elllerinde mum dönerlerdi. Gökyüzünün parlak olduğu geceler, Üçevler'de evimizden, Ergani'den bakıldığında kilisenin etrafında, gökteki yıldızların dışında, dağın zirvesinde yıldızlaşmış yanan ve hareket eden ışıkları, yıldızların altında dağın tepesinde ışıkların dans ettiklerini görürdük, ama duaların sesini duymazdık. Sadece, çok yavaş ışıkların hareket ettiklerini görürdük.

Şimdi bunlar çok gerilerde kaldı, ama geçmişte yaşananlar hiç unutulmadı.⁷⁶
Susmak Kabul Etmek Demektir başlıklı dizelerimde yazdığım gibi:

*Uğursuz kara bir yıldır bin dokuz yüz on beş
Zalim bir fermanla komşularımız yok edildi:
Boyanmaz kanlı geçmiş renkli yalanlarla
Zamanın tanığı dilsiz kayalar her şeyi gördü
Çıgıllıkları yankılanıyor kayalıklarda hâlâ.
Unutma arzusuyla tarihi hafızadan silemeyiz:
Güllük'te açmış sarı güllerin narin yapraklarına
Ve Venk kayalarında öten bülbüllerin kurşunî kanatlarına
Sabah güneş ışıklarını vurduğunda her yirmi dört nisan'da
Makam Dağı'nın kabuk bağlayan yüz yıllık acıları tazelenir.*

*Çok farklı, tuhaf duygular içindeyim:
Vicdani yükümün ağırlığı altında, bir başıma
İki bin on beşin eylül sıcağında elimde fotoğraf makinası
Genç bir kadının güzel göğsü gibi iki tepeli dağın yamacında
Eski zaman tanığı harabeleri, mezarlıkları geziyorum;
Ölümün geçmişteki kanlı yüzünü
Kanayan yaranın tarihi ağırlığını
Ermeni mal mülkiyle kirlenmiş vicdanları
Ve tehcir kokan badem ağaçlarını, ardıc ve meşeleri görüyorum.
Taş, diken ve yaban otlarıyla kaplı hüznü harabelerde
Kayalıklardan esen yelle geçmişin puslu derinliğinden gelen:
"Bedenlerimiz gitti ama ruhlarımız burada" haykırışlarını duyuyorum.*

*Geziyorum, başı tanrılara yükselen dağın yamacında
Duvar diplerinde akreplerin pusuda yattığı harabelerde
Ve her şeyi gören ve bilen kartal yuvası kayalarda
Yüzyıl önce yok edilen insanların ve tarihin izini sürüyorum.*

⁷⁶ Daha fazla bilgi için Ergani Ermenileri ile ilgili **Ergani Tarihinin Saklı Sayfası** **ERMENİLER** adlı kitabaa bakınız. (Müslüm Üzülmöz, İsmail Beşikci Vakfı Yayınları, 2016, İstanbul.)

*Günahı boynuma nebbaş çok, geçmişi hatırlatacak hiçbir şey yok;
Kasaba viran, toprak yanık, otlar diken, taşlar keskin, dağ sessiz
Tanrıların gazabına uğramış günahlarından dolayı sanki Eski Ergani.
Eylül-Ekim 2015, Ergani*

10. Üçevler’de yaprak dökümü

*“Her şeyi yarım kalmış bir ikindi kuşu gibi
Uzatırım hüznü beş vakit elem kılarım”⁷⁷*

Sözü fazla uzatmanın gereği yok. “*Geleneksel topluluklar bireysel seçimleri önemsiz şeylerle sınırıyor, hayata dair kuralları, her şeyin başka türlü olabileceğini asla fark edemeyecekleri bir şekilde insanların zihnine nakşediyordu.*”⁷⁸ Ama Dünya’da ve Türkiye’de yaşanan sosyal, siyasal, ekonomik, teknolojik gelişmeler ve değişim her şeyde olduğu gibi Üçevler’i de değişime zorladı. Hem de nasıl? Üçevler’de yaşayanlar artık kendi dar kabuklarından çıkmayı, daha iyi koşullarda yaşamayı arzular oldu. Bu nedenle, farklı yerlerde farklı şeyler yapmak için yollara düştüler. Sağlam akrabalık bağları çözüldü. Dünya genelinde yaşanan kırsaldan kentsel büyümeye doğru geçişe paralel bizimkiler de bir bir ayrılıp değişik kentlere gitmeye başladı. Bu gitmelerin ardından bağ, bahçe ve tarlalar satılıp el değiştirdi. Bu duruma önce doğa küstü sanki: Toprak Ana’nın gözyaşı olan pınarların suları çekildi, sonrasında ağaçlar ve bitkiler bir bir sararıp soldu, kurudu. Ardından evler yıkıldı, bağlar mahzun kaldı. Bahçelerin, bağların, tarlaların yerlerinde bir biri ardına çirkin evler/yapılar çıkmaya başladı. Yaşanılan mekânlar yok olsa da insanlar onları anılarında yaşatır, belleğinde taşır.

“Günler devlet alacağı, yıllar bir kadehcik buzlu rakı”⁷⁹ gibi geçti. 1960’lı yılların sonlarında doku değişikliği başladı. Önce Hamza amca polis olunca evini İstanbul’a götürdü. Yıl 1967 olmalı. Evlendiğinde Abdullah dedeyle birlikte kalıyordu. Sonra 1969’da Yahya amca Üçevler’den ayrıldı, evini ve çocuklarını İstanbul’a götürdü. 1971’de babam Hollanda’ya işçi olarak gitti, ama 3-4 sene kalıp tekrar geri döndü.⁸⁰ Daha sonra Zeki amca evini ilkin Keban ve Maden’e, sonrasında da Elazığ’a taşıdı.

⁷⁷ Ergin Günce, **Türkiye Kadar Bir Çiçek**, Can Yayınları, 1988, İstanbul, s. 57.

⁷⁸ Stephen Caunce, **Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Üçüncü Baskı, (Çev: Yılmaz Bülent Can-Alper Yalçınkaya), 2011, İstanbul, s.140.

⁷⁹ Hasan Hüseyin Korkmazgil’in “**Akarsuya Bırakılan Mektup**” başlıklı şiirinden.

⁸⁰ Sofibekirlerden yurtdışına ilk çıkan kişi babam Cuma, sınır ötesinden biriyle ilk evlenen oğlum Ozan, okuyanlar ise yeğenlerim Şahan ve Cumali Üzülmmez’dir. Öykü Üzülmmez ise bir kız çocuğu olarak aileden ilk yurtdışına çıkan ve doktora yapandır.

Ve gidenlere beni de eklemeliyim. 1976'de evlendim. O zaman işsizdim ve daha okulumu bitirmemiştim. Bir yıl kadar babamlarda kaldım. Okulu bitirdikten sonra 1978'de Diyarbakır'da iş bulup Diyarbakır'a taşındım. Ozan Ergani'de (1977), Utku Diyarbakır'da (1980) doğdu. 1982'ye kadar

Diyarbakır'da oturdum. Sonra 12 Eylül rejimi tarafından 1982'de siyasi olarak yakalanıp cezaevine kondum. 1984'te cezaevinden çıkınca anılarımızın mekânına elveda deyip İstanbul'a yerleştim. Ali Haydar'da 1982'de siyasi nedenlerle aranmaya başlanınca çareyi İstanbul'a gitmekte buldu. Halen benim gibi o da İstanbul'da yaşamını sürdürmektedir. Ama burada şunu da unutmayalım: Bizler nereye gidersek gidelim özlemin o yaman sızısını içimizde taşıdık, kendi hikâyemizi birlikte götürdük. Ama, insan sevdiğinin ten kokusunu nasıl hiç unutmaz ise, bizler de doğup büyüdüğümüz evin, mekânın kokusunu hiçbir zaman unutmadık.

Esas yapısal değişim 1980'lerde oldu. Bu değişime bire bir tam tanık olamadım: Siyasi faaliyetlerim nedeniyle aranmam, kaçak gezmem, tutuklanmam, cezaevine düşmem ve sonrasında da İstanbul'a yerleşmem nedeniyle...

Ama anlatılanlar ve sonradan gördüklerim fazla söze gerek bırakmıyor. Bu dönemde aile büyüklerinin bir bir ölümleri sonucu arazilerin paylaşılması ve ardından arazilerin birer birer başka şahıslara satılmasıyla Üçevler eski özelliğini yitirdi. Abdullah dedenin konağı satın alanlar tarafından yıkılıp yerle bir edildi.

Evinin olduğu yer şimdi tarla olmuş. Yerinde hiçbir iz, kalıntı yok artık. Arış bile sökülüş. Zamanında akıl edip de yaşadığımız bu mekânların ve aile büyüklerimizin doğru dürüst fotoğraflarını dahi çekememişiz, mazinin fotoğraflarda saklanacağını düşünememişiz. Yazık. Ergani'ye her gittiğimde dedemin evini ve yapraklarında güneş ışınlarının neşeyle parıldadığı güzelim o arışı ararım, ama soluk anılardan başka geriye kalan hiçbir şey yok

yerlerinde. Zekeriya dedenin konağı da yine aynı şekilde satın alanlarca yıkıldı ve yerine tek katlı beton bir ev yapıldı. Mehmet dayının tek katlı damını satın alanlar da yıkıp yerine iki katlı beton çirkin bir ev yaptı. Kısacası Üçevler'in fiziki tarihi yok oldu, göz kamaştıran doğal güzellikler *hopan*/bozulmuş, viran olmuş bir bağa dönüştü. Şimdi çok uzaklarda kaldı o yeşil cennet.

Bugün, Üçevler'de eski evlerden kalan bir tek ev bizim ev, kalan tek insan da anam Hava'dır. Mülk olarak da Abbas Dedenin Tarlası'nın üst tarafında su kuyusunun olduğu yerde bulunan anamın, daha doğrusu Şadan'nın baktığı küçücük bahçedir. Üçevler'de, Üçevlerin kalan en son, tek çınarı Hava anamdır. Anam bu Dünya'ya veda ettiğinde sadece yaşadığı evinin kapısı kapanmayacak, Üçevler'den geriye kalan ne varsa anamla birlikte yok olup gidecektir⁸¹. Yok olanlar zincirine en son halka eklenerek bir devir tünden kapanacaktır. Sofibekirler'in bu mekânı, bu mekânda yaşayan insanların yaşamı ve anıları noktalanmış olacaktır. Geçmişimiz geçmişte kalacaktır. Üçevlerde Sofibekirler soyundan gelen bizler kendi varoluş ruhumuzun derin mirasından kopacağız ve yaşamımızı başka başka mekânlarda farklı şekillerde sürdüreceğiz.

2 Şubat 2014
Ayvalık/Balıkesir

⁸¹ 2 Mayıs 2021'de Hava anam hayata gözlerini yumdu. Yorgun bedeni beyaz kefene sarılıp kara toprağa verildi, asil ruhu ise meleklerin kanatlarında mavi gökyüzünün sonsuzluğuna açıldı. Mekânı gül ve gülistanlık olsun. -10 Mayıs 2021

YAZIMA EK:

“*Eski Zamanlarda Üçevler*” başlıklı yazımı 2 Şubat 2014 tarihinde yazdım. Yazıdan yıllar sonra, 2 Mayıs 2021 tarihinde Hava anam vefat etti. Vefat nedeniyle yazıma hiç dokunmadım. Sadece yazının sonunda gördüğünüz gibi bir **dip not** düşerek vefat edişini belirttim.

Annemizi yâd etmek görevimiz. Kardeşim Ali Haydar’ın anamızın vefatı nedeniyle, 3 Mayıs 2021’de **Ergani Haber**⁸² gazetesinde yazdığı, anamızı anlatan şiirsel dizeleri bu anlamda önemli. Burada bunu paylaşmanın uygun olacağını düşünüyorum. İşte o güzel dizeler:

ANNEM

O,
İyi bir eş,
İyi bir anne,
İyi bir dosttu.
İyi, erdemli, doğadan öğrenen bilge bir kadındı.
Doğa anaydı; kurdun, kuşun hakkını hukukunu koruyan onlara sevgi ve
merhametle yaklaşan; mahallenin çocuklarını seven, sevindiren, onları
koruyan, Hava Anneydi.

O, iyi bir insandı.
Üçevlerin ulu çınarıydı.
Onu kaybettik.
Çınarımız devrildi, bir dönem kapandı.
Üçevler, onun ölümü ile tarih oldu.
O, artık Üçevlerde yok!
Üçevler de artık yok!
O, bizi bize emanet etti, çekip gitti.
Sevenleri, dostları sağ olsunlar!

⁸² 3 Mayıs 2021/ <https://www.erganihaber.net/haber/8417/annem.html>

ALİ HAYDAR ÜZÜLMEZ

DEDEM ABDULLAH ÜZÜLMEZ

Müslüm ağabeyim telefonda “Amcaoğlu Abdurrahman ve Eşref”le birlikte Sofibekir Ailesi ile ilgili bir çalışmamız var. Bu ailede Abdullah Dede’nin yeri ayrıdır bizler için. Senin dede ile ilişkilerin bizden çok farklıydı, onu anlatan bir yazı yazarsan sevinirim. Yazıyı senin isminle kitaba koymayı düşünüyoruz” dedi.

Kısacık bu istem bana önce normal, sıradan bir istem gibi geldi. Fazla etkilenmedim. Ancak telefon kapanıp, zaman geçtikçe sıkıntılı bir şekilde evin içinde dolaşmaya başladım. Çocukluğum, gençliğim, Üçevler, Ergani; dedem, dedemle yaşadıklarım tek tek aklıma düştü, anılar sakin etti. Gece de rahat uyuyamadım. Dedemin kendine has o sevimli, sempatik hali gözümün önünden hiç gitmedi. Dedem ve Ben. Düşünmeye başladım. Yazıya nereden başlamalı, ne yazmalı? Aklıma kesik kesik yaşadıklarımız ve onlarla ilgili fikirler bir bir gelmeye başladı. Bunları düşünerek huzursuz bir gece geçirdim. Sabah kalktığımda aklıma gelenleri kısa kısa bir kâğıda not ettim. Bu notlardan da aşağıdaki yazı çıktı:

Dedem ve Ben

Bireysel farklılığı göstermek için eski filozoflardan biri: “Ne kadar insan varsa, o kadar cihan vardır” der.

Dedem Abdullah Üzülmöz (d.1915-ö.1979)⁸³ bu “cihan”dan biri, “nevi şahsına münhasır” bir insandı. Kendine has değişik alışkanlıkları ve davranışları vardı.

Dedem orta boyda, zayıf, hanı derler ya “cin gibi”, işte öyle bir insandı. Gözlerine bakmaya korkardık. Gözleri çok keskindi. Ona “kurt gözlü dede” dendiğini biliyorum. Ancak çok hoş, sempatik ve sevimliydi!

Dedemin birçok işle uğraştığını söyleyebilirim. Bağ, bahçe, işlerinde çalışır, hayvancılık yapardı. Ancak ne bağ, bahçe; ne de hayvanlardan, hayvancılıktan hoşlanırdı. Ayrıca duvar ustalığını bilir, yapmazdı. Onun hoşlandığı üç şey vardı: Arıcılık, tarım işçiliği ve avcılık, ava gitme, avlanma.

⁸³ Abdullah Üzülmöz’in doğum tarihi mezar taşında 1911, nüfus kayıtlarında ise 1915 yazılmaktadır.

Dedemin 30-40 arası topraktan, karakovan olarak bilinen arı kovanları vardı. Birlikte oğul alır, kovanları açıp bakımını yapar, ballarını sağardık/alırdık. Ben kovanlara tütsü (duman) verir, getir-götür işlerini yapardım; dedem kovanları temizler, varsa bal alırdı.

Bana kovandan çıkardığı bembeyaz balı verip “al ye” dediğini hatırlıyorum. Alınan ballar büyük teştlere (leğenlere) konur, kilere taşınırdı. 1970’li yıllara kadar balın satıldığını görmedim. Kovanlardan alınan bal civar il ve ilçelerden gelen hasta ve hasta yakınlarına ilaç/derman niyetine verilir, hayır duaları alınırdı.

Zeliha (Zelo) Üzülmöz Ali Haydar Üzülmöz Abdullah Üzülmöz Yıl:1973

Dedemin evinde kilerde yıllarca leğenlerde balın kaldığını, hatta bir defasında Zelo (Zeliha) nenemle leğendeki 3-4 kg balı dedem görmeden götürüp evimizin yakınındaki dereye, suya sıyırdığımızı hatırlıyorum. Doğa o kadar güzel ve verimliydi ki, bal çok oluyordu. Eski balları götürüp arı kovanlarının önüne koyup arıların onları alıp kovanlarına taşımalarını bile düşünemiyorduk. Bekli de ihtiyaç duymuyorduk.

Ama bana göre dedemin esas işi, mesleği tarım işçiliği idi. Buğday, arpa, mercimek, darı ekip/biçmesi idi. Herhalde hayatında en sevdiği şey buğday başaklarıydı. Onları tarlada, harmanda okşayışı; orak ve tırpanla biçişi görülmeye değerdi. Yaptığı bu işi aşk ve sevdıyla yapıyordu. Buğday başaklarına, tanelerine kıyamazdı. Tarlada veya yolda dökülmüş başakları tek

tek toplar, elleriyle ufalar, üfler ve buğday tanelerini şalvarının cebine doldururdu.

Önceleri harmanı Hatun Düzü'nde kurar, dövenle döverdük. Dövende dedem ve kardeşlerim çok az kalırlardı. Harmanı, dövenle yıllarca ben tek başıma dövdüm. Dağ başında tek başına yaban hayvanlarının ve özellikle kartalların uçuştığı sessizlikte, sıcakta dövenin üstünde döner dururdum. Zaman zaman aklıma kötü şeyler gelir, korkardım. Ama bunları hiç kimseye ne söyledim, ne de paylaştım. Dedemin veya yardıma gelen birilerinin geldiğini görünce çok sevinirdim. Bu böyle yıllarca sürüp gitti. Bazen dedem, Vesso Ana, Süt Pınar veya Recep amcanın bahçesi Dutdibi'nden getirdiğim soğuk suyu kana kana içer; bazen de Tulukta (deri yayıkta) ayran bitmesin diye getirdiğim suyu ayrana bolca katardı. Tabi ki böylece ayran da bitmezdi. Akşam dönüşte kalan ayranı dökerek eve dönerdik. İşte dedem böylesine ilginç bir dedeydi!

Dövenden sonra harmanın toplanması, savrulması, samanın ve mahsulün taşınması da başlı başına bir işti.

Dedemin iri, kocaman eşekleri vardı. Bunlara yerel ağızda “*Şam Eşeği*” denirdi. Bu eşekler katır kadar olmasa da güçlü hayvanlardı. Diğer eşeklerden çok büyüktüler. Samanı ve mahsulü işte bu eşeklerle Hatun Düzü'nden Saray Mahallesi'nin üst kısmında bulunan Üçevlere/oturduğumuz yere, dedemin evine taşırdık. Günde 8, 9 kez Hatun Düzü'ne gidip gelerek saman veya arpa, buğda, darı taşıdığımı hatırlıyorum. Bu, mesafe olarak yaklaşık 10 km idi.

Sonradan harman evin yakınında kurulmaya başlandı. Özellikle buğday ve darıyı önceleri “*Şırha*” ile, sonraları Beşiktaşlı Nuri (Yerlikaya) amcanın kamyonu ile taşımaya başladık. Şırha; dört kısa merdivenin, ikişerli alttan örkenle (halatla) bağlandığı, üstten birbirine geçmeli bir aletti. Buğday sapıyla bu alete yerleştirilir, eşeğe yüklenirdi. Tabi ki zor bir taşıma yöntemi idi. Zaman zaman buğdayın sapları şırhanın arasından kayardı. Eşek yan yatardı. İşte o zaman her şeyi sil baştan yeniden yapardık. Bu da çok yorucu ve zamanımızı çok alırdı. Bu durumlarda dedemin meşhur küfürleri havada uçuşurdu!

Sonradan Nuri Amca'nın kamyonu ile taşımaya başladık. Nuri Amca'nın kamyonu 40-46 model Ford bir kamyondu. Çalışması için önceden ha bire kol çevirirdik. Çalıştıktan sonra yolda su kaynatır veya lastik patlardı, motor kayış atardı. Velhasıl her seferinde yolculuk çok çetin geçerdi. Bir defasında motorun kayışı koptu. Kayış lime lime olmuştu. Kayışın onarılması mümkün değildi ve yedeği de yoktu. Dedem hemen şalvarının okçurunu (ipini) çıkartarak kayış yerine kullandık. Ve yolculuğumuza böyle devam ettik.

Kamyonla taşımalarda her defasında kamyonun kasası buğday sapıyla tepeleme doldurulur, bizler de onun üstüne çıkardık. Çok tehlikeli ve zorlu bir yolculuk olurdu. Bugün düşündüğümde bunların hepsinin cehalet ve sorumsuzluktan öte bir şey olmadığını söyleyebilirim.

Yazın geride kalmaya başladığı, güzün kapıyı çaldığı Ağustos ayının sonlarında dedemle ekini biçmiş, harmanı kaldırmış olurduk. Ancak bunların hemen ardından bişme (bağbozumu) başlardı.

Bişmede genellikle dedem, Esmâ nenem, Zelo (Zeliha) nenem, Hava anam, Zekeriya amcam, Şado (Şadiye) yengem, Hatice yengem, Zeki amcam, Ayşe yengem ve benimle birlikte ağabeyim, kardeşlerim ve amcam çocukları çalışırdı.

“*Bişme Kazanı*”nı evlerimizin arkasındaki dut ağaçlarının altına kurardık. Sabah erkenden üzüm toplamaya gidilir, asmalardan (teveklerden) toplanan üzümler eşekle buraya getirilerek yıkanır, küründe sıkılırdı. Kürün içi yontulmuş ağaç oyuğuydu. Sıkım işini dedem, Zeki amcam ve ben yapardık. Sıkma işlemine başlamadan ayaklarımızı temizce yıkardık. Yıkanan üzümler file torbalara doldurularak kürünün içinde çıplak ayakla sıkardık. Sıkılan üzümün sırası (suyu) kürünün önündeki oluktan bakır kazana akardı. Kazan dolunca buradan büyük bakır kazanlara taşınırdı. Üzüm sıkma işini dedem pratik bir şekilde çok çabuk ve güzel yapardı. Onun 5-6 saatte yaptığı işi, Zeki amcam ve ben 8-10 saatte zor yapardık.

Sabah namazı ile birlikte kazanların altı ateşlenir, zahmetli birçok işlemden sonra pestil, sucuk, kesme, pekmez ve helva yapılırdı.

Dedemin üzüm toplamasına, sıkmasına ve helva yapmasına hiç kimse yetişemezdi. Helva yapıldığında mutlaka dedemin helvayı karıştırıp, pişirmesi istenirdi. Çünkü çok özen isteyen, zahmetli ve helvanın kazanda dip tutmaması için kazanda helvanın çabuk çabuk karıştırılması gerekirdi. Bunu da ondan daha seri ve güzel yapan yoktu. Dedem olmadığı zaman ve dedemin ölümünden sonra helva karıştırma ve üzüm sıkma işini genellikle ben yaptım.

Bişme zamanı çok keyifli, ama o kadarda zahmetli geçerdi. Özellikle pişirilen yemekler çok güzel olurdu. Kavurma, güveç, dolma, kelle paça, işkembe, babagannuş ve biber közlemesinin tadından doyum olmazdı. Geniş aile yaşamında güzel olan da sanırım bunlardı!

Dedem Cuma günleri çalışmaz, kendince tatil yapardı. O gün temiz giyinir Cuma namazına giderdi. Dedemin çok inançlı, dindar olduğunu söyleyemem. Düzenli namaz da kılmazdı. Kıldığı namaz 1, 2 dakika sürmezdi. Bazen onun

bu kadar çabuk namaz kılmasına ülerdik. Zor zamanlarında veya yemek öncesi veya sonrası da dua ettiğini de örmedim ya da hatırlamıyorum.

Dedem sigara, içki içmez; kahvelerde oyun oynamazdı. Üzerinde para taşıdığını hatırlamıyorum. Onun kasası Zelo nenemdi. Kahveye gittiğinde avcı arkadaşları Mahmut Ağa, Aşık Hasan ve oğlu Hamza, Avcı Temo ve zaman zaman da Kamil Gözler’le oturduğunu hatırlıyorum. Onlarla genellikle av muhabbeti yapardı.

Dedemin en sevdiği yemek mercimek orbası, etli güveç, keklik etli bulgur pilavı ve yufkayla yapılan tavşan yahnisiydi. Mercimek orbasına doymak bilmiyordu. Tas tas içer, ekmek doğrar yerdı. Cuma günleri çarşıya gittiğinde ya fırına güveç verir, namaz sonrası getirirdi ya da et getirir Zelo neneme güveç yaptırırdı. Bazen güveç yemeye beni de çağırırdı.

Dedem iyi bir avcıydı. Yaşar Kemal’in İnce Mehmed romanındaki Topal Ali gibiydi. Kurdun, kuşun sesini, izini; beslendiği, dinlendiği, yattığı yeri bilirdi. Ava yalnız gittiğinde kendisine yoldaş, is olayım diye beni de yanında götürürdü. Onunla Ergani’nin batısından kuzeyine, kuzeyinden doğusuna tüm tepeleri, dağları, kayalıkları; bağları, bahçeleri, bostanları, subaşlarını avlanmak için dolanıp dururdum. Gün geldi Nife Dağı, Kp Kayası, Kırk Merdiven’e tavşan avına; gün geldi Tavuklar Bağ, Şevkuşun Mezarı, Kara ortan’dan Güllüğe çatı (meteris) avına; kışın karlı günlerde Acemin Taşı’ndan Sekeriğe, Ali Dağı’ndan Süt Pınara, Keçi Kapısı’ndan Kilise Bahçesi, Kuş Kayası’na uçarı avına; Baharda Beşiktaş’ından Pehenin Taşı’na, Kırmızı Tepe’den Gülbaran’a, Said Efendinin Mağara ve Harabaları’na keklik yavrusu yakalamaya çıkardık. Goconun Tepesi, Narlık, Hacı Filonun Bahçesi, Recep ve Zülfükar amcaların bahçelerinde taştan taşa, kayadan kayaya dedemle birlikte atlayıp durduk. Bu gezdiğimiz yerleri dedem avucunun içi gibi bilirdi. Onunla gezmekten hoşlanırdım. Hiç korkmazdım!

Dedem evde bir çift, bazen de 2-3 çift kafeste keklik beslerdi. Çatı avına bu kekliklerle giderdik. Gün doğmadan yola çıkardık. Çatı kurduğumuz yere “meteris” denirdi. Orada önce kafesteki keklikleri gizler, sonra kekliklerin yanına ipten yapılmış tuzak atardık. Sonra da taştan yapılma meterise girip saklanarak günün doğmasını beklerdik. Efil efil seher yeli eserdi. Çok serin olurdu. Gün doğumuyla birlikte keklikler ötmeye başlar; biz de sevinmeye başlar ve ısınmaya çalışırdık. Kekliklerin bu ötüşmesi karşılıklı bir saate yakın sürerdi. Bizim kekliklerin ötüşü üstün (baskın) ıkarsa yabani keklikler gelir tuzağa düşer, biz de onları yakalardık. Bizim keklikler şayet korkar/tırsarsa diğer keklikler gelmezdi. Bazen de keklikler gelir çok yakında ötüşürlerdi. Dedemin keklikleri korkup sustuğunda dedem ıldırırdı. Küfür üstüne

küfürler savururdu. Ötmeyen, korkan kekliğin orada veya evde boynunu çeker kediye atardı. Etini dahi yemez, bize de yedirmezdi.

Dedemin kendine özgü güzel, yanık bir sesi vardı. Bazen avdan dönerken, bazen çift sürerken, bazen de harman döverken türkü söylerdi. Genellikle Celal Güzelses'in "*Böyle bağlar, yar başını böyle bağlar./ Kuş konmaz, bülbül ötmez, yıkılsın böyle bağlar./ Güne düştüm, gölgeden güne düştüm, felek çarkın kırılsın, dediğin güne düştüm.*" türküsünü yanık yanık çok güzel söylerdi.

Dedemin çok temiz, saf, dürüst, çalışkan, asla hinlik, hainlik, kötülük düşünmeyen biri olduğunu söyleyebilirim. Onun hiç kimsenin parasında pulunda, malında mülkünde, işinde aşında, karısında kızında gözü yoktu.

Ailede evler yan yana ayrı ayrı olsa da büyük (geniş) aile yaşam biçimi vardı. İç içeydik. Dedemin liderlik yönü yoktu. Onun özel günlerde ya da bayramlarda aileye liderlik ettiğini hiç görmedim. Önceleri bunun pek farkında değildim. Sonradan bunu hep düşündüm. Dedemin kardeşi Zekeriya ve amcasının çocukları Bekir ve Ali amcalarla da sıcak ilişkileri yoktu. Onu aile içi sohbetlerde veya dost sohbetlerinde hiç görmedim. Büyüklere ve küçüklere karşı hep mesafeli, ölçülüydü. Sanırım çocukları, torunları içinde en çok beni seviyordu. Ancak bir gün başımın okşandığını hatırlamıyorum. Bana hediye veya harçlık verdiğini de hatırlamıyorum. Böyle bir kültürü, alışkanlığı yoktu onun.

Bu alışkanlık genel olarak ailenin diğer fertlerinde de yoktu. Bazen şöyle düşündüm ve bu düşüncelerimi de sevdiklerimle paylaştım. Bu kadar olanaklara sahip bir aile, neden bu kadar vizyonsuz? Çocuklarını, torunlarını okutma konusunda neden duyarlık göstermemiş. Bu, dedem de dâhil büyüklerimizin devlete bakışı, devletle ilişkileri, devletten hep uzak durma; kendi arazilerinde kendi kendilerine yeterlilikle ilgiliydi (kapalı ekonomi) sanırım. Okuma, okumaya önem verme, dışa açılma Cuma babamla başladı, bizlerle devam etti.

Dedemin hastalığında sık sık yanına giderdim. Her gittiğimde sevgi ile, dolu dolu bana bakardı. Sanırım eskiyi, yaşadıklarımızı düşünüyordu. Son gittiğimde çok daha derinden baktığını hatırlıyor, sanki "*gidiyorum oğlum*" der gibiydi. Gerçekten de çok kısa bir süre sonra 19 Ocak 1979 tarihinde aramızdan ayrıldı. Lösemi hastalığından gitti. Önceleri onun ölümüne kolay kolay alışamadım. Sonraları zaman zaman akılıma takılsa da, yaşadığım serüvenler beni dedemden uzaklaştırdı. Ama onu hiç unutmadım diyebilirim.

Biliyorum, o beni çok seviyordu. Hastalığının ilk dönemlerinde Ergani TÖB-DER Şubesinin kongresi vardı. Kongreye Özgürlük Yolu olarak Abdulkadir Yıldız, Cumali Dinçer, Bekir Erbatır... ve Birlik Dayanışma Grubu'ndan da ben ve Hüsnü Güzel'in liderliğinde iki gurupla katıldık. Çok sıkı, zorlu bir kongre oldu. Kongre Ergani Halk Eğitim Salonu'nda yapıldı. Dedem o kongrede sanırım kaygılandığı için kürsüsünü alıp parkın yan tarafında Belediye Binası'nın merdivenlere, Halk Eğitim'e bakan tarafında saatlerce oturdu. Kongrenin sonucunu bekledi. Kongrenin bitmesinin ardından dedemin yanına gittim. *"Kayıp ettiniz değil mi?"* dedi. Evet, dede dedim. *"Sıkma canını, önemli değil, yeter ki sana bir şey olmasın!"* dediğinde şaşırmışım. Dedemin ne politika, ne de sosyal olaylarla hiçbir ilgisi, ilişkisi yoktu. Bunu benim başıma bir şey gelecek diye endişe ettiği, korktuğu için söylemişti. Orada oturarak beni kolladığını sonradan öğrendim.

Dedeme minnettarım. Birçok meziyetimi dedemden aldım diyebilirim. Ona tüm hakkımı helal ediyorum. Sanırım o da bana helal etmiştir.

Çocukluk ve gençliğe adım attığım yaşlarda bazen canım çalışmak istemezdi. Oynamak, arkadaşlarımla eğlenmek isterdim. Zaman zaman rahatsız, hasta olurum. Bazen de kendimi iyi his etmez, yorgun his ederdim. Dedemin yanına çalışmaya gitmezdim. Annem: *"Deden yalnız çalışıyor, yazık, günah; bak, bize kışlık bulgur, unluk buğday veriyor. Ona yardım etmelisin"* dediğinde her şeyi unuttur, dedemin yalnız tek başına çalışması, yalnızlığı aklıma takılır hemen dedemin yanına giderdim. Onun en iyi iş arkadaşı ben, en iyi av arkadaşı Mahmut Ağa ve yine bendim.

Annemin dedeme, dedemin de anneme karşı özel bir sevgisi vardı. Ne de olsa dayı-yeğendiler. Babamın çok güzel meziyetlerinin yanında pis, kötü bir kumar oynama huyu vardı. Kumar oynadığı günler, günlerce eve gelmezdi. Onu kumarın başından kaldıracak tek güç dedemdi. Babam dedemi hiç kırmazdı. Bu konuda iki anımı paylaşmak istiyorum:

Birincisi: Yanılmıyorsam Şahin kardeşimin doğumundaydı, babam 3-4 gün geceli gündüzlü eve gelmedi. Yağmurda, yağışta Beşiktaş'ına gidip ebe kadın Haspe (Hasibe) Nene'yi getirdiğimi hatırlıyorum. Babam doğumda annemin yanında yoktu. Dedem bu duruma çok üzülmüştü. Babamın nerede olduğunu sordu. 3-4 gündür eve gelmediğini söyledik. Dedemle çarşıya indik. Palas Musto'nun kahvesine geldiğimizde, *"Git babanı çağır"* dedi. Kahveden içeri girdiğimde Palas Musto kapının önünde oturuyordu. Polisler karşı gözcülük yapıyordu. Beni görünce, *"Söyle yeğen"* dedi. Dedem dışarıda babamı bekliyor, dedim. *"Peki"* dedi. Üst kata karanlık odaya gitti, geldi. *"Baban geliyor"* dedi. Çıktım, dedeme olanı anlattım. *"Babanı al eve git"* dedi. Dedem ayrıldı arkadaşlarının yanına gitti. Babam da az sonra geldi, birlikte eve gittik.

Yolda olanları babama anlattım, hiçbir şey söylemedi. Rengi simsiyah olmuştu. Eve geldiğimizde annem çokta mutlu olmadı. Çünkü babamın durumu mutluluk verecek bir durumda değildi!

İkincisi: Yine babam 3-4 gün eve gelmedi. Yine Palas Musto'nun kahvesinde kumar oynamıştı. Annemin ineğini (ineğimizi) ve tahnebi bağımızı babam kumarda kayıp etmişti. Kumarda kazanan köylüler akşamüzeri eve gelip ineği götürmek istediler, babam evde yoktu. Dedem evinden çıktı; “*Nedir, ne oluyor?*” diye sorduğunda, köylüler durumu anlattılar. Dedem, “*İneği bırakın, neyse borcumuz ben vereceğim*” dedi. Adamlar çekip gittiler. Sonradan dedem bağ ve ineğin karşılığı olan borcu vererek anamızı, bizi mutlu etmişti. Bağ ve ineğin bizde kalmasına annem ve bizler çok sevinmiştik.

O, gerçekten saf, dürüst ve çalışkan bir insandı. Hepimiz birçok güzel şeyi ondan aldık. Ama ne yazık ki her ölümlü insan gibi dedem de bizleri bırakıp gitti. Gidenlerin olduğu tarafta ne olduğunu, neler var ya da neler yok bilmiyorum. Eğer öte tarafta Cennet veya Cehennem varsa, yerin Cennet olsun dedeciğim! (30 Eylül 2016-İstanbul)

EŞREF ÜZÜLMEZ

A. AİLE VE SOYUMUZLA İLGİLİ HİKÂYELER

Giriş;

Hikâyeler genel hatları ile 1974-1984 yılları arasında bizzat dedem Zekeriya Üzülmaz tarafından bana anlatılmışlardır. Bunları dinlediğim zamanlar yaşıım çok küçüktü, bu nedenle hikâyeleri yazarken şahıs ve yer isimlerinde, bazı ayrıntılarda yanlışlığa düşebilirim kaygısıyla zaman zaman Müslüm Üzülmaz ve Abdurrahman Üzülmaz'le karşılıklı bu konularda yazışarak veya konuşarak; diğer akrabalarımızın ve aile büyüklerimizin görüşlerini alarak bu anlatımları kaleme aldım. Hikâyeleri yazarken yer yer dedemin kullandığı kavramları da kullanmaya çalıştım.

Böylesi Hikâyeleri Zekeriya Üzülmaz neden bana anlatırdı?

Annemin dediğine göre ve biraz da benim hatırladığım kadarıyla 4-5 yaşlarında çocuk felci geçirmişim. Sonra D vitamini eksikliğine bağlı bir kemik hastalığı olan Raşitizm de buna eklenince doktor tavsiyesi ile her gün, günde birkaç saat güneşte (zorla) oturtuyorlardı. Bende güneşin önünde durmuyordum, amcam oğlu Şadan ile oynamaya, bahçeye kaçıyordum. Bu yüzden Zekeriya dede beni güneşte tutmak için bu hikâyeleri yılın belirli günlerinde güneşte durup, oturayım diye anlatırdı. Özellikle bu hikâyeler kış aylarında evimizin birinci katının büyük odasının önünde hindi ve tavuklarla horozları yemlerken çok güzel giderdi. Cebinden çıkardığı Makam(ziyaret) şekerlerini de bana verirdi. Bir de Üçevler'deki evimize, Ergani dışından akraba veya akraba olmayan misafirler geldiğinde, akşamları dedem ve arkadaşlarının konuştuıkları konuların başında bu hikâyeler ve olaylar en başta gelirdi.

Aklımda kalan işte o hikâyeler.

I. KAVAS MEHMED

1. BAĞ BOZUMU VE KAVAS MEHMED'İN HIRSIZLA MÜCADELESİ

Zekeriya dedenin anlattığına göre:

Yukarı şehirde, Karaçortan'ın⁸⁴ üst hizasın batı yakasında derenin yakınında, evlerinin arkasında bişme zamanı *Zekeriya dedenin anlattığı* olay meydana gelir.

Bişme vakti (olayın yılını hiçbir zaman söylemedi) her zam olduğu gibi üzümler toplanır, sıkılır, üzüm sırası bakır kazanlara bırakılırdı. Bu olay, bizim buralarda bir ay kadar yaşanırdı.

Yine bir sene bu rutin işler yapılırken, bir gece bakır Bişme Kazanları⁸⁵ hırsızlar tarafından çalınır. Bu bakır kazanlar anlatıldığına göre; özel yapım 14 batmanlık kazanlardı. O dönemde kimsede bulunmayan bakır kazanlar olup, maddi değerleri çok iyimiş.⁸⁶ Bir gün önceden pestil(bastuk) veya pekmez için hazırlanan üzüm şıraları bu kazanlarda gece bekletilir, sabah namaz vakti kazanların altındaki odunlar yakılırdı. Kavas Mehmed genelde bu mevsimde de geceleri damda uyurmuş. Hırsızlar bakır kazanları çalmadan önce içindeki üzüm şıralarını yere döker ve orada bulunan diğer mallara da zarar vererek aynı zaman da hırsızlık yaparlarmış. Bir yer de gözdağı veriyorlarmış. Kavas Mehmet bakır kazanların çalınmasından sonra geceleri tedbiren yatağını kazanların arasına serip uyumaya başlamış. Şırayı yere döken, bakır kazanları çalan hırsızlardan birini bir gün suçüstü yakalar. Hırsız bişme kazanının altında bulunan ocağa zorla sokar.⁸⁷ Ardından da kazanın

⁸⁴ Yukarı şehir kaynaklarda Osmaniye olarak geçer. Yukarı şehrin güney tarafında bulunan Zukar Efendinin Bahçesi'ne Karaçortan denildiğini ise Yahya Üzülmüş ve Fahriye Kılıçkap'ın anlatımlarından öğrendim.

⁸⁵ Bişme Kazanı: Ölçü olarak genelde 14 batmandır. Diyarbakır'a özgüdür. Ergani ve çevresinde yaygındır, tüm köylerde, özellikle kalay zamanı kalaycılar çarşısında bolca bulunurdu.

⁸⁶ 21.07.2005 tarihinde, Samet Çakın'ın dediğine göre; Ergani ve çevresinde günümüzde de bakır kazanlar kullanılmaktadır.

⁸⁷ Ben çocuk iken bu kazanları gördüm, kazanlar gerçekten büyük, altındaki ocak kısmı ise bir insanı alabilecek genişlikteydi.

altına bolca odun atarak, hem sabaha kadar hırsız yakar hem de delileri yok eder. Hırsızın arkadaşları da bir şey yapamazlar. Sabaha kadar etrafta dolaşır dururlar. Kazanın altındaki ocaktan yayılan ateşin ışığının karşısında Kavas Mehmet zaman zaman belli belirsiz gölgeler görür, sesler duyar. Hırsızlar uzaktan seyreder, korkularından, belki de ışıқта yüzleri görünür, tanınırlar diye Kavas Mehmed'e yanaşamazlar. Bakarlar ki arkadaşları gelmeyecek, çekip giderler. Sabah herkes namazla kalkar, kazanı yakıp şırayı savurmak için, bir de bakarlar ki sıra taşmış, kalan da pekmez olmuş, ama Kavas Mehmed'e korkularından bir şey söyleyemezler. Kavas Mehmed karısına ve çocuklarına bu olaydan hiç bahsetmez. Ziyankâr adamlar her gece etraflarında döner dururlarsa da yine de bir şey yapamazlar. Ziyankârlar kara günü, zayıf günü bekler. Öldürülenin arkadaşları veya öldürülen kişinin ailesi, şikâyetle bulun(a)maz. Kavas Mehmed bir gün beyaz atıyla göreve çıkar. Diyarbakır ile Şam (diğer illerde olabilir) arsında ulaklık (postacılık) yapmaktadır. Görevden dönüşü kötü olur.

Yorum; Kavas Mehmed bu dönemde tahmini olarak daha gençtir. Yani 35-45 yaş aralığında olduğunu şahsen düşünüyorum. Bir kişiyi tek başına ensesinden tutup bir metre fırlatmak, kazanın ocak kısmına sokmak kolay değildir. Ellerin büyük olduğunu, boyunun uzun olduğunu (en az 1.70-1.80 cm), genç yaşta bu olayı gerçekleştirmiş olası muhtemeldir. Yaşadığı yılları 1800 ile 1860 yılları arasında tahmin etmekteyim. Çok yiğit olduğunu dedem Zekeriya hep söylerdi.

2. KAVAS MEHMED'İN OĞLU ABO'NUN ÖLDÜRÜLMESİ

Kavas Mehmed geceleyin kazanı çalmaya çalışan hırsız öldürdüğünden kimseye hiçbir zaman bahsetmez. Kendi ailesine bile anlatmaz. Öldürdüğü adamın yüzünü görmemiştir. Ayakta kalmak, bekli de güçlü olduğunu göstermek için bu hareketi yapar. Önceki hırsızlık olaylarından dolayı, ziyankârların kim olduklarını veya kimin adamları olduklarını, cin mi, eşkıya mı veya yerel güç mü olduklarını kendisi tahmin etmekteydi. Yaptığı bu hareket tasarlanmış gibiydi. Belki de kendiliğinden oluşan veya malının ziyan olmasından kaynaklanan bir durumda vardı ortada. Zekeriya dede bana bu hikâyeyi her anlatışında bu adamların “ziyankâr” olduklarından bahsederdi. Kavas Mehmed'in bu yüzden bu davranışta bulunduğunu söylerdi. Yani,

değerli kazanlar gidecek, hem itibarı sarsılacak, hem iş yarım kalacak, hem de üzüm şırası (üzümler toplanır, bağdan taşınır, bir kişi tarafından ayakları ile sıkılır, üzümün suyu çıkarılır, bakır kazanlara doldurulur, kurut, şeker katılır, savrulur...) yerlere dökülecek. Her şey ziyan (israf) olacak. O günlerde kabul edilmesi mümkün değildi. Kendi güç ve kuvveti yanında birde Diyarbakır'da ve Ergani'deki nüfuzuna da güvenerek cesurca davranmıştı. Devletin resmi memuruna yapılan bu hareketi af etmemiş ve kimseye de bir şey söylememiş.

Sedat Üzülmaz Kavas Mehmed'in bölge Muhtesibi⁸⁸ olduğunu bana söylemişti. Bu doğru olmasa bile (vaktiyle) Kavas Mehmed'in, ön isminden de anlaşılacağı üzere "Kavaslık görevinin" olduğunu bütün aile efradım zaten biliyordu. Zekeriya dedem hep bu isimle anlatırdı.

Yorum; Osmanlı Devleti döneminde, Yeniçeri Ocağının 1826 dağıtılmasından sonra, Yeniçeri Ocağındaki Bölük Komutanları askerlik görevinden alınıp ülkede yeni kurulan ulaşım ve posta işlerinin başına getirilir. Bir ihtimal, Bağdat veya Halep'te Yeniçeri Ocağında bölükbaşı olan Mehmed 1826 sonra kendisine Diyarbakır Kavashğı verilir. Maaş olarak ta Ergani'deki bağ ve bahçeler verilir. Evini Makam Dağının altındaki şehre yapar, kendisi beyaz atıyla Diyarbakır'a Halep'e, Şam'a ve Harput'a gidip gelirmiş,⁸⁹ devlet görev(ulaklık)ini de sürdürürmüş.⁹⁰

Kavas Mehmed'in seferlere (göreve) çıkarken yanında güzel beyaz bir atı varmış. Özel yetiştirilmiş. Gideceği yeri bilen, sahibi hastalansa veya atın üzerinde ölse bile sahibini yolda bırakmayan, sahibini koruyan, ensesinden dişleriyle tutup üzerine atan, çekip sürükleyen bir at imiş. Zayıf, hızlı koşan, iyi cins bir at olduğunu dedem anlatırdı. Atı yokuş yukarı çıkarken ön ayaklarını kırıp ön dizleri üzerinde, yokuş aşağı inerken arka ayaklarını kırıp arka dizleri üzerinde gidermiş. Üzerindeki binici her zaman atın üzerinde yere paralel bir durumda ata oturur vaziyette olurmuş. Kavas Mehmed çok güzel

⁸⁸ Galiba Sedat Üzülmaz Muhtesip ile Mültezimi bir birine karıştırıyor gibi. Muhtesip, belediye memuru; Mültezim ise, bir bölgenin vergilerini belli bir ücret karşılığı toplayan kişi demektir.

⁸⁹ Kavas Mehmed'in hangi iller arasında postacılık yaptığını kimse bilmemekle beraber devamlı Şam, Halep, Diyarbakır, Harput, Maden... şehirleri söylenirdi.

⁹⁰ Bu paragraftaki bilgiler dedem Zekeriya'ya ait değildir. Ben ve Abdurrahman Üzülmaz'e aittir.

at sürermiş. At giderken kendisi atın bacakları arasından, karnından dolanıp tekrar atın üstüne çıkarmış.⁹¹

Kavas Mehmed bir gün görevden dönerken, Maden yolunda, Küp kayasının oradan çıkınca, yukarı şehirde iki katlı evlerinin, önündeki kalabalığı görür. Dizinin bağı çözülür. Ama yine kötüye yormaz. Biraz daha yaklaşıncı tam evinin önünde ateş yandığını, dumanların çıktığını görür.⁹² Çılgılık seslerini duyar duymaz başına gelenleri anlar ve atın üzerinde bayılır.⁹³ Anlar ki ziyankâr insanlar gelip öcünü, kanını almıştır. Beyaz yağız atı Kavas Mehmed'i yakasından tutar eve kadar getirir. Ayılınca büyük, cesur oğlu, Abo'nun öldürüldüğünü öğrenir.⁹⁴ Aklına bışme kazanı hırsızları gelir ve suçun kendisinde olduğunu eşine ve çocuklarına anlatır. Ama iş işten geçmiştir. Kendisi göreve gittikten sonra ölen hırsızın yakınları takip ederler, Kavas Mehmed'in Ergani'den ayrıldığını görünce öç almak için tuzak kurarak, harekete geçerler.

Bir gün öncesinden, yukarı şehir çarşında her yere, ziyankârlar birkaç adam gönderip Sulu Dere'de Kavas Mehmed'e ait olan kavak ağaçlarının gizlice kesilerek çalınacağını yalan haber olarak yayarlar. Bu haberi duyan Kavas Mehmed'in büyük oğlu Abo silahını alarak, geceleyin kavak ağaçlarını beklemeye başlar. Önceden bakır kazanların çalınmasından sonra bu olayı da normal bulan aile kavak ağaçlarının beklenmesine fazla tepki göstermez. Zaten çevrede cesur ve Kavasın oğlu olarak bilinen Abo malını korumaya gider. Sulu Dere'de beklediği bahçe korkunç bir yerdir. Sığ ağaçlık ve kavak ağaçlarından hiçbir şeyin görünmediği bir bahçedir.

⁹¹ Müslüm Üzülmaz'ın 03.03.2006 tarihinde Bayrampaşa-İstanbul'da Yahya Üzülmaz'e sorulan sorulara verdiği yanıtlardan alınmıştır.

⁹² Eskiden bir aileden bir kişi ölmüşse, ölen kişinin evinin önündeki ocaklarda ölü yıkamak için su ısıtmak için ateş yakılırdı.

⁹³ Müslüm Üzülmaz; Fahriye Kılıçkap'ın anlatımı, evlerinin önünde kalabalığı görünce "evim yıkıldı" deyip, çocuklarının başına kötü bir şey geldiğini anlar, 08.03.2006, Esenler-İstanbul.

⁹⁴ Zekeriya dedenin bu gence ne isim verdiğini hatırlamıyorum. Ama hep benim aklımda "Mustafa" olarak kalmış. Hikâyede de hep bu ismi kullandım. Sonra Fahriye teyze ve Sedat Üzülmaz ABU ya da ABO olduğunu Müslüm Üzülmaz'e söyleyince benim karıştırabileceğim aklıma geldi...

Akşam gün batmadan Sulu Dere'ye bahçeye gider. Gece bir türlü bitmez. Bekler, bekler. Sabaha doğru uyku bastırır ve uykuya dalar. Uyku da hangi rüyayı görür bilinmez, ziyankârlar az ötede pusu kurup beklerler. Uyuduğunu gören pusucular Abo'nun üzerine çullanıp oracıkta elleri ile boğarlar. Hakaret olsun diye yüzüne mendilini açarlar. Veya amcamın dediği gibi başına sardığı kendi kefyesini yüzüne örtüyorlar.

Öldürülen Abo iri yarı, çok babayıgit biriymiş. Sabah, bir kadın Sulu Derde ölüsünü görür. Hemen haber verir ailesine.⁹⁵ Zekeriya dedeme göre ise Abo'nun silahını almazlar. Abo dönmeyince kardeşleri gidip bakarlar ki o vaziyet ağaçların arasında yatmaktadır. Kardeşleri, Abo'nun nefes almadığını görürler. Mendili açınca da ağabeylerinin cansız bedeniyle karşılaşır. Bu olaydan ve defin işleminden sonra gizli şeyler anlatılır, her şey açıklanır, öldürme olayı 'aşkere' olur.

Aile; gece bağda, bahçede evin çevresinde tek başına gezmeme ve karanlıkta tek başına kimi görürlerse vurma kararı alır ve uygular. Doğal olarak kendi korumalıklarını bu şekilde yaparlar. Devlete şikâyetle bulunulur ama sonuç çıkmaz. Öldürenler yakalanmaz. Aile büyükleri bilir tabi kimin yaptığını, ama kimseye bir şey söylemezler. Kan davası gençler tarafından güdülmesin diye.

⁹⁵ Müslüm Üzülmüş'in 03.03.2006 tarihinde Bayrampaşa-İstanbul'da Yahya Üzülmüş'e sorulan sorulara verdiği yanıtlardan alınmıştır.

II. SOFİ BEKİR (MEHMET BİN BEKİR)

SOFİ BEKİR İLE YÜZBAŞI ARSINDAKİ MÜCADELE

Ergani'ye yeni bir yüzbaşı atanır. Büyük bir ihtimalle Osmanlı Devleti zamanında, şu anda bu yüzbaşının torunları Ergani'de yaşadığı için ve anlatıcı Sedat Üzülmaz'ın rızası olmadığından ismini yazmıyorum.⁹⁶

Sofî Bekir okumuş bir insandı. Sofîliliği sadece ibadet etmesinden ve sofice yaşamasından da gelmemektedir. Bunu destekleyen bir olay Ergani'de anlatılır.

Yüzbaşı Ergani'ye atandıktan bir süre sonra Sofî Bekir'in mallarına ve bahçelerine de el koymaya çalışır. Sofî Bekir'in çalışmaması veya bazı olaylara (köylerde ve çevredeki insanların mallarının gaspına ses çıkarmaması), karışmaması, yüzbaşının Sofî Bekir'in mallarına göz dikmesine neden olur. Yani Sofî Bekir'i gözüne kestirir. Sofî Bekir bunu duyunca hemen yüzbaşının yolunu keser. “*Sen kimsin de benim malımı elimden alırsın*” der ve tartışır. Sofî Bekir tartışma esnasında taşı yerden alarak Yüzbaşının anlına vurur. Ergani'deki bu olaydan sonra Yüzbaşının askerleri Sofî Bekir'i yakalar. Yüzbaşının emriyle karakola götürülür sabaha kadar dayak atılır. Yüzbaşı işkence yolu ile malını kendisine vermesini ister. Sofî Bekir sabah nezaretten çıkınca daha ayaklarının şişi inmeden (düzelden), üzerine (elbise olarak) keçi kılından, simsiyah, büyük bir çuval giyer. Gözlerini ve kulaklarını açığa çıkaracak şekilde çuvalı keserek Diyarbakır'a gider. Diyarbakır'da, Diyarbakır valisinin karşısına çıkar. Vali bu şekilde giyinmiş, böyle bir adamı görünce, durumu anlar ve bu adamı çabuk alıp yanına getirin der.

Vali Sofî Bekir'in üzerindeki keçi kılından, simsiyah, büyük bir çuval şeklindeki elbisenin anlamını bilir ama yine de sorar.⁹⁷ Neden böyle giyindin? Derdin nedir? Diye sorar.

⁹⁶ İsmi bizde saklı.

⁹⁷ Keçi kılından çuvalar sağlam olur ve Türkçede bir kaç deyim vardır; Başına çuval örmek(geçirmek), başına iş açmak anlamında kullanılır... Çul içinde aslan yatar. Boş çuval ayakta durmaz.

Sofî Bekir Erganili olduğunu, malının zorla elinden alınmaya çalışıldığını anlatır. Yani kendi yurdunda Ma'acir⁹⁸ olarak bırakılmak istendiğini valiye anlatır. Bunun üzerine, vali bu olaya el koyar ve hak yerini bulur.

Sedat Üzülmöz Sofu Bekir için, “*Bu kadar detaylı düşünen bir kişinin cahil olmadığı anlaşılıyor*”⁹⁹ dedi bana. Sedat Üzülmöz’in bu hikâyesini Zekeriya dedemden duyduğumu hatırlamıyordum. Ama dinleyince içinde geçen *Ma'acir, Siyah keçi kılı, yüzbaşı...* filan aslında anlatmıştı. Ama ben unutmuştum.

Sofî Bekir (Mehmed Bin Bekir)’in elimizde Rumi 1305 ve1309 yıllarına ait Temettü vergisi verdiği dair tezkere var.

⁹⁸ “Muhacir” kavramı Arapça göçmen anlamında kullanılır. Hz. Muhammed'e uyarak Mekke'den Medine'ye göç eden anlamlarına gelen bir kelime olup, Türkçede Osmanlı İmparatorluğu dönemi sonlarından itibaren Balkanlar'dan mecburi göç yaşayıp Anadolu'ya gelenlerin genel adıdır.

⁹⁹ Sedat Üzülmöz'den dinledim (Ergani,13.07.2005)

III. BEKİR BİN CÜMA (1861-1948)

1. CÜMA DEDE'NİN EVE GELEN SOYGUNCUYU VURMASI

Zekeriya dedenin anlatımı;

Üçevler'de, eşkıyalar ve hırsızlar her tarafı yine sarar. Üçevliler, kendilerini korumak için bir odada yatmaya başlarlar. Değerli eşyalarını da bir sandığa koyarak uyudukları odada, başuçlarına koyarlar. Önceki olumsuz olaylardan ve Abo'nun ölümünden dolayı geceleri karanlıkta kim görülse vurulacaktır. Aile bu karı yine gündeme getirir.

Bir gün geceleyin hırsızlar Zekeriya dedenin babası Cüma dedenin evini soymaya karar verirler. Önceden değerli eşyaların nerede olduğunun istihbaratını da yaparlar. Dışarıdan, önce damın arkasından üç kişinin konuşma sesi içeriye gelir. Ardından hafifçe başuçlarından toprak dökülmeye başlar. Cüma dede ve Esmâ nene de uyanır. Silahla (çakmaklı tüfekle) beklemeye başlarlar. Bir süre sonra sandığın bulunduğu duvarın arkasındaki taşın oynadığını görürler. Veya kerpiçlerin yıkıldığını görürler. Cüma dede sabreder ve bekler. Hırsız sandığı alabileceği kadar bir delik açar. Kafasını içeriye uzatır. Cüma dede silahını adamın kafasına dayar ve tetiğe basar. Adam (hırsız) can havliyle kaçmaya başlar.

Hırsız doğuya doğru kaçır ve dereye düşer. Cüma dede hırsızın kan izlerini ve ayak izlerini takip ederek ilerler. Derede hem kan izine hem de iki tane daha ayak izine rastlarlar. Ay ışığında hırsızların üç kişi geldiği, bir kişinin öldüğü anlaşılır. Hırsızlar ölen arkadaşlarının cesedini de yanlarında götürürler. Gece ve fazla ayak izleri olmasından ötürü daha ileriye, takibe gidilmez.

Sabah olunca Cüma dede silahı ile birlikte karakola gider. Geceleyin evine girmeye çalışan bir hırsız vurduğunu söyler ve adalete teslim olur. Ama kimse şikâyet gelmeyince ortada suçta olmaz. Akşam olunca serbest bırakılır, eve gelir. Tabi ki ölen hırsız tanımak ve tedbir almak için çevredeki tüm taziyeler, cenazeler ve mezarlar kontrol edilir. Yakın zamandaki ölümler araştırılır.

Kesin bir sonuç elde edilemez. Yine de şüpheli listesi oluşturulur, kendilerine göre tedbirler alırlar.

Samet Çakın yukarıdaki olayı 22.07.2005 tarihinde bana farklı olarak anlattı.

Samet Çakın'ın anlatımı;

“Hırsız damdan içeriye girmeye çalışır. Damdan içeriye bir adam girebilecek şekilde bir delik açılır. Dam delinince içeriye ay ışığı vurur. (Annem de bana öyle anlattı). Hırsız içerdeki Cüma dedenin uyanmaması için ay ışığını vücudu ile kesmeye çalışır. Yanındaki arkadaşına seslenir. “İçeride yaşlı biri var, boğarız gel diye bağırır. Sonra hayvanlarını götürürüz der”. Cüma dede çiftiyi alır ve adamı tavandan sarkarken boğazından vurur.

Sabah Cüma dede Savcılığa gider, teslim olur, cenaze de gelir. Keşif yapılır. Keşif yapılırken damdan kan izi takip edilir. Damdaki açılan deliği de görürler. Dede üç gün nezarette kalır. Davasında haklı olduğu için savcı serbest bırakır. Haneye tecavüz olduğu için ceza almaz. Olaydan sonra Cüma dedeyi hırsızlar çok rahatsız ederler. Köpekleri atlatmak, haneye tekrar yaklaşmak için, soyunarak çıplaklığı bile göze alırlar. Ancak başaramazlar. Abbas (Cüma dedenin kardeşi) dede bu zor günlerde Cüma dedeye yardımcı olmuş, günlerce yanında kalıp onları beklemiş ki olaylar yatışsın” diye

2. CÜMA DEDEYİ KORKUTMAK İÇİN BUĞDAYLARININ YAKILMASI

Cüma denin hasımları çokmuş. Daima gözdağı vermeye çalışırlarmış. Onu korkutmaya, elindeki malını almaya çalışırlarmış. Bu dönemde Ergani’de bu işleri genellikle Şevki Efendi ve adamları yapıyormuş. Şevki Efendi’nin yanında 40 tane silahlı adamı ve korumaları varmış. Kimseden korkmazmış. Ama bunun yanında Şevki Efendi, Cüma dedeye hem saygı duyar, hem çekinir, hem de daima baskı altında tutmak istermiş.

Günlerden bir gün Cüma dedenin buğday tarlası birileri tarafından yakılır. Bir yıllık emek boşa gider. O yıl tarladaki sararan buğday başakları toplanarak yine aynı tarlada köme (buğday kümesi/yığılı) yapılmıştır. Harmana götürülmeyi bekleyen buğdaylar yangında yanar. Olayın olduğu gece dedemler tarlada karartı ve insana benzeyen gölgeler görürler. Bu yansımalar buğday

başaklarını yakmaya gelen ziyankârlara aitti. Dedemler, yangını söndürmeye koşup giderler, ama yaz gününde Ergani’de geceleri serin bir hava eser. Yangının büyümesi engellenemez. Tüm ürün ve samanlar yanar. Cüma dede buğdayı yakan, karartı şeklindeki kişilere tüfekle ateş eder. Ürünleri yakmaya gelen ziyankâr kişiler de silahlıdır. Buğday kümelerini yakmaya gelenlerde Cüma dedeye tüfekle ateş eder. Cüma dede mecburen yere yatar ve gece karanlıkta vurulmaktan kıl payı kurtulur. Sabah olunca bu olayı kimler yapmış diye her tarafa haberler salınır. Karakola gidilip şikâyet edilir. Zarar verenler büyük bir ihtimalle Şevki Efendi’nin adamlarıdır ki, olayla ilgili hiçbir araştırmaya karakol tarafından yapılmaz ve kimse tutuklanmaz. Cüma dedenin samanlarını yakanların yanına kâr kalır.

3. CÜMA DEDE’NİN ÖKÜZLERİNİN ŞEVKİ EFENDİ’NİN ADMLARI TARAFINDAN AHIRDAN ALINIP GÖTÜRÜLMESİ

Zekeriya dedem bu hikâyeden sonra genelde başka bir hikâyeyi buna bağlardı. Yine bir yaz günü geceleyin Cüma dedenin öküz ve inekleri çalınır. Bu olayı Müslüm Üzülmüş şöyle anlatır. “Benim dedemin babası Sofibekir Cüma’nın bile öküzlerini adamları gece gelip ahırdan götürmüşler. Sofibekir Cüma, Şevki Bey’e haber gönderince, öküzler geri getirilmiştir”¹⁰⁰ der.

Zekeriya dedenin anlatımı;

Hayvanların ahırdan çalındığı gece bizimkiler hiçbir şey duymazlar. Her zamanki gibi sabah ezanla kalkarlar. Hayvanların bakımını ve yemlerini vermek için ahıra gittiklerinde bakarlar ki ahır boş. Büyük baş hayvanlar yemliklerinin yanında yoklar. Hırsızlar hayvanları alıp götürmüşler. İlk şokun ve sarsıntının ardından aralarında konuşup tartışıp, ihtimaller dost ve düşmanlar gözden geçirildikten sonra her tarafa haber göndererek, çalınan hayvanları tekrar bulmaya çalışırlar.

Hırsızların çalmış olduğu inekler pazarda satılması ihtimaline karşı Ergani’deki ve Maden’deki hayvan pazarları kontrol edilir. O dönemin tanınan bölge hırsızlarına ve güçlü tanıdıklara gizlice çalınan bizim hayvanlar sorulur. Kimseden ses ve seda çıkmadığı gibi hayvanlar bulunmaz. Hayvanları

¹⁰⁰ Müslüm Üzülmüş, *Çayönü’nden Ergani’ye Uzun bir yürüyüş*, 2005, İst., s.147.

bulmak için Diyarbakır'a bile gidilir, Maden-Ergani yolu kesilir, dağ yollarında hayvanlarımızın izi aranır. Ama hiçbir yerde çalınan hayvanlar bulunamaz. Bu yapılan araştırmalardan sonra çalınan hayvanların, Ergani içinde olduğuna, dışarı çıkarılmadığına kesin karar verilir. En son çare olarak bir tanıdık ile Şevki Efendi'ye haber gönderilir ve gerçekleşen olaylar tek tek anlatılır. Bir gün sonra çalınan hayvanlar, hırsızlar tarafından gece yarısı ahıra tekrar getirilip bırakılır.

Bura da iki sonuç ortaya çıkmaktadır. Birincisi, olayı yapan ya gerçekten Şevki Efendi'dir, ya da Şevki Efendi zan altında kalmamak için hayvanları bulmuştur. Şevki Efendi Ergani'de güçlü bir şahsiyettir. Dedemin tam deyişi ile "eli uzun" du.

4. CÜMA DEDE'NİN ERMENİ MERYEM İLE EVLİLİĞİ

Cüma dedenin üç defa evlendiğini sülalemde herkes bilir. Birinci eşi Esma nene hakkında hiçbir hikâye ben şahsen dinlemedim.¹⁰¹

İkinci eşi Meryem nene;

Meryem nenenin Ermeni asıllı bir kadın olduğunu, 1914-1915 (tahmini bir yıl) yıllarında zorla Müslüman yapıldığını, genç ve güzel olduğunu Zekeriya dedem bana anlatırdı. Cüma dede birinci eşi Esma nenenin ölümünden sonra bir eş aramış ve Meryem'le evlenmiştir. Kaç yıl evli kalmışlar bilmiyorum.

Meryem nene gerçekte Müslüman ol(a)madığından, Müslümanlar gibi ibadet yapamıyordu. Kripto Müslüman¹⁰² olan Meryem nene Hristiyanlar gibi de ibadet edemediğinden ızdırap içersinde acı çekiyormuş. Geceleri ara sıra odasında mum yakıyormuş. Cüma dede, Onun bu davranışlarına bir şey demez, göz yumarmış. Meryem nene bir gün gizlice vişneliğin olduğu sığ ağaçlık yerde, kavak ağaçlarının içersine bir kavak ağacı üzerine ikon yaparak/haç işareti çizerek gizlice ibadet etmeye veya tapınmaya başlamış. Zaten korkusundan ve Ermeni göçünde ortada kalmamak, belki de

¹⁰¹ Bu ilk Esma nenemiz Ayân (Kılıçkap) ailesindendir.-**Müslüm Üzülmez**

¹⁰² Gizli Müslümanlık, Karadeniz bölgesinde ve Doğuda çok fazla görülen bir durumdur. Hristiyan olan insanların çıkarları için veya korkularından Müslüman gibi görünmelerine verilen isim.

evlenebilmek için Müslüman gibi Cüma dedeye görünürmüş. Meryem nene, bir süre geçtikten sonra ibadet etmemeye dayanamaz. Kendi bildiği şekilde ibadetini gizlice, o gizli mabedinde yapmaya çalışır. Ama sonunda bir gün yakalanır. Bu hikâyenin yakalanma kısmını tam hatırlamıyorum. Cüma dedeye mi yoksa başka bir akrabasına mı yakalanır. Meryem nene yakalandığını, yani gizlice ibadet ettiğini gördüklerini ve olayı bildiklerini anlayınca hemen oradan kaçır. Bir daha da ortalıkta görülmez, eve de gelmez. Meryem neneyi ararlar, ama bir daha bulmazlar. Cüma dede, Meryem nenenin gitmesine çok üzölür, ama genç Meryem bir daha bulunamaz.

Cüma dede'nin Meryem'den çocuğu olmamıştır. Cüma dede Çermik'ten getirilen üçüncü hanımı Esma nene ile evlenir sonra. Dul olan Esma nene nüfusta kayıtlı 5 çocuk annesidir. Ama gerçekte ne Çermik'teki birinci kocasından ne de Cüma deden hiç çocuğu olmamıştır.

IV. ZEKERİYA ÜZÜLMEZ

1. ZEKERİYA DEDE’NİN ERMENİ GENÇ İLE GÜREŞİ

Bu hikâyeyi Müslüm Üzülmöz “Çayönü’nden Ergani’ye Uzun bir yürüyüş” adlı kitabında Ermeniler ile ilgili anlattığı hikâyeye bölümünde anlattığı için kitaptan alıntı yapılarak yazılmıştır. Ben aynısını dedemden dinlemiştim.

“Ergani (Osmaniye), Zülküf Dağı’nın önünden şimdiki yerine taşınmıştı. Evlerin bir kısmı eski şehirde bir kısmı da yeni şehirdeydi. İnsanlar hem aşağıda hem de yukarı da oturuyorlardı. Yukarıda Ermenilerden de oturanlar vardı... Bizimkiler (Sofibekirler) ise şimdiki evlerimizin bulunduğu yere (Üçevler’e) evlerini yapmışlardı. Makam’ın yolundan (Çiftınar Caddesi) bizim evlerin hizasında Minto’nun suyunun orada her gün 18-19 yaşlarında bir Ermeni genç geçirdi. 1918-1919’lu yıllar olmalı ve ben 15 yaşındayım. O, Ermeni her geçişte ona sataşarak onu döverdim. O’nun eli kalkmazdı pek. İstese, beni döverecek perişan ederdi. Bir gün yine geçerken sataştım ve dövmeye kalktım. Sataştığım genç durumu babasına anlatmış olmalı ki, gencin arkasından gelen bir adam gelip kulağımı tuttu, yumuşak bir sesle ve kulağımı incitmeden: “Çocuğum biz komşuyuz. Niçin rahat durmuyorsun? Yoldan geçen bu arkadaşını dövmeye kalkışıyorsun. İnsan komşusunu döver mi?” dedi. Sonrada bizleri barıştırdı.”¹⁰³ Anlatılan olay, 1915 sonrasına aittir. Soykırımdan sonra tek tük olsa da Ermeniler varmış. Hem de yakın zamana kadar vardı.

2. ERMENİ HAÇO (İSMAİL) USTA

2.1. Alacakaya da Ekmek Fırının Yapılışı

Ben, Ergani’de Üçevler’de yaşarken, yaşım da küçük iken (5-9) Zekeriya dedem İsmail ustasından çok bahsederdi. Birbiri ardına hikâyeler ve ilginç olaylar anlatırdı. Benim dışımda Müslüm Üzülmöz’de **Çayönü’nden**

¹⁰³ Çayönü’nden Ergani’ye Uzun bir yürüyüş, 2005, İstanbul, s.278.

Ergani’ye Uzun bir yürüyüş adlı kitabında Ermeniler ile ilgili, Zekeriya dedem’in anlatımı bir hikâyeye yer verir. (Sayfa 18 ve 23’e bakınız!)

Zekeriya dedemin ustası Haço, Müslüm Üzülmaz’in alıntısından anlaşıldığı üzere Ermeni idi. Ve sonradan Müslüman olmuştu. Zekeriya dedeye göre İsmail usta, bazı mucizeler karşısında iman etmişti. Zekeriya dede İsmail usanın tam bir Müslüman olduğunu devamlı söylerdi. İsmail usanın acaba Ermeni göçünden önce mi yoksa sonra mı iman ettiğini akıl edip hiç Zekeriya dedeye sormadım. (Kripto Müslüman olmadığina inanıyorum)

Haço ustanın çok zeki olduğundan hep bahsederdi. Şu an Elazığ’ın ilçesi Alacakaya da bir fırın yapmak için dedem ve ustası İsmail usta yola çıkarlar. Alacakaya ilçesine kamyonun kasasında yolculuk yaparak varırlar. Maden üzerinden mi yoksa Ergani Kaleminden üzerinden vardıklarını bilmiyorum.¹⁰⁴

Kendilerinden fırın yapmaları istenir. Para fazla isterler, ama fırını yaptırmak isteyen kişi bütün şartları kabul eder. Çünkü o şartlarda ve o dönemde taş (odun) fırını kimse yapamaz. Yapsalar bile bunların yapacağı kalitede olması mümkün değildir. Fırın yapılacak yeri İsmail usta gezer, cebinden bir eğri çubuk çıkarır. Çubukla alanı ölçer, getirilecek sal sayısını söyler, diğer malzemeleri ister. Orda bulunan herkesin ağzı açıkta kalır. Ustanın metrosu (metresi) yok mu diyerek, nasıl kafasından bu kadar malzemenin hesabını yaptı diye konuşurlar. Zekeriya dede bunu yapabilen başka biri daha dünyaya gelmemiştir, derdi. Şimdi ki mühendislerin bile kafadan bu hesapları yapmaları mümkün değildir, derdi. Usta adamın kitabı en azından yanında, kulağının arkasında bir kalemi, birde not defteri bulunurdu. Ama İsmail ustanın sadece bir ipi ve bir eğri çubuğu vardı. Uzunluğunun ne kadar olduğunu saklıyordu. İsmail usta bu işe gizem katmak için çıraklarına bile çubuğu vermez, sadece kendisi kullanır, zihinde hesabını yapardı. Herkes onun sanki mucize gösteriyor gibi seyir ederdi. Sonuçta fırın inşa edilir, her şey biter. İsmail usta ücretini alır. Fırın denenir. Mükemmel bir şekilde yapılmıştır. O çevrenin en iyi fırını olmuştur. Alınları açık Ergani’ye dönerler.

¹⁰⁴ Paragraf sonlarında dedeme sormadığım sorular o dönem önemsizdi. Çünkü hikâyeye akıcıydı. Detaylar tarihçi olduktan sonara aklımıza geldi. Olayları dinlediğimde yaşımın küçük olması itibarı ile zaten bu ayrımı yapacak bilgimde yoktu.

Müslüm Üzülmmez'in anılan kitabında Haço (İsmail) ve Zekeriya Usta ile ilgili anlattımında: *“Diyarbakır-Ergani-Elazığ-Pertek demir yolu hattı yapımında babamın amcası Zekeriya Üzülmmez ve onun ustası Ermeni Haço Usta'nın da azımsanmayacak emeği”* bulunduğunu, *“Haço Usta ve Zekeriya Usta kendi beceri ve yetenekleri ölçüsünde genç Cumhuriyet'in kuruluşuna katkı sağlamaya”* çalıştıklarını yazmakta ve devamında da şu önemli notu düşmektedir:

“Ulusal Kurtuluş savaşının ardından, Cumhuriyetle birlikte demiryollarına öncelik tanındı. Onuncu Yıl Marşı'nda söylendiği gibi yurdumuz 'dört baştan demir ağlarla örüldü'. Atatürk 1 Kasım 1937 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada; “Demiryolları yapımı politikamızı uygulamaya başladığımız yıllar içinde 78 köprü geçişe açılmış bulunuyor. 23 köprü de inşa halindedir. Bu köprüler herbiri başlı başına birer teknik ve sanat eseri olarak, yeni nesillere Cumhuriyetin armağan abideleri olacaktır.” diyerek, sanki Haço ve Zekeriya Usta gibi daha nice emeği geçen ustaları kutlamıştır.”¹⁰⁵

Babamın (Zeki Üzülmmez'in) Maden PTT'sinde çalıştığı yıllarda tatillerde (yaz aylarında) Ergani'ye dedemi ziyarete gittiğim yıllarda İsmail Usta'sı ile beraber yaptığı tünelleri, yolları ve köprüler ile Dicle Nehri içerisindeki su ölçme kuyularını bana hep sorardı.

Birinci ve ikinci kuyular (su ölçme kuyuları) hala yerinde mi diye mutlaka sorardı. İlk önceleri ne demek istediğini anlamamıştım. Daha sonra kendisi bana ne demek istediğini açıklayınca, akşam sabah gördüğüm yapıları hatırladım. Evet dede yerinde diye cevap vermiştim. Bu yıl (2005) Ergani'ye giderken gene dikkatlice baktım. Sadece bu betonarme yapılardan biri, suyun içine yan yatmış, ama yıkılmadan öylece duruyordu. Onların yapmış olduğu (Elazığ-Ergani yolu üzerindeki) diğer eserler de hala ayakta ve işlevini yapabilmektedirler. Hatta Maden'in girişinde bulunana ve onların yaptığı taş köprü dahi ayaktadır. Yanına yeni bir betonarme köprü yapılmış olmasına rağmen, yıkılmamış, bu gün yaya geçişleri için kullanılmaktadır.

Maden ilçesin de oturduğumuz (ikamet ettiğimiz) yıllarda (1980-1992) bu yapıları dedemin sorularına muhatap olunca ve buna ilişkin anlattıklarını

¹⁰⁵ Çayönü'nden Ergani'ye Uzun bir yürüyüş, 2005, İstanbul, s.154-156.

dinleyince ister istemez bu konular hakkında bende merak uyandı. Çeşitli vesileler ile bu yapıları inceleme fırsatı buldum. Arkadaşlarıma dedemin anlattıklarını da ekleyerek, övünerek anlatırdım. Mesela su ölçüm kuyularını gidip incelediğimde, kırmızı çay kumunu kullandıklarını, çimento oranının düşük olduğu izlenimi verse de sağlam olduklarını elle dokunarak anlamıştım. Maden-Elazığ arsındaki demir yolu köprülerini de merak eder ve “hala yerinde duruyorlar mı sorduğunda, ben de “evet” derdim. Bunu üzerine, O: “Benim ustam yaptı” derdi.

***Haço ve Zekeriya ustaların yaptığı Maden girişindeki Taş Köprü
(Üzerine taksi olandır, diğeri sonradan yapılmış.) Foto: Müslüm Üzülmöz***

2.2.Makam’da (Zülküfil Dağı’nda) Türbe Yapımı

“Makam’da bulunan eski mescit / türbe 1926’da *Birinci Genel Müfettişliği* ’nin emri ile yıkılmıştır.”¹⁰⁶ Cumhuriyet döneminde Tekke ve Zaviyelerin kapatılması ile Türkiye’nin birçok il ve ilçesinde olduğu gibi ‘kapatılma ile yıkılma’ olayını karıştıran bazı güya Cumhuriyet aşığı yağdanlıklar tarafından güzelim türbe yıkılmıştır (30 Kasım 1925).

¹⁰⁶ Müslüm Üzülmöz, *Çayönü’nden Ergani’ye Uzun bir yürüyüş*, 2005, İst., s.268.

Cumhuriyet tarihinde maalesef bu gibi yanlışlıklar bazı kişilerin işgüzarlığı yüzünden gerçekleşmiştir. Yani yönetim ve o dönemdeki iktidara iyi görünmek için ülkemizin önemli bazı tarihi eserleri üzerinde Osmanlıca veya Arapça yazı, kitabe ve levha varsa kaldıracaklarına veya kapatacaklarına kökten çözüm getirip yıkmaya çalışmışlardır. Yani İslam anti fobisinin temelleri atılmaya başlanmıştır. Günümüzde Osmanlıca öğrenmenin önemi anlaşılmış ama artık iş işten geçtiği içinde yapılan politikaların bir anlamı da kalmamıştır.

Dedem Zekeriya Usta ile İsmail Usta İnönü döneminde (tahmini 1930'lu yıllar) Makam'daki ziyaretçilerin ibadetini yapmaları ve Zülküfil Peygamber'in yardımcısı Abdullah'ın türbesini (mescit değil) inşa etmişlerdir. Zekeriya dedemin türbe yapılırken başından geçen olayları anlatırken yine Haço (İsmail) ve Ermeniler ile ilgili ilginç hikâyeler anlatırdı.

O'na göre; 'Bir gün türbenin küçük pencerelerinden birine demirden mazgallar yaparlarken (+, artı şeklinde) demirlerin dört ucunu önce taştaki yontunmuş delikler içerisine gömülüp, daha sonra bu delikleri kapatmak ve sağlamlaştırmak için kurşun eriterek dökerlermiş. Yine bir gün bu işlem yapılırken kurşun eritme işlemi sırasında Ermeni çıraklardan bir tanesinin çıplak ayağına yanlışlıkla kızgın ve eritilmiş kurşun dökülür. Eritilmiş kurşun çırağın ayaklarına hiçbir zarar vermeden kayarak toprağa gider. Orda bu olaya şahit olanlar, bu çırağın hem beceriksizliğine hem de ayağının zarar görmemesine şaşırıp kalırlar. Zekeriya dede de bu olayı seyreder. Ustaları İsmail usta çırağa kızar ve çok dikkatli olmasını ister. Ermeni çırak dayanamaz ve ustasına kafasına takılan soruyu sorar;

-Usta ayağıma eritilmiş kurşun döküldü ama ayağıma bir şey olmadı neden? der. İsmail Usta çırağına dönerek cevap verir;

-‘Burası (Makam dağı ve türbesi) mübarek bir yerdir burada hiç bir şey olmaz! Korkma der’.

Bu olayı birebir yaşayan Ermeni çırak daha sonra evde tek başına olduğu bir sırada (ustansın sözlerine kulak asmadığı için) Makam'daki deneyi yapmaya çalışır. İnançsız! Evde bir gün tek başına kurşunu eritir. Makam dağında olduğu gibi eriyen kurşunu ayağına döker. Erimiş kurşun ayağını yakar, deler

geçer. Acı içinde kıvranır. Çırağın eşi doktor çağırır. Ancak Ermeni acemi çırak Ustasına güvenmediği ve akılsızca davrandığı için üç gün içinde kıvrana kıvrana ve bağıra bağıra ölür.

Dedem bu olayı Haço (İsmail) Usta'nın hem İslam dinine geçişindeki samimiyetini ve hem de türbenin kutsiyetini vurgulamak için anlatırdı.

3. ŞEYH SAİD İSYANI (13 ŞUBAT 1925)

3. 1. Ergani'de İsyanın Başlaması ve Maden

Zekeriya Üzülmaz'ın anlatımı;

Şeyh Said'in adamları veya kuvvetleri Ergani'ye dört koldan girerler. Önce devlet dairelerini almaya çalışırlar. Karşılarında kimse mukavemet göstermez. Resmi makamlar çekilir, isyana katılan bazı önemli şahıslar Ergani'deki resmi makamlara yerleşirler.

Müslüm Üzülmaz'ın yazdığı gibi; “Şeyh Said kuvvetleri Ergani'ye geldiklerinde resmi dairelerin müdürleri, şefleri ve diğer yetkililer hiç kimse direnmiyor. Hepsi sanki gönüllü bir şekilde teslim olunuyormuş gibi resmi dairelerin anahtarlarını, mühürlerini Şeyh Said'in adamlarına teslim ediyorlar. Amcamın ifadesi ile “*Tülki (tilki) numarası yapıyorlar*”. Yani, resmi dairelerin yetkilileri Şeyh Said'in adamları geldiğinde, Şeyh'in yanında yer almış gibi davranıyorlar, ama aslında isyana katılanları, isyanın öncülerini, elebaşlarını tek tek tespit edip, not ediyorlar. İnönü Fransızların yardımı ile, “*trenle askeri bölge'ye yığıldıktan*” sonra, şeyh Said kuvvetleri Ergani'den geri çekilirler.

Ardından hükümete bağlı kuvvetler, daha önceden hazırlanan listelere göre kimler Şeyh Said hareketine karışmış, kimler desteklemiş birer birere toplamaya başlarlar. Toplananların, esir alınanların bir kısmı yargılanır, hapis ve sürgün cezalarına çarptırılır. Bir kısmı da gizli veya aşikâr ele geçirildikleri yerde veya sonra kurşuna dizilir.

Amcam, bunu bize her anlatışından sonra; “*Siz siz olun, devlet adamına hiç güvenmeyin, onlar hep tülki (tilki) numarası yapar*” derdi.”¹⁰⁷

¹⁰⁷ Çayönü'nden Ergani'ye Uzun bir yürüyüş, 2005, İstanbul, s.145-146.

Zekeriya dede bunların dışında bu olayı anlattıktan sonra devletinin elinin ve kolunun uzun olduğunu, sabretmesini çok iyi bildiğini, zamanı gelince de her şeye sahip olabileceğini, isyan edenlerin devletin vereceği ağır cezası altında kalacağını anlatırdı. Zekeriya dedem kendi tabiriyle “*Hök deve*” terimini kullanırdı. Aniden çölde yere çöken, kimseyi dinlemeyen saldırgan, düzensiz ve ne yapacağını bilmeyen deve anlamın da kullanırdı.

Olayın başına dönersek, Zekeriya dede Şeyh Said isyanında isyancıları gördüğünü bana anlatmıştı. Sıddıka nene de büyük incir ağacının orada Zekeriya bizi dinlemedi. Demişti bana. Gerçekten de kardeşlerinin ve Esmeninin itirazlarına rağmen Şehre (Ergani’ye) inerek (giderek) çarşıda köşe başlarında durarak isyancıları seyrettikten sonra tekrar eve geri döndüğünü söylerdi. Bu konudaki merakını bu şekilde gidermiştir. (Abdurrahman Üzülmaz dedemin eşi Şadiye Üzülmaz’dan Ergani’yi alan isyancıların Maden’e doğru yöneldiklerinde, en az bu gün Papazın Gölü denilen yere kadar onları takip ettiğini, ne olup bittiğini anlamaya çalıştığını duyduğunu söylemiştir. 27.08.2005)

Yine, dedemin anlatımına göre Ergani Şeyh Said’in adamları tarafından alındıktan sonra kuzey batıya Maden’e doğru yola çıkılır. Maden çukurda, kuytu olduğu için tüm dereler tutulur. Şeyh Said’in adamlarının çok iyi donanımlı olmadıklarını hepsinin de elinde silah bulunmadığını dedem anlatırdı. “*Hadi gidip Madeni alalım*” diyerek (Zazaca: girot, girot şıma m’aşir-i Maden diye bağırarak) yola çıkıyorlar. Maden Hükümet Konağı yöneticileri Ergani’deki gibi ilçeyi güzellikle boşaltmak istemezler. Şeyh Said’in adamları Maden’de devlet dairelerine rüşvet dağıtarak Maden’e hâkim olurlar.

Dedeme göre yine Ergani’deki gibi halka karışmazlar. Devlet yöneticilerine yol veriler. İsyancılar düzensiz, köylerdeki çiftçilerden oluşan toplama insanlardan oluşmaktadır.

Maden’den sonra bazı isyancılar (Piran’a) evlerine dönmek için yola çıkarlar. Kestirme yollardan yürüyerek evlerine gitmek için yola çıkan bu isyancılar Ergani yakınlarında Makam dağının arkasında akşamüzeri konaklarlar. Guruplar halinde oturur, ateş yakarak yemek yemeye çalışırlar. Bir isyancı birde bakar ki karşısında önceden kan davalısı tam karşısında oturmuş başka

bir gurup içersinde akşam yemeği yemekte. Kimseye çaktırmadan silahını doldurur. Akşamüzeri olduğundan güneşin batmasını bekler. Arkadaşı da yemekten sonra uykuya dalınca tüfeğini düşmanına doğru gizlice çevirir ve ateşler. Düşmanını oracıkta öldürür. Orada bulunan herkes adamın başına koşar. Vurulan adam artık hareketsizdir. Hemen, tüfekte düşmanını vuran isyancıya sorarlar. Neden arkadaşını tüfekte vurdun? diye. İsyancı inkâr eder, ben vurmadım der. Bende bir şey anlamadım der.

Uydurduğu yalanı anlatmaya başlar. Bir ara bende baktım ki Zülküfil dağı (Makamı) eliyle göstererek bir bulut yükseldi. Dağdan yükselen bulut geldi, bizim yanımızda sis gibi indi ve yerleşti. O bulut Zülküfil Peygamber bedenine büründü. Etten kemikten insan olunca; bir baktım elinde mercimek tanecikleri var. Zülküfil peygamber elindeki, avcındaki mercimekleri karşıdaki adama üfledi. Mercimek taneleri karşıdaki adama mermi olup böğrüne saplandı, der.

Zekeriya dedem, Şeyh Sait isyancılarından bazılarının kendi çıkar ilişkilerini bu olayda kullandıklarını, birçoğunun cahil olduğunu, dini ve peygamberi kendi çıkarları için istismar ettiklerini göstermek için bu hikâyeyi anlatırdı. (Şeref Üzülmöz -18.07.2005)

Ve Zekeriya dede bu olayı her anlatışında da küfredirdi. Kendi hayatı boyunca da istismarcıları, imamları, cahilleri fazla sevmezdi. Osmanlı devletindeki gâvur anlayışına bu nedenle karşı çıkardı. Din adamlarının bu dönemde cahil olması, üretici olmaması, hazırı tüketmesi, zan'ata karşı olmaları, uyuşukluğu teşvik etmeleri ve yanlış bilgilerle halkı yönlendirmeleri onun hiç hoşuna gitmezdi. Bu konuda babasını bile tanımamış, günah olduğu halde zan'atla, taş yontuculuğuyla uğraşmıştır. Ben küçük iken hiç Sofi Bekir ile ilgili hikâyeye anlatmadı. Belki de dedesi Sofi Bekir'i de öyle fazla sevmiyordu. Övgüyle dedesinden hiç bahsettiğini duymadım.

Müslüm Üzülmöz anlatımının devamında Şeyh Said'in esir alınmasından sonra Zekeriya dedemin anlatımına dayanarak Üzülmöz ailesinin nasıl kurşuna dizilmekten kurtulduğunu da yazmaktadır. (Sayfa 19 ve 20'ye bakınız!)

Dedem ayrıca Şeyh Said isyanının İnönü'nün ayaklanmayı bastırmak için bölgeye asker yığmasını, Ergani'de isyancıların ezilmesini şöyle anlatırdı:

“Askerler gelince (eliyle Diyarbakır istikametini göstererek ve bu yöndeki tepeleri kastederek) bu tepelere toplar kuruldu. Toplar ateşlenince top nedir görmemiş isyancılar ne yapacaklarını şaşırdı, çil yavrusu gibi dağıldılar. Çoğu telef oldu.”

Şeyh Said'in adamlarının tecrübesizliğini ve halkı perişan edilişini, dedem daima bu örnekle bize anlatmaya çalışırdı.

3. 2. Şeyh Said İsyanında Şevki Efendi

Müslüm Üzülmüş, kitabında Zekeriya dedemin anlatımına dayanarak Şeyh Said İsyanı sonrasında Şevki Bey'in yakalanışı ve öldürülmesini de anlatmaktadır. (Sayfa 20-22'ye bakınız.)

Müslüm Üzülmüş, 'Bey' diye bahsetse de, aslında dedem Şevki Bey'i anlatırken ondan hiçbir zaman 'Bey' diye bahsetmezdi. O hep '*Şevki Efendi*' derdi. Bu önemli notu düştükten sonra Şevki Efendi'nin cenazesinin kaldırılışını da dedem bana anlatmıştı. Nakledeyim;

“Şevki Efendi öldürölüp dereye atıldıktan sonra yanına bir zaman kimse yanaşamadı. Dereye kokmaya başladı. İnsanlar kokuya dayanamayınca kadınlardan oluşan bir grup geceleyin cenazeyi dereден alarak defnetmek için harekete geçtiler. Erkekler o günlerde Şevki Efendi'nin bulunduğu derenin yakınından bile geçemezdi. Askerler orada hemen kurşuna dizerlerdi. Kadınlara karışmayan askerler böylece de kokudan kurtulmuş olacaktı. Şevki Efendi'nin cesedi için dereде su bile ısıttılar. Ama yıkayamadılar. Üzerine su gezdirip yine gece hemen gömdüler. Dinimizce gece ölü gömmek iyi olmadığı halde yine kadınlar tarafından gömüldü. Zekeriya dedem “Allah düşmanımın başına vermesin” derdi.

4. ZEKERİYA DEDE’NİN ASKERLİK MACERASI

4.1. Komutan için Ergani Usulü Mezar

Dedemin Ergani’deki Muhacir köyünden (Balahur) askerlik arkadaşı Abdurrahman (Yılmaz) amca kendisini ziyarete geldiğinde çok keyiflenir yerinde duramazdı. Bir süre sonra, galiba 1970’li yılların ortasından itibaren –vefat ettiğinden herhalde –Abdurrahman amca evimizi artık ziyaret etmedi. Bu ziyaretler sırasında Abdurrahman amca Zekeriya dedenin askerde çok hareketli olduğunu, “daşdan daşa atladığını” ifade ederdi. Bu döneme ilişkin dedem bir komutanın mezarının yapmasını ve olaya Abdurrahman amca’yı da bu işin içine katmasının hikâyesini anlatırdı. Dedemin anlatımına göre;

Zekeriya dedem askerde komutanlarından biri bölüklerine gelerek *“içinizde kim güzel bir mezar hazırlayabilir!”* diye sorar. Sanki üstüne vazifeymiş gibi, Zekeriya dede *‘ben yapabilirim’* diye ortaya atılır. Oysaki daha önce hayatında hiç mezar hazırlamamıştır. İkisi de, komutanlarının gösterdiği bir mezarlıkta, vefat eden komutan için, mezarı hazırlamaya başlarlar. Zekeriya dedem, mezar hazırlanırken arkadaşı Abdurrahman Çavuş’u mezara yatırarak mezar ölçüsünü alır ve ölen kişinin uzun olabileceğini düşünerek, mezarı biraz daha uzun bırakır. Mezarın yanlarını da Ergani’de olduğu gibi duvar olacağını düşünerek biraz daha geniş kazarak bırakırlar. Mezar bittikten sonra keyif sigarasından yakarak beklemeye başlarlar. Ölen komutanın cenazesi mezarlığa getirilir. Bu defa da dedemin komutanını bir telaş alır. Zira mezar ölçülerini dedeme, komutanı bildirmemiştir. Askerdeki Zekeriya dedem de cenaze sanki kendi memleketlerinde gömüleceği gibi kefenle, tabutsuz toprağa verileceğini varsayarak mezarı hazırlamışlardır. Nihayetinde komutanın tabutu mezara yerleştirilir. Tesadüfen de yeni mezar sanki ölçülmüş gibi tamı tamına tabuta uyar. Tabi ki Zekeriya dedemin komutanı buna çok sevinir.

Dedem bu olayı anlatırken gözleri ışıldar ve kendine pay çıkararak -sanki daha o dönemde kendisinde ustalık potansiyeli bulunduğunu anlatmak istercesine -övünürdü. (Abdurrahman Üzülmüş ismini Abdurrahman çavuştan aldığı için bu olayı daha iyi bildiğinden o anlatmıştı. 04.08.2005)

4. 2. Semizotuna Saygı

Zekeriya dede askerdeyken arkadaşı ile beraber onu evlerine götürür. Komutanının amacı evde küçük tamiratları yaptırmak ve aynı zamanda boya badana işlerini askerlerine yaptırmakmış.

Zekeriya dede ufak tefek ve hamarat, becerikli olunca komutanın hanımının ilgisini çeker. Komutanın hanımı bunlara kahvaltı hazırlar filan. Sonraki günlerde komutanların kanları ısınır dedeme.

Komutanı bu olaydan sonra eviyle ilgili işlerde genelde Zekeriya dedemi görevlendirir. Bir gün yine evden çağrılınca kafasında Ergani'yi düşünür düşünür, tezkereyi nasıl alacağını filan hayal eder eder komutanlarının evine varır. Komutanın hanımı oğlum der, “benim kadınlarla günüm var. Tamire başlamadan şu evin ihtiyaçlarını da çarşıdan al gel” der. Az zaman kalmış ben yemekleri kontrol edeceğim der. İhtiyaçları komutanın hanımı sözlü söyler. Zekeriya dede hepsini anlar ve aklında tutar. Ama bir tanesini anlamaz. Bu da “Semizotu” dur.

Yolda hep giderken içinden tekrar eder. Hayal kuramaz. Korkar! Ya unutursam. Ayıp olur komutana. Bir alış veriş yapamadın diye.

Çarşıda komutanın hanımının tüm istediklerini alır. Sıra semizotuna gelir. Merakla bekler. Çünkü Ergani’de bütün otları bilir. Burada (Balıkesir’de) Bakkal da satılan ot, nasıl bir ottur. Ot’un çarşıda satılanını hayatında ilk defa görecektir.

Esnaf, kâğıda bir ot sarmaya başlar. Sonra parasını verip alır otu çantasına bırakır. Yolda, eve dönüşte merak ettiğiinden hemen açar bakar ki ne görsün. Bizim Ergani’deki “Pırpırımıotu” Balıkesir’de sosyete olmuş, adı da “semizotu”. Vay anasına yav hı!

Bu hikâyenin sonunda yine hep kıs kıs gülerdi ve söverdi rahmetli... Avradını s..... semizotu, sosyete semizotu...

5. SEFERBERLİK ZAMANI

1914 yılında Birinci Dünya Savaşı başlar. Bir süre sonra Osmanlı Devleti Almanya yanında savaşa girer. Bu olayın hemen ardından savaşa asker toplamak için Osmanlı ülkesinin her yerinde Halife olan Padişah ‘Cihad’ ilan eder. Bu olayın Ergani’deki sonuçları dedem tarafından iyi gözlemiş ve şöyle anlatırdı.

“Seferberlik ilan edilince Ergani’de davul zurna çalınarak herkes harbe davet edildi. ‘Duyduk duymadık demeyin. Padişahımız, Sultanımız harp ilan etmiş, İslam olan herkes harbe katılsın’ diye tellallar duyuru yapmaya başlayınca insanlar guruh guruh (bilinçsizce hareket eden topluluk) toy (düğün) varmış gibi, temaşaya çıktılar. Sonrada akın akın harbe gittiler. Her biri tespih tanesi gibi bir tafra dağıldılar. Kimi Yemen’de, kimi Basra’da, kimi şarkta, kimi garpta harp ettiler. Ben daha çocuktum. Ergani’den bu harbe gidenlerden geri bir topal, birde kör olarak iki gişi (kişi) dönebildi ancak” derdi. Zannımca burada kastettiği kör, İbraam Çavuş (İbrahim Yerlikaya, 1891-1961)’tur. Topalın ise kim olduğunu bilmiyorum.

Dedem bu olayı anlatırken hem savaşın kötülüğü ve yıkıcılığını vurgulamak ister, hem de insanların kitle psikolojisi içerisinde nasıl akılsızca davrandıklarını bizlere ders ve öğüt olsun diye hep anlatırdı.

6. DEMİR ARABALARLA GELEN ALMANLAR

Dedem:

‘Ben çok küçüktüm ve nesak’tım(nazik ve çelimsiz). Bir gün şehre(Ergani’ye) büyük demirden tekerlekleri olan araba geldi. Bu araba yürürken(giderken) ve hareket ederken çok ses çıkarıyordu. Yoldaki taşları şakır, şukur kırıyordu. Bizler önce çok korktuk, daha sonra merak ederek yanlarına gittik. Hayatımda böyle makine görmemiştim. Herkes temaşa etmeye geldi. Arabalardan iki tane yabancı indi. Daha sonra konuşmalarında Türk değil, gâvur olduklarını anladık. *Kâfirlermiş! Almanlarmış!* Bu dönemde yol yapımı vardı. Bu Ergani’ye gelen Almanların yol yapımında çalışan mühendisler olduğu söylenmeye başlandı.

Bizler bu şaşkınlık içerisinde iken onlar tekrar arabaya binip bizim bahçelere doğru arabayı sürmeye başladılar. Arabanın tekerleri yoldaki çakılları etrafa fırlatıyordu. Ben ve diğer çocuklar arabayı takip ederek bizim bahçenin alt tarafına kadar geldik. Araba yine durdu.

Aşağıya inen Almanlar kendi aralarında ınç, vınç-ınç, vınç ederek konuşmaya başladılar. Bir süre sonra bizlere el kol hareketi yaparak bir şeyler anlatmaya başladılar. Sonra anladık ki bize Tosbağayı(Kaplumbağayı) tarif ediyorlardı. Bizler anlayınca hemen bahçeye ve bağa koşarak bir orta boy tosbağa alarak getirdik. Almanlardan bir tanesi tosbağayı ters çevirerek şak diye büyük bir taş vurdu. Hayvanın kabuğu tam ortadan delindi (kırıldı).

Alman mühendisler ceplerinden çıkardıkları mendillere tosbağaların kırılan kabuğundan lop diye etini ve yumurtalarını da alarak bulduklarını mendillerine bırakıp sardılar. Sonra da tosbağa yumurtası da aradılar. Elleri başları kanlı, arabalarına binerek oradan toz duman içerisinde ayrıldılar. Diyarbakır’a doğru yol almaya başladılar. Meğer bu gâvurlar tosbağa etini çok severlermiş. Yemek için götürdüler. Biz tosbağanın yendiğini önceden ne duymuş, nede görmüştük. Kâfirler! Ne bulsalar yerler. Haram, maram dinlemezler’ diyerek hikâyeyi sonlandıırdı.

Alman mühendislerin Osmanlı ülkesinde çok rahat dolaştıklarını, bahsedilen dönemde yapımı devam eden Osmanlı Bağdat Demir Yolunda çalışan mühendisler olduğu büyük bir ihtimaldir.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Sayfa 35’te yer alan “*Osmaniye (Eski Ergani)-1918*” fotoğrafında görülen Alman Askeri Bölüğü ile alakasının olması daha büyük bir ihtimaldir. -**Müslüm Üzülmöz**

7. KITLIK ZAMANI (1945) VE SARI ÖKÜZ

İkinci Cihan Harbi'nin çıkması ile devlet insanların ellerindeki fazla olan buğdayı, hayvanı ve diğer her şeyi toplamaya başladı. Fakir olanlar çok fakir olup savaş zamanına da aç susuz kalarak ölmeye başladılar. Annem ve babam İkinci Cihan Harbi'nden önce doğmuşlar ve daha olayları anlayamadan savaş bitmiş zaten. Bu dönemde ülkenin zor günlerini ve insanların zor günlerini dedem bana şöyle anlatmıştı;

‘Kıtlık günlerinde insanlar önce evlerindeki yiyecekleri yediler. Evlerindeki yiyecekler bitince hayvanlar kesildi, yenildi. Arpalar, darılar değirmende öğütülerek ekmek yapılarak yendi. Kimileri acından öldü. Kimileri hastalıktan ilaç bulamadı öldü. Hatta Ergani'deki dağ ve taş adam kesildi. Dağlardaki yabani hayvanları avladılar.

Dedem burada en yakındaki dağa bakarak(Makam), bizim dağlarda keklik çoktu. Biz evde keklik sesini duyardık. Keklik sesi ile büyüdük. Cihan Harbi uzadıkça insanlar dağlarda keklikleri vurdular. Anaç veya yavru kekliğe bakmadan eve getirip kavurma yapıp zor günlerde yediler. Ben ve kardeşim Abdullah bu dönemde keklik avına çok gittik. Çokook keklik vurduk. İşte o zaman da dağlarda keklik kalmadı. İnsanlar, başka dağlara, uzak dağlara, Karacadağ'a gitmeye başladılar.

Bizim Gâvurun Gölü'nün etrafı, dağ taş insan kesildi. Önce kadınlar ve çocuklar bahçelerden ve sulak yerlerden pepe otu toplamaya başladılar. Bir ara tuzlayıp yediler. Oda kalmayınca yeşil uzun taze otları toplayıp yemeye başladılar. Allah o günleri bir daha yaşatmasın oğul!’ derdi.

Bu hikâyeyi dinlerken kendilerinin ne yediğini sordum. Dedem de: ‘Bizim hayvanlarımız çoktu. Öküzlerimiz de vardı. Onları kestik yedik. Bol bol kavurma yaptık. En son çok değerli ve güçlü bir sarı öküzümüz kaldı. Babam onu da kesti kavurma yaptı. Çoluk çocuk hep beraber yedik. Çok büyük bir öküzdü. Cihan Harbi bitene kadar bize yetti’ demişti.

Annem Ayşe Üzülmüş'de kendi evlerinde buna benzer olaylar yaşadıklarını anlatmış idi. Hatta o günlere 5-6 yaşlarında olduğunu ve kendisinin midesinin çocuk iken de bir şey kaldırmadığını (her şeyi yiyememe), sıkıntılı Cihan

Harbi’nde çok zayıfladığını günlerce yemek yemediğini anlatmıştı. Annemin babası yemek yemez ise öleceğini söylemiş ve annesine fazla uğraşmamasını söylediğini bana anlatmıştı.

Cihan Harbi’nde, yukarıdaki bilgilere ek olarak annem, Bahçede(‘Alidin) dut ağacına çıkarak aç karınlarını doyurmaya çalıştığını anlatırdı. Bütün çocuklar bahçede hangi meyve ağacı varsa o ağaca çıkarak karınlarını doyururlarken annemin aşağı dallarda kaldığı için eve aç döndüğünü söylerdi (yaşı küçük ve zayıf olması). Bu yüzden babanla evlenene kadar hep zayıftım derdi. Annem (Ayşe Üzülmaz’in), Naciye Parlak’ta fakirdi. Teyzem zengindi(Şadiye) ama cimriydi. Ama hiç aç bırakmadı bizi derdi. Zelo nenenin ise yine Şado neneye göre fakir, elinde olanı da bizimle paylaştığına hep ben şahit oldum (02.08.2014).

8. BİR HİKÂYE: ‘ÖDÜ KOPAN ADAM!’

Bir varmış bir yokmuş! Evvel zaman içerisinde, zamanını bilmediğimiz, ismini de bilmediğimiz bir delikanlı yaşarmış. Ergani ve çevresinde yaşayan insanlar korkularından delikanlının yanına yaklaşamazlarmış. Geçimini dağlarda eşkıyalık yaparak kazanırmış. Bir gün onu öldürmeye veya yakalamaya gelen görevli bir adam mağaraya tek başına girip, yanına kadar yaklaşmaya çalışmış. O sırada delikanlı adam mağarada uyuyormuş. Tüfeğiyle vurup, öldürmek isteyen görevli adam mağarada sürüne sürüne delikanlının yanına kadar yaklaşmış. Silahını doğrultmuş. Uyuyan delikanlı adam, iri yapılı cüsseli, taşı sıkınca suyunu çıkaran biriymiş. Delikanlıyı öldürmeye gelen görevli adam tüfeğinin tetiğine basmadan uyuyan delikanlı adam kıpırdamış. Tüfekte vurmaya çalışan görevli adam ise korkusundan o an dona kalmış. Böğründen bir şeyler akmış. Uzanıp yatan adamı vurup vurmadığını anlayamadan vücudundaki ağrısından hemen oradan ayrılmış.

Tüfeğiyle dağdaki delikanlıyı öldürmeye giden görevli adam hemen evine dönmüş. Beti benzi sararmış bir şekilde evde üç gün yatmış. Hastalanmış. Yerinden, yatağından kalkamamış. Zavallı karısına, yaz mevsiminin ortasında yorganla üstümü örtün demiş. Çünkü çok üşüyormuş. Üç kat yorganla hasta adamın üstü örtülmüş. Adamın eşi hasta kocasını doktor görsün diye çağırmış. Doktor, hasta adamı incelemiş, muayene etmiş. Ödünün koptuğunu hasta adamın eşine söylemiş. O dönemde bu hastalığın çaresi olmadığından, üçüncü günün sonunda hasta adam acı çeke çeke ölmüş.

Zekeriya dedem, “Eee, sen kallesçe uyuyan bir insanı arkadan vurmaya çalışırsan sonun böyle olur!” derdi. Her zaman ve her yerde dürüst olunması gerektiğini vurgular ve bize ders vermek için bu ve buna benzer hikâyeler anlatırdı.

-Düşmanın da olsa dürüst ol! Derdi.

Vesselam...

V. ABDULLAH ÜZÜLMEZ DEDEM

SEKELİK'TE AV

1960 yıllarında bir kış günü, Hanifi Subaşı, Sanayi Gülben, Cihat Gülben ve dedem Abdullah Üzülmöz hep birlikte ava giderler.

O yıl çok kar yağmıştır. Av günü, dışarısı kış kıyamet... Sabah erkenden yola çıkaralar. Dışarısı çok soğuk ve karlı olduğundan yakın olan bir yer olan “Sekelik”¹⁰⁹ tarafına gitmeye karar verirler.

Av'da biraz zaman geçtikten sonra öndeki grubun önünden tavşan kalkar. Abdullah dedem de grubun en arkasındaymış. Tavşan kaçarken hepsinin önünden geçer. Hepsi de tüfekte ateş eder ama vuramazlar. Sonra Tavşan dedeme doğru gelmeye başlar. Tavşanı, arkadaşlarının önünden kaçarken gördüğü için orada herkesin duyacağı şekilde bağırır.

- “Hadi git’ de beni benzet hı!” (söverek)

- “Beni kime benzettin hı!” anlamında bir şeyler söyler. Ardından da her zamanki gibi güzelce nişan alıp çiftleyle ateş eder. Tabii Tavşanı vurur. Av fazla iyi geçmez. Geri dönerler. Geri dönerken Dedem Abdullah Üzülmöz avcı arkadaşlarını kızdırmak ve beceriksiz olduklarını devamlı hatırlatmak için hep söylenir, durur. Ara ar küfürler savurur.

- “Hı! Beni kime benzettin” diyerek dalgayı sürdürür.¹¹⁰

¹⁰⁹ Sekelik: Makam dağının arka yüzü anlamında kullanılan coğrafi bir terim.

¹¹⁰ 05.11.2013. tarihinde bu hikâyeyi Elazığ'da kendi kasap dükkânlarında Cihat Gülben anlattı.

VI. ZÜLKÜF PARLAK DEDEM

NE YAŞAR NE YAŞAMAZ ŞERİF DAYIM

Parlak dedemin çocukları annelerinden doğduktan sonra bir süre yaşayıp sonra bilinmeyen sebeplerden dolayı ölüyorlarmış. Bebek ve çocuk dayılarım ve teyzelerimin durumlarını annemden dinlemiştim. Bunların içerisinde bir tane var ki bu benim ilgimi çok çekmişti. Şöyle ki;

Ayşe Üzülmaz'ın anlatımı (02.08.2014); Biz Beşiktaş'taki evimizde yaşarken, babamın altı oğlu ölmüştü. Ben 6 yaşındaydım. Bir kardeşim daha oldu. Adını Şerif koydular. Bu adı da dayım bıraktı (İbrahim Yerlikaya). İbrahim dayım öldüğünde kardeşim Şerif altı aylıktı. Eğer Şerif yaşasaydı Emine yengemin (Emine Parlak) kardeşi Güllü ile yaşıt olacaktı. Önceki beşkardeşim gibi bu kardeşimin ölmesinden korkulduğu için Azrail'i şaşırtmak için aşağıda anlatacağım bu yöntem izlendi. (Annemin dayısının isteği ile)

Babam kasaptan bir gövde et getirdi(koyun). Teyzemin oğlu Tevfik(dayı), Emo teyzem, Hanım teyze (dayımın karısı), Şadiye teyzem, Esmâ nenede onlarda oradaydı. Hatırlıyorum. Kasaptan alınan et tam bir gövde şeklinde oturma odasında tavana asıldı. Aslında önce kardeşim Şerif'i beşiğinde odanın ortasına bıraktılar. Tam üstüne çengele eti astılar. Akşamüstü bu ayin(ritüel) başladı. Tüm akrabalar, komşular geldiler. Gece sabaha kadar tüm misafir gözler gövde eti izlediler. Gece bir vakit geldi herkes etin sallandığını gördü. Hatta morardığını söylediler. Kardeşim beşikteydi ve etin altındaydı. Kardeşlerim büyümeden ölüyor kimse çaresini bulamıyordu. Babam erkek oğulları olsun diye buna benzer her yolu deniyordu. Sabaha doğru kardeşimi ölü saydılar. Azrail kardeşimin canını alacak iken etin ruhunu almış olabilirdi. Böylece uzun zaman yaşayacaktı kardeşim.

Ritüelin ikinci safhasında ise sabah babam et parçasını bir ceset gibi beyaz bir beze sararak Beşiktaş'taki mezarlığa götürdü. Babam, mezarlığın yanındaki dereye kardeşimi gömer gibi o et parçasını gömdüler. Azrail'in kardeşime değil et parçasına geldiğini söylediler. Çünkü et parçası sarsılarak morarmış, damdan tahtaların arasından toprak bile dökülmüştü.

Mevsim kış olduğundan mezarı zor kazmışlardı. İlkbahara doğruydı ama daha bahçeye göçmemiştik¹¹¹. Sobalar yerdeydi.

Bu törenden sonra dört kış daha gördük. Kardeşim Şerif dört yaşına gelince öldü. Hasta da değildi. Kardeşimin hiçbir şeyi yoktu.... Ama oda yaşamadı.

Eskiden çocuk ölümleri fazlaydı. Çocukları yaşatmak için tıbbi yardımdan çok geleneksel bazı ayinlerin yapılması daha yaygın bir uygulamaydı. Bunlardan bazılarını yine dayılarımdan biliyorum. Erkek Çocukların saçlarını uzatmak, çocukları dilenci yapmak(sahteden dilenci). Bunlar bir ayin mi yoksa gelenek mi araştırma konusu olabilir. Eski Türk geleneklerinde kötü ruhları yanıltma ve kovma ritüellerine benzediği de bir gerçek.

Zülküf Parlak (d.1901 –ö.1981) Yıl: 1975(?)

¹¹¹ Alidin Bahçesi'ne göç vakti, yazları bahçeye gidilirdi.

B. ZEKERİYA ÜZÜLMEZ DEDEM VE BENİM ONUNLA HATIRALARIM

Yaşamı, Aslında Yaşlılığı;

Zekeriya Üzülmaz dedem, Rumi takvimle 1319'da Yukarışehir'de (Osmaniye)'de doğmuştur. Bu tarih Miladi takvimde 1903'e tekabül etmektedir. Çocuk iken Yukarı Mahalle'de oynadığını (Osmaniye), özellikle Ermeni çocuklarla güreş tuttuğunu kendisi söylemişti. Evlerinin taştan yapıldığını ve Üçevler'deki evini yaparken nasıl ve hangi şartlarda yaptığını gelen önemli ve yatılı misafirlere eliyle köşe taşlarını göstererek anlatırdı. Üçevler'deki evlerinin önce alt katını (bir oda, kiler, samanlık ve ahır) yaptıklarını daha sonrada üst katları tahmini olarak 1950 yıllarında göz ve odalar şeklinde yapmışlar. Yine Ermenice birçok kelime bildiğini çok iyi hatırlarım. Normal yaşamda bazen kullanırdı. Özellikle de Ermenilerle ilgili olayları anlatırken çok fazla kullanırdı.

İyi bir çocukluk devresi geçirdiğini zannetmiyorum, çünkü iyi beslenememiş, iştahsız, cılız bir çocuk olduğunu her zaman kendisi söylerdi. Ayşe Üzülmaz'ın anlatımına göre: *“Öyle nasaktım ki bugün yarın ölürüm diye diye bu yaşıma kadar geldim/(1903-1986 öl.), yaşadım. Hayatımda bir gün Aspirin, ilaç kullanmadım. Doktor heç görmedim”* derdi. Zaten bu günler Osmanlı devletinin en zayıf ve yoksul dönemlerine denk gelmektedir. (Yalnız babam Zeki Üzülmaz bir gün doktoru eve getirir. Ama Zekeriya dede doktoru kabul etmez. Alay ederek, ben ondan daha iyi doktorum der. Muayene olmayı red eder.) Annesi, Cüma dedenin ilk eşi Esmadır. Cüma dede üç defa evlenmiştir. İkinci hanımı Meryem (Ermeni dönme, dayanamaz ve kaçır), Üçüncü hanımı da Esmadır olup hiç çocukları olmamıştır. Biz çocuk iken yaşayan son Esmâ neneyi dedelerim öz anneleri gibi saymış ve sevmişler. Esmâ nene Çermik'te ilk evliliğini yapmış kocası ölünce Cüma dedeyle evlenmiş. Esmâ nenenin birinci kocasından da çocuğu olmamış. Cüma dede (Üzülmaz) nüfus kayıtlarına göre 1861'de Ergani'de doğmuş ve 15 Aralık 1948'de ölmüştür. Cüma dedenin anasının adı Zeliha'dır. Annem Ayşe Üzülmaz çocuk iken (8 yaşlarında) bir defa Cüma dedeyi gördüğünü söylemişti. Ben tarif etmesini istedim. Uzun boylu, sakalları beyaz ve beyaz tenliydi. İhtiyardı ama omuzları genişti. Kapıdan sığmıyordu demişti¹¹².

¹¹² Üçevler mevzusunda evlerin kapısının küçük ve dar olduğu zaten yazılıdır.

Zekeriya dede askere 4 Haziran 1926'da gitmiştir. Askerliğini Balıkesir'de yapmış, askerden üç sene sonra dönmüştür. 16.2.1939 yılında Askerlik Cüzdanı verilmiş. Daha doğrusu ihtiyat yoklaması ilk kez 28.02.1939 yılında başlamış ve 20 Şubat 1948'e kadar sürmüştür. Belgelerden anlaşıldığına göre bu işlem çok sıkı tutulmuş.

Elimizde askerlik fotoğrafı ve Askerlik Atış Kimlik ve Bilgi Defteri var. İçinde birde askerlik fotoğrafı var. Osmanlıca yazılmış. Sayfalar tam doldurulmamış. Matbu bilgiler daha çok ağırlıkta. Birde Terhis Belgesi var.

Şadiye Üzülmöz ile evlendikten sonra kardeşi Abdullah ile çiftçilik yapmış ve arazilerini genelde ortak kullanmışlar. Arazi tapuları genelde ortak çıkarılmış.

Bir süre sonra veya askerde Levazım Birliğinde olması veya çocuk iken el becerisin çok iyi olmasından dolayı zan'ata merak sarmış ve çok iyi taş ve yapı ustası olmuş. Son dönem beton binalar yapılmaya başlayınca tabi ki işsiz kalmış, zaten yaşlanmıştı. Bu yüzden beton yapılardan nefret ederdi. Zekeriya dedem, çevre bilinci gelişmiş bir insandı. Zan'ata çift sürerken kara sabanlarının kırılması ile başlamıştır.

Kara saban hikâyesini her zaman anlatırdı bana. Bir gün tarlada babası Cüma dedeyle çift sürerken kara sabanları tarlada taşla takılır ve kırılır. Zekeriya dede ön inceleme yaparken, nasıl tamir yaparım derken Cüma dede;

-“*Hadi oğul al bunu filan Ermeni ustaya götür*” demiş.

-“*Tamam, olur baba*” demiş. Sabanı sırtına vurduğu gibi Ergani'deki Ermeni saban ustasının dükkânına varmış. Dükkânın önünde insan ve kara saban kuyruğu varmış. İki üç günde anca sıra gelirmiş. Saban ustasıyla konuşmuş. Ermeni Usta, erken tamirin mümkün olmadığını, sırasını alıp beklemesini söylemiş. Buna çok kızmış. Böyle memleket olur mu? “*avradını.....*” diye küfür ederek anlatırdı. Müslümanlar gâvur işinden anlamaz. Bundan önceki kara saban arızalarında Zekeriya dede babasına yapabileceğini söylemesine rağmen Cüma dede;

“-*Olmaz oğul, bu gavur işi,*” yapmamalısın der. Gayrimüslimler bunu bilir, Müslümanlar tamir bilmez. “Sen bu işe karışma” der. Zan'atsız bırakılmışlığın

doruğundaki bu tavır zoruna gider. Bu sefer olmaz der, dinlemez sevgili babasının sözünü. Eve döner.

Gizlice kara sabanı tamir eder. Hiç kimseye söylemez. Birkaç gün sonra yani saban tamirinden sonra babasıyla aynı tarlada yarım kalan çifti bitirmeye çalışırken içinden kıs kıs güler. Zekeriya dede için bu sadece bir başlangıçtır. Sonra da diğer işlere merak sarmanın başlangıcı olur. Arkası kesilmeden devam eder. Diyarbakır, Ergani, Maden, Veysel Karani, Karcadağ, Elazığ... ve benim bilmediğim bir çok yerde camii, köprü, yol, türbe, mescit, taş fırın, minare yapımında Zekeriya dedem çalışmış. Ustası Ermeni asıllı ve dönme Haço (İsmail) kendisine çok şey öğretmiş ve kendisi de onu çok severdi. Hep övgüyle anlatırdı. Çocuk yaşta başlayan Ermenilerle ilişkileri daha sonra iş hayatında ve sonraki dönemlerde devam etmişti.

Zekeriya dedem, sessiz, kendi halinde, çevresine pozitif enerji yayan, kısa boylu, hafif sarışın (veya kumral tam hatırlamıyorum), çocukları seven ve daima onlara cebinden delikli Makam şekerleri dağıtan yeşil gözlü, çalışmaktan zevk alan, boş oturmayı hiç sevmeyen, tılsımlı (okuma yazması yoktu ezberlediği birkaç duayı (Fatıha-İhlâs-Kurut... gibi) daima tekrarlayarak bazen sadece besmele ile çocuklara, hastalara veya sevdiklerine tükürük süren bir dede idi. Allah iyileştirir der, üç defa da Hu! Hu!(Allah) çekerti. Elini(tükürüklü) başımıza bırakırdı.

Eşi Şadiye Üzülmmez'den devlet gibi korkardı. Zaten Şado nene devlet gibi bir kadındı. Zekeriya dedem, paraya fazla önem vermezdi. Hatta evde para hesabına karışmazdı. Çalışır kazanır, tüm paraları Şadiye'nin avucuna bırakırdı. O'da yemez, biriktirirdi. Ben, Zekeriya dedemin eşine sadece sigara yüzünden kızdığını gördüm. Tütün, Tekel Birinci sigarsı içerdi. Sabah çok erken kalkar, akşamda erken yatardı. Genelde tütün içerdi ama son dönemlerde artık cigara saramadığı için Birinci sigarsını hiç yanından ayırmazdı. Babamın söylediğine göre, ölürlen bile bir fırt çekmeyi ihmal etmemişti. Sigara içerken içine çekmezdi, sadece üflerdi ve dudak tiryakisiydi. Bir günde 2 veya 2,5 paket sigara içerdi. Son yıllarda sigara içmeyi azalttı, bir pakete indirmişti. Son on yılında Ergani'de bağda hayatını taş toplamakla geçirdi. Namazını bile geçirir her gün kabala/götürü almış gibi Büyükbağ'a gider, çakıl taşı toplardı. Üzüm vakti üzümü bekler, badem zamanı bademi beklerdi. Bu dönemde Erganili herkes onu tanıdı. Özellikle

kadınlar ve çocuklar, Makam yolundaki ve Dedügi Baba yolundaki yaşlı dedeyi çok iyi tanıdı.

Büyükbağ'da şalvarın ön tarafındaki büyük boşluğu kullanarak çakıl taşları toplardı. Yıllarca bağdaki çakılları topladı. Ama ben o bağa her gittiğimde bağı yine taşlı bulurdum. Yıllarca taşları temizledi, ama taş bitmedi. Şalvarının ön tarafı taş taşımaktan çok kirlenirdi. Leke içinde kalınca da nenem hep kızardı. Fazla sesini çıkarmazdı. Nenem söylendikçe dedem: Şado!, Şado! yine ne kut kut ediyorsun der, ardından da sigarsından bir fırt çekerdi. Bağa giderken kuşağının içerisine ekmek ve diğer ihtiyaçlarını koyardı. Yani çıkın yapardı.

Makam yolundan geçen herkese selam verir veya alırdı. Gençlerden dalga geçenlerde olsa onlara muhakkak selamıyla cevap verirdi. Üzüm ya da çakkala(taze badem) isteyen olursa bazen toplamaları için izin verirdi. Çocuklarla gençlere izin verirdi ama şart koşardı. “Bağın (teveğün) dalını incitmeyesiz. Güzel, olmuş üzümleri koparın, koruklara(‘xenklere) karışmayın” derdi. Yaşlanınca son zamanlarda gözü görmediğinden üzüm ve badem hırsızları rahatlıkla bağın çeperini aşarak Zekeriya dedemin yanında bile hırsızlık yapmaya başladılar. Cuma ve Perşembe günleri Makam ve Dedügübaba yolu çok kalabalık olduğundan onlarla zaten istese de başa çıkamazdı. Peygamberlerini ve şeyhlerini ziyaret etmeye gelen bazı insanlar üzüm ve badem hırsızlığından da geri kalmazlardı. Birçok insan zaten son dönemlerde Makam yolunu gezinti ve mesire yeri olarak da kullanmaya başlamıştı. Genç kızlarla genç erkeklerin buluşma yeri bu yol olmuştu. Her Dedügübabaya gidiş-gelişte, bizim Büyükbağ'daki üzümlere bakarak gençlerin ağızlarının suyu akardı. Bu gençlere artık dedem karşı koyamazdı.

Bana göre, Zekeriya dede ibadetle son zamanlarda arası iyi değildi. Çünkü imama kızarak camiye gitmiyordu. Hatta son yıllarda Cuma namazına gittiğini de görmedim. Önceki dönemlerde Kadirilik¹¹³ Tarikatı'na üye olduğunu, şeyhlerinin Diyarbakır'da veya Veysel Karani ile bir bağlantısının

¹¹³ Abdülkadir Geylani yolunun takipçileri tarafından 12. yüzyılda kuruldu. İslâm Tarihinde sesli zikir yapan tarikatlar olarak kabul edilmektedir. Kadirilik kolların en bilinenleri Halisa, Eşrefilik ve Esedilik'tir.

olduğunu hatırlıyorum. Sesli Tesbih çektiğini görmüştüm, ama ne yaptıklarını tam bilmiyorum¹¹⁴.

Bizim evin büyük misafir odasında bir resim vardı. Ben şahsen o resimden çok korkardım. Bu yüzden yaramazlık yapmak için bile odaya giremezdim. Kapıyı aralar yukarıda tavana yakın (direklere) fotoğrafa suç işlemiş ve korkarak bakardım. Ben o fotoğrafı Cüma dedenin fotoğrafı sanırdım. Çok sonra öğrendim ki, Zekeriya dedemin Şeyhlerinin fotoğrafıymış. Uzun beyaz sakallı, burnu büyük kafasında sarık olan ve bir gözünün beyazı fazla olan sanki körmüş ama görüyormuş gibi bakan bir yaşlı zat idi. Ön tarafa yanaşsam bile bu sefer Batıya doğru pencereden bakamazdım. Neden mi, çünkü karşıda mezarlık vardı. Ben mezarlıktan o yaşta korkardım. Nefesim kesilirdi. Aslında bir şey görünmezdi. Ama ben bilirdim ki onlar, ölüler beni görüyorlar.

Çok sonra öğretmen olup ta 1993'te Ordu ilinin Mesudiye ilçesinde Arpaalan köyünde çalışırken, köydeki okulun ve lojmanın etrafının mezarlık olması, orada bir yıla yakın görev yaparken hep aklıma büyük oda, şeyh ve mezarlık gelir, gülerdim. Mesudiye'deki ölüler yabancı oldukları için onlardan hiçbir zaman korkmadım. Ama okul Lojmanında odamın penceresindeki perdeyi her zaman kaldırıp dışarıya baktığım da mezar taşlarındaki "*Ruhuna el-Fatiha*" yazısını göre göre ben Fatiha okumaktan vazgeçtim. Fatiha'yı unuttum.

Zekeriya dede, elektriği ve bazı insanlık ile ilgili buluşları yapan kişilerin Müslüman olmasalar bile cennete gideceklerini söylerdi. Kendi inancı böyleydi. Bunu kendi akıl ve mantığıyla söylerdi.

-*'Elektriği kim buldu oğul'*, derdi.

-*'Ben de Edison derdim'*.

'O var ya o, mübarek adamdır' derdi. *Gözlerimize ışık verdi. Geceyi gündüz yapan kişi o. O'nun yeri cennetliktir'* derdi. Yine arabalar ve bildiği diğer icatlar için hep aynı şeyi söylerdi. Ama beton, tuğla ve beton kalıplardan nefret ederdi.

¹¹⁴ Ritüelde; sesli şekilde 3 defa Allah, 3 defa Mustafa, 3 defa ya Ali, en sonda Hu, hu, hu.... gibi şeyler söylerdi.

Müslüm Üzülmaz ağabeyimin bana anlattığına göre 1970 yılında Yahya Üzülmaz amcam evini İstanbul'a taşıdıktan bir iki yıl sonra Zekeriya dedem ve Şadiye ninemi misafir olarak trenle İstanbul'a götürür. Haydarpaşa Garında trenden inip arabalı vapura binerler. Hayatında ilk defa denizi ve vapuru görmektedir. Denizin ortasında giden vapuru, vapurda taşınan otobüs ve binek arabalarını, yüzlerce yolcuyu, vapurun lambalarını ve elektrik tesisatını meraklı gözlerle incelemeye başlar. Sonra da Yahya amcama dönerek:

-‘Bizde kendimize usta diyoruz, usta olarak geçiniyoruz. Bak. Adam denizin ortasına ev yapmış. Üstelik gidiyor. İçinde de elektriği var. Ben usta buna derim. Helal olsun’ diyerek hayret ve takdirini ifade eder.

Her yeni buluşa ilgisinin nedeni fazla gezmesi ve farklı insanlarla çalışma hayatında tanışmış olmasıydı. Hafızası çok kuvvetliydi. Okuma yazması olmadığından her türlü bilgiyi kafasında tutardı. Hikâyeler, önemli kişiler, tarihler, olaylar ve bilgiler sadece kafasında idi. Bana göre fazla tekrar yaptığı için de bilgilerini unutmuyordu.

Zekeriya dede, sabahları erken kalkardı. Sabah namazını kılardı. Yemesine ve içmesine çok dikkat ederdi. Et yemeyi çok severdi. Birde hurmayı çok severdi. Her sabah pekmez içerdi. Sabah nazmından sonra bağa gider. Dolaşır, yorulur, acıkırdı. O zamanda eve gelirdi. Genelde ben küçük olduğum için beni yataktan kaldırmaya bayılırdı. Gıdıklardı. Beni genelde sabahın köründe kaldırırlardı. Ya davara (nahıra), ya bağa, ya da bahçeye sulamaya gönderirlerdi. Bazen de biz erken kalkar dedemle dağa, bağa veya herhangi bir işe giderdik. Mevsimine göre bazen işe de giderdik, bazen gitmezdik. Sabah erken kalkmadığımız zaman ise şöyle derdi. Yüksek sesle evin içerisinde yere bastonunu vurarak;

-“Herkes Karacadağ’a gidip geldi, siz hala yatıyorsunuz. Yatın bakalım bit(d)avşan bile tutamadınız” derdi. Bizde tavşanı tutmak için kalkardık. Kalkar kalkmaz da ilk iş damın arkasına kakaya koşardık, taşla da kıcımızı silerdik. Esmâ Nene de bize çok kızardı. Damımın arkasını poğ götürüyor diye. Öldüğü günden sonra kimse karışmadı. Aslında herkes dereye giderdi. Biz küçük olduğumuz için gitmezdik. Helâya da bizi sokmazlardı.

Tavşanın ne anlama geldiğini lise yıllarımda anladım. Hayatın içerisinde olan ömrün, başarının, başarısızlığın, sevginin her şeyin simgesi d(t)avşanları yakalamam gerektiğini Üniversite sınavına girince anladım. Hayat tavşanla insanları ödüllendirir. Zekeriya dedem bu kadar felsefe yaptığının farkında mıydı onu da bilmiyorum.

Ben ilkokula gittiğim zamanlar sabah erkenden kalkardım. Dedem sobanın başında beni beklerdi. Ben üstümü, önlüğümü giydikten sonra beni öper tükürüklerdi. Okulda daha başarılı olayım diye. Aslında Zekeriya dedem benim için beklemezdi. Kış mevsiminde, sabah okula gitmek için yataktan kalktığımda, Büyük odadaki odun sobasının üzerinde kavurmayı ısıtır, dedemle sabahları bir bardak çayla kahvaltı yapardık. Odun sobasının üzerinde ya peynir ya da kavurma olurdu. Dedem aslında bu kavurmayı beklerdi. Bir gün (ilkokul dördte iken) annem Zekeriya dedeme sitemle; Sen büyüksün, hani bekleyebilirsin, okula giden çocuklar. İyi beslenmemiz için;

-‘Uşağların yemeğini yeme, aç kalıyorlar’ dedi.

Ardından tabi nenemde katıldı anneme. Aynı anlama gelecek birkaç sözde Şado nene söyledi. Ve dedem sabahları kahvaltıya gelmez oldu.

Bana, okuldan dönüşte hep sorardı. Okulda ne yaptınız bugün? Ben yaptıklarımı sıralamaya kalmadan dedem;

-“Yine kınç vınç, kınç vınç, inç vınç... yaptınız değilmi.” (Gavurlar gibi...)

Eğitime ve cumhuriyet eğitime bakışı bu idi. Aslında kendisi Mustafa Kemal Paşa’yı çok severdi. Ama Cumhuriyet yönetiminden fazla anlamazdı. Buna akıl sır ermez derdi.

Zekeriya dedemin, fazla küfrünü hatırlamıyorum. Ama avradını s....im..... diye bir küfrü vardı. Abdullah dedeye göre hiç bir şey değildi. Kürtlerin cahilliğinden ve onların ahmaklıklarından bahsederken alaycı ve dalgacı olurdu. Sonra da kendine has gülüşü ile kısık sesle gülerdi. Ama Ermeni hikâyeleri anlatırken genelde gizem, bilgiç, farklı bir boyutta olayları anlatırdı.

Babam(Zeki Üzülmaz), dedemin başındaki şapkayı değiştirmesi için çok uğraştı. Şapka İnkılâbı ile başına taktığı Diyarbakır yöresine has köşeli

şapkayı kafasından hiç çıkarmamıştı. Onunla bütünleşmişti. Babam şapka takmaya gerek kalmadığını (Şapka Kanunu'nu kastederek), başka bir şey takabileceğini söylese de inanmaz ve takmazdı. Bir gün, son yıllarda yaşlanınca ve şapkası eskiyip sararınca şapkanın değiştirilmesi yine gündeme geldi. Babamın kendisi rengi yeşil modeli kalpak şeklinde bir şapka getirdi dedeme. Evde hepimiz toplandık ve başına takmasını bekledik. Önce direndi, sonra Şadiye nenem kızıp *'bak uşağ düşünüp getirmiş, başına tak, ne olur'* deyince kalpak şapkayı kafasına taktı. Yıllar geçti bu sefer bu kalpak şapka solup sararınca da bunu değiştirmek istemedi. Bu sefer yine babam kendi düşüncesini yansıtan hem camide, hem de dışarıda takılabilen orlondan kışın soğukta takılan bereye benzer, ama bereden daha kısa şapka (takke) getirdi. Zekeriya dedem bu sefer itiraz etmeden başına orlon şapkayı taktı. Yavaş yavaş sosyal gelişime alışmaya başlamıştı. Gelişmelere ve zamana ayak uydurması aslında hemen oluşmadı. Bence dedem bu konuda çok direndi, aile ve çevre baskısı daha etkili oldu. Bu konuyu şöyle açıklamaya çalışayım.

1970'lı yıllarda Ergani'de otel fazla olmadığından veya insanlar otellere fazla alışmadıklarından, bazı köylüler veya uzak köylerden, çok uzaklardan gelenler bizim Üçevler'deki evde misafir olarak yatılı kalırlardı. Bunlardan bazıları gerçekten parası olmayan yoksul köylülerdi. Bazıları bu yörede (özellikle Elazığ-Palu-Maden-Diyarbakır arsında) dağlarda ve köylerde çerçilik yapıyor gibi mal satıp kaçakçılık (silah, tütün...) yapan bu uyanık kişiler otellerde kalmaz, dedem gibi saf ve yardım severlerin evlerini seçerlerdi. Zekeriya dedem, akşamüzeri evine gelip Allah rızası için kalacak yer isteyen bu kişileri hiçbir zaman geri çevirmezdi. Bunların içerisinde bazen dilencilerde olurdu. Yine bir gün akşamüzeri yaz günü bir adam çıka gelir. Nenem ve Annem son dönemde artık kimseyi evlerine istemediklerinden yine her zaman olduğu dedeme kızarak, herkes evine almıyor bu insanları sen neden evine alıyorsun diyerek tartışılar ve ardından eklerler:

'Hırlısı var hırsızı var', gece bizi kesip evimizi soyarsa ne yapacağız diyerek haklı olduklarını, insanlara güvenmemesi gerektiğini söylerler. Dedem de zamanın eski zaman olmadığının farkındadır. Misafir eve alındığından geri adım da atamaz. Misafir yedirilir, içirilir ve yatağı büyük salona dedemin yanına serilir (yapılır). Misafir adam uyur, Zekeriya dedem sabaha kadar sigara üzerine sigara yakarak uyumamaya çalışır. Misafirin bir şey yapmaması için uykusuz kalır. Sabah olunca da misafir neden uyumadığını sorunca da;

‘Ben hep böyleyim oğul! Geceleri yatamıyorum. Ben genelde gündüzleri yatarım!’ der ve olayı savuşturur.

Çok yaşlandığı dönemlerde biz babamın işi nedeniyle Ergani’den göçünce nenemle yalnız yaşadı. Bu nedenle fazla bir şey hatırlamıyorum. Nenem Şadiye her zaman hastaydı ve sürekli öleceğinden bahis ederdi. Dedem buna çok kızardı. O dönemlerde O’nun kaçış yeri Büyükbağ’dı. Uzakta durmak daha fazla işine geliyordu. Ben okul kapandıktan sonra yaz tatilinde Ergani’ye gittiğimde evlerini temizler, yemek yapar, fırından ekmek getirir, sabah ekinleri sulardım. Sabahları çok soğuk olurdu. Bende ya dedemin veya nenemin şalvarını giyerdim. Bazen akşamdan giyer sabahta ekinde kullanırdım. Çok soğuk olduğunda, bişme vakti dedemin ceketini de giyerdim. Akşamları bizim evvanda yemek yerdik. Yemekten sonra akşam namazını kılar, yatsıyı hızlı hızlı kılarak hemen yatağa girerdi.

Kuymağı (kavurmalı) ve keşkeği çok severdi. Pilavı sebzeli ve sulu severdi. Tatilde, yazın benden genelde Gözeden (Pınardan) soğuk su getirmemi ve biber ile domates kızartması küçük tüpte yapmamı isterdi. Suyuna ekmek basıp nenemle dedem yerlerdi. Bir yaz tatilinde yanlarında kalıp nenemin hindilerine de bakmıştım. O yaz tatili hiç aklımdan çıkmıyor, unutamadım. Birde günlük tutmaya da bu yaz tatillerinde başladım. Ve sonunda 1986 yılında dedem nenemden önce öldü. Hiç bir şeyi yoktu. Birden, aniden hastalandı ve öldü.

Kısacası, benim Zekeriya dedem her şeye farklı bakardı. Bazen alaycı (şakacı), bazen korkak ve çekingen, bazen de bilgiç...

Akşamları elinde bastonu ile hava kararmadan, Güneş batarken evimizin önündeki mezarlığa doğru giden yoldan eve gelişini, cebinden makam şekerlerini çıkarıp bana verişini özledim.

Üzülmez ailesinin “Dede Korkut’unu” kaybetmesi bizim için büyük bir kayıptır. Kimse dedem gibi güzel hikâyeler anlatmazdı. Keşke sesini kayıt altına alsaydım. Keşke fotoğrafını çekseydim... Bu konuda keşkeklerim çok fazla. (Bir ara resmini çizdim ama bulamıyorum!)

Gerçek dedem kadar sevdiğim, Abdullah dedemin kardeşi Zekeriya dedemi çok özledim. Bana gülümsemesini, başımı okşamasını, elimden tutuşunu özledim. Hatta Şalvarındaki toprağı, taşı, tütün kokusunu, tükürüklü dualarını, ayağındaki lastik cizlavit ayakkabıyı bile özledim. Zekeriya dedem, beni çok severdi. Kendisini sevgi ve saygıyla anıyorum. Mezarında nur içinde yatsın. Ruhu şad olsun. (04.07.2005)

ABDURRAHMAN ÜZÜLMEZ

KAVAS MEHMED VE SOFİBEKİROĞULLARI

1. GİRİŞ

2005 yılıydı. Müslüm (Üzülmez) ağabeyim yeni yayınladığı **Ergani'den Çayönü'ne Uzun Bir Yürüyüş** adlı kitabını nezaket gösterip bana da göndermişti. Kitabı okudum tabi. Kitapta yer verilen tarihsel bilgilere zaten aşinaydım. Ama diğer konular benim için de dikkat çekiciydi. Özellikle de başta mensup olduğum aile olmak üzere Ergani'nin tanınmış ailelerinin tarihi ve çeşitli simalarına dair derledikleri.

Daha sonradan bu ilginin niçin daha önce veya daha geç ortaya çıkmadığı sorusu da aklıma takılmadı değil. Geçen bu süre içinde bu soruya zihnimde verilebilecek cevap da şekillendi. Şöyle ki: Bu soruyu Avrupa'da geliştirilen aile tarihi perspektifi üzerinden cevap verilebileceğini fark ettim. Britanyalı tarihçi John Tosh'un 1984'te yayınladığı kitabında şöyle yazıyordu: “[*Batı dünyasında*] aile tarihinin duygusal boyutlarına yönelik ilgide müthiş bir artış var şimdilerde.” Geleneksel dönemlerde insanlar salgın hastalıklar, bebek ve çocuk ölümlerinin korkunç sıklığı, açlık ve kıtlık gibi koşullar altında yaşıyorlardı. Avrupa tarihinde aile tarihine bu ilgi gene Tosh'un¹¹⁵ belirttiği gibi “*aşağı yukarı son üçyüz yıldan beri*” gerek çekirdek ailenin gelişimi, gerek hem karı-koca hem de ebeveyn-çocuk ilişkisine damgasını vuran *itaatin* yerini *duygusallığın* doldurması ve gerekse sanayi devriminin getirdiği sosyo-ekonomik yaşamdaki değişikliklerle açıklanabilir.

Meseleyi daha *özele indirgeyerek* açıklayalım. Ailemizin geçmişine olan ilğimiz daha önce değil de niçin 2000'li yıllarda ortaya çıktı. Bence bunun nedeni açık. Çünkü geleneksel yaşam içersinde insanlar zaten o tarihin içinde yaşarlar, sık sık atalarının hikâyesi anlatılır yaşlılar tarafından. Bu durum söz konusu “atalar”ı çok uzak değil de sanki zamanımızda yaşayan insanlar gibi algılanmasını sağlayabilir. Ancak bu durum bazen çocuk ve gençlere bıktırıcı gelebilir. Bu yaşam koşullarının değişmesinin kendiliğinden getirdiği değişiklikler olacağı da açıktır. Nitekim bizler de adeta hep beraber Üçevler'de yaşarken, ailelerin birer birer çeşitli kentlere göç etmeleri, diğer taraftan geleneksel aile yapısının yerini çekirdek ailenin alması gibi gelişmeler geçmişe olan ilgiyi beraberinde getirdi. İnsan kaybettiklerine her zaman özlem duyar. Malum, buna “nostalji” diyoruz. Diğer taraftan bu tarihin gelecek nesillere aktarma kaygısı. Gene bu da sanayi sonrasının parçalanmış ailelerinde olabilir ancak. Zaten o tarihin bağrında yaşayan geleneksel

¹¹⁵ John Tosh, **Tarihin Peşinde**, 4. Basım, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s. 104

toplumlarda değil. Tabi bu koşulların oluşmasına kadar geçen dönemde başka bir şey daha gerçekleşti. Sözü edilen geçmişin aktarıcısı olan yaşlıların kaybı.

Buğun Müslüm ağabeyimin bana sözünü ettiğim kitabını gönderdiği dönemden sonraki aile tarihimize karşı oluşan ilgiyi böyle değerlendiriyorum. (Bu konuda öncülüğün Müslüm ağabeyimin yapması da yazmaya gerek olmayan nedenlerden şaşırtıcı değil.) İşte bu ilgi sonucu aklıma gelen bazı sorulara cevap aradım. Kardeşim Eşref ocukluk ve ilk gençlik yıllarında başta Zekeriya zlmez olmakzere yaşlılardan duyduğu çeşitli hikâyeleri derledi. Yaşayanlara aklıma gelen soruları sorduk bu vesileyle. Tabi bazı kitapları da kurcalamamız gerekti. Bunun sonucunda ben de bir metin kaleme aldım. Elimizde çok fazla belge olmadığından bol bol spekülasyon yapmak zorunda kaldım. Zamanla yeni bilgiler edinince bunun değişebileceğine inanıyordum. Hâlâ da fikrimi değiştirmedim. Ancak bunu yapacak zaman bulamadım.

Peki, neler yapılabilir? En başta arşivlerde araştırmalar yapılabilir. Mesela Kavas Mehmed sonuçta devlet görevlisi olduğuna göre, gerek İştanbul’dan yapılan ve gerekse taşradan İştanbul’a yapılan yazışmalarda pekl onunla ilgili izlere rastlanabilir. Hatta kayboldu denilen beratına dahi ulaşılabilir. Gene mahkeme kayıtlarında ailenin eşitliyelerine ait bilgilere ulaşılabilir. Tesadüfen bulduğumuz iki vergi alındı belgeşi (Temettu’at vergisine mahsus tezkere) sayesinde dahi Sofi Bekir’in takribi ölüm tarihini tespit ettik. Hal böyleyken Osmanlı vergi kayıtlarına ilişkin defterler (Temettu’at defterleri) incelenerek çok daha ayrıntılı belgelere ulaşılabilir. Ki duyduğuma göre Türk Tarih Kurumu tarafından bu defterler yayınlanacak. Kavas Mehmed ve onun soyundan gelenler (ocukları, torunları) ok sayıda mülk sahibi olduklarından bu konuda önemli bilgilere ulaşılabilir sanıyorum. Aynı şekilde ve aynı sebepten (tarihi) tapu kayıtlarından da önemli bilgilere ulaşılabilir. Bunlar ilk ağızda aklıma gelenler. Bunları yapabilmekte birkaç kere arşive gitmekle yapılabilir şeyler değildir. Uzun ve kararlı bir mesaiyi gerektir. Buğun bunu ben gerçekleştiremedim. Ama Allah mr verirse yarın, ben ya da başka biri bu konuda gerekeni yapar belki. Böyle bir çalışma yürütmek isteyen kim olursa olsun onun için, bendenizin yaptığı bu küçük inceleme başlangıç noktası olarak kullanılabilirineceğini, bir başka tabirle yanlışların düzeltilmesi ve yeni bilgilerin eklenmesiyle daha doyurucu bir metin ortaya konulabilirineceğini düşünüyorum.

Aşağıda ilk halini 2005 yılında kaleme aldığım metni okuyacaksınız. Ancak o günden buğune yeni öğrendiğimiz bazı bilgilerden dolayı ve gerekse başka sebeplerden metinde bazı değişiklikler yapma ihtiyaı doğdu. Bu değişiklik gerek yeni bilgilere ulaşmam ve gerekse daha önceki yazdıklarıma zaman içinde daha eleştirel bakmam sonucunda gerçekleşti. Bundan dolayı az çok

revizyonun gerekli olduğunu gördüm. Bundan dolayı aşağıda sunduğumuz yazı daha önce yazdığım bu denemenin revize edilerek bazı *ilavelerle* yeniden düzenlenmiş hâlidir. İçerik incelendiğinde zaten görüleceği gibi bu metin bir hatırlama sürecinin sonucudur. Ancak sözü edilen bu hatırlama sürecini -gene bu yazının içeriğinin de yansıttığı gibi- kolektif çaba olmadan yürütmem mümkün değildi.

Bu metni hazırlarken kardeşim Eşref benimle eşzamanlı olarak çocukluğundan itibaren ailenin geçmişine ait hikâyeleri derledi. Bunun yanında Müslüm ağabeyimiz 2017’de vefat eden Sofi Bekir’in¹¹⁶ yaşayan son torunu Fahriye Kılıçkap, Yahya Üzülmöz, Havva Üzülmöz ve Sedat Üzülmöz’le merak edilen bazı soruları yönelterek röportajlar gerçekleştirdi. Bu metinde bu bilgilerden de yararlandık. Metinde aksi belirtilmedikçe bu isimlere yapılan atıflar bu röportajlarla ilgilidir. Ve gene var olan muhtemel eksik ya da yanlışların sorumluluğu bana aittir.

¹¹⁶ Müslüm Üzülmöz Sofi Bekir İsmi bitişik yazıyor. Ancak ben ayrı yazmanın daha doğru olacağı kanaatindeyim. İsim ve lakabı ayırabilmek için. Ancak aile adı (Sofibekiroğulları, Sofibekirler) yazılırken bitişik yazılabilir. Türkçe yazım kuralları da bunu gerektirir.

2. KAVAS MEHMED KİMDİR?

Sofibekir sülalesinin atası olarak zikredilen Ebdullah (veya Ebedullah) oğlu Kavas Mehmed'in Ergani'ye Halep'ten geldiği, kendisinin devlet görevlisi olarak Diyarbakır ile Harput arasında vergi taşıyıcılığı ve posta irtibatını sağladığı aile içinde evvelden beri söylene gelmiştir. Bunun yanında Kavas Mehmed'in atının padişah tarafından verilmiş beratı olduğu belirtilmekte, gene aynı şekilde Kavas Mehmed'in bütün malî imkânlarını toprağa yatırarak değerlendirdiğini, ondan sonra gelenlerin ise, bu topraklar üzerine yenilerini eklemek bir yana, bunların bir kısmını elden çıkardıkları da sık sık ifade edilmiştir. Gerçekten de benim çocukluğumda Beşiktaş yolundan Maden yoluna kadar bulunan tarla, bağ ve bahçelerin büyük çoğunluğu -bir ikisinin 1960'lı yıllarda komşuları ve akrabaları olan bir aileden alındığı bilinmektedir- bir kısmı ya da tamamı 1913 yılında satın alınan -bizim zamanında kısaca "dağ" dediğimiz Zülkifil Paygamber dağının hemen önündeki Hatundüzü denilen vadideki tarlalar vs. Sofibekiroğulları'na veya onlarla akrabalık bağı olan ailelere aitti.

Müslüm Üzülmaz¹¹⁷, kendisinin de mensubu olduğu bu ailenin bahsettiğimiz geçmişine ait bu rivayetlerden bahsettikten sonra ister istemez, bu rivayetlerin doğruluk derecesini sorguluyor ve Ergani'nin yerlisi olan Subaşılar ve Ayanlar gibi ailelerin Bağdat'tan, Sofibekiroğulları'nın Halep'ten geldiğiyle ilgili rivayetlerin doğru olup olmadığını soruyor. Ancak bu konuda herhangi bir fikir beyan etme veya bu rivayetlerin sıhhatini araştırma yoluna gitmiyor. Onun sorduğu bu soruya biz kısaca şöyle cevap vermekteyiz: Bu rivayetler *büyük ölçüde* doğruyu yansıtmaktadır. Hem bu rivayetlerin yanlış olduğunu gösteren karinelerin bulunmaması, hem de aklî ve yazılı delillerin bu rivayetleri destekler mahiyette olması, bu rivayetlerin doğruluğunu kanıtlamaktadır. Aslında bu bilgilerin çok değerli ipuçlarını kendi içinde barındırdığını da ayrıca belirtmelidir. Aşağıda bu düşünce ve iddialarımızı etraflıca açıklayacak ve ispat edeceğiz.

Mehmed'in 'Kavas' unvanına sahip 'Tomruk Ağası' olduğu tezini kanıtlayan sadece sözlü rivayetler değil, elimizdeki bazı yazılı kayıtlar da bulunmaktadır. En başta 1861 yılına ait Sofi Bekir'e ait bir mahkeme kaydında babası olarak

¹¹⁷ Müslüm Üzülmaz, **Ergani'den Çayönü'ne Uzun Bir Yürüyüş**, Kendi yayını, 2005, İstanbul, s.21-22

“*müteveffa Mehmed Kavas*”a gönderme vardır.¹¹⁸ Torunu Cüma¹¹⁹ Üzülmmez (1861–1948)’e ait “*İhtiyat efradına mahsus tezker*e” başlıklı askerlik tezkeresinde isim ve şöhreti hanesinde adı “*Kavasoglu Cüma bin Bekir*” (Kavasoglu Bekir’in oğlu Cüma), “*Temettü’at vergisine mahsus teskere*”de ise, Kavas Mehmedoğlu Cüma bin Bekir (Kavas Mehmed oğlu Bekir’in oğlu Cüma), şeklinde geçmektedir. Görüldüğü gibi bu belgeler Mehmed’in ‘Kavas’ unvanına sahip olduğunu kanıtlamaktadır. (Sayfa 190’a bakınız)

Kavas ne demektir? Müslüm Üzülmmez’in de belirttiği gibi, ‘kavas’ın sözlüklerde zikredilen¹²⁰ ‘okçu, elçilik görevlisi ve devlet adamlarının maiyetlerinde çalışan memur gibi anlamları vardır. Dikkat edileceği üzere ‘kavas’ın bu anlamları ile Kavas Mehmet arasında ilgi kurmak mümkün değil. Ancak İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın¹²¹ ve ondan naklen Mehmet Zeki Pakalın’ın¹²² ‘Kavas’ tabirine ilişkin belirttikleri küçük bir not dikkatten kaçırılmamalıdır. Buna göre, Osmanlı literatüründe Vak’ay-ı Hayriye diye anılan Yençeri ocağının lağvından sonra- lafın gelişi yeniçeriliğin lağvından sonra denilse de aslında Pakalın’ın verdiği tarihe göre hemen önce, 1825 tarihinde- “muhzır ağalığı”, kaldırılarak, yerine “Tomruk ağalığı” ihdas edildi. Tomruk hizmetini gören habercilere de “Kavas” adı verildi. Kavas Mehmed’in yaptığı işin, sözlüklerde geçen diğer anlamlarla alakası olmadığı açık olduğuna göre, bu en son açıkladığımız görevli ile ilgisinin ayrıca açıklanmaya ihtiyacı olmadığını düşünüyorum. Zira Kavas Mehmed’in yaptığı iş, kısaca ‘devlet adına postacılık’ olarak tanımlanmaktadır. Merhum babam Zeki Üzülmmez ve amcam Yahya Üzülmmez’den de onun yaptığı işin özetle ‘postacılık’ olarak tanımlandığına şahit olmuşumdur. Bu kavasın sözü edilen anlamıyla bire bir uyuşmaktadır; diğer anlamlarıyla (okçu, elçilik görevlisi vb.) ilgi kurmak ise, mümkün değildir.

¹¹⁸ Bu mahkeme kaydının katlanan kısımları yıprandığından dolayı tam olarak okunamıyor. Ama okuyabildiğimiz kısımlardan içerik anlaşılmaktadır. Bundan daha sonra bahsedeceğiz. Belgenin arkasında tarih vardır. Orijinalini incelediğim zaman okumuş ve miladi tarihe çevirmiştim.

¹¹⁹ “Cuma” değil “Cüma” şeklinde yazılması erken cumhuriyet döneminin imlasından dolayıdır. Nüfus kayıtlarında da aynen bu şekilde yazılıdır. Nitekim o zamanlar, “cumhuriyet” de “cümhuriyet” şeklinde yazılırdı.

¹²⁰ Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, 5. Cilt, s. 1776 ve Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Tarih Terimleri Sözlüğü**, 3 Cilt, İstanbul: MEB Yayınları, 2004, (Kavas, Muhzır Ağa ve Tomruk ağası maddeleri)

¹²¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapukulu Ocakları**, 2 Cilt, 3. Baskı, Ankara: TTK, 1988, Kavas, Muhzır ağa, Tomruk ağası (istilahlar indexi)

¹²² 120 numaralı dipnota bakınız.

Bu iddiamız doğru ise, Kavas Mehmed'in Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra Halep'ten Ergani'ye geldiğini, 1825 tarihinden öncede ise, Yeniçeri ocağına mensup “muhzır ağalığı” denilen ‘belirli bir odası olmayan bölük komutanı’ olduğu anlaşılmaktadır. Muhzır ağalığı XVII. yüzyılın ortalarından itibaren eskiye nispeten daha büyük önem kazanmıştır. İ.H.Uzunçarşılı ve onun yazdıklarını nakleden M. Zeki Pakalın muhzır ağanın ocak subaylarının imtiyazlılarından olduğunu, yayabaşılar -belirli bir odası olan ve muhzır ağadan protokolde daha önde olan yeniçeri subayı, bölük komutanı- gibi ayağına sarı çizme giydiğini ve çorbacı kesesi denilen *üsküfüne* balıkçıl tüyü taktığını belirtmektedir.

Kavas Mehmed bir yeniçeri subayı idiyse, kuloğlu muydu, yoksa bir devşirme mi? Kuloğlundan kasıt atası/ataları yeniçeri olan kişilerin gelenek gereği ocağa kabul edilmesi demektir. Devşirme olanlar ise, esir veya Anadolu veya Rumeli'den gene gelenekler gereği devşirilen Hristiyan çocukların, Osmanlı-İslam örfüne uygun bir şekilde yetiştirilmesi ve (bilmiyorsa) Türkçe öğretilmesi sonucu ocağa kabul edilerek yeniçeri olmalarıdır. Gerçi XVII. yüzyıldan itibaren acemi oğlanı yazılmak *zorunluluğu* ortadan kalkmış, haliyle acemi oğlanların Türk-Müslüman çiftçiye verilme usulü de ortadan kalkmış, acemi oğlanlar kışlalarda talim ve terbiye edilmeye başlanmıştır. Fakat bu gayr-i müslimlerin yeniçerilik kurumu veya diğer kurumlara din değiştirerek giremediklerini göstermez. Kaldı ki önemsiz boyutlarda da olsa Hristiyan çocukların devşirilmesi XIX. yüzyılın başına kadar sürmüştür. Mehmed'in bir kuloğlu değil, devşirme, yani ‘gayri müslim’ bir ailenin çocuğu olduğunu işaret eden bazı bilgilere de sahibiz. Mehmed'in babasının adının Ebdullah (Abdullah) olarak rivayet edilmesinin anlamı budur. Zira Osmanlı geleneğine göre mühtedilerin baba isimleri kayıtlara -mesela Mehmed'in çağdaşı Hoca İshak Efendi de olduğu gibi¹²³- Abdullah olarak geçmiştir.¹²⁴ Ancak Mehmed'in babasının isminin Abdullah olduğunu gösteren yazılı delillere sahip olmadığımız gibi, bu konuda ağızdan ağza gelen rivayetin sıhhati de tartışmalı görülmektedir. Şayet Osmanlı kayıtlarında baba adı Abdullah olarak *geçiyor idiyse*, onun da benzer çağdaşları gibi bir mühtedi

¹²³ Ekmeleddin İhsanoğlu, **Başıhoca İshak Efendi**, (*Türkiye’de Modern Bilimin Öncüsü*), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, s. 7. Gene Kavas Mehmed'in çağdaşı olan önce Levent Çiftliği kethüdası ve sonra Nizam-ı Cedit Ocağı'nın başına geçen Süleyman Ağa da bir mühtedidir. (Fatih Yeşil, **İhtilâller Çağında Osmanlı Ordusu; Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)**, İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016, s. 49)

¹²⁴ Abdullah Allah'ın kulu anlamına gelir. Diğer dinlerden ayrılıp İslam dinine geçenlerin (mühtedilerin) önceki dinlerini çağrıştıran baba adının telaffuzu ya da nüfus kayıtlarına yazılması yerine Abdullah olarak anılması/yazılması adet haline gelmiştir.

olması galip ihtimaldir. Onun hakkında bildiklerimizden hareketle diyebiliriz ki Mehmed'in -yukarıda açıklandığı gibi- bir yeniçeri subayı olduğu muhakkaktır. Ancak mühtedi olduğu tartışmalı bir konudur. Bunun dışında onun köken olarak Erganili olmadığını da biliyoruz. Fikirlerimizi destekleyecek kesin deliller olmamakla beraber ikinci ve üçüncü derecede bazı delilleri aşağıda aktarıyoruz.

Onun mühtedi olduğu varsayımını destekleyen bulgulardan biri de Mehmed'in çocukları ve torunları arasında Abdullah adını taşıyan -bilindiği kadarıyla- kimsenin bulunmamasıdır.¹²⁵ Aile şeceresinde bu isme ilk kez nüfus kayıtlarına göre 1911 doğumlu olan Cüma Üzülmaz'in (1861–1948) küçük oğlu (dedem) vesilesiyle rastlanıyor. Bundan şu bilgiyi çıkartabiliriz: Sadece Kavas Mehmed değil, muhtemelen oğulları da gayr-i müslim geçmişlerini unutmamışlardı. Aile şeceresi incelendiğinde hemen her dede olan üyenin ismi torunlarında yaşatılmışken, Kavas Mehmed'in çocukları ve torunlarından birine bu ismin verilmemiş olması bunu göstermektedir. Anlaşıldığı kadarıyla kendilerine geçmişlerini hatırlatan bu ismi kullanmayarak bir tür geçmişinden kaçma refleksiyle hareket etmişlerdir. Cüma Üzülmaz'in bu ismi oğluna vermesi ise, onun (ve onun kuşağının) dedesinin yeniçeri ve mühtedi geçmişini unutmuş olduğunu ve bu sırada sözü edilen geçmişi –muhtemelen- hâlâ hatırlayan kendinden önceki kuşaktan kimsenin yaşamadığını göstermektedir.

Bu soyağacıyla ilgili bilgilerimizle de uyuşmaktadır. Bu aynı zamanda daha birinci kuşaktan itibaren tamamen gayr-i müslim geçmişlerinden uzaklaştıklarını, yani Müslümanlaştıklarını göstermektedir. Ayrıca Kavas Mehmed oğlu Bekir'in dünya işlerinden elini eteğini çekmesi, sakal bırakması ve günlerini ibadet ve Kur'an tilaveti ile geçirmesi de anlamlıdır. Bekir böylece Sofi Bekir olmuş ve unutmak istediği gayri müslim dedeleri ile kendisi arasına bu şekilde bir tür mesafe koymuştur. Tabi ki bunu, ona çalışmadan yaşayabilecek kadar mal-mülk, yani servet bırakan babasının mirası sayesinde yapabilmiştir.

Çok önemli deliller olmamakla beraber, ikisi linguistik(dilbilim) olmak üzere Kavas Mehmed'in mühtedi ve yeniçeri olduğu tezini destekleyen dört kanıt daha zikredebiliriz. Birincisi *üşküf* sözcüğüdür. Muhzır ağası rütbesindeki yeniçeri subayları çorbacı kesesi denilen üsküflerine balıkçıl tüyü

¹²⁵ Kavas Mehmed'in Suludere'de öldürülen oğlunun ismi Abu/Abo olarak geçiyor. Abo'nun açılımı Abdullah olabilir. (M. Üzülmaz'in notu) Tabi başka ihtimal de var. Abbas da olabilir. Bu çerçevede Kavas Mehmed'in Sofi Bekir kolunda torunlarından birinin adının Abbas olduğunu da hatırlatalım. Bu konuda maalesef kesin bir bilgiye sahip değiliz.

taktıklarından yukarıda bahsetmiştik. Bu sözcük aile içinde sık sık duyduğum bir sözcüktü. Oysaki gerek Ergani ve gerekse İstanbul ağzında bu sözcük kullanımda olan bir sözcük değildir. Acaba bu bir tesadüf müdür, yoksa taa Kavas Mehmed'in muhızır ağalığı dönemlerinin bir hatırası mıdır? Kesin bir cevap vermek zor.

İkincisi ise Abdullah isminin niçin Ebdullah veya Ebedullah halini aldığıyla ilgilidir. Zira Ergani ağzında bu isim 'Abdilla(h) veya Awdilla(h) şeklinde telaffuz edilir. Başka nedenlerden de kaynaklanabilir elbet, ama ben bunun bir ihtimal Abdullah isminin çağrışımlarının az veya çok bilindiği dönemlerde Kavas Mehmed'in veya çocuklarının (çocukları ve torunlarına geçmişlerinden bahsederken) bu ismin üzerinde oynayıp, biraz farklılaştırdıklarını da akla getirmektedir. Muhtemelen onun Halep'ten gelme biri olduğuna uygun bir şekilde, bu ismin söyleyişi güya Arapçalaştırılmıştır. Bu ihtimal doğru ise, nedeni açıktır sanırım.

Üçüncüsü, çocukluğumda evimizin alt katındaki odanın duvarına asılı olan kılıçtır. Gene Abdullah dedemin evinde üst kata çıkan merdivenlerde tavanda bir kalkan da bulunmaktaydı.¹²⁶ Bu kılıç veya kalkan acaba taa yeniçeri subayı veya Tomruk Ağalığı döneminin bir hatırası mıydı? Pekâlâ, daha sonraki dönemlerden de olabilir tabii ki. Bu iki varsayımdan birini doğruluğu ya da yanlışlığını gösterecek verilere sahip değiliz. Ancak böyle bir varsayımın doğruluğunu ispat etmek bugün pek mümkün görünmese de onun dönemlerinde (Tanzimat'tan önce) reayadan¹²⁷ şahısların kılıç taşımasına izin verilmediğinden bu ihtimal yüksek gibi görünmektedir.

Dördüncüsü ise, Mehmed'in babası hakkında “adı Ebdullah imiş” dışında hiçbir bilginin olmamasıdır. Sofibekir ve kardeşleri dedeleri hakkında niçin bu kadar az bilgiye sahiptir veya Mehmed çocukları ve torunlarına niye dedeleri hakkında başka hiçbir bilgi vermemiştir? Mesela hangi işi yapıyordu? Nereliydi? Vs.vs. Bu suskunluk sizce de anlamlı değil mi?

Burada gene tekrar etmemiz gerekiyor. Bu fikirler sadece spekülasyondan ibarettir. Elimizde ileri sürdüklerimizi veya aksini gösteren sözlü ya da yazılı bir kanıt yoktur. Yeni sözlü kanıtlar ortaya çıkma ihtimali olmadığından, ancak bu varsayımın yazılı kanıtlar ortaya çıkması hâlinde test etme

¹²⁶ Müslüm Üzülmüş'in hatırlatması.

¹²⁷ Osmanlı literatürüne göre toplum iki kısımdan oluşur. Askerî ve reaya. Askeriler asker ya da sivil devlet adına hizmet üretenlerden oluşur. Yani askerler, bürokratlar ve ulema. Bu kapsam içinde olmayanlara ise reaya denir. Reaya'nın Tanzimat'a (1839) kadarki dönemde silah taşıma hakkı yoktu. Reaya XIX. yüzyılda ise ayrıca gayr-i müslim teb'a için kullanılmıştır.

imkânımız ortaya çıkacaktır. Sadece sınırlı bilgilerden hareketle yapılan akıl yürütmelerin yetersiz olduğu açıktır. Ne var ki yazılı belgelerin azlığı, sözlü geleneğin taşıyıcısı olanların aramızdan ayrılmış olmalarından dolayı onlara soru yöneltmemiz mümkün olmaması gibi nedenler, bize spekülasyondan başka bir çıkış yolu bırakmıyor.

Kavas Mehmed’le ilgili bir diğer sorun da mensup olduğu etnik gruptur. Sadece gayr-i Müslim demek hangi etnik guruba ait olduğu konusunda bir açıklama sayılmaz. Çünkü bu tabir Müslüman olmayan bütün etnik grupları kapsamaktadır. Ancak onun hangi etnik gruba ait olduğunu tespit etmek mümkün değil; ancak kısmen de olsa hangi etnik gruba mensup olmadığını söyleyebiliriz. Onun yeniçeri olduğunu bilmemiz sadece Yahudi kökenli olmadığını gösterir. Çünkü evvelden beri Yahudilerin ocağa alınması herhalde köylü olmadıklarından- vaki değildir. Bunun yanında Suriye’den gelmiş olması ve aksi yöndeki rivayetlere rağmen Kavas Mehmed’in Arap olmadığını da söyleyebiliriz. Oğlunun adının “Bekir” olması bunu kanıtlamak yeterlidir.¹²⁸ İhtimaller üzerinden bir sonuca ulaşmak zor. Ancak dedelerimiz Türkçe konuşurdu. Fahriye Kılıçkap onlardan önceki kuşaklarında Türkçe konuştuğunu ve başka dil bilmediklerini söylemektedir. Bu sebeple en azından Kavas Mehmed’i de Türk veya Türkleşmiş biri kabul etmek makul bir varsayımdır. Ve esasında –milliyetçilerin kabullerinin aksine- “etnisite” denilen şeyin zaten değişken olmasından dolayı Türk ve Türkleşmiş arasında bir fark yoktur.

Kavas Mehmed büyük ihtimalle “kızıl” bir renge sahipti. Onun “kızıl” olduğunu düşünmemize neden olan en önemli delilimiz ise torunlarının kimi fiziki özellikleri bu kanıya güçlendirir mahiyette olmasıdır. Zira torunu Cüma Üzülmaz’ın (1861–1948) askerlik ihtiyat belgesinde bıyık rengi “kırmızı” olarak belirtilmiştir. Onun torunu Zeki Üzülmaz (1941–2000) çocukluğunda saçlarının altın sarısı olduğundan bahsederdi. Gene Sofibekir Cüma’ın sulbünden gelen torunlarının bazılarında da bu rengin izleri vardır. Erganililer genelde kumral veya esmer olmaları, nesillerdir süren karışıma rağmen bazı fiziksel özelliklerinin farklılığının hâlâ göze çarpması bu kanımızı güçlendirmektedir.

Daha önceden Kavas Mehmed’in kızıl olmasından hareketle Balkan kökenli olduğunu düşünmüştüm. Ancak saç ve sakal renginin “kırmızı” olması sadece Avrupalılara özgü değildir. 2005 yılında bunun farkında değildim. Bu renk Suriye ve Türkiye gibi ülkeler de rastlanmaktadır. Sokakta gördüğüm Suriyeli mültecilerin bana öğrettiklerinden biri de bu. Esed ailesinin de sarışın-kızıl

¹²⁸ **Bekir**, Arapların kullandığı bir isim olmayıp “deve yavrusu” anlamına gelir. “Ebubekir” ise “deve yavrularının babası” anlamına gelir. Ad değil, lakaptır.

arası bir görünüŖe sahip olanların varlığını bu vesileyle hatırladım. Gene Türkiye’de mesela Siirt Arapları arasında da kızıl renkte olanlara da rastlanmaktadır. Bundan dolayı ailede kızıl rengin varlığı geleneksel anlatıda bazen açık, bazen ima yollu ifade edilen Kavas Mehmed’in Halepli/Suriyeli oluşu ihtimalini güçlendirmektedir. Ancak Türkiye’de bulunan kızıl renkli vatandaşlarımızın *genellikle* Balkan/Rumeli göçmeni ailelerin çocuğu veya torunudur.

Şimdiye kadar üzerinde durmadığımız sorulardan biri de Kavas Mehmed’in nereli olduğu meselesidir. Aile içinde anlatılan rivayetlere göre Halep’ten gelmiştir. Konuyla ilgili diğer rivayetler gibi bu rivayet de şüphesiz doğrudur. Büyük ihtimalle bir süre görevini Halep’te de yürütmüş, daha sonra Ergani’ye gelmiştir. Yeniçeriler taşra görevlerine de çıkarlardı. Ancak Mehmed’in İstanbul’dan taşraya gelmiş biri olması mümkün olduğu gibi, baştan taşrada görev yapan bir yeniçeri de olabilir. Zira Kavas Mehmed’in devrinde Halep dâhil taşrada yeniçeri garnizonları bulunmaktaydı. Mehmed Halep’te görevliken de muhızr ağalığı, Tomruk ağalığına çevrilmiş olmalıdır. Halep’ten önce bu görevi başka yerlerde de yapmamışsa, daha önceki görev yeri İstanbul da olabilir. Niçin mi? Çünkü muhızr ağa görevi icabı İstanbul’da bulunmak zorundaydı. Bunun daha iyi anlaşılması için muhızr ağasının görevleri konusunda M.Z. Pakalın’ı takip edelim:

“[Muhızr ağasının] vazifesi hizada ve seferde bölüğüyle vezir-i azam kapısında ve onun maiyetinde bulunup gerek divan-ı hümayunda ve gerek vezir-i âzam ocağa ait işleri takip ve intaç etmek, aynı zamanda Sadrazama muhafızlık etmekte.

*Divan-ı hümayundan Yeniçeri ağası’na hitaben yazılan hükümler buna verilir. Ve o vasıta ile Ağa kapısı’na gönderilirdi. Bundan başka Paşa kapısı’nda yeniçerilerden dâvası olanları da vezir-i azamla bu görüştürdü. Vezir-âzam’ın sarayında yapılan ikindi divanında ve daha sonraları Bab-ı âlideki toplantılara ocağa dair görüşülen işler hakkında Yeniçeri Ağası’nı haberdar ederdi”.*¹²⁹

Bu alıntıdan sonra başka bir izaha gerek yoktur sanırım.

Bir diğer mesele de Kavas Mehmed’in mensup olduğu ocağın gelenekleri gereği içinde olduğu tarikatın, yani Bektaşiliğin ve yeniçerilerin ocağın lağvından sonra takibata uğramasıdır. Sadece İstanbul’a değil Anadolu ve Rumeli’nin birçok yerinde yeniçeri ve onları hatırlatan veya onlarla ilişkili olan herkes veya hemen her kurum takibata uğradı ve bu arada birçok yeniçeri

¹²⁹ Pakalın, *aynı eser*, II, 572

hunharca katledildi. Ancak birçok yeniçeri de kendi istekleri ile yeni kurulan orduda – ya da başka kurumlarda- görev aldı. Kavas Mehmed’in ise daha bu kurumun lağvından önce (1825) “kavaslık” kurumuna dikey geçiş yaptığını yukarıda izah etmiştik.

Kavas Mehmed’in atının beratıyla ilgili rivayetlere gelince, ata berat verildiği vaki değildir. Ama elbette ki Kavas Mehmed’in de beratı vardı.

Berat, âdi bir emir veya tezkire gibi değildi. Divani yazı ile yazılır, tuğrada basılırdı. Fermanlar gibi beratlarda, “*nişan-ı âlişan sâmi mekân-ı sultani ve tuğray-ı kitisitan-ı hakani oldur ki*” diye başlardı. Beratlarda verilen hizmetin adı, yeri, geliri veya maaşı, verilen ismi, niçin verildiği ve kendisinden ne istenildiği, seraskerlik veya diğer mühim bir vazife ise, berat alanın salâhiyet derecesi tasrih edilirdi. Tanzimat’tan evvel hiçbir vazife ve memuriyet, Divan-ı Hümayun Kaleminden “berat” verilmedikçe muteber tutulmazdı.¹³⁰

M.Z. Pakalın ayrıca şunları da ekliyor:

Beratların envayı vardı: tüccar beratı, iltizam beratı, muafiyet beratı, mukataa beratı, malikâne beratı, imtiyaz beratı, beylerbeylik, nişancılık, defterdarlık, vezirlik, seraskerlik ve sair memuriyetlerin beratları, imamet, feraşet beratı da bu cümledendi.¹³¹

Bu açıklamadan anlaşılacağı üzere, Kavas Mehmed’in de elbette ki bir beratı vardı ve bu berat mutlaka Tomruk Ağalığı¹³² beratıydı. Beratta yazan memuriyet sahibiyle ilgili bilgilerin bir kısmını ortaya çıkardık. Ancak berat elimizde olmadığından dolayı, diğerleri hakkında bir şey söylemek olası değil. Peki, Kavas Mehmed’in atına berat verilmesiyle ilgili rivayetler neden kaynaklanmaktadır? Bu anlatımın büyük ihtimalle Mehmed’in atının güzelliğini vurgulayan rivayetlerle -beratın ne olduğunun unutulduğu dönemlerde- gelenek gereği padişahın tuğrasını taşıyan görev beratıyla ilgili bilgi ve rivayetler birbirine karıştırılmışa benzemektedir.

Kavas Mehmed’e dair soracağımız bir soruların birkaçı hâlâ açıkta, cevaplanmamış olarak duruyor. Birincisi tahminen ne zaman dünyaya geldiği, Ergani’ye geldiğinde kaç yaşındaydı? Tomruk ağalığı görevini ne zamana kadar görev yaptı? İhtiyatlı bir rakam vermek gerekirse, Mehmed’in doğum tarihini XVIII. yüzyılın son 20 yılı içinde olduğunu kabul etmek gerekir.

¹³⁰ Aynı eser, I, s.205

¹³¹ Aynı eser, aynı yer

¹³² Yakın bir tanıdık olan Abo Dayı’nın (Abdullah Solmaz/d.1931-) Müslüm Üzülmöz’e Kavas Mehmed’ten Kavas Ağa diye bahsetmesi tesadüfi değildir.

Tomruk ağalığı 1825'te ihdas edildiğine¹³³ göre bu makama kadar yükselen Mehmed'in, bu tarihte en azından 30–40 yaşında olduğunu kabul edersek onun 1785–1795 zaman aralığında doğduğu sonucuna ulaşırız. 1825'te yukarıda belirtilen göreve getirildikten sonra en azından 5 yıl içinde, yani 1825–1830 tarihleri arasında Ergani'ye geldiğini kabul etmek makul bir tahmin olur. Tanzimat'ın ilanından (3 Kasım 1839) sonra Tomruk ağalığı lağv edildiğine¹³⁴ göre ise, en çok bu tarihe kadar bu görevi ifa ettiğini ve emekli olarak Ergani'ye temelli yerleştiğini kabul edebiliriz. Doğum tarihini bildiğimiz bir torunun 1861 doğumlu olması ile bu tahmin ve bilgiler arasında da bir uyumsuzluk yoktur.

Kavas Mehmed hakkında başka rivayetler de vardır. Eşref Üzülmaz Kavas Mahmed'in oğlunun öldürülüşünü anlatırken bu rivayetlere değinmektedir. (Sayfa 109-112'e bakınız!)

Anlatılan bu rivayetlerden Mehmed'in bölgesel gücü ve nüfuzu hakkında da bilgi sahibi oluyoruz. Sedat Üzülmaz'den nakledilen rivayet de bunu destekler mahiyettedir. (Sayfa 110'ya bakınız!)

Ayrıca bu rivayet bize onun hayatının başka ayrıntılarına girmemize de olanak sağlıyor. Zira muhtesip ya da mültezimler genelde söz konusu edilen bölgede (kazada, sancakta vs.) nüfuz sahibi, daha doğrusu aynı zamanda siyasal ve askeri erki de temsil eden kişiler olmuştur. Bu da onun nüfuzunun boyutlarına işaret eder. Osmanlı tarihinde Tanzimat Fermanıyla (1839) toprakların iltizama verilmesi usulü kaldırıldıysa da 1841'de yeniden ihdas edildi ve imparatorluğun sonuna kadar bu böyle sürdü. Kavas Mehmed'in resmi göreviyle birlikte veya emeklilik döneminde mültezimlik (veya çarşı ve pazarları denetleyen bir görevli olan muhtesiplik) yapması satın aldığı toprakların büyüklüğünü de açıklar mahiyettedir. Bir başka deyişle bu rivayet bize servetinin kaynağını göstermektedir. Ki bu da şaşırtıcı değildir. Çünkü gerek İstanbul ve gerekse taşrada mültezimlik vb. işleri/görevleri yeniçeriler ya da başka nüfuzlu kişiler eliyle yürütülmesi yaygın bir durumdu.¹³⁵

Son olarak şu soruyu sorabiliriz. Kavas Mehmed ne zaman vefat etti? Bu soruya elimizdeki bilgi ve bulgular çerçevesinde kesin cevap vermemiz mümkün değil. Ancak yukarıda ismi geçen oğlu Sofi Bekir'e ait mahkeme ilamı/kaydı 1861 yılına ait olduğuna göre bu tarihten önce ölmüştür. Zira gene yukarıda bahsettiğimiz gibi bu kayıta Kavas Mehmed'den “müteveffa”

¹³³ *Aynı eser*, III, s. 511.

¹³⁴ *Aynı eser*, aynı yer

¹³⁵ Bu konuda genç tarihçi Fatih Yeşil'in yukarıda adı geçen kitabında yeterli bilgi vardır. 123 numaralı dipnota bakınız.

(ölmüş) olarak bahsedilmektedir. Bu da bize onun da oğlu gibi torunlarını dünya gözüyle görmeden bu dünyadan ayrıldığını göstermektedir. Çünkü en büyük oğlu Sofi Bekir'in en büyük çocuğu olan Sofibekir Cüma da –resmi kayıtlara göre- 1861 doğumludur.

Kavas Mehmed ölünce servetinin mirasçıları arasında paylaşıldığını söylemeye gerek yoktur sanırım. Üçevler'in de üzerinde bulunduğu Ahurlar yolu ve Hasenveran'daki araziler ile muhtemelen “Büyükbağ” Sofi Bekir'e kaldı. Hatundüzü'ndeki tarlalar –tüm tarlalar veya kısmen- Kavas Mehmed'den kalma ise buranın da Sofibekir'e miras kaldığı anlaşılmaktadır. Suludere, Fahriye Kılıçkap'ın “Bagür'ün altında” diye tanımladığı, doğruysa ta çocukluğumda duyduğuma göre –sosyal medyadaki paylaşımlarında Mustafa Üzülmez'in de teyit ettiği- Karacadağ'da ve belki başka yerlerde arazileri vardı. Buralar hangi mirasçılara kaldı? Gerek mirasçıların kimler olduğu ve gerekse arazilerin kendisi bizim için meçhul...

3. KAVASOĞULLARI'NDAN SOFİBEKİROĞULLARI'NA

Burada sormamız gereken sorulardan biri Mehmed'in varsa başka çocuklarının kimler olduğudur. Varsa kız çocukları –ve tabi gelinleri- hakkında bilgi bulmamız maalesef mümkün değil¹³⁶. Sofi Bekir'in Hıdır adında bir kardeşinin olduğunu da evvelden beri biliyordum. Hıdır büyük halamız Sıddıka Çakın'ın eşinin dedesidir. Fahriye Kılıçkap babasının ismini “Daşo” olduğunu belirtiyor. Sofi Bekir'in diğer bir kardeşi ise ilkokulda sınıf arkadaşım olduğu için bildiğim Teoman Söğüt'ün büyük dedesidir. Ama ben bunu o zamanlar bilmiyordum. Daha sonra öğrendim. Söğüt soyisini taşıyan bu aile Sofi Bekir'in yeğeni -Teoman gibi- Kör Cuma'nun torunlarıdır. Fahriye Kılıçkap Sofi Bekir'in kardeşi olan Kör Cuma'nın babasının ismini ise Zukar/Zülfikâr¹³⁷ olarak belirtiyor. Gene Fahriye Kılıçkap Zukar/Zülfikâr'ın en büyük kardeş olduğunu Sofi Bekir'in ikinci sırada olduğunu belirtiyordu. Peki, Kavas Mehmed'in başka bir çocuğu daha var mıydı? Bu konuya aşağıda yeniden döneceğiz.

Ailemiz Kavas Mehmed'in oğlu Sofi Bekir koluna mensuptur. Bundan dolayı önce onu konu edineceğiz.

Kavas Mehmed'in torunu Cüma Üzülmaz'e ait (1861–1948)'e ait “*İhtiyat efradına mahsus tezker*e” başlıklı askerlik tezkeresinde isim ve şöhreti hanesinde adı “*Kavasoğlu Cüma bin Bekir*”(Kavasoğlu Bekir'in oğlu Cüma), “*Temettü'at vergisine mahsus teskere*”de ise, Kavas Mehmedoğlu Cüma bin Bekir (Kavas Mehmed oğlu Bekir'in oğlu Cüma) şeklinde geçtiğini tekrar hatırlayalım. Bu bize aile isminin Sofi Bekir'in yaşadığı dönemde “Kavasoğlu” olduğunu ispatlamaktadır. Aynı tarihli (1309R–1893M) bir “*Temettü'at vergisine mahsus tezker*e”de Sofi Bekir'in diğer oğlu Mehmed'e ait olan bir belge de bulunmaktadır. Bizce bu tarihte Sofi Bekir'in yaşamadığını ispat etmektedir. Zira toprak vergilerine ait taksitlerin onun adına değil, oğulları adına ayrı ayrı yatırılmış olması apaçık bunu göstermektedir. Bu aynı zamanda onun ölümünden sonra da “Kavasoğlu” adının kullanıldığına da işarettir. Zekeriya Üzülmaz, Eşref Üzülmaz'e onunla ilgili hiçbir hikâye anlatmamıştır, ama Kavas Mehmed'e ait birçok hikâye anlatmıştır. Eşref Üzülmaz, bunu onu sevmemesine hamletse de, aslında bu Zekeriya Üzülmaz doğduğunda dedesinin hayatta olmamasının önemli rolü vardır. Kavas Mehmed'in ise ailenin kurucu babası olarak efsaneleşmiş bir kişi olarak sürekli ismi geçtiğini düşünebiliriz. Tabi aynı şekilde Sofi Bekir ismi de aynı şekilde giderek efsaneleşmiştir.

¹³⁶ Şecerelele bakınız.

¹³⁷ Kavas Mehmed'in çocuklarına bu ismi vermesi Ergani'ye çok çabuk uyum sağladıklarının bir karinesi olabilir.

Sofî Bekir'in oğlu Cüma Üzülmmez'in nüfus kayıtlarında baba adıyla ilgili hanede "Sofu Bekir", anne adıyla ilgili hanede ise Zeliha yazmaktadır. Hem bu kayıt hem de Cüma oğlu Zekerîya Üzülmmez'in askerlik defterinde şöhreti hanesinde yazan "Sofibekiroğulları" ibaresi bu süre içerisinde "Kavasoğlu" şöhreti¹³⁸ yerine babasından mülhem Cüma Üzülmmez'in "Sofibekir" lakabını kullandığı anlaşılmaktadır. Gene bu kayıt karısının isminin Zeliha olduğunu da ispatlamaktadır.

Sofî Bekir'den bahseden elimizdeki en eski belge yukarıda da değindiğimiz gibi 1861 tarihli bir mahkeme kaydı veya ilamı diyebileceğimiz bir belgedir. Bu belge yıpranmış olduğundan eksiksiz olarak okuma imkânı yoktur. Ancak okunabilir yerlerinden elde ettiğimiz bilgiler de yeterli görünmektedir. Bu belge bir arazi davasıyla ilgilidir. Bu arazi belgede geçen "*bir tarafı Ahurlar'a giden yol*" ibaresinden de anlaşılacağı üzere üzerinde Üçevler'in de bulunduğu bizim çocukluğumuzda da Sofî Bekir'in torunlarına ait olan arazilerle ilgilidir. Gene belgeden anlaşılacağı üzere Sofî Bekir müşteki (davacı) değil, davalıdır. Davacı Nuri Bey adlı birinin oğlu olmalıdır. Ona göre Sofî Bekir kendilerine ait iki dönümlük araziye el koyarak (ihkak-ı hak) kendi arazisine dâhil ettiği gibi, buradaki bazı ağaçları kesmiştir. Davacı bu durumun men'ini talep etmektedir. Sofî Bekir ise, Nuri Bey "*kendisi ve pederinden [Kavas Mehmed] bir parça yer talep etlemiş ise de (...) kendileri dahi müteveffa -yı mumaileyh Nuri Beg'e yer vermediklerini*" [satış işleminin gerçekleşmediğini] ifade etmiştir. Bu davanın sonucunda ne olduğunu bilmiyoruz. Muhtemelen Sofî Bekir'in lehine sonuçlanmıştır. Fahriye Kılıçkap ise şöyle bir vakadan bahsetmektedir. "*[K]im olduğunu şimdi hatırlayamadığım birileri Büyükbahçe'de amcam kızı Siddıka'nın hissesine düşen bahçedeki şam tütünün üstünde gelip çift sürüyorlar, [buraya] sahip çıkmaya kalkıyorlar. Dedem Sofî Bekir de kendisini çiftin önüne atıyor, 'beni öldürdükten sonra çift sürersiniz ancak' diyerek karşı çıkıyor. Onlar da gidiyorlar. Vazgeçiyorlar.*" Sanırım bu iki olay aynı olaydır. Bahsettiğimiz yazı belge "kim" sorusunun cevabını ve olayın tarihini cevaplandırmaktadır. Keza F. Kılıçkap'ın tarif ettiği yer mahkeme ilamında tarif edilen arazi (bir tarafı Ahurlar yolu diğer taraflarının iki tarafı da kavsa Mehmed'den kalan arazi) ile uyumludur. Ve muhtemelen söz konusu kişiler davalarından vazgeçmeyip mahkemeye başvurmuşlardır. Ancak bizim çocukluğumuzda dahi burası Sofibekirler'e ait olduğuna göre yukarıda ifade ettiğimiz gibi davayı kaybetmiş olmalıdırlar.

Eşref Üzülmmez, Sedat Üzülmmez'den naklen benzer bir olay aktarmaktadır. Anlatılan olayda özetle Erganiye atanan bir yüzbaşı arazilere el koymak ister,

¹³⁸ 1934 yılından önce kayıtlarda geçen "şöhreti" ibaresini "soyadı" (aile adı) olarak anlayabiliriz.

Sofî Bekir’le kavga eder ve karakolda dövülür. Bunun üzerine Sofî Bekir Diyarbakır’a gidip Vali ile görüşür ve sorunu çözer. (Sayfa 113-114’e bakınız!)

Her ne kadar Sedat Üzülmüş bu hikâyenin Sofî Bekir’in okuma yazma bildiğini ispat ettiğini düşünse de salt bu anlatıdan yola çıkılarak onun okuryazarlığını ispat etmenin mümkün olduğunu düşünmüyoruz. Fakat babasının yukarıda bahsettiğimiz kariyerinden dolayı okuma yazma bildiğini-elimizde kesin kayıtlar olmasa da- varsaymak durumundayız. Bu açıdan bakınca Sofî Bekir’in okuma yazma bildiğini düşünmek daha mantıklı gelmektedir. Aile içinde anlatılan genel mahiyetteki Sofî Bekir’in yaşlılık döneminde sakal bıraktığı, kendini ibadet ve Kur’an tilavetine verdiğine dair hikâye de bunu düşündürmektedir. (Kur’an okumayı bildiğine göre eski harfleri en azından tanıyor ve iyi kötü Türkçe de okuyabiliyordu.) Ancak her ne olursa olsun Sofî Bekir’in torunları –Mehmed oğlu Ali Üzülmüş hariç- bildiğimiz kadarıyla okuma yazma bilmezdi.

Ancak bununla beraber Kavas Mehmed’le başlayan ailenin mahalli temelde toplumsal nüfûzu uzun yıllar sürmüş olmalıdır. Osmanlı resmi belgelerinde devlet ve toplum nezdinde nüfuzlu bu tür aileler için ‘vücuḥ-ı belde’ tabiri kullanılırdı. Bu ibare ‘ayân’ yerine kullanılan bir tabirdi. XVIII. yüzyılda üzerlerine bazı resmi görevleri de alan ay’ânlar/aileler XIX. yüzyıl ve sonrasında da varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu kişi/aileler için ‘ayân’ tabirinin aksine hafiften eleştirel bir bakışı yansıtan “mütegallibe” tabiri de kullanılmıştır. Kavas Mehmed’in hayat hikâyesi konusunda yukarıda anlattıklarımız dışında Sofî Bekir’e dair yukarıda anlatılan hikâye de bunu destekler mahiyettedir. Müslüm Üzülmüş’in **Çayönü’nden Ergani’ye Uzun Bir Yürüyüş**¹³⁹ adlı eserinde ilgili bölümlerini yayınladığı dönemin Ergani Maden Sancağı Mutasarrıfı **Arifi Paşa**¹⁴⁰ **Seyahatnamesi**’nde şöyle yazmaktadır:

“ [M]artın onyedinci Pazar günü [17 mart1307/1891] saat ikide hareketle pek müstevi olan Ergani ve Güran ovalarından bi’l-mürür çayırılı çimenli bir mevki’de vaki’ ve fakat ahurdan daha vahim olan ‘Termil’ hanında biraz müddet istirâhattan sonra Ergani’ye altı saat mesâfede ve nefis-i Diyârbekir kazasında (Tel-horan) karyesinde hanedândan Bektaş Ağa-zâde Abdulgani Ağa’nın hânesine inildi. Ergani hânedanından izzetlû Sofî Paşa dahî [bizimle] beraber idi.”¹⁴¹

¹³⁹ s. 253–245

¹⁴⁰ 1310H/1308R tarihli **Devlet-i Aliye-i Osmaniye Salnamesi**, s. 660

¹⁴¹ M. Üzülmüş, *aynı eser*, s.255

Burada geçen “*Ergani hanedanından izzetli Sofi Paşa*” kimdir? Bu şahsın Sofi Bekir’den başkasının olması pek mümkün görülmemektedir. Burada geçen “hanedan” sözcüğü ‘aile’ anlamına gelir. “Paşa” unvanını kullanması ise bu konuda şüphe uyandırıcı olabilir. Ancak Sofi Bekir’in babası Kavas Mehmed’in eski bir yeniçeri subayı olduğunu bilmemiz ve onun Tomruk Ağalığı gibi görevleri yapmış olması, bu şüpheyi bir ölçüde giderebilir. Çünkü Osmanlı geleneğine göre askeri ve mülki idarede ‘miralay’a (albay) kadarki rütbe sahiplerine ‘Bey’, daha sonraki rütbelerdeki bürokratlara ise ‘Paşa’ denilirdi. Acaba burada Arifi Paşa’nın kastı bir aileden bahsedildiğine göre, şahsın kendisinin ‘Paşalığı’ndan değil, ailenin paşa soyundan gelmesi midir? Bir başka tabirle ailenin ‘Paşazade’ olması mıdır. Şüphesiz Kavas Mehmed bildiğimiz kadarıyla “paşa” unvanına sahip olmadığından böyle olmadığı açıktır. Bununla beraber Tanzimat’tan sonra da paşa tabiri hem askerî hem de mülkî yetkilere sahip olan yetkililer için kullanılan bir unvan olmaya devam etmiştir. Ergani’de bilindiği kadarıyla ‘Sofi’ lakaplı başka biri olmaması ve gerekse 1310H/1308R (1892 M) tarihli **Devlet-i Aliye-i Osmaniye Salnamesi**’ne¹⁴² göre, bu tarihte Ergani Maden Sancağı’nda bulunan ‘paşa’ rütbesinde görevli sadece mutasarrıf Arifi Paşa’nın kendisi, 1312H/1310R (1894 M) tarihli **Devlet-i Aliye-i Osmaniye Salnamesi**’ne¹⁴³ göre ise, gene sancak mutasarrıfı (Abdurrahman Paşa) dışında biri yoktur. Ancak gene de Arifi Paşa’nın bahsettiği paşanın Sofi Bekir olduğunu kabul etmeliyiz. Bu, yukarıda bahsettiğimize uygun bir şekilde, Sofibekirler’in bu dönemde vücut-ı belde/mütegalibe denilen ailelerden biri olduğu tezine de uygun düşer.

Sofi Bekir’in niçin “paşa” olarak anılmaktadır? Bunu XIX. yüzyılın sonunda İmparatorluğun batı ucunda Makedonya’da Ustrumca kasabasında doğmuş ve çocukluğu burada geçmiş olan Gündüz Vassaf’ın annesi psikolog Prof. Dr. Belkıs Vassaf’ın hatıralarında yer alan şu açıklama ile izah edebiliriz.

*“Müslümanların çoğu mal mülkünden gelen varidatla geçinirdi. En yüksek unvan sahibi olan Süleyman Paşa vardı. Pembe boyalı büyük bir evde otururdu. (...) Paşanın altında beyler vardı. Hacı Nâfi Bey, Câvit Bey, Hâşim Bey. Ondan sonra efendiler gelirdi. Bu efendilerin çoğu hacı[ydı]. (...) Okumuş şeriatı, dini bilen hafızlarla hacıların çoğuna ‘efendi’ tabir edilirdi. Ondan sonra ağalar vardı. (...) Böylece sırayla paşalar, beyler efendiler ondan sonra da ağalar geliyordu.”*¹⁴⁴

Bu anlatıdan da anlaşılacağı üzere çeşitli unvanların resmi olmayan mahalli kullanımları da vardı. Bu unvanı taşıyan şahısları hem toplum içinde yatay

¹⁴² s. 660

¹⁴³ s. 714

¹⁴⁴ Gündüz Vassaf, **Annem Belkıs**, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yay., 2010, s. 27-28.

yolla sahip oldukları nüfuza, hem de çalışarak/okuyarak kazanılan itibara işaret ediyor. (Efendi olmak için medresede okumak veya bir şekilde bu kültür ve bilgiye nüfuz etmek gerekir mesela.) Kısacası Sofi Bekir'in paşalığı yukarıda ismi geçen Arifi Paşa veya Abdurrahman Paşa gibi merkezden alınan resmi bir unvan değil, mahalli olarak halkın verdiği bir unvandır. Onun için resmi yıllıklarda (salnamelerde) yer almaz.

Arifi Paşa Seyahatnamesi'nde yer alan söz konusu kayıt Sofi Bekir'in en azından ölüm tarihini tespit etmemizi kolaylaştırır. Yukarıda bahsettiğimiz Kavas Mehmed'in torunu Cüma Üzülmöz'e ait (1861–1948)'e ait “(1309R–1893M) tarihli “*Temettü'at vergisine mahsus teskere*”.ve aynı tarihli diğer bir “*Temettü'at vergisine mahsus teskere*”de Sofi Bekir'in diğer oğlu Mehmed'e ait olan bir belgeden başka bir bağlamda yukarıda da bahsetmiştik. Bizce bu tarihte Sofi Bekir'in yaşamadığını ispat etmektedir. Zira toprak vergilerine ait taksitlerin onun adına değil, oğulları adına ayrı ayrı yatırılmış olması açık bunun göstergesidir. O halde Sofi Bekir, 17 Mart 1307/1891 ila 1309R/1893 arasındaki bir tarihte yaşamını kaybetmiştir. Tamı tamına ne zaman yaşadığını bu şartlar altında tespit etmek mümkün değilse de doğumunun 1825–1835 arsında olduğunu varsaymak makul bir tahmin olur. Bu da bize onun ancak 60-70 yıl kadar yaşadığına dair bir fikir verir.

Müslüm Üzülmöz “*Sofibekirler ve Bilgi Kırıntılarından Tarih Yazmak*”¹⁴⁵ başlıklı yazısında Kemal Ağar'ın¹⁴⁶ kitabına göndermede bulunarak şöyle diyor: “*Bu kitapta beni birinci derecede ilgilendiren bir bilgide var. Diyor ki: Osmanlılar zamanında “Bakır madeni etrafını Eğil ve Çermik hâkimleri muhafaza ve müdafaa ederlerdi. Bunları tayin etmek ve azleylemek hakkı maden eminlerine verilmişti. Geban ve Ergani madenlerine giden hazineyi salimen götürmek vazifesi Dedeşli, Selmanlı, Çoşkurutlu, Ayhanlı, Sofiler ve Kulikak cemaatlerine verilmişti.”* Bu aktarımdan sonra ise burada bahsedilen “Sofiler”in Sofi Bekir veya Sofibekiroğulları'yla ilişkisi olup olmadığını soruyor. Burada bir kişiden değil, bir cemaatten bahsedilmesi Sofi Bekir veya onun ailesiyle ilişkili bir durumun olmadığını göstermektedir. Ancak aksinin ispat edilmesi bu şüphemizi giderebilir. Nitekim Arsen Yarman'ın yayına hazırladığı **Harput Palu 1978** başlıklı kitapta¹⁴⁷ “Sofiler” denilen bir Kürt cemaatinin olduğunu öğrenince asıl kastedilenin bu “cemaat/aşiret” olduğunu anladım.

Yukarıda Kavas Mehmed'in Sofi Bekir dâhil üç oğlundan bahsetmiştik. Ancak eski Ergani müftüsü (Mehmet) Zeki Yıldırım'ın oğlu ilahiyat profesörü

¹⁴⁵ **Ergani Haber**, 4 Nisan/9 Mayıs 2008.

¹⁴⁶ Kemal Ağar, **Maden İli**, İstanbul: Ülkü Matbaası, 1938, s.42.

¹⁴⁷ Arsen Yarman (Yayına Hazırlayan), **Harput-Palu 1978**, 2 cilt, İkinci Basım, İstanbul: Belge Yayınları, 2015, 1. Cilt s.142-146 ve 2. Cilt s. 223-126

Suat Yıldırım'ın (d.1941) biyografisini okurken bir ayrıntı dikkatimi çekti. Biyografisinde şu satır dikkat çekiyor. “*Anne tarafından dedesi Mustafa İnal Osmanlı dönemi mutasarrıflarından, onun babası –Kavasbaşılardan- Hacı İbrahim, Osmanlı dönemi A'yan (Seneto) âzalarındandır.*”¹⁴⁸ Gene 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden sonra Ergani'de belediye reisi Yusuf Efendi başkanlığında kurulan Ergani Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurucuları arasında zikredilen isimlerden biri de Kavasbaşızâde Mustafa Rıfkı Efendi'dir.¹⁴⁹

Burada ismi geçen “Kavasbaşı” veya “Kavasbaşızâde” ailesinin Kavas Mehmed ile bir alakası var mı? Biz olduğunu düşünüyoruz. Çünkü Ergani'de başka bir “kavas” ailesi yoktur. Diğer taraftan sonda yer alan “-zâde” tabiri aile adlarının sonunda kullanılan Türkçe “-oğlu” tabirinin Farsça karşılığıdır. (Özellikle kültür düzeyi yüksek aileler Türkçesi yerine Farsçasını kullanarak tabir caizse kendi farklarını ortaya koymaya çalışmışlardır.) Dolayısıyla burada ismi geçen Kavasbaşı(zâde) Hacı İbrahim (d.1864-?) diye anılan şahıs da bu hesaba göre Sofi Bekir'in yeğeni (erkek kardeşinin oğlu) olmalıdır. Bu şahsın Sofi Bekir ya da Hıdır kolundan olmadığını biliyoruz. İbrahim (Efendi) ya Zükar/Zülfikâr'ın oğlu –dolayısıyla Kör Cumo'nun kardeşi- olsaydı herhalde onu da bilirdik. Dolayısıyla Sofi Bekir'in –en azından- başka bir erkek kardeşi daha vardır bu hesaba göre. Bugün biz bir erkeğin bir hanesinin olduğu varsayımıyla düşünüyoruz. Oysa Kavas Mehmed'in yaşadığı dönemlerde çökeşliliğin yasal olduğu ve nüfuzlu ve varlıklı kişilerini çoğu kez birden fazla hanesinin –bunların dışında cariyelerinin de- olduğu bilinmektedir. Artık her ne ise¹⁵⁰ ailenin bu kolunun tahsile yöneldiği görülmektedir. İsmi yazılı kaynaklardan öğrendiğimiz bu şahısların biyografileri bunu göstermektedir.

Türk Parlamento Tarihi'nde İbrahim'in biyografisi de vardır:

“İbrahim Efendi, 1864'te dünyaya gelmiştir. Kavasbaşızade'nin¹⁵¹ oğludur. Rüştüyeyi bitirmiştir. Niyazi Bey'in mebusluğunun Meclis-i Mebûsânca

¹⁴⁸ Yener Öztürk, “İslami İlimler Alanında Ün Yapmış Diyarbakırlı Alimler”, **Nebiler, Sahabiler, Azizler ve Krallar Kenti 2**, Diyarbakır, 2011, s. 313.

¹⁴⁹ Kenan Haspolat, “Hükümdarlar, Paşalar ve Beyler Kenti Diyarbakır”, **Nebiler, Sahabiler, Azizler ve Krallar Kenti [1]**, Diyarbakır, 2010, s. 296

¹⁵⁰ “Artık ne ise” diyoruz; çünkü elimizde kesin bir bilgi yok. Ama bu bilgiyi kesinleştirmenin bir yolu var. Sözü edilen bu aileye mensup birilerini bulmak ve Kavas Mehmed'le ilişkili olup olmadığını doğrulamak/yanıtlamak.

¹⁵¹ Bu tabirin aile adını gösterdiği açıktır. Ancak bu addan sonra babasının ismi yazılması gerekirdi. Ama nedenini anlayamadığım sebepten yok. Tek aklıma gelen Ergani'de “Kavasbaşı” denince zaten akla gelen tek isim olduğundan biyografisine ait bilgileri veren İbrahim Efendi'nin bunu belirtmeye ihtiyaç duymaması.

onaylanmaması üzerine yeniden seçimlere gidilmesi zorunlu olmuş ve Meclis-i idare¹⁵² başkâtibi iken adaylığını koyan İbrahim Efendi, 23 Mart 1909'da 33 oy ile¹⁵³ Ergani'den mebus seçilmiştir. Mebusluğunu kesmek için bazı girişimlerde bulunulmuş ise de, ortaya atılan iddialar geçerli bulunmamıştır. İbrahim Efendi, Meclis-i Mebûsân'da Dâhiliye Encümeni Zabıt Kâtipliği görevinde de bulunmuştur.”¹⁵⁴

Bu biyografi Suat Yıldırım'ın verdiği bilginin yaptığı hatayı da ortaya çıkarmaktadır. İbrahim A'yan (Seneto) üyesi değildir. Mebusan Meclisi üyesidir. Yani atama yoluyla değil, seçim yoluyla parlamentoya üyesi olmuştur. Suat Yıldırım'ın dedesi Osmanlı dönemi mutasarrıflarından Mustafa İnal'ın onun oğlu olduğu belirtilmişti. Gene yukarıda ismi geçen Ergani Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurucularından biri olan Kavasbaşızâde Mustafa Rıfkı Efendi'nin de ya oğlu ya da yeğenlerinden biri olabilir.

Sofî Bekir'in en büyük oğlu Cüma (Üzülmez) dededir. Nüfus kayıtlarına göre, 1861 de Ergani de doğmuş ve 15.12.1948 de ölmüştür. Ana adı Zeliha'dır. “Annem Ayşe Üzülmez çocuk iken (7–8 yaşlarında) bir defa Cüma dedeyi gördüğünü söylemişti. Ben tarif etmesini istedim. Uzun boylu sakalları beyaz ve uzundu. İhtiyardı ama omuzları genişti, kapıdan sığmıyordu demiştir.” Bu satırları Eşref Üzülmez'den naklettim. Ankara'da bir sohbet sırasında halam Mürüvvet (Esmâ) Değirmenci de dedesini benzer şekilde anlatmıştı.

Cüma Üzülmez'e ait “İhtiyat Efradına Mahsus Tezkere” başlıklı askerlik belgesinden hicri 1302'den 1308 Rebülevvel'ine kadar (1884-Kasım 1888)¹⁵⁵ askerlik yaptığı, onbaşı rütbesinde olduğu, 28. Alay, 3. Tabur da görevli olduğu, orta boylu, buğday tenli, ela gözlü ve kırmızı bıyıklı olduğu anlaşılmaktadır. Askerden döndükten sonra Ergani'de ihtiyat yoklamasını yapmaya devam ettiği de anlaşılmaktadır.

¹⁵² Burada bahsedilen “meclis-i idare”, yani idari meclis –aksi belirtilmediğine göre- Ergani Maden vilayeti idare meclisi olmalıdır.

¹⁵³ O dönemlerde Türkiye'de seçimler iki dereceliydi. Dolayısıyla bu sayı ikinci seçmen sayısı olmalıdır.

¹⁵⁴ İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi, I. ve II. Meşrutiyet**, 2. Cilt, [Ankara, 1997], s. 334

¹⁵⁵ Askerlikle ilgili 8 Mart 1870 tarihli *Kur'a kanunnâme-i Hümayûnu*'na göre orduda faal hizmet süresi 5 yıldır. Cüma Üzülmez'in askerlik süresi de –hicrî takvimin yıl hesabına göre- bu kadardır. (Odile Moreau, **Reform Çağında Osmanlı İmparatorluğu; Askerî “Yeni Düzen”in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914**, Çev. Işık Ergüder, 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s.19) Miladi takvimin 5 yılı hicrî takvimin 5 yılından 2 ay kadar daha uzundur.

Muhtemelen 1917 yılına ait olduğu açık olan Sofi Bekir'in torunlarından Abdullah'a ilişkin onun ölümünden sonra 1980'li yıllarda eşi (ve amcası kızı) nenem Zeliha Üzülmaz'den (bazı ayrıntılarını da daha sonradan babamdan da) dinlediğim bir hikâye de gene ailenin toplum içindeki konumu hakkında önemli ipuçları içermektedir:

I. Dünya Savaşı yıllarında Ruslar Kafkasya üzerinden güneye doğru ilerlemektedir. Bu ilerleyiş sonucu Muş'a kadar varmışlardır. Bunun üzerine Sofibekiroğlu Cüma çevrede bulunan ileri gelen belli başlı aile reislerini davet eder. Yemek başladıktan bir süre sonra Rusların Muş'a kadar ilerlediklerini davetlilere Cüma Üzülmaz aktarınca, davetlilerin morali bozulur ve herkes bunun sonucu yemek yemeyi bırakır. Yemekte ise tavşan etinden yapıldığı için Ergani de 'davşan' denilen tavşan yahnisi varmış. Davetliler yemeği yemeyince daha küçük çocuk olan (nüfus kayıtlarına göre daha 6-7 yaşında) Cüma oğlu Abdullah yemeklerin içine dalar ve istediği gibi yer. Kısacası yemeklerin hepsi ona kalır. Bu hikâyeyi bana Zelo nenem dedemin 'davşan'ı çok sevdiğini ifade etmek için anlatmıştı. Ancak bu hikâyeden başka sonuçlar da çıkarabiliriz. Mesela Cüma Üzülmaz'ın çevresindeki aile reislerine savaş koşullarında dahi ziyafet verebilmesi, Rusların ilerleyişi hakkındaki bilgileri öncelikle onun öğrenmesi gibi ayrıntılar dikkat çekici olup, bizim tezimizi bu yönüyle gene destekler doneler sunmaktadır.

Gene I. Dünya Savaşı ile Şevki Bey'in öldürüldüğü yıl olan 1925 yılı arasında geçtiği muhakkak olan Cüma Üzülmaz'e ilişkin Eşref'in anlattığı iki hikâye de gene bu meydana anlaşılabilir doneler içermektedir:

"Cüma dedenin hasımları çokmuş. Daima gözdağı vermeye çalışırlarmış. Korkutmaya elindeki malını almaya çalışırlarmış. Bu dönemde Ergani'de bu işi yine Şevki Efendi ve adamları yapıyormuş. Şevki Efendinin yanında 40 tane silahlı adamı ve korumaları varmış. Kimseden korkmazmış. Cüma dedeye hem saygı duyar, hem korkar, hem de daima baskı altında tutmayı severmiş.

"Günlerden bir gün Cüma dedenin buğday tarlası yanar. Bir yıllık emek boşa gider. Sararan başaklar toplanarak tarlada köme (buğday kümesi) yapılmıştır. Harmana götürülmeyi bekleyen buğdaylar yanar ve yok olur. Geceleyin karartı görürler. Söndürmeye gidilir ama yaz gününde Ergani'de geceleri serin bir hava eser. Yangının büyümesi engellenemez. Tüm ürün yanar. Cüma dede buğdayı yakan kişilere tüfekte ateş eder. Gelen kişiler de silahlıdır, karşılık verirler. Cüma dede yere yatar ve gece karanlıkta vurulmaktan kıl payı kurtulur. Sabah olunca her tarafa haberler salınır. Kim bu olayı yapmış ise karakola gidilip şikâyet edilir. Zarar verenler büyük bir ihtimalle Şevki Efendi'nin adamlarıdır ki olayla ilgili hiçbir araştırmaya yapılmaz ve kimse tutuklanmaz. Yapanın yanına kâr kalır."

“Yine bir gün geceleyin Cüma dedenin öküz ve inekleri çalınır. “Benim dedemin babası Sofibekir Cüma’nın bile öküzlerini adamları gece gelip ahırdan götürmüşler. Sofibekir Cüma, Şevki Bey’e haber gönderince, öküzler geri getirilmiştir.”¹⁵⁶ “Gece hiçbir şey duymazlar. Sabah bakarlar ki ahır boş. Her tarafa haber salarak çalınan hayvanlar bulunmaya çalışılır. Hayvan pazarları kontrol edilir. O dönemin hırsızlarına ve güçlü tanıdıklara sorulur. Kimseden ses çıkmaz ve hayvanlar bulunmaz. Hatta Diyarbakır’a bile gidilir, Maden yolu kesilir, dağ yollarında iz aranır. Ama hiçbir yerde bulunamaz. Kesin Ergani içinde hayvanların olduğuna karar verilir. Bir tanıdık ile Şevki Efendiye haber gönderilir ve hayvanlar istenir. Bir gün sonra hayvanlar yine gece aynı yere bırakılır.” (Sayfa 116-118’e bakınız!)

Bu anlatımdan iki sonuç ortaya çıkmaktadır. Birincisi olayı yapan ya gerçekten Şevki Efendidir, ya da Şevki Efendi zan altında kalmamak için hayvanları bulmuştur. Çünkü güçlü ve eli uzundur. Burada Şevki Bey’in çalınan öküzleri her halükârda geri göndermesi nasıl anlaşılmalıdır?

Gene Şevki Bey’le ilişkili ve onun öldürüldüğü yıla (1925) ait olduğu açık olan bir anlatı daha zikre değer:

Şeyh Sait ve sonrasına devam edersek Zekerya Üzülmez’in anlatımına göre: Müslim Üzülmez’in **Çayönü’nden Ergani’ye Uzun Bir Yürüyüş** adlı kitabından anlatıma devam edelim.

“Şevki Bey dediğimiz, Fenerbahçe Spor Kulübü başkanı Aziz Yıldırım’ın dedeleri oluyor. Ergani’de ilk belediye başkanlığını yapmış bir kişidir. Yiğit ve gözü karadır. 1920’li yıllarda tam bir derebeyi. Astığı astık, kestiği, kestik: Bütün uğursuzlar, hırsızlar, katiller kanatlarının altında, emrinde. Çalışan insanların, üreten insanların ve de sahipsiz insanların malına, davasına el koyarmış. Kabul etmezlerse canlarına okurmuş adamları vasıtası ile....

“Ve yine O, Osmanlı Yüzbaşısını halkın önünde dövecek kadar halk kahramanıdır...

“Zekeriya Amcam, Şeyh Sait Olayın da işte bu Şevki Bey’in Ergani’den geri çekildikten ve çok geçmeden yakalandıktan sonra, Şevki Bey, Ergani’de çarşıda silahlı olarak otururken askerlerce yakalanıp götürülür. Şevki Bey’in eşi Hanım Bacı bunun üzerine kaçıp, Sofibekir Cuma’ya sığınır. Sofibekir Cuma da, Hanım Bacı’yı kendi evinde bir hafta saklar. Kadın daha sonra kendi akrabalarının yanına gider.”¹⁵⁷

¹⁵⁶ Müslim Üzülmez, **Çayönü’nden Ergani’ye Uzun Bir Yürüyüş**, 2005,İst., s.147.

¹⁵⁷ Müslim Üzülmez, *aynı eser*, s.148.

Muhtemelen I. Dünya Savaşı veya Mütareke döneminde geçtiği anlaşılan Cüma Üzülmmez'e evine girmeye çalışan hırsızı vurmasına ilişkin bir olayı da Eşref anlatmaktadır. (Sayfa 111-112'ye bakınız!)

Son olarak Sofibekirler'in nasıl veya niçin "Üzülmmez" soyismini aldığını açıklayarak bu bölümü bitireceğiz.

Sofî Bekir torunu Fahriye Kılıçkap'ın anlatımına göre yukarı şehirde Karaçortan'ın üst kısmında Maden'e taraf kısımda bir yerlerde oturuyormuş. Muhtemelen XX. yüzyılın başlarında önce kardeşlerden Abbas, sonra da Cuma dedeler aşağıya yerleşmişlerdir. Bu arada amcası çocukları Kör Cümo da kuzenleri gibi aşağıya inmiştir. Onun evinin Üçevler'de vaktiyle Abdullah dedenin evi olan yer ile şimdi Havva yengemin ikamet ettiği Cuma amcamın evinin arasında kalan kısımda olduğunu söylenmektedir. Havva Üzülmmez'in anlatımına göre Sofî Bekir oğlu Mehmed amca erkenden ölüyor. Henüz küçük yaşta olan çocukları Ali ve Bekir amcaları da yukarı şehirden (Osmaniye'den) Üçevler'e getirmiştir. Ali amca daha sonra Kör Cümo'nun kızı Hece ile evleniyor. Sonra da her nedense boşanıyor. Bunun sonucunda Sofibekirler ile Körcümoğillerin araları açılıyor. Kör Cümo Üçevler'deki evini yıkıp Saray Mahallesi'nde Beşiktaş Caddesi üzerinde bir ev yaparak kasabanın merkezine daha yakın bir yere yerleşiyor.¹⁵⁸ Bu hikâye Sofibekirleri'in sadece "Yukarı Şehir"de değil Üçevler'de de akrabalık ilişkilerine uygun bir şekilde bir süre beraber yaşadıklarını göstermektedir. Ali amcanın oğlu Sedat Üzülmmez bu olaya göndermede bulunmaksızın daha önceden Körcümoğillerle aynı soyadını (Söğüt) taşıdığımızı, Ali Üzülmmez'in bu soyadını 1926-27'de nüfus kayıt yenilenmesi yapılırken bırakarak "Üzülmmez" soyadını benimsediğini, ailenin de bu soyismi kabul ettiğini, büyüklerin de buna uyduğunu belirtmektedir. Bu bilgi doğru ise Ali Üzülmmez'e ait sözü edilen boşanma meselesi 1926 ya da daha önceden gerçekleşmiştir. Ama burada bir yanlışlık olduğu da kesin. Zira Soyadı Kanunu 21 Haziran 1934'te çıktı. Dolayısıyla 1926 ya da 1927 yılında "Üzülmmez" ya da başka bir soyismin alınması söz konusu değildir. Bundan dolayıdır ki 1926-29 yıllarına ait Zekeriya Üzülmmez'e ait askerlik cüzdanında "şöhreti" hanesinde "Sofibekiroğulları" ibaresi yer almaktadır. Ancak bu hikâye gene de bir gerçeği de yansıtmaktadır. Körcümoğiller ile Sofibekirler'in niçin farklı soyisimler benimsediğini.

Öyleyse Sofibekiroğulları nasıl "Üzülmmez" oldu? Bunu vaktiyle üstelik defalarca rahmetli babama sormuştum. Her defasında aynı cevabı aldım. "Üzülmmez soyismini dedeme (Cüma Üzülmmez) Müftü Zeki (Yıldırım) önermiş." 1934 yılı itibarıyla Cüma ve Abbas Üzülmmez kardeşler hâlâ yaşadığına göre

¹⁵⁸ Bu hikâye Müslüm Üzülmmez tarafından annesi Havva ve kardeşi Şahin Üzülmmez'den nakledilmiştir.

yeğenlerinin değil de, kendilerinin bu soyismi almayı uygun gördüklerini kabul etmek gerekir. Babamın anlatısı da buna uygun. Ancak bu hikâyede aklıma yatmayan, daha doğrusu tam da anlayamadığım bir husus da var. O da büyük dedemizin Müftü Zeki ile alakası ne ola ki? Müftü Zeki'nin saygın bir din adamı olmasıyla mı ilgili, yoksa başka bir durum mu söz konusu? Bu soruma babamın da bir cevap veremediğini söyleyebilirim. Ancak yukarıda açıkladığımız üzere Müftü Zeki “Kavasbaşızadeler”den bir kadınla evli olduğunu, Kavasızadeler'in de Kavas Mehmed ile alakalı bir aile olmaları halinde Cüma dede ile hısımlıklarının bulunduğunu öğrenmem, benim için bu soruyu bir ölçüde olsun cevap teşkil ettiği açık.

4. ŞECERELER, İSİMLER VE AKRABALIK İLİŞKİLERİ

Herhangi bir aile gibi Sofibekir ailesinin şeceresinin hazırlanmasında da en önemli kaynağımız şüphesiz ki nüfus kayıtlarıdır. Ancak Ergani nüfus kayıtları Şeyh Sait İsyanı'nda (1925) yakılmış olduğundan bu kayıtları Kavas Mehmed ve oğlu Sofibekir dönemlerine kadar çıkmamaktadır. Bu olaydan sonra hazırlanan nüfus kayıtları ise, gerek nüfus kayıtlarını tutan memurların yetersizliği ve gerekse diğer sebeplerden dolayı yeterince güvenilir değildir. Bu durum 08.02.2018 tarihinde hizmete açılan e-devlet üzerinden “*Alt-Üst Soy Raporu*” edinme uygulamasından sonra çok iyi bilinmektedir artık. Çünkü bu uygulama vesilesiyle kayıtlarda bariz yanlışların olduğu herkes tarafından görüldü. Ergani ve benzeri yerlerde ise nüfus kayıtları çeşitli defalar imha edildiğinden dolayı çok daha yetersiz ve yanlışlarla dolu olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu yanlışlıkların sebebi sadece nüfus memurlarının dikkatsizliği değildir. Gerek zamanında ve bazen bilerek, bazen bilinçsiz bir şekilde memurlara yanlış bilgi veren, doğum ve ölüm kayıtlarını zamanında yaptırmayan vatandaşların da büyük sorumluluğu vardır. Bundan dolayı bu kayıtların eleştiri süzgecinden geçirilmesi gerektiği açıktır.

Daha önce de değinildiği gibi nüfus kayıtlarında Sofibekir'in oğlu Cuma'nın ismi Cüma Üzülmöz şeklinde geçmektedir. Bunun nedeni 1928'den itibaren yeni alfabe kullanılmaya başlanınca bugün bizim 'u' harfi ile yazdığımız bir sözcüğün 'ü' ile yazılması geleneğinin bulunmasıdır. (Mesela cumhuriyet değil, cümhuriyet) Gerçekte Cüma Üzülmöz'in son eşi Esma'dan hiç çocuğu olmamıştır. Aslında tüm çocukları ilk eşi Esma'dan değildir. Oysaki nüfus kayıtlarına göre tüm çocuklarının anneleri son eşi Esma görülmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla 1925'ten sonra nüfus kayıtları yeniden oluşturulurken Cüma Üzülmöz'in çocukları isim benzerliği yüzünden –iki eşinin isminin de Esma olmasından- (sehven) son eşi Esma'nın üzerine kaydedilmiş olmalıdır.

Aynı şekilde Cüma Üzülmöz'in bildiklerimiz dışında Müslim (1927–1934) adında bir oğlu ve Atiye (1928–1934) adlı bir kızı da görülmektedir. Oysaki bu tarihlerde Cuma Üzülmöz'in yaşı neredeyse yetmişe dayanmıştır. Üstelik bu sıradaki eşi Esma'nın ne ilk, ne de bu ikinci evliliğinden hiç çocuğu olmamıştır. Neyse ki -aslında olmayan- bu çocukların 1934 yılında öldüğü de kayıtlarda vardır. (Aksi durum mirasla ilgili meselelerde bu kişilerin yaşamadığını ya da yanlışlığın ispatını gerektirirdi.) Kısacası ne Müslim ne de Atiye adında bir çocuğunun olduğu bugüne kadar duyduğumuz, bildiğimiz bir şey değildir. Nitekim bu kayıtlara ulaşmamızdan sonra bu konuyu sorduğumuz yaşlıların hepsi de bu isimlerde büyük amca ve halamızın hiçbir zaman olmadığını teyit ettiler. Burada soracağımız soru şu: Bu yanlışlık nereden kaynaklanıyor. Nüfus memurları durup dururken Sofibekir Cüma'nın nüfusuna kaydetmediler herhalde. Bu sorunun cevabını çözmeme vesile olan

iki hadiseyi anlatacağım önce. Birincisi Müslüm ağabeyim şimdi tam hatırlamadığım bir süre önce Üzülmöz ve Söğüt ailelerine ait bazı mezartaşlarının resimlerini gönderdi bana. Sanırım ailemizin Ergani'deki mezarlığında (Üzülmöz Mezarlığı) çekilmişlerdi. Bu resimler arasında 1970'li yıllarda ölen doğum tarihinde aynen adı geçen Müslüm gibi 1926 yazan bir mezar taşı da vardı. Diğer hadiseyi ise Bekir amcanın oğlu Mustafa Üzülmöz'le telefonla konuşurken ondan öğrendim. Anlattığına göre torunlarından birinin ödevi için sanırım Nüfus Müdürlüğüne gitmiş. Bu vesileyle oğlu Eşref'in iki çocuğunun kayıtlı olmadığını, daha doğrusu benim kardeşim Eşref'in nüfusuna kaydedildiğini öğrenmiş. Nüfus memurlarının dikkatsizliğinden kaynaklanan bu yanlışlığı neyse ki düzeltilmiş. Bu iki hadiseyi niye anlattığım anlaşılmıştır sanırım. Sofibekir Cüma'nın nüfusuna kayıtlı Müslüm ve Atiye elbette onun çocukları değildi. O halde kimin çocukları yanlışlıkla onunmuş gibi onun hanesine yazıldı? Bence bu sorunun cevabı açık. 1926 veya 1928'de henüz soyadı yoktu. Ve kayıtlarda iki "Sofibekir Cüma" vardı. Biri malum bizim büyük dedemiz, diğeri ise adı daha önce de geçen Kör Cümo. Kısacası Kavas Mehmed'in aynı ismi taşıyan iki torunu birbirine karıştırılmış Kör Cümo'nun çocukları isim benzerliğinden kaynaklanan karışıklıktan dolayı "Cüma" dedenin nüfusuna kaydedilmiştir. Mesele budur, kanımca.

Nüfus kayıtlarında 1926 öncesinde evlenen kız çocuklarının ismi de yoktur. Anlaşıldığı kadarıyla 1926'da nüfus kayıtları yeniden oluşturulurken kendisinden çocukları ve doğum tarihleriyle ilgili bilgiler istenen Cüma dede hanenin bir parçası olarak düşünmediği evlenen kız çocuklarını –aynı şekilde bu tarihten önce ölmüş olan çocuklarını da¹⁵⁹- zikretmeye gerek görmemiştir. Bundan dolayı muhtemelen 1890'lı yıllarda doğan ve Çermik'e gelin giden kızı Havva'nın Süslü Kamber (Sümbül) ile evli, diğeri kızı Rahime nüfus kayıtlarında görülmemektedir. Bu durumun başka sonuçları da olmuştur. Çünkü bildiğimiz kadarıyla bu çocukları ya da onların mirasçıları Sofibekir Cüma'nın mirasından hiçbir şekilde pay almamışlardır. Oysaki küçük kızı Sıdıka'nın (nüfus kayıtlarında Sıddıka) babasından kalma bahçesi ve bağı vardı oysa. Bunların dışında erkenden henüz bebekken ölen çocuklar da nüfus kayıtlarında yoktur. Bunun nedeni doğumun hastanede değil evde yapılması ve çocukların nüfusa çok geç kaydedilmesidir. Tabi bu arada ölen çocukların nüfusa kaydı gereksiz hale gelmektedir.

¹⁵⁹ Fahriye Kılıçkap'ın bahsettiği Güllü'nün bundan dolayı kayıtlarda ismi yoktur.

Miras konusu açılmışken belirtelim ki Türkiye’de kırsal nüfus söz konusu olduğunda yasalara ve dinî¹⁶⁰ hükümlere rağmen mirastan pay verilmediği bilinmektedir. Ancak ta Osmanlı döneminden beri şehir ve kasabalarda yaşayan (kadıya/yargıca erişimi olan) nüfus içinde kadınların da mirastan pay aldığı ailelerin olduğunu da biliyoruz. Bu konuda ayrıntılı bilgilere sahip değiliz. Ama Sofibekiroğulları da bu ailelerden biri olduğuna dair *karineler* vardır. Mesela “Büyükbağ” Sofibekir’in torunlarına çocuksuz olarak vefat eden büyük halaları Hacı’dan onlara miras kalmıştır. Bu vakiyle Hacı’nın mirastan pay aldığına işarettir. Gene Abbas dedenin çocukları olan Zelo nene ve küçük kardeşi Fahriye Kılıçkap’ın ve Cüma dedenin kızı Sıddıka Çakın’ın babalarından miras olarak devraldıkları bağ ve bahçeleri/tarlaları olduğunu çocukluğumuzdan beri zaten biliyoruz.

Abdullah dede ve hanesiyle ilgili kayıtların da çok sağlam olmadığını söylemeye gerek yok sanırım. Mesela doğum tarihi gibi bilgilerin ne kadar doğru olduğunu bilmiyorum. Çocuklarından Kıymet Çakın ile ondan küçük olan erkek kardeşi (yani babam Zeki Üzülmaz) aynı gün doğmuş, yani ikiz olarak görünmektedir. Bunun doğru olmadığını biliyoruz. Gene Abdullah Üzülmaz’ın çocuklarından Mürüvvet Değirmenci’nin, adı Esmâ olarak görünmektedir. Anlatıldığı kadarıyla aslında hiçbir zaman nüfusa kaydettirilmemiştir. Kendisinden önce dünyaya gelen ablası Esmâ ölünce, Esmâ’yı nüfus kaydından düşürmek ve Mürüvvet’i nüfusa kaydettirmek yerine müteveffanın nüfus cüzdanı Mürüvvet için kullanılmıştır. Ancak bu anlatımın doğru kabul edilmesi halinde de bazı sorunlar belirebilmektedir. Gene Abdullah - Zeliha Üzülmaz çiftinin en küçük çocukları Naile’dir. Ancak Naile halamız daha evlendikten sonra ismini Necla olarak değiştirmiştir. Ama nüfus kayıtlarda hem Naile hem de Necla, sanki ayrı ayrı şahıslarmış gibi yer almaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi erkenden ölen bebeklerin/çocukların kaydı genellikle yoktur. Sonraki (bizim) kuşak için dahi bu durum geçerlidir. Mesela 1962 dünyaya gelen ve 15 gün yaşayan erkek kardeşim nüfus kayıtlarına göre hiç doğmamıştır. Bu meyanda belirtmeliyiz ki erkek çocukların erken askere gitmemesi için nüfusa yaşını küçük kaydettirmek bugün bile nispeten yaygın bir alışkanlıktır. Bu da akılda tutulması gerekli bir mütearifedir. Bu sebeplerden nüfus kayıtları ihtiyatla kullanılması gereken belgelerdir. Bu bölümün sonuna eklenen şecereler oluştururken bu nedenlerle, nüfus kayıtlarını başka şekillerde de doğruluğunu teyit etmeye çalıştık. Aksi hallerde bu belgelere şüpheyle yaklaştık. Oluşturduğumuz şecereler çeşitli açılardan bize önemli ipuçları vermektedir. İsimler kronolojik sırayla incelendiğinde başlıca şu hususlar göze

¹⁶⁰ Dinî kurallar ve buna uygun olarak hazırlanarak XIX. yüzyılın son çeyreğinde yürürlüğe giren Mecelle’ye göre kız çocukların eşit olmasa da 1/3 oranında mirasa hak sahibidirler.

batmaktadır: Her şeyden önce hemen her dedenin ismi daha öncede belirttiğimiz gibi torununda mutlaka yaşatılmıştır. Nitekim Kavas Mehmed'in ismi Sofi Bekir'den olma bir torununa, Sofibekir'in ismi Mehmed'en olma bir torununa (Bekir), Sofibekir Cüma'nın ismi Abdullah'dan olma bir torununa, Sofibekir Abbas'ın ismi Mehmed'den olma bir torununa, Sofibekir Mehmed'in ismi Ali'den olma torununa ad olmuştur. Kadınlar içinde benzer bir durum söz konusudur. Mesela Sofi Bekir'in eşi Zeliha'nın ismi hem Abbas'tan olma torununa, Sofibekir Cüma'nın eşinin ismi Esmâ, Abdullah-Zeliha çiftinin bir kızına, Sofibekir Abbas'ın eşinin ismi Naile, gene Abdullah - Zeliha çiftinin bir kızına ad olmuştur. Bugüne kadar bu durumda önemli bir değişme olmamıştır. Bu durum toplumda geçmişten süzülen bir ad verme geleneğinin olduğunu göstermektedir. Bugünkü kuşaklar genellikle ikinci bir isimle beraber dedelerinin/ninelerinin ismini taşımaya devam etmektedirler.

Akrabalık ilişkileri incelendiğinde de dikkate değer bazı örüntülerin var olduğu görülmektedir. Ancak akrabalık ilişkileri incelenirken daha çok Sofibekir Cüma, kardeşi Sofibekir Abbas çocukları ve torunlarını göz önüne aldık. Ki zaten diğerlerinin kurduğu akrabalık ilişkileri hakkında fazla bir bilgiye sahip değilim. Bununla birlikte diğerleri hakkında da bir şekilde öğrendiğimiz bir bilgi varsa onu da dikkate aldık.

Sözü edilen örüntülerden birincisi. Sofibekiroğulları'nın Çermik'le kurduğu ilişki. Yukarıda da belirtildiği gibi Sofibekir Cüma'nın ikinci eşi Esmâ Çermik'ten gelin gelmiştir. Gene Sofibekir Cüma'nın büyük kızı Havva ise Çermik'e Süslü ailesine gelin gitmiştir. Havva Üzülmaz'in belirttiğine göre bir sonraki kuşaktan ise Sofibekir Mehmed oğlu Ali'nin kızı Kamile de Çermik'e gelin gitmiştir. Çermik'ten gelin gelenlerden biri de bizzat anne tarafından Sofibekir Cüma'nın büyük kızının torunu olan Havva (Üzülmaz) yengemizin kendisidir. Aynı zamanda Sofibekir Cüma'nın torunu Abdullah kızı Mürüvvet (Esmâ) halamız da malum olduğu üzere Çermik'e Değirmenci ailesine gelin gitmiştir. Ki sonraki kuşakta da Değirmenci ailesi ile bu akrabalık bağı sürdüğünü söylemeye hacet yok sanırım. Gene Abdullah kızı Naile halamızın da Çermik'e gelin gittiğini hatırlatmak yeterlidir sanırım. Görüldüğü gibi Sofibekirler en az üç kuşak boyunca Çermik'ten kız alıp vermişlerdir. Burada akrabalık kurdukları ve halende akrabalık ilişkisi süren önemli aile ise Değirmenci ailesidir. Çermik dışında Ergani'ni yerlisi kimi ailelerle de akrabalık bağı kurmuşlardır. En azından Sofibekir Cüma'nın diğer kızı Rahime, Sofibekir Abbas'ın kızı Fahriye ve başka bazı aile üyeleri bu ailelerden kişilerle evlenmişlerdir.

Dikkatimizi çeken ikinci bir örüntü ise Yerlikaya ailesi ile kurulan akrabalık ilişkisidir. Daha doğrusu Şükrü Efendi'nin çocukları ve torunları ile yapılan evliliklerdir. Elimizde bulunan bir mahkemeye miras konusunda verilen

dilekçe müsveddesinin kayıtlarından anlaşıldığına göre 1930 veya 1931’de vefat eden Şükrü Efendi, aslen Kötekan köyünden bir Kürt’tür. Yakınlık derecesini bilmiyorum ama Kötekan şıhları ile akrabalığı da vardır. Erken yaşlardayken kendisi ya da babası yukarı şehre (Osmaniye’ye) yerleşmiştir. İbraam Çavuş (İbrahim Yerlikaya), Tevfik Arık’nin annesi Emo (Emine) teyze, Zekeriya Üzülmaz’in eşi Şado (Şadiye) nene, ve Naco nenem (Naciye Parlak) hepsi Şükrü Efendi’nin çocuklarıdır. Başka çocukları var mıdır? Varsa dahi ben bilmiyorum. Dedelerimizin kuşağından sadece Zekeriya Üzülmaz değil, annemden Ayşe Üzülmaz’dan öğrendiğime göre –gençliğinde çapkın olduğu izlenimini veren- Ali amca da bir süre için de olsa bir Yerlikaya ile - yukarıda ismi geçen Emo teyze ile- evli kalmıştır. Sonraki kuşaktan ise Yahya amcanın şimdi mütevaffa eşi Hatice yengem İbraam Çavuş’un, annem Ayşe Üzülmaz ise Naciye Parlak’ın kızıdır. Dolayısıyla ikisi de Şükrü Efendi’nin torunlarıdır.

Bu örüntülerin karşılaştırılması sonucunda çok dikkat çekici bir sonuç çıkıyor. Sofibekiroğulları Yerlikaya ailesinden sadece kız almıştır. Bildiğim kadarıyla Yerlikaya ailesine gelin olan biri yok. Oysaki başta yukarıda ismi geçen Çermikli Değirmenci ya da Erganili Ayan ailesi gibi ailelere kız vermekte de tereddüt edilmemiştir. Keza Abbas dedenin ilk eşi ve Zelo nenenin annesi olan büyük-nenemiz Naile de Killeş (Şölen) köyündendir. Ancak bu ya da başka bir köye gelin giden Sofibekir ailesine mensup biri yoktur. Tabi bu bilgidan hareketle yeni nesillerin aklına bunun Yerlikaya ailesinin Kürt kökenli olmasıyla alakalı olduğu gelebilir. Ancak bu doğru değildir. Çünkü çocukluğumuzda ve ilk gençliğimizde gördüğümüz dede/ninelerimizin nesilleri ve onlardan sonraki baba/annelerimizin nesli (sonradan iletişim kanallarının gelişmesiyle –radyo, televizyon vs- aracılığıyla dışarıdan bir şey kapmadıysalar) ‘etnik kimlik’ bilincinden tamamen yoksundular. Onların lügatinde kendileri Türkçe konuşmalarına rağmen “Türk” diye bir etnisite olmadığı gibi, “Kürt” tabiri de etnik bir içerik taşımıyordu. Kürt, “köylü” demekti sadece. Kendilerine ise bunun (Kürdün/köylünün) karşıtı olarak konumlandırarak “şehirli” (şehirli) olarak nitelendirirlerdi. Dolayısıyla mesele etnik farklılıktan kaynaklanmıyordu; sınıfsal bilinçten kaynaklanıyordu. Bir başka tabirle kendilerinden sosyal gelişim açısından daha aşağıda olan Kürt/köylü ailelere kız almakta tereddüt etmeseler de, kendi kızlarını sosyal konumları açısından daha aşağıda yer alan ailelere vermedikleri görülmektedir. Böyle bir sosyal/sınıfsal bilincin orta ve üst sınıflarda rastlanması yaygın ve beklenen bir şey olduğu açıktır.

Sonuç olarak soyadıyla ilgili kısaca şunu söyleyebilirim: Bugün Kavas Mehmed’in oğlu Hıdır’ın soyundan gelenler Çakın/Çakır, Zukar’ın soyundan gelenler Söğüt, Bekir’in Soyundan gelenler Üzülmaz soyadını taşımaktadır.

BELGELER

BELGE:1

**İHTİYAT EFRADINA MAHSUS TEZKEREDİR
CÜMA DEDENİN ASKERLİK TEZKERESİ
(ESKİ OSMANLICA YAZILMIŞ BELGE)**

Ön Sayfa:

Sene : R.(?)311(M.1895)
12ayı 11
Cüma bin Bekir
.....ordudaolmakla.....den Cüma

Hane:79/30

İHTİYAT EFRADINA MAHSUS TEZKEREDİR

Sancak ve Kaza ve karyesi ismi ve pederinin ismi ve nesebi: Bakır Maden
Sancağı Ergani Kazası Velid bey mahallesinden Kavasoglu Cüma bin Bekir.

Silk-i Askeriyeye Duhulu: 302 8

.....

Boy: Orta
Cehresinin rengi: Buğday(rengi)
Gözlerinin rengi: Ela
Bıyığının Rengi: Kırmızı
Alamet-i mahsusası: Tam

Darende-i tezkere

Darende kazası orduyu hümayuna Yirmi sekizinci alayı da üçüncü
taburu beşinci bölüğü on beşinci ortasına işgali muharrer Ergani
Cüma bin Bekir

.....

302 senesinden 308 rebi-ül evvel senesine
Alay arması?
Alay mührü(?)

Arka Sayfa:

8. Alay

Cüma Onbaşı 11

Bakır ma'den sancağı Ergani Kazası Velid Bey Mahallesinden

Kavas oğlu Cüma bin Bekir

Sene 3028/ Duhulü - 11 Muharrem 306

Merkumun kendüsüne ma'aşı

Sene 302 /190 (para)

Sene 303 /153

Sene 304 /122

Sene 305 /171

Sene 306 /104 30

655 30

(?)Sene 318 30 Hicriyesinde birinci (Yedinci) Miralay beşinci (bölük). (silik okunmuyor.)

(?)Sene 427 00

(?)Sene 123 30eştiği işte-i emrinde onbaşı olup

(?)Sene 205 30 kusur matlubu

(?)Sene 205 30

000 00 Mukabele senesidir..... neferi merkume der

'oşre 10 zilhicce 306

.....

Dördüncü kısım orduyu humayun birinci fırkasının on dördüncü(liavadan) mesarif nefiri'am yirmi sekizinci 'alayın ortadan on..... taburundan birinci bölüğün on birinci on başısıbalada kendisi muharreren Ergani Cüma bin Bekir'in

.....ma'aşı evvelayaya(?) otuz beş guruş yirmi pareden 'ibaret kuyuduyla(?) tabiyet olduğu tasdik kılındı. 7 safer 302

28.Alay 3. Tabur

Nefir-i 'am

Katip

Mühür()

Mühür()

Mühür()

Onbaşı ser.....yüz otuz beşinci Alayın dördüncü Ergani talim(?) taburunca birinci bölüm ihtiyat defterine beşinci onbaşı takımına kabul edilmiş olmakla iş bu (şehir) mahallesinden verilerek Mehmed oğlu kavas 18 306 senesi... Erreşit Hasan(mühür)

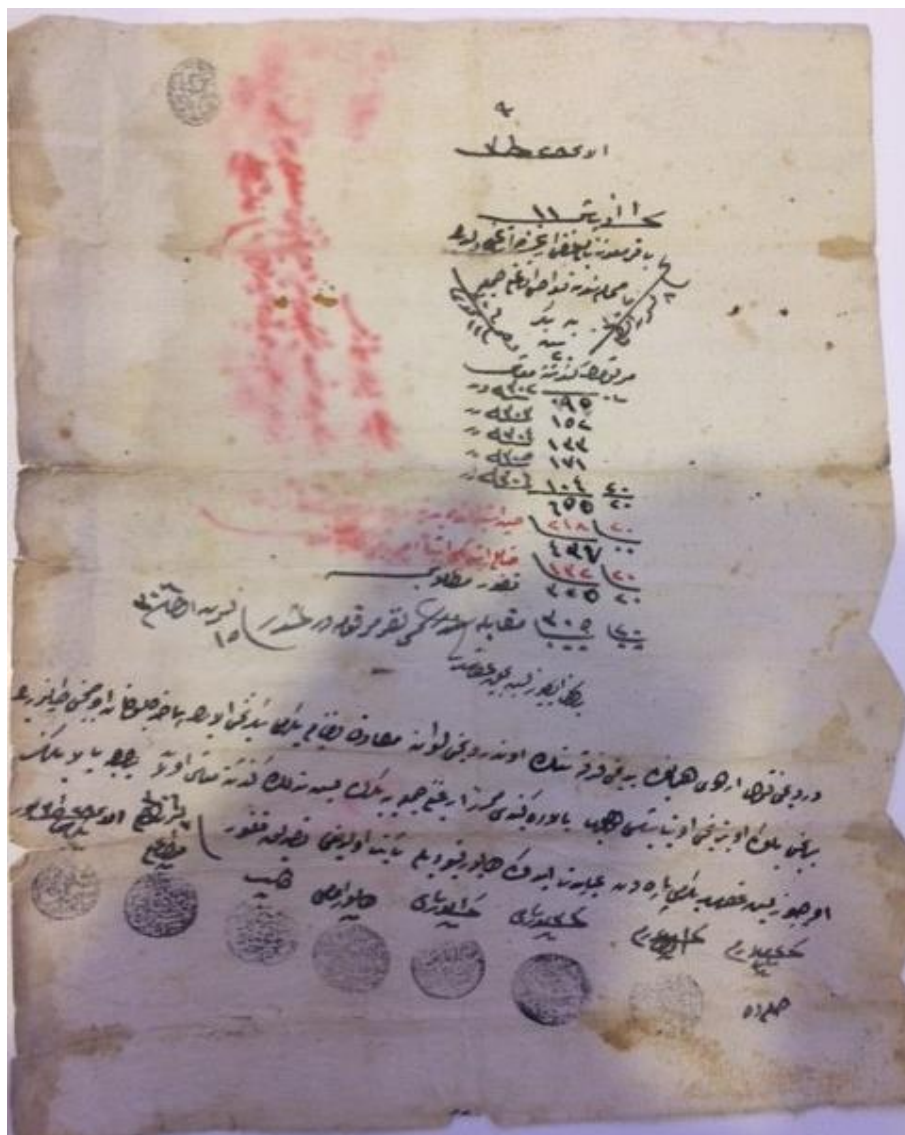
Onbaşı 8
12 muharrem 308
Cuma Bekir
Ergani
12.....308
Ma'den
10 14 tı sene 307
30 29 har sene 308
30 38
10 14
30 85 evvelce yedine verilmiştir.
30 28
00 57.....

Merkum Ergani redif defterinde ihtiyat eylediği ve
matlubuna bir Ma'aşı yedine verildiğini düsturu (?) namustehak olan
takımına iş bu Cuma, sene m. (silik-okunmadı)
12 308 sene

Vekaleti Halit Efendi Misli aram paşa Defter Ali Vekil Şemsi Bey
Halid bin Halid
(Mühür)

BELGE: 2

HATUN DÜZÜNE AİT BELGE

Hatun düzi mevkiinde (bir) tarafı (?) sahib-i mülk
Bir tarafı Abo Ağazade Hüseyin Ağa (Rodoblu) Ali
Refo Ağazade Hüseyin
Bir tarafı (?) sulu bağ (?10) dönüm
Hisse fiyatı
190
Yekünü 190 gurusdur

Badi terkım ferağ senedin hissesidir.
Balada Hatun Düzi mevk-i (bir) tarafı koruluk bahçesi (bağı) bir
tarafı kasım ehlinden muhacir(li) oğlu Salih çavuş yüz doksan gurus veraset
iden(?) mebleğ-ı mezkuruve eyledim. İş bu
bağa kimse tarafından müdahale edilür ise memiş el Salih haber şarka
muhkem..... Evvela (ola) zarar ve ziyana nefsime 'ait olmak
üzere iş bu ferağ senedini tanzim ettim.

Aydınlardan(?) Berber paşa (resmi pul-20 parelik)
... ralı Mühür(Essit Mehmet) Mühür(302) 17 sene 320(M.1904)
.....köyü muhtarı
Mühür Hasan Cemil bir..... Ahalisinden
.....
(Hüsen 319)
(Mühür)

خانم روزی مؤلفه طاهر صاحب ملاک
در مجلس عروسی از صاحبی و صاحبی علم
دفعه افکار و صیغه جبار و رطله
بر علم خود که باغی بودم

۱۹۰

باز نویسی طاهر و طاهر

باری زینم زینم نه که طاهر
بالا در سه و دوم که کوثری و طاهر
ادفع صاحب جبار و طاهر
ابلیس استو بخیر برکنه طاهر
و سازه چه اولاد طاهر و زبان

طاهر و طاهر
طاهر و طاهر
طاهر و طاهر

طاهر و طاهر

طاهر و طاهر

طاهر و طاهر
طاهر و طاهر
طاهر و طاهر

BELGE: 3

TEMETTÜ'AT VERGİSİNE MAHSUS TESKEREDİR (1)

Cild: Varak:
Defter-i Hulasa: Sahife-i Hulasa: 365
Vilayet: Diyarbekir Liva:Ma'den Kaza: Erğani Kasaba ve karye ve
Mahalle: Erğani-(İslam*?)

İsim ve Şöhreti: Kavas Mehmedoğlu Cüma bin Bekir Yabancıları
memleketi:-
Temettü vergisi: 15 Senevi Temettü'i: 200 san'atı:-

305(?) Senesi temettü vergisi olan ber vech-i bala on beş ğuruş dur.
Ba'dehu sahibi tezkere tarafından iktiza(?) olunmuştur. 120(?)

Teslimat

.....
Resmi devlet pulu (10 pare) (Mühür) (II. Abdülhamit dönemi)

(Arka sayfa matbu olup vergi hakkın da açıklamalardan ibrettir.
Abdurrahman Üzülmöz-Eşref Üzülmöz)

اموال دیگر کسبه بدلاته عسکریه و احصاف قمع و دیگر کسب و احصاف ارضی و نه بقیه
اولی و دله و نه قسیمی و ارضی و دیگر کسبه احصاف ارضی و نه قسیمی و نه قسیمی
تخصیص و نه در باغی احصاف قمع و دیگر کسبه احصاف ارضی و نه قسیمی و نه قسیمی
عموده و دفعه تخصیص و نه در باغی احصاف قمع و دیگر کسبه احصاف ارضی و نه قسیمی و نه قسیمی
و نه در باغی احصاف قمع و دیگر کسبه احصاف ارضی و نه قسیمی و نه قسیمی

مکلفه و ارضی اموال دولتی و قات و تقاضیه معینه و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی
تخصیص ارضی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی
بدیه و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی
اداره و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی
اداره و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی
و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی
بیاد و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی

و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی
قانونیه حکومت مجله و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی

بر مبنای اموال و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی
تخصیص ارضی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی
ایر و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی
نظام و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی

مدرسه و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی
منقول و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی
ایر و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی
ایر و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی و نه قسیمی

BELGE: 4

TEMETTÜ'AT VERGİSİNE MAHSUS TESKEREDİR (2)

Cild: Varak:
Defter-i Hulasa: Sahife-i Hulasa: 365
Vilayet: Diyarbekir Liva: Ma'den Kaza: Erğani Kasaba ve karye ve
Mahalle:Erğani-(İslam*?)

İsim ve Şöhreti: Mehmed bin Bekir Yabancıları memleketi:-
Temettü vergisi: 10 Senevi Temettü'i: 300 san'atı:-

309 Senesi temettü vergisi olan ber vech-i bala on ğuruş dur. Ba'dehu
sahibi tezkere tarafından iktiza(?) olunmuştur. 120(?)

Teslimat

.....
Resmi devlet pulu(10 pare) (Mühür) (II.Abdülhamit dönemi)

(Arka sayfa matbu olup vergi hakkın da açıklamalardan ibrettir.
Abdurrahman Üzülmöz-Eşref Üzülmöz)

BELGE: 5**DAVA (Seğiresi)?****Hudut----- Hudud- Mevkii ... Ğuruş evraklar(?)**

ŞarkenRecep oğlu Beşiktaş Bahçe Beşiktaş 3500
hududu Mustafa Oğlu Hanefi }
ğarben dere şimalen yol hopan }
Beşiktaş bahçe yolunda }

Şarken Recep oğlu Beşiktaş tarlası, (tarla) “ 1500
ğarben Sofubekir oğlu Cüma }
tarlası vardır şimalin Beşiktaş }
evleri cenuben Zülfi Efendi tarlası }

Şarken Erganili ‘Abidin’in tarlası(tarla) Hopanlar mevki 1600
ğarben dere şimalen Recep oğlu }
tarlası cenuben Reşit oğlu Selman tarlası }

Şarken Ahmet oğlu Alinin tarlası(tarla) Gisto 1000
ğarben Recep oğlu Beşiktaşoğlu }
kamerin tarlası şimalen Ahmet oğlu }
Ali tarlası cenuben keza Alini tarlası }

YEKUN 7600

Müdei: Beşiktaş mahallesinden Zükar Recep oğlu Zülfükar kızı (E)sma hanım!

Müdei: Beşiktaş mahallesinden Zükar Recep oğlu Zülfükar kızı Akife hanım!

Müdei: Beşiktaş mahallesinden Zükar Recep oğlu Zülfükar oğlu Recep

Müdei: Beşiktaş mahallesinden Zükar Recep oğlu Zülfükar oğlu Ahmed

Müdei: Beşiktaş mahallesinden Recep oğlu Zülfükarın oğlu Şerif’in kızı Naciye

Müdei: Beşiktaş mahallesinden Recep oğlu Zülfükarın oğlu Şerif’in kızı Şadiye

Nev’i dava refi’ yed ve istihkak

Dav'a olan sulu tarladan otuz sene mukaddem vefat eden (pederimiz)?inci recep oğlu Zülfükarın malı hakkında olup vefatiyle braderi Ahmet Şadiye(?) Naciye merhumuna intikal eden Yalak(?) mevki'i ve hammiyyet ve suduru Şadiyenin bir Kıt'a Naciye ile evli Mustafa olan huzurumuza müddeiye merhumun teslim ve itadır. İmtina etmekte olduktan bil celp muhakememizin itası ile malı istikakımızın yedlerinin ref'i ile tarafımıza teslimine temmet karara alınmasını talep ve davamızdan 'ibarettir.

(İ)Olanı—tapu kaydı ve'indel sahibe ibraz edilecek ispat edilecek ve resmi senedin ve lüzumu halinde ikame ve istima edilecek sözü ve şahitle mükabele ile ispat-ı iddi'a edilecektir.

'İtasına Sulh ve hukuk mahkemesine ifa eylediğimiz iş bu davamız bundan ibaret olup davamızın gösterdiğimiz esbap ile ispat edeceğimizden bu bab da ve iş (bu) mahkememizin icrası şar'idir

..... müte'alliktarafımıza taksim edilecek elsine celp ve mahkememizin icrası ile husus en mezkura ait hak ...masrafların tarafımıza vergisinin temmet -i karara istimasını(?) talep ve dava iderim efendim.

26 Mart 930

Müddei

Müddei

..... Recep oğlu Zülfükar kızı

...Recep oğlu Zülfükar kızı

Akife

Esma

BELGE: 6

ZEKERİYA ÜZÜLMEZ'E AİT TEZKERE
(ESKİ OSMANLICA YAZILMIŞ BELGE)
(BİR ÇERÇEVE İÇERSİNDE MATBU YAZILMIŞ)

Padişah Tuğrası

DEVLET-İ 'AİLYE-İ OSMANİYE TEZKERESİDİR

İsmi ve şöhreti	Pederi ismiyle mahal-i ikameti	Validesi ismiyle mahal-i ikameti	Tarih ve mahalli veladeti	Milleti	San'ant ve sınıf ve hıdmet ve intihabı selahiyyeti	Müteehhi l ve zevcesi müte'addit olup olmadığı	Derecat ve sınıf-ı 'askeriyesi
Zekeriya	Cüma	Esmâ	Ergani kazası velidbey mahallesi 1319(R) 1320(H)	İslam			

Eşkali				Sehli Nüfusa Kayit Olunan Mahalli					
Boyu	Göz	Sima	Alamet i farika septe	Vilayet i	Kazası	Mahale ve karyesi	zokağı	Mesken numrosu	Nev-i mesken
				Diyarbakır	Ma'den	Ergani-Velidbey		Hanı 192/3	

Balada ism ve şöhret ve hal ve sıfatı muharrer olan Zekeriya (bin-tamamlandı-) Cüma devleti 'aliyenin tab'iyetini haiz olup ol suretle ceride-i nüfusta mukit olduğu meşhur(?) (defter)e ita kılındı.

Resmi pul

1 kuruş

Ergani Ma'deni Sancağı Livasındandır(?)

18319

UMURU DAHİLİYE NEZARETİ

(Mühür)

Kırmızı Mühür (Devlet mühür)

(Arka Sayfadaki Notlar Okunamadı. -Abdurrahman Üzülmöz-Eşref Üzülmöz)

دَوْلَتِ عَلِيّهٔ عُثمَانِیّهٔ کَرْدِسْتَانِ

نام و قبیله	مدری اسمیه محل نام	الدین اسمیه محل نام	تاریخ و محل ولادت	نظم	صحت و صفت و خدمت و احوال صلاحیت	ساحل و زوایا محل و اقرب و صوف مستقر	درجات و صفات مستقر
			۱۳۰۴ ۱۳۰۵ ۱۳۰۶ ۱۳۰۷	مستقر			

اشکال				محل طومار قد اولاد محلی			
پای	کمر	سینه	حالت باره پای	ولایت	اصناف	عده و فرجه	رأی

ولاده اسم و شهرت و حال و صفت و حرور اولاد از کربلا

دولت علیّهٔ کَرْدِسْتَانِ حاکم اولاد

از کربلا

پکړنی پادشاهي ترخیزه
 ښکېرې بهارې او ښه

سېل نفوس نظامه افغانک بشني مادوسي

شيعه دولت عليه د اهل هر شخص اموال غير منقولې بيع و فراغ و انتقاله وړ مأموريت و خدمت اکتاب و نصيبه و منکته د خوښه
 و قاعد و مزره ايت عمالته استخفافه و سرور نه کړسي و ساوړه اېښوده و وړيس ماملانده و ځا که مراجه د پوهنا حکمه
 نفوس نه کړسي ايران ايتکه مجورده کوم ترده ښي ساده څه و نه کورمک اجرائي سېل قومه قېد اولتېښي امين
 نه کړه اخذ ايتکجه قدر تأخير اولور نه کړه عاينه پناخته اولور و ډاکټر و څوړنه و وېښه و ښاخه نه کړي
 ښه ولا استعمال اېلېلر جزا قانونک يو اټي بدې مادوسي مو جېته رسېدل ايت چ سته څار حېس ايت مجازت ايت پور .

مشروعات محلي

نقل مکاتبات و قوامي

څار و ډېر څار و ډېر څار و ډېر څار و ډېر څار و ډېر څار و ډېر څار و ډېر څار و ډېر څار و ډېر څار و ډېر څار و ډېر څار و ډېر											

BELGE: 7

ZEKERİYA ÜZÜLMEZ'E AİT NEFERİN DEFTERİ

آی تعلیم و تربیت مندرجہ ذیل کے تحت چنگان دسی آ غیر اعلیٰ :		پری چنگان دسی کوز پورون چک قاش ساج دک خسرو عی علاقت	علاقت مانفہ سی رہبہ سی نسی شعبہ سی نقشہ سی ناحیہ سی فریہ سی
آی تعلیم و تربیت مندرجہ ذیل کے تحت چنگان دسی آ غیر اعلیٰ :		پری چنگان دسی کوز پورون چک قاش ساج دک خسرو عی علاقت	علاقت مانفہ سی رہبہ سی نسی شعبہ سی نقشہ سی ناحیہ سی فریہ سی

عسکر ! پوٹک اوردولر ، پوٹک ملتردن : بیشبر ..

Sayfa: 1 (Ön kapak)

Türkiye Cumhuriyeti

_____ncı alayın _____ncı taburunun _____ncı bölüğüne mahsus

NEFERİN DEFTERİ

İçinde, bütün sınıflar için kullanılmaya elverişli mesafe tahmini

Atış, cüzdanları ile, hüviyet, sah-i ehval, eşya, mükafat,

Mecâzat, para hesabı ve devamsızlık gibi pek çok lüzümlü cedveller vardır.

Erkan harbiye-i 'umumiye riyâset-i celilesince tensib ve tasvib buyrulmutur.

Tertip eden

Harbiye mektebi heyeti ta'limiyesinden

Yüz başı

Nuri Halil

Tevzi' mahalli: harbiye mektebi matba'ası

Vatan mat'abası

Sayfa: 2

(Yuvarlak daire içerisinde bir Atatürk resmi var. Askeri elbiseli-Mareşal)

Asker!

Dünyanın en eski on büyük milletinden biri olan biz Türkler, yüzlerce yıllardan beri istibdat altında ezildik. Bu sebepten, düşmanlarımız pek çok topraklarımızı çiğnedi. Lakin, artık Türk milleti uyandı. İstibdadı yıktı, memleketi düşmanların boyunduruğundan kurtardı. Bizi pek çok felaketlere sürükleyen padişahlığı da devirdi ve cumhuriyet i'lan itdi....

Asker! Gün gibi aşikâr olan cumhuriyetin faydalarını ve devrilen zamanların fenalıklarını size zabitleriniz uzun uzun anlatacaklardır. Bende kısaca söyleyeyim ki bugün Türkiye de hâkim olan milletidir. Milletın başında bulunan yani cumhur-u reisimizde yüce sevgisi her Türkün gönlünde yaşayan büyük halaskarımız Gazi Mustafa Kemal Paşadır...

Asker! Bugün Vatanın, Milletın dinin senden istediğı en büyük vazife; Cumhuriyeti onun yol gösterici büyüklerini sevmek, verecekleri emirleri oluncaya kadar can-ı yürekten yapmaya çalışmaktan ibarettir.

Sayfa: 3

Asker!

Asker, Milletın has evladı, vatan muhafızı ve göz bebeğidir. Vücut nasıl kansız yaşayamazsa vatan ve millet de 'askersiz yaşayamaz. Onun için, Erkeğe asker urbası giyip eline tüfeğı aldıktan sonra, sen artık bir tek ana ve bir tek babanın evladı değil, bütün milletın evladı, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti vatanın, ırz ve namusunun muhafızı oluyorsun...Atanı bil ve onu unutma, ki Türk milleti bugün sana güveniyor. Sen, eğer bugün lakıyla çalışmasan yarın düşman karşısında da vazifeni hakkıyla yapamayacak ve Allah göstermesin vatan ve Milletine büyük felaketler gelmesine sebep olacaksın. Asker! vatanına, Milletine iyi asker olmak; Dünya ahirette ak yüzlü birlenmek için; soğuğa, sıcağa yorgunluğa, açlık ve susuzluğa, sabır ve tahammül ederek her an ve zamanda amirlerinin verdikleri bütün emirleri, can ve yürekten yapmak ve dinlemek lazımdır.

(Şaha kalkmış bir at üzerinde kılıcı havada bir subay (süvari) resmi bulunmakta)

Asker! Vatana sahip olmak isteyen Millet; Askerliğı çok sever ve çok yüce tutar.

Sayfa:4

Memleketinden geldiği zaman çıkan resmi: üç ay t'alim ve terbiyesinden sonra çıkan resmi.

Ağırlığı:

Ağırlığı:

Boy:

Çehre:

Göz:

Burun

Çene

Kaş

Saç

Renk

Hüsnü –say-ı 'alemeti:

Takımı:

Mahallesi:.....

Mangası:

Hane numerosu:

Rütbesi nasbı: nefer / onbaşı

Şöhret(şehri): *Sofî Bekir Oğulları*

Şu'besi: Bakır Ma'den

Babasının adı: *Cüm'a*

Kazası: Bakır Ma'den

Kendi adı: *Zekeriya*

Nahiyesi: *Ergani*

Tevlûdü: 319(1903)

Karyesi:1

Dini mezhebi: *İslam*

Askere duhulü: 4 Haziran 1926

Asker! Vazifesini bilen asker ve Millet vatanın bir taşını bile düşmanına kaptırmaz.

Sayfa 5:

Okur yazar mı, ümmi mi, kaç çocuğu var: Okur yazar değildir- na evlidir.

Validesi, babası sağ mı, kaç kardeşi var. Babası, kardeşleri muharebelerde bulunmuş mu, şehit olanlar var mı: Birisi sağ-Bir kardeş-vardır

.....

Sayfa 9:

Sihhi ahval sahifesi

Muayene sonrası numarası

Ay ve sene: Mayıs 29: Çiçek : Kolera: Tifo..... Ağırlığı: Boyu:

Hastaneye: girdiği/çıktığı

2-24: Mayıs Tifüs (teşhisi konmuş) (Hastanede yatmış olabilir)

Temizlik Muayene sayfası

Ay	Tarih	Haftalık sırası ile numaralar
Haziran		Temiz
2 Temmuz	1927	
21 Kasım (Teşrinisani)	1927	Temizdir

Vuruşların sırası ile kıymetleri/1 2 3 4 5/Numara top / Hedef vuruş / Fişek adeti / Mülahazat

Sayfa	Tarih	Vuruşların Sırası ile Kıymetleri								Numara	Hedef vuruş	Fişek adeti	Mülahazat
		1	2	3	4	5	6	7	8	top			
39	9.1.1927	4	8	8	9	9	-	-	-	38	5	5	Ber âla ifa etmiştir
40	10.1.1927	5	9	11	11	-	-	-	-	36	4	4	ifa etmiştir.
42	1.3.1927	10	4	4	10	10	-	-	-	-	3	5	etmiştir
45	22.7.1927	5	10	7	9	12	-	-	-	43	5	5	etmiştir.
47	3.8.1927	6	11	8	8	8	-	-	-	41	5	5	etmiştir.

BELGE: 8

ZEKERİYA ÜZLMEZ-T.C. NÜFUS HÜİYET CÜZDANI

No: 51(matbu yazı)

162 (elle yazılmış) **NO:**401470 (kırmızı renkli, matbu) bu kısım mühürlü.

Aile ismi, yani lakabı ve şöhreti: *Üzülmez*

Adı: *Zekeriya*

Babasının adı: *Cüma*

Anasının adı: *Esmâ*

Doğum yeri: *Ergani*

Doğum tarihi: *On dokuz 319*

Yan tarafta sivil bir fotoğrafı var. Fotoğraftaki yaşı 25- 28 var.(gerçek yaşı ise 23)

Askerlik Cüzdanıdır. *6.2.980 diye karşı tarafa el yazısı ile not düşülmüş.*

Cüzdanı aldığı dönem de evli gözüküyor.

Mahalle veya köyü bölümünde *Önce Osmaniye daha sonrada Saray* yazılmış.

Hane:133 Cilt:1 Sahife:53

Ne suretle verildiği: *Tebdilen*

Cüzdan Ergani nüfus idaresinden 16.2.1939 tarihinde verilmiştir.

B. key imzalamış. 5 kuruşluk damga pulu var ve üzerinde 16.2.939 yazılı, mühürlü

İhtiyata naklinden ihracına

İhtiyat yoklaması yapıldı *yah 7-kü 7 18.2.939*

İhtiyat yoklaması yapıldı *15.5.940*

İhtiyat yoklaması yapıldı *As.No:2457 16.haziran 1941(Mühür ve tarihler kaşe ile basılmış) y.F.Kayaaly*

943 ihtiyat yoklaması 24.9.943. *As.Ş.Bşk. Y.B yapıldı.(İmza ve Mühür)*

24.Nisan 1944 (İmza ve Mühür)

(arada defterin yaprak sayısı ve veriliş tarihi var)

945 yoklaması y.y 21.3.945 *As.Ş.Bşk. Y.B (İmza ve Mühür)*

29 Mart 1946 cezalı yapıldı.

29 Mart 1947 y.yapıldı. *As.Ş.Bşk. Y.B yapıldı.(İmza ve Mühür)*

20 Şubat 1948 İhtiyat y.yapıldı. *Ergani As.Ş.Bşk. y.b.A .Eralp (İmza Mühür)*

مملکتدن کلدیگی زمان چیقان رسمی آغیرلغی :		بوی چهره کوز برون چکه قاش صاچ رنگ خصو- صی علامت	۳۳ آی تعلیم و تربیه دن صوکره چیقان رسمی آغیرلغی :
			

BELGE: 9

**SOFİBEKİR OĞLU ABBAS ÜZÜLMEZ'İN SON EŞİ HAVA (HEVİ)
ÜZÜLMEZ'E AİT NÜFUS HÜVİYET CÜZDANI**

T.C. NÜFUS HÜVİYET CÜZDANI: HAVA ÜZÜLMEZ
Cüzdan No: 062013

Soyadı : Üzülmez
Adı : Hava
Baba Adı : Fadullah
Ana Adı : Fatma
Doğum Yeri : Ergani
Doğum Tarihi : 295 (Miladî1879)

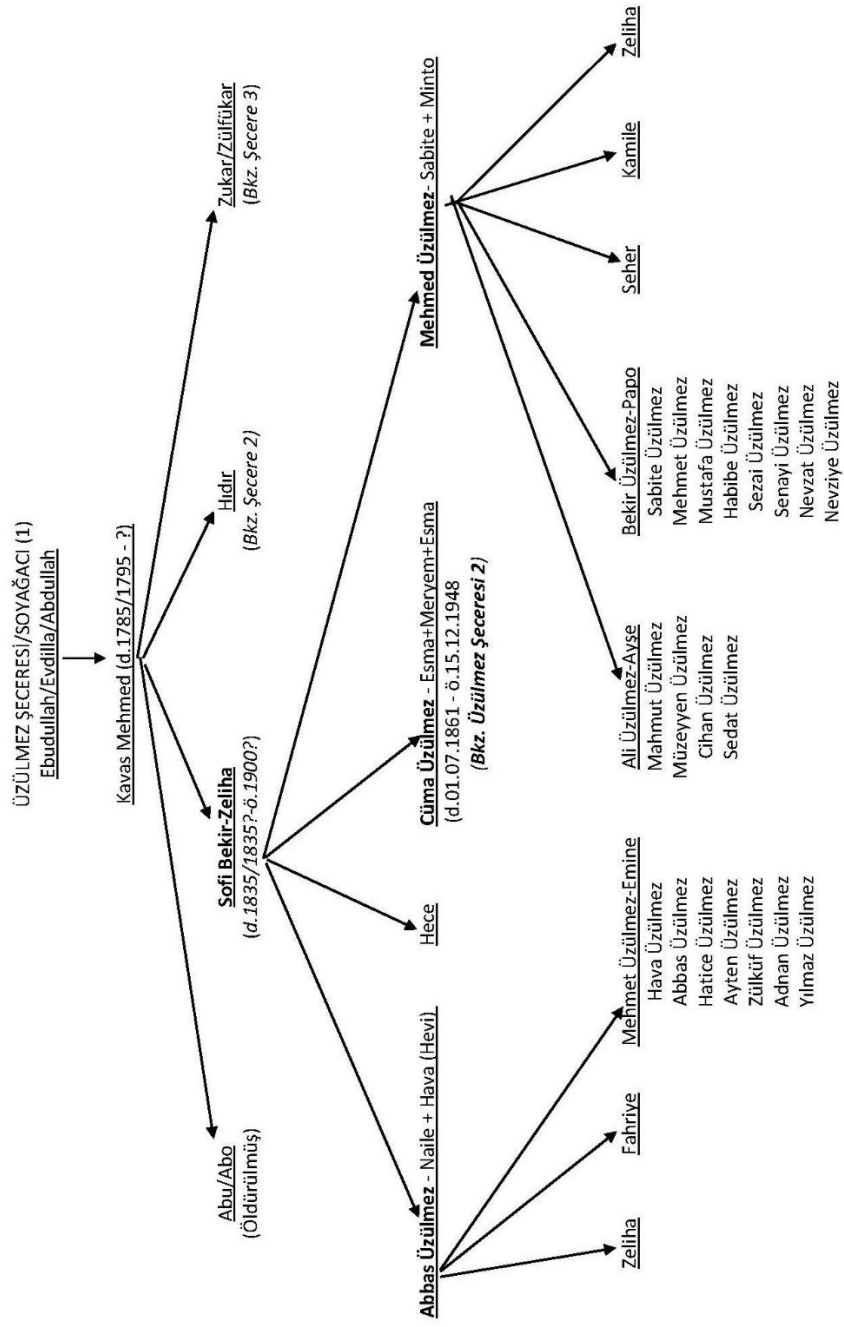
ŞECERELER/SOYAĞACI

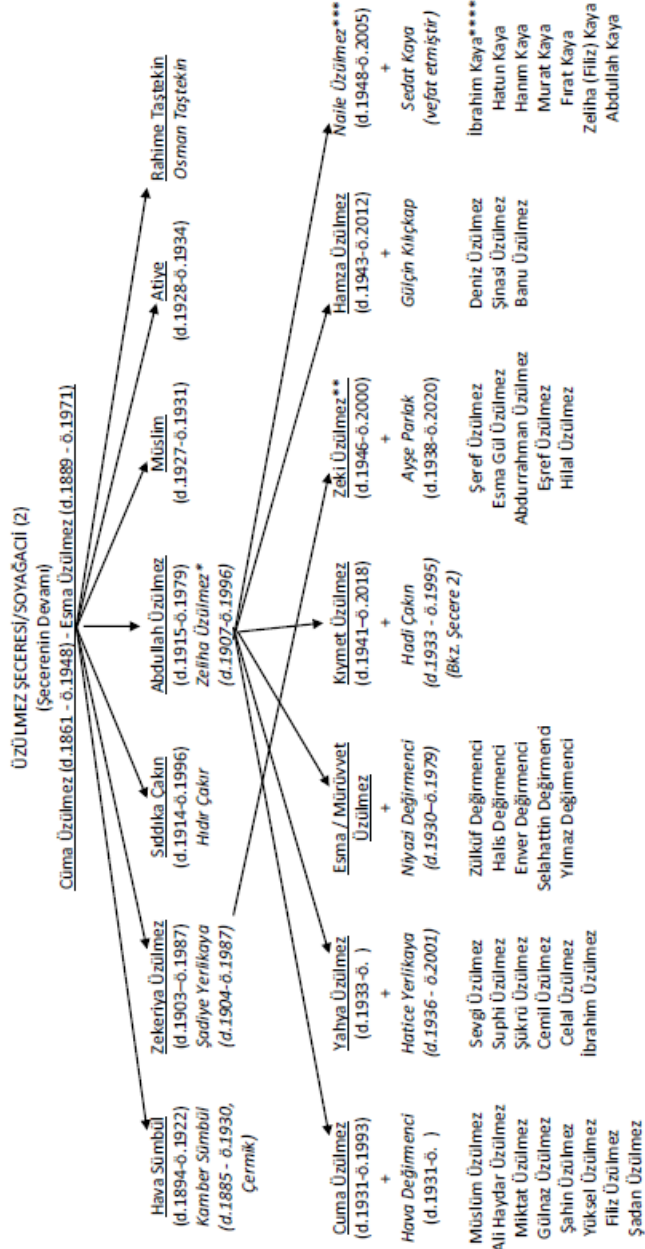
Açıklama:

1) Şecerelele aile büyüklerimizin anlatımları esas alınarak hazırlanmıştır. Eksiklikler veya yanlışlıklar mutlaka olacaktır. Kaydın olmadığı yerde hataların olması kaçınılmazdır. Şayet var olan eksiklikler, yanlışlıklar bizlere bildirirse kitabın ilerde yapılacak yeni baskılarında eksiklikler ve yanlışlıkların düzeltilmesine gidilecektir.

2) Kavas Mehmed'in Abo/Abu, Bekir, Hıdır, Zukar adlı çocukları var. Başka erkek çocuğu ve kaç kız çocuğu var mı, bilmiyoruz. Çocuklarının yaş ve büyüklük küçüklük durumlarını da net olarak bilmiyoruz.

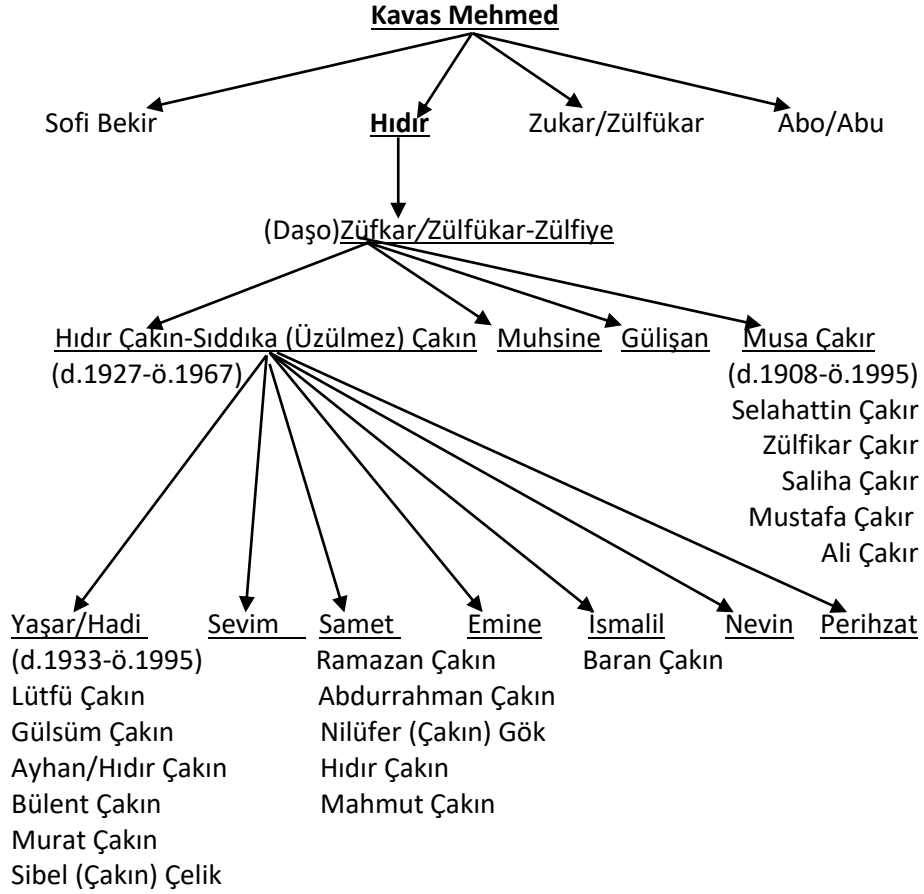
2) Şecerelele teamül gereği baba soyu esas alınarak düzenlenmiştir.

Açıklama (Müslüm Üzülmöz):
 (*) Cuma ve Yahya Üzülmöz'in Anne adı nüfus cüzdanlarında "Zerife", diğer çocukları ise "Zeliha" olarak yazılır. Abdullah dedemiz tek evlilik yapmıştır. Zerife ve Zeliha aynı nimenizdir.
 (**) Abdullah oğlu Zeki Üzülmöz 04.04.1956 tarihinde Ergani Asliye Hukuk Mahkemesi'nin 04.04.1956 gün ve 1956/26-59 sayılı kararıyla Zekerîya Üzülmöz ve Şadiye Üzülmöz'e evlatlık verilmiştir.
 (***) Abdullah dedemizin kızı olan torunlarımızın da şecereye aldık. Tüm torunlarımızın bir arada bulunmalarını iyi olacağına düşündük.
 (****) İbrahim Kaya, Sedat Kaya'nın ilk, ölen hanımından olan oğludur. Naile hanımın üvey oğlu olur. Sedat Kaya'nın doğum ve ölüm tarihini bulamadık.

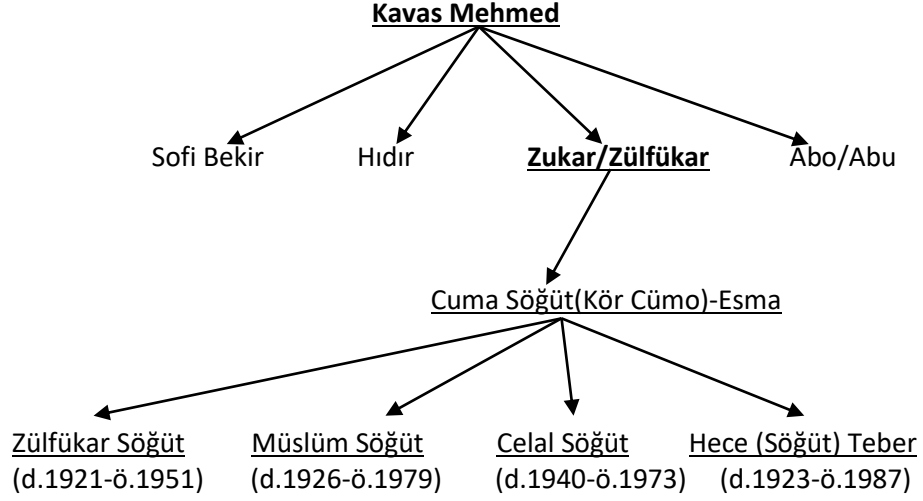
ÇAKIN/ÇAKIR ŞECERESİ

Açıklama:

1. Züfkar oğlu Hıdır ve çocuklarının soyadları önceleri Çakır olarak yazılmış, fakat sonradan yürürlüğe giren tek yapraklı cüzdanların kullanıma başlanmasıyla sehven nüfusta nüfus kayıt bişlemi yapılırken nüfus memuru Çakır'ın sonundaki (r) harfini biraz uzatınca (n) olmuş. Böylece Hıdır amca ve çocuklarının soyadı Çakin olmuş. Musa amca ve çocuklarının soyadı ise Çakır olarak devam etmiş. Ayrıca Hıdır oğlu Hadi Çakin'in nüfus kayıtlarında ismi Yaşar'dır.
2. Çakin ailesinin vefat eden fertlerinin bir kısmının mezarları Ergani'de "Üzülmöz Aile Mezarlığı"ndadır.

SÖĞÜT ŞECERESİ

Açıklama:

Söğüt ailesinin vefat eden fertlerinin büyük çoğunluğunun mezarları Ergani’de “Üzülmez Aile Mezarlığı”ndadır.

EKLER

1/

Müslüm Üzülmez'e Açık Mektup

Abdurrahman Üzülmez

Tarih Bilim Uzmanı

Çayönü'nden Ergani'ye Uzun bir yürüyüş adlı oylumlu kitabınızı okudum ve çok heyecanlandım. Bu çalışmayı yaptığınız için Erganililer size minnettar kalacaktır. Ayrıca ekonomik olarak gücünüzü zorlama pahasına yaptığınız bu işten dolayı, cesaretinize hayran kalmamak mümkün değil.

Kitabın çeşitli yönleriyle ilgili düşüncelerime gelince, her şeyden önce ben olsaydım, Ergani'nin yeniçağlara kadarki tarihine bu kadar uzun yer vermezdim. Yanlış olduğundan değil, aktardığınız bilgileri ve kaynakları yorumlamaya yönelik bir çalışma yapmayı daha uygun bulduğumdan. Tabi sizin yaptığınız bu çalışma bu tür sentez eser yazmak isteyenler için önemli kolaylık sağlayan bir eser olacaktır. Ayrıca son dönemlere ait yer alan bilgi ve belgeler ise, başkaları da benzer eserler verirlerse hele hele, Ergani'nin tarihini yazacaklar için önemli bir kaynak olacaktır. Bu meyanda da eleştirilecek en önemli husus, herhalde kişilerle ilgili seçimlerinin belirli objektif ölçütlere dayanmamasıdır. Zannımca sizin de zaten böyle bir iddianız yok ve bunu başarmak fiilen mümkün değil zaten. Bununla beraber, benim merakla okuduğum TKP ile ilgili faaliyetlerinizle ilgili birçok belge kitabın bütünlüğüne maalesef zarar veriyor. Bununla ilgili hatıra ve belgelerin ayrı bir kitapta toplaması, bu kitapta ise, sadece gerektiği kadarından bahsedilmesi daha uygun olurdu diye düşünüyorum. Zira bu kitapla en azından tüm Erganililere seslenmen ve onların ortak nokta ve merakları olabilecek konularda yoğunlaşmanın gerektiğini düşünüyorum. Siyasal tutum ve meşrep ayırmaksızın.

Zekeriya amcanın anlattıklarıyla ilgili olan konular ise, gayet güzel anlatmış. Bu hikayeleri çocukluk ve ilk gençlik yıllarımda belki onlarca defa dinledim. Ama sizin de bahsettiğiniz gibi 'nasihat' havasında olduğundan dolayı, doğrusu çocuk ve gençlerin hep yaptıkları gibi can kulağıyla dinlemezdim. O gün bunların öneminin farkında olmadığımдан aynı zamanda. Bu ve diğer anlatılan yaşanmış hikayelere ilişkin kayıtların tutulması gerektiğinin bugün farkındayız çok şükür. Ve tabi bu yazılanlar, bugün ve gelecekte tarihçiliğe önemli bir katkı sunacaktır.

Şevki Bey'in öldürülmesiyle ilgili anlatılan hikayeyi Zelo nenemden de dinlemiştim Benim dinlediğim hikaye sizin doğru kabul etmediğiniz Şeyh Said Ayaklanması ile ilgili versiyonuydu. Sadece bu sözlü rivayetler olsa gene

de bunu doğru kabul edemeyebilirdik. Oysaki İstiklal Mahkemesi'ndeki sorgusunda kendisine 'isyana sadece Kürtler mi destek verdi, Türkler de destek verdi mi?' sorusu sorulmuş, o da katılanlar arasında Türklerin de olduğunu belirtmiş ve Şevki Bey'in ismini de vermiştir. [Bunu şu anda elimin altında bulunmadığından yeniden kontrol edemediğim Uğur Mumcu'nun *Kürt-İslam Ayaklanması* adlı esende okumuştum. Ayrıca 'Kürtler' konusunda Martin Van Bruinessen'in *Ağa, Şeyh ve Devlet; Kürdistan'ın Sosyal ve Politik Örgütlenmesi* (Özge Yayınları) adlı eserini ve R.W. Olson'un *Şeyh Said İsyanı* adlı eserini mutlaka okuman gerekirdi diye düşünüyorum. Bununla beraber Rus Kürdolog (Bruinessen gibi aynı zamanda Türkolog) Minorski'nin *MEB. İslam Ansiklopedisi* 'ne yazdığı her nasılsa sansürülenmeden yayınlanan Kürtler maddesi. Okuduğunda da bu konuda bana hak vereceğine inanıyorum.]

Ermeni olayları sırasında yaşananlarla ilgili olarak Kıtmir Ali'ye göndermede bulunularak anlatılanların toptan yalan olmasa bile, doğru olmadığını düşünüyorum. Bir başka deyişle daha sonra bu olaylar anlatıla anlatıla, sızlayan vicdanları yatıştırmak ve katliamları meşrulaştırmak için katbekat abartıldığını düşünüyorum. Zaten 1915'te sadece Müslümanların değil, 1910'da çıkan kanun gereği Ermenilerin de 40 yaş üzeri erkekleri askerdeydi. O halde, kimdi o katliam plânlarıyla uğraşan Ermeniler?

Sofibekir, Subaşılar ve Ayanlar gibi sülalelerin Halep veya Bağdat gibi şehirlerden vaktiyle göç ettiklerine dair rivayetleri ise doğru kabul edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Niçin mi? Birincisi aksini düşünmek için hiçbir sebep olmadığı için. Hatta bunun gibi birçok rivayetin doğru olduğu ispat edilmiştir. Mesela Anadolu'da birçok kişi atalarının Horasan'dan göç ettiğini söyler. Tarihi kayıtlar, Moğol istilasından sonra gerçekten de böyle bir göç hareketinin olduğunu göstermektedir. İkincisi, gerek Ayan ve gerek Kavas ve gerekse Subaşı lakabı söz konusu kişilerin devletle ilişkili veya devlet memuru olduklarını göstermektedir. Bu da -toplumsal hareketlilik açısından tacirler ve memurlar her zaman ön planda olduklarından- gene söz konusu rivayetleri doğrular.

Kitabı okurken bazı maddi hatalarla da karşılaştım. Makam'dan ve Lâlî'den bahsederken 'farziye' (farz olan) yerine 'faraziye' (varsayım, hipotez) yazılmış. Hatta burada yapılması farz kabul edilen değil, bir adak kurbanı söz konusu olduğundan sadece kurban veya adak demek daha doğru olurdu. Sayfa 20'de ise, 93 harbini 1293 Osmanlı-Rus savaşı olarak tanımlanmış. Doğrusu 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı olacak. Varsa başka benzer hata veya hatalar, kitabı bu gözle baştan sona yeniden dikkatle okumak gerekir.

Ergani tarihini iyi bildiğimi söyleyemem. Ancak seyyahlarla ilgili *Feldmareşal H.Von Moltke'nin Mektupları*'na (Remzi Kitabevi) da yer verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Ayrıca Martin Van Bruinessen'in iletişim yayınlarından çıkan Diyarbakır'la ilgili kitaba da bakabilirsiniz. (Kitabın ismi yanlış hatırlamıyorsam *Evliya Çelebi Diyarbakır'da olmalı*). Mutlaka Ergani'ye ilişkin bilgi bulabileceğinizi düşünüyorum. Bulabileceğini diyorum, çünkü ben okuyamadım, bu sadece bir tahmin. Bunun dışında şimdi kütüphanemde olmayan Seydi'Ali Reis'in *Miratü'l Memalik* adlı eseri okurken Basra'ya giden Seydi Ali'nin seyahati sırasında Makam'ı ziyaret ettiğine dair satırlara rastlamıştım. (1001 Temel Eser, Tercüman yayınları)

Bildiğim kadarıyla Annales Okulu tarihçilerinden Mouris Lombard eserinde bakır madeni ve madeni paralar vesilesiyle Ergani'den bahsedip geçer... (*İlk Zafer Yıllarında İslam*, Pınar yayınları) A. Zeki Velidi Togan (*Umumi Türk Tarihine Giriş, cild 1, İstanbul, 1981, 3. Baskı, ilk baskısı 2.Dünya Savaşı yıllarında yapılmıştır*) adlı eserinde İlhanlı-Moğol veziri Reşideddin'in vesilesiyle bahsediyor: "Anadolu'da vezir Reşideddin Diyarbakır vilayetinde Dicle nehrinden kendi adıyla anılan bir kanal çıkararak bunun üzerine 14 kadar yeni köy tesis etti ve bunların çoğuna kendi oğullarının isimlerini verdi. Filhakika Ergani ve Osmaniye kazasında Reşideddin'in oğullarının isimlerini andıran Pîr Ahmet ve Pîr Ali isminde köyler vardır" (s.309)

III. Bölümde kronoloji kitapların yazılış tarihine göre oluşturulmuş. Oysa kronoloji kitapların içeriğine göre oluşturulmalıydı. Böyle olunca 16. yüzyıldan bahseden Alpay Bizbilirlik'in kitabı Şemsettin Sami'den sonra olmamalıydı. Ayrıca aynı bölümde Katip Çelebi Seyahatnamesi'nden bahsediliyor (s.246). Bildiğim kadarıyla Katip Çelebi'nin böyle bir eseri yoktur. Zannımca kastedilen eser onun Cihannüma adlı coğrafya ve kozmoloji veya (Türkçe) Fezleke adlı tarih kitabıdır.

En derin saygılarım ve hürmetlerimle, baki selam...

15 Temmuz 2005 tarihli **Ergani Haber** gazetesi

2/

Ergani'den Çayönü'ne: Uzun bir yürüyüş Kitabına Dair

Eşref Üzülmez

Tarih Öğretmeni

Sn. Müslüm Üzülmez,

Ergani'den Çayönü'ne: Uzun bir yürüyüş kitabınızı aldığım günden beri heyecanla okuyorum. Çok beğendim, sizi tebrik eder ve kutlarım.

Kitabı yazma nedenlerinizi göz önünde bulundurursak her şey çok güzel ve mükemmel tasarlanmış. Öncelikle içindeki bilgiler, bana göre, biz Erganililer için mükemmel bilgiler. Benim duymadığım, bilmediğim birçok olay anlatılmış. Bunlara nasıl ulaştınız! Bilmiyorum. Güzel kaynaklar ve önemli bazı değerlendirmeleriniz var. Görüşlerinizin hepsine, tarihle ilgili bölümlerdekilere, katılmam mümkün değil: Taraflı davrandığınızdan dolayı. Zaten bunu kitabın önsözünde belirttiğinizden, sizi yine de haklı buluyorum. Duygu ve düşüncelerinize, özlere katılmamak mümkün değil. Bazen geceleri yastığa başımı koyduğumda, aynı duyguları ben de yaşıyorum. Belki memleket özlemi çeken herkes bunları yaşıyordur.

Kitabınızı dış görünüş olarak incelediğimde, kitabınızın kapağı ve resimleri çok hoşuma gitti. İçindeki resimler de öyle. Keşke renkli basılabilseydi. Hangi imkânlarınızı zorlayarak bu kitabı bastırıldığını biliyorum. Bu konuda yaptığınız fedakârlık ve bizlere böyle bir kitabı hazırlamanızdan dolayı minnettarım. Size çok teşekkür ettiğimi biliniz.

Bibliyografik olarak tarihle ilgili bölümlerde fazla hataya rastlayamadım. Ama bazı küçük hataların olduğunu da biliyorum. Örnek vermek istersem, yüksek lisans ta daha detaylı okuduğum Ortaçağ ve Anadolu Selçukluları bölümündeki isimlerle ilgilidir. Bu bölümleri biraz daha detaylı bildiğim için hemen gözüme çarptı. Yani aslında tarih hatası bulabilirim veya bulamam diye olaya bakmadım. Kitabınızda sayfa 71' de Büyük Selçuklular dönemi anlatılırken, Urfa şehri dükünün, Bulgar kralı Alüsan'ın Oğlu Vasil'idi denmekte ve tarih 1070'li yıllar işret edilerek konuya destek aranmaktadır. Bura da tarihsel açıdan 26 yıllık bir hata yapılmıştır. Çünkü Bulgar kralının oğlu Vasil ancak I. Haçlı seferiyle Urfa'ya ulaşabilmiştir. 1070'li yıllar değil, 1092–1096 yılları arası ve sonrası olması gerekir.

Bende bilgisayarda yazı yazarken bazen yazım hataları yaparım. Yazan kişinin o yazıyı okurken fark etmesi zordur. Kitapta yazım yanlışlarına da çok rastladım. İkinci basımda düzeltilmesi umudu ile size yardımcı olmak için birkaç tanesini saygıyla yazmak istedim:

1-Sayfa 85 de, “İnebatlı” yazılmış, yazım hatası-doğrusu: İnebahtı olacak. Bir körfez adıdır. Haritalardan araştırılabilir.
2-Sayfa 88 de, “Yavuz Sultan Süleyman” yazılmış, “Selim” olacak.
3-Sayfa 96 de, “böle “ yazılmış, zannedersem “bölge” olacak.
4-Sayfa 98 de, 207. dip notla ilgili açıklama yanlış. Benim bildiğim kadarıyla belgelerde İstanbul veya İslambol olarak geçer. Fatih, özellikle İslâm ülkesi anlamında bu şekilde değiştirmiştir. Daha sonra İstanbul olmuştur. Vs.

Seyahatnameler ile ilgili bazı bölümler gereksiz ve fazla bence. Kâtip Çelebi’nin Seyahatname’sinin olup olmadığını bilmiyorum. Yalnız Cihannüma’sının önemli coğrafya ve etnik toplulukları anlatan bir kitap olduğunu biliyorum.

Zekeriya Amcayla ilgili anlatımların bazılarında eksiklik var. Abdurrahman’ın mektubunu ve değerlendirmesini e-mail yolu ile okudum. Bu konudaki düşüncelerimi size kitabın elime ilk ulaştığı günlerde e-mail yoluyla ulaştırmaya çalıştım. Bir sayfa değerlendirme yazdım, ancak bu yazıyı elektronik ortamda kaybettim. Size zannedersem ulaşmadı. “Hürriyetim com”daki değerlendirmeyi ve teşekkür yazısını yazdım ve bu şekilde ulaşmayı denedim. Size daha detaylı bir mektup yazmaya karar vererek bu mektubu yazdım. Ben küçük iken sizler lise yıllarınızı ve 12 Eylül dönemlerini yaşıyordunuz. Devrimci çalışmalar içinde iken, sizi ve duvara yazı yazan gurupları işaret ederek, hatta bastonu ile göstererek, bana devlete ve isyan edenler konulu hikâyeler anlatmıştı. Genelde Şeyh Said ve çevresini anlatırdı. Abdurrahman’ın bahsettiği gibi korkularının yersiz olmadığını bilmemiz gerekiyor. Kurşuna dizilmek üzere olan bir kişinin sonraki hayatında devlete karşı nasıl davranması gerektiğini hepimiz tahmin edebiliriz herhalde. Düşünceniz size göre doğrudur. Bana anlattığı hikâyelerde ise, devleti tilkiye değil, deveye benzetirdi. Bana anlattığı hikâyede genelde “Hök Deve” terimini de kullanırdı. Kurnazlığının yanında, güç, kuvvet, ne yapacağı belli olmayan, korkulacak bir canavar gibi bahsederdi. “Zamanı gelince Hök deve gibi üzerinize çöker, devletin altında kalırsınız” derdi. Sonuçta bir cezadan bahsederdi. Yani önceden bahsettiğim gibi bilgi eksikliği, anlayış farkı, bakış farkı var. Devleti baskın güç, zamanı kollayan, çizmesi ile ezen, yok eden bir varlık olarak görürdü. Zaten bu konu ve Zekeriya Amca (dede) ile ilgili hatırladığım hikâyeleri yazmaya başladım. Daha doğrusu Abdurrahman bu bilgileri toparlamamı istedi. Ben de işe başladım ve başlıkları oluşturdum. Size daha sonra gönderip görüşünüzü almayı da düşünüyoruz.

Kitabı yazış üslubunuza bayıldım. Çok iyi buldum. Kendi hatıralarınızı anlatırken kullanılan cümlelere bayıldım. Akrabalarım ile ilgili, hemşerilerimle, önemli insanlarımızla ilgili verdiğiniz doyurucu bilgilerden dolayı sizi kutlar ve teşekkür ederim. Bu konuda da size minnettarım.

Sofi Bekir'in babasının adını bilmiyordum. Benim hesaplarıma göre 19. yüzyılın başında yaşadığı büyük bir ihtimaldir. Torunu Cüma dedenin 1861 de doğumlu olduğunu biliyorum. Elimiz de bulunan bazı Osmanlıca belgelere göre Sofi Bekir'in 1893'te yaşadığını da öğrendim. Bu bilgiler ışığında kesin olmamakla beraber Sofi Bekir 1830 ila 1900 yılları arasında yaşadığını söyleye biliriz.

Yine Kavas Mehmed'in Halep'ten geldiğini yazmışsınız. Benim dinlediğim hikâyelerde hep Şam ve Halep birlikte kullanılırdı. Ama hangisi daha doğru emin değilim. Türkler genelde İslamiyet'i kabul ettikten sonra aşağı yoldan Anadolu ya göç etmişlerdir. Yani Türkmenler Arabistan'dan Anadolu'ya girerken, genelde Diyarbakır ve çevresi konaklama yeri olmuştur. Örnek Osmanlıoğulları. Önce Diyarbakır Karacadağ'a yerleşmiş daha sonra Ankara ve çevresine göç etmişlerdir. Yine Menteşeoğulları, Aydınoğulları, Karamanoğulları da aynı yolu takip etmişlerdir. Yani tarihte geçiş alanı ve Avasım (bu bir tarihsel coğrafya terimidir, Arapça tampon bölge anlamındadır-Müslüm Üzülmüş) bölgesi olmuştur. Bu nedenle, Ergani çok karagün görmüştür. Savaşların başlangıç yeri, kaçışların başladığı yer, halkın kılıçtan geçirildiği, devletlerin maden ve güç için yıktıkları yer olmuştur.

Abi, kitabın bazı bölümlerini okurken kendimi Ergani'yi gezmiş gibi hissettim. Geçenlerde Ergani'ye gittim. Şahin abi beni Makam'a çıkardı. Gözlerim doldu. 26 senedir oraları görmemiştim. Hatun Düzü'ne bir daha baktım, bir daha baktım. Eskişehre ve Yenişehre tepeden yine baktım. Abdullah dedeyi Hatun Düzü'nde öküzlerin başında yine gördüm: Her şey orda aynı. Aşağıda (Ergani'de) hiçbir şey aynı değil. Çağrışım bile yapmıyor. Kitapta eksik kalan yer veya alınması gereken bir konu hakkın da size tavsiyem yoktur. Ben bu haliyle Mezopotamya'nın göz bebeğini sevdim.

Başarılarının devamını bekler, saygılarımı sunarım.

*2 Eylül 2005 tarihli **Ergani Haber** gazetesi.*

3/

Ergani Tren İstasyonu Açılışı 80 Yıl Oldu **Müslüm Üzülmaz**

*gece olunca
karanlık gecelerin o kalbe işleyen sessizliğinde;
sevgilileri kavuşturan, sevgilileri ayıran
dünya'nın bir ucundan gelip, başka bir ucuna giden
ve her ergani istasyonundan geçtiğinde
yüreğimden bir parçayı da birlikte götüren
kara trenlerin sesini hiç dinlediniz mi?*

Ergani İstasyonu/Tren Garı 15 Kasım 2007 tarihinde açılışının 80. yılını tamamladı.

Ergani İstasyonu'nun/Tren Garı'nın 80 yıl önce hizmete girdiğini kaç kişi biliyor acaba?

Ergani'ye ilk tren geldiğinde insanlarımız hayretleriyle birlikte treni şöyle tanımlamışlardı: “Ne iteleyeni, ne çeken var. Demir evler, demir raylar üzerinde kendi kendine gidiyor.”

Diyarbakır-Ergani-Elazığ-Pertek demir yolu hattı yapımında, babamın amcası Zekeriya Üzülmaz ve onun ustası Ermeni Haço Usta'nın azımsanmayacak emeği vardır. Bu iki inşaat ustası, tünel ve köprü yapımlarında çalışmışlardır. Özellikle, bugün her biri bir tarihi eser niteliğindeki Fırat ve Dicle nehirleri ve kolları üzerinde yapılan köprülerin ve dağların içinden, altından geçen o karanlık tünellerin yapımında Haço Usta'nın emeğinin çok büyük olduğunu Zekeriya Amca'mız uzun kış gecelerinde bizlere anlatırdı.

Atatürk, 1 Kasım 1937 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada; “Demiryolları yapımı politikamızı uygulamaya başladığımız yıllar içinde 78 köprü geçişe açılmış bulunuyor. 23 köprü de inşa halindedir. Bu köprüler herbiri başlı başına birer teknik ve sanat eseri olarak, yeni nesillere Cumhuriyetin armağan abideleri olacaktır” diyerek, sanki Haço ve Zekeriya Usta gibi... daha nice emeği geçen ustayı kutlamıştır.

Aynı konuşmasının başka bir yerinde ise; “Demiryolları bu ülkeyi uygarlık ve refah ışıklarıyla aydınlatan kutsal bir meş'aledir. Cumhuriyetin ilk yıllarından beri dikkatle, ısrarla üzerinde durduğumuz demiryolları yapma politikası,

amaçlarına ulaşmak için durmadan, başarı ile uygulanmaya devam olunmaktadır. Doğu ve Güneyde Sivas ve Diyarbakır gibi büyük illere varan hatlar geçen yıl içinde Sivas-Malatya ara hatlarıyla birbirine bağlanmıştır. Zonguldak'a varmış olan hat da bu zengin kömür havzasını iç vatana bağlamış bulunuyor" diyerek, ekonomik yönden güçlenmek için gerekli olan ulaşım sorununun çözümünde demiryollarına verdiği önemi ortaya koymuştur. (Prof. Dr. İnan, **Devletçilik İlkesi ve 1. Sanayi Planı**, 1933. Aktaran: E. Yorulmaz, *Sefaletin Gölgesinde*. s. 142.)

Aynı konuda Rusya'nın eski bir diplomatı ve aynı zamanda bir akademisyen olan Bazil Nikitin ise şu tespiti yapmaktadır: "Demiryolları şimdiden Diyarbakır ve Erzurum'a gelmiştir ve bunların, Van gölünü dolanarak İran sınırına doğru, ayrıca Diyarbakır'den başlayarak Mezopotamya'nın kuzeyine doğru uzatılması planlanmaktadır. Demiryolunun etkisi şüphe yok ki bu yörelerde, yer değiştirmeleri ve mübadeleleri kolaylaştırarak, kendisini hissettirecektir." Bazil Nikitin ayrıca aynı eserinde, "Yer altı servetleri arasında bakır Diyarbakır bölgesindeki Ergani'de çıkarılmaya başlanmıştır. Kürdistan'da demir, kömür, petrol gibi diğer avantajlı maden yataklarıyla ilgili keşif ve araştırmalar yapılmıştır " diye yazmaktadır. (Bazil Nikitin, **KÜRTLER Sosyolojik ve Tarihi İnceleme**, Cilt 1-2, Deng Yayınları, 4. Baskı, s. 112-113.)

Ulaşım, kapitalizmin gelişmesi ve yoğunlaşması açısından "olmazsa olmaz" koşullardan biridir. Kapitalizmin ilk gelişme evresinde, demiryolları bu bakımdan da çok önemli işlevler görmüştür.

1892 yılında, dünyada hiç örneği olmayan bir demiryolunun ortaya çıkışı; ekonomiyi, toplumu ve dünya siyasetini derinden etkilemiştir, değiştirmiştir.

Demiryolları, Sanayi Devrimi'nin gerçek devrimci unsuru oldu. Kısaca;

+Demiryolu sayesinde insanlar tarihte ilk defa gerçek anlamda hareket imkânına kavuştu. Sıradan insanların ufukları açıldı. İnsanların hızlı bir şekilde zihinsel değişime geçişini sağladı. İnsanların düşünce tarzlarını, ufkunu değiştirdi.

+Demiryolu sayesinde insanlar mesafeye hâkim oldu. Mesafe ara yerden kalkınca, tek bir ekonomi, tek bir piyasa egemen olmaya başladı. Yani Demiryolları kapalı ekonomiden ulusal ekonomiye geçişin kapısını araladı. Trenle mal, ürün ve hizmet girdi; trenle mal, ürün ve işgücü çıktı: Yaygınlaştı.

+Demiryolları iletişime katkı sağladı. Bugün işlevi kalmamış olan, ama zamanında önemli bir iletişim ağı olan telgraf direk ve telleri demiryollarına paralel döşendi.

+Demiryolunun bir özelliği de kıtalar arası olmasıdır. Sömürgeci ülkeler, sömürgelerden gerekli olan yeraltı ve yerüstü zenginlikleri tren katarlarıyla durmadan taşıdılar. Taşırken de, aynı zamanda tarlada, çiftliklerde, fabrikalarda karın tokluğuna çalışacak ve “canlı makina” olarak nitelendirilen köleleri, ucuz işgücünü de taşıdılar.

+Demiryolları ulus devletlerin ya da devlet-ulusların oluşmasında büyük bir rol oynadı.

Demiryollarının Kürt siyasi tarihi açısından da önemi büyüktür.

Kürtlerin sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel yaşamına ne getirdi, ne götürdü hiç düşündük mü? Bu konu başlı başına incelenmesi, araştırılması gerekir diye düşünüyorum. Ben, burada şimdilik sadece babamın amcası Zekarya Üzülmaz’ın “Şeyh Said İsyanı” ile ilgili gençliğimde bana anlattığı kısa, ama önemli bir hususu hatırlatmak ve devletin kasasındaki “Kürt Raporu”ndan bir alıntıyla yetiniyorum.

Amcamın “Şeyh Said İsyanı büyük bir isyandı. Ama İsmet Paşa trenlerle askerleri dökünce isyan fazla sürmedi” dediğini çok iyi hatırlıyorum. Nitekim resmi belgelerde bu savı doğrulamaktadır. 10 Mart 1925’te ilk askeri birliğin Diyarbakır’a yetişmesiyle, seferberlik etkisini dokuz gün içerisinde göstermiştir. Yayınlanan 16 Mart tarihli resmi Tebliğ de: “Ergani kesiminde, ayaklanma bölgesinin durgun olduğunu, Ergani’yi tutan asilerin dağılmakta olduklarını ve asiler arasında yiyecek sıkıntısı başladığını” açıklamaktadır.

Başbakan İsmet İnönü, Şeyh Said Olayı’ndan sonra bölgede yaptığı gezi ve denetlemeler sonucunda, 21 Ağustos 1935 yılında tamamladığı ve Atatürk’e sunduğu gizli “Kürt Raporu”nda “Diyarbakır Kuvvetli Bir Türklük Merkezi Olmalı” başlığı altında şunlar yazılmaktadır: “Ağustos ayı içinde Ergani istasyonunun açılacağını bana söylemişlerdi. Nitekim açıldı. Yalnız bu istasyonla Diyarbakır artık Deveboynu’nu aşmaktan ve kışın kesilmekten kurtulmuş oluyor. Trenin takvim senesi nihayetine kadar Diyarbakır’a ulaşması beklenmektedir. Bu hadise, devletimizin Suriye ve Irak’a karşı güney kısmında kati olarak yerleşmesi için bir dönüm noktası olacaktır.” (Saygı Öztürk, **Kasadaki Dosyalar**, Ümit Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.15-18.)

Ergani İstasyonundan bir görünüm.

Yıl: ?

Ha, Ergani İstasyonundan söz etmişken, birde Hafız Xel  Zülfi'den söz etmek gerekir. Hafız ki, İstasyon'da kaval çaldığında, kavalından yayılan ses titreşimleri, trenin sevinç ve hüzün,  ı lık ve gözyaşlarıyla birleşip yüreklere işlerdi. Ölümüyle, kavalı sustu. İstasyon  ks z kaldı. O güzel na meler bir daha hiç Ergani İstasyon'unda duyulmadı. Güzel insanların dediğine göre, şimdi Zülküf Da ı ve Karacadağ'ın zirvesinde gün do umlarında rüzgârın sesine Hafız'ın kavalının sesi bazen eşlik etmekteymiş.

Kavalının yanık sesi benim halen kulaklarımda!

*21 Mart 2008 tarihinde **Ergani Haber** gazetesi*

4/

Şevki Bey ve Hakkındaki Kimi Bilgiler

Müslüm Üzülmöz

Bu yazı, **Çayönü'nden Ergani'ye Uzun bir yürüyüş** kitabımda var olan bir eksikliği gidermek için kaleme alınmıştır. Kitabımda babamın amcası Zekerya Üzülmöz'den Şeyh Said İsyanı ile ilgili duyduklarımı yazmaya çalışmıştım. Zekerya Üzülmöz'in Şeyh Said İsyanı ile ilgili anlattığı olaylardan biri de Şevki Bey'in öldürülmesi olayıdır. Sonradan, bu olayın sadece babamın amcasının anlatımlarına dayanarak, tek taraflı bir anlatımının doğru olmadığını, çok yönlü araştırılması gerektiğini hayatın kendisi öğretmiş oldu.

Şevki Bey dediğimiz, Fenerbahçe Spor Kulübü eski başkanı Aziz Yıldırım'ın dedeleri oluyor. Ergani'de ilk belediye başkanlığını yapmış bir kişidir. 1920'li yıllarda tam bir derebeyi, astığı astık kestiği kestik; yiğit ve gözü kara bir beydir.

Zekeriya Amcamın anlatımına dayanarak Şevki Bey'in öldürülüşü hakkında Ergani kitabımda şunları yazmıştım:

“Şeyh Said kuvvetleri Ergani'den geri çekildikten ve çok geçmeden yakalandıktan sonra, Şevki Bey, Ergani'de çarşıda silahlı olarak otururken askerlerce yakalanıp götürülür.

Güvenlik kuvvetleri Şevki Bey'i yakalandıktan sonra Kahraman Efendi'nin konağının önünde, insanlara ibret olsun diye elleri bağlı, ayakları zincirli bir sandalyeye oturturlar. Tüm Erganililere seyir ettirilerek gözdağı vermek, yüreklerine korku salmak isterler. İnsanların bir kısmı (çok meraklılar) yakından, bir kısmı da (birazı acıdığından, birazı da ne olur ne olmaz, uzak durmakta fayda var diyenler) uzaktan seyir, temaşa eder. Şevki Bey'in bu haline seyir edenleri bir kısmı üzülür, bir kısmı da sevinir.

Şevki Bey'in sandalye üzerinde mağrur ve başı dik bir vaziyette, kelepçeli elleriyle siyah ve parlak, uzun ve uçları yukarıya doğru burulmuş bıyıklarını bükerek, dosta düşmana karşı olacakları bilen, ama korkmuyor görüntüsü veren bir duruşu vardı. O, yiğit bir adamdı.

Gece sabaha kadar askerler O'na sırayla dayak atarlar. Falakada yediği sopalardan ayak tabanları patlar, ayakları davul gibi şişer. Sabah olunca da, “Maden'e mahkemeye götürüyoruz!” bahanesiyle, eşeğe ters bindirilip götürdüler. Elleri zincirle bağlı; birçok hakaret, aşağılama, küfür ve dayak

gibi muamele görmesi ve eşeğe ters bindirilmesine karşın; başı dik ve teslim olmamış duruşuyla bedeni esir olsa da, ruhunun halen isyankâr olduğunu sanki göstermek için çevresindekilere ve askerlere yukarıdan bakıyordu. Ergani'den çıkıldıktan sonra, Ergani-Maden karayolunun kuzey tarafında, Zülküf Dağı'nın batı eteğinde bulunan Pürüt'ün tarlasında, şimdiki Radar'ın önlerinde kurşuna dizdiler. Kurşuna dizmeden önce sopa ve mavzer dipçiğiyle her tarafı mosmor edilir. Ağır işkenceler edilir. Sonra da; "Kaçarken vurduk!" derler. Değil kaçmak ayakları şiş olduğu için yürümesi bile imkânsızdı. Vurulduğu yere şimdi Şevkibey Dersi denilmektedir.

Bu kurşuna dizilme "Şeyh Said Olayı"ndan ardından olduğu için, birçok insan Şevki Beyin Şeyh Said kuvvetlerini desteklediği için kurşuna dizildiğini söylemektedir. Alakası yok !"

Kitap yayınlandıktan sonra, Abdurrahman Üzülmaz kitapla ilgili gönderdiği mektupta, "keşke Şevki Bey konusunu daha geniş ele alabilseydin. Uğur Mumcu'nun **Kürt-İslam Ayaklanması** kitabında Şevki Beyle ilgili Şeyh Said'e sorulan soruya verdiği yanıt var, yararlanabilirdin"; arkadaşım Cengiz Yıldız ise, "Cegerxwîn'un **Hayat Hikâyem** kitabını okudun mu? Cegerxwîn bu kitabında kendisini etkileyen kişinin Şevki Bey olduğunu yazmaktadır" şeklinde açıklamada bulundular. İşin doğrusu, çok önceleri Uğur Mumcu'nun kitabını okumuştum, ama Ergani kitabında Şeyh Said Olayı'nı yazarken kitap ve kitaptaki Şevki Bey ile ilgili kısım aklıma gelmedi. Cegerxwîn'un kitabını ise okumamıştım. Şimdi bu kitaplarda Şevki Bey hakkında yer alan bilgileri bilgilerinize sunarak, kitabımdaki eksikliği gidermek istiyorum.

1. Uğur Mumcu'nun **Kürt-İslam Ayaklanması** kitabında yer alan Şeyh Said Şark İstiklal Mahkemesi'nde sorgulanırken, Ali Saip Bey ile Şeyh Said arasında geçen konuşma:

"- Siz yalnız Kürtlerle mi iş görmek istiyordunuz? Eğil taraflarında Türkler ve büyük adamlar da var. Onlarla neden görüşüp işbirliği yapmıyordunuz?
- Eğil tarafına, Ergani'ye gittim. Türkleri de çağırdım. Dinimize çalışalım, diyordum.

- Onlar sizinle birlikte ayaklandılar mı?

- Tutan tutuyor; tutmayan tutmuyordu sözümü.

- Ergani'den kimler vardı?

- Ergani'den Şevki Efendi vardı, Hamit Ağa vardı, Hacı Hüsnü Efendi vardı, Türktüler. Mesela onlar katıldılar." (Uğur Mumcu, **Kürt-İslam Ayaklanması (1919-1925)**, Tekin Yayınevi, 13. Basım, İst.-1994, s. 142.)

2. Modern Kürt şiirinin öncüsü sayılan Cegerxwîn, bir şair ve eylemci olarak, Kürt tarihi içinde özel bir yer tutan pek çok olaya ya bizzat katılmış, tanık

olmuş, ya da olayın kahramanlarıyla sohbet olanağı bulmuştur. **Hayat Hikâyem** adlı kitabında bunlara bir bir değinir ve Şevki Beyin kendisinde Kürt ulusal bilincinin oluşmasını nasıl sağladığını şöyle anlatır: “*Ben şahsen o sıralarda her şeyden habersizdim; kendi halimde karnımı doyurmanın ve camilerde eğitim görmenin ötesini bilmiyordum. Kürt nedir, neler olup bitiyor bihaberdim. Bu uykudan 1923 veya 1924’te Karacadağ’da Erganili Şewqi Bey tarafından uyandırıldım.*” (s. 68.) Daha sonraki sayfalarda olayın ayrıntısını verir. Karacadağ’da Çuço Ağa’ya misafirken Şewqi Bey’le tanışmalarını yazar. Tanışmalarını şöyle anlatır: “*bir akşamüzeri iki atlı gelip Ağa’nın kapısına dayandı. İnsanlar heyecanla konuşurken atlılar indiler. Atlılara kalın döşekler serip onları oturttular. Gelen atlılar Şewqi Bey ve Evdila Bey adlı iki kardeştiler. Erganiliydiler. Askerlerle çatışmış, bu nedenle kaçarak Karacadağ’a sığınmışlardı. Atları da aynı renk, aynı boydu. Duruşlarından, hal ve hareketlerinden ağır ve muteber insanlar olduğu anlaşılıyordu. “Bey” adı onlara gerçekten yakışıyordu. Usulünce bir merhaba ile yanlarına gittim:*

- *Hoş geldiniz Beyler. Nereden gelirsiniz; ne ararsınız?..*

Üstümdeki giysiler sırmalı idi. Odaya gelince arkadaşlarım ayağa kalktığından, beni de isyancı bir ağaya benzetmişlerdi. O yüzden bana bir şeyler anlatıyor, ama ben anlamakta zorlanıyordum.

Beylerden biri sabahleyin elimi sıktıktan sonra, “Zamanın varsa biraz dışarı çıkalım. Seninle konuşmak istiyorum,” dedi. İkimiz köyden biraz uzaklaşarak bir pınar başında kilimlerin üzerine oturduk. Şewqi Bey anlatmaya başladı:

- *Allah sizin evinizi de, aklınızı da viran etmiş. Neden biliyor musunuz? Çünkü birbirinizi kırmaktan başka bir şey yapmıyorsunuz. Bilmiyorsunuz ki en büyük düşman işgalcidir. Allah bilir ya onlar Ermenilere yaptıklarından beterini Kürtlere yapacaklar, bizi bitirecekler, adımızı bu topraklardan silecekler. Yeter! Gözünüzü açın, birleşin, kurtuluş kavganızı verin.*

- *Neden Beyim?*

- *Neden mi? Elbet ülkemizi düşmanın elinden kurtarmak için. Bunun için önce ülkemizin bağımsızlığını istemeliyiz. Ölünceye kadar bu boyunduruğu mu taşıyacağız?*

- *Düşman kim ki Şewqi Bey?*

- *Düşman işgalcilerdir. Kaç yüz yıldır ki başkasının egemenliğindeyiz. Peki kendi topraklarımızın sahibi olmak bizim de hakkımız değil mi? Bu topraklar için ölmek zamanı değil mi?*

Ben her ne kadar ağa olmadığımı söylediysem de anlatamadım. “Kendini saklama ve inkâr etme. Ben de senin gibi kaçağım ve dağlardayım,” diyordu.

- *Vallahi ben ağa değilim. Ancak Allah’ın adına yemin ederim ki ülkem kurtulmasını senden çok istiyorum. Bunun için senden daha çok çalışacağım.*

Elimden geleni ardıma koymayacağım; korkmak ve kaçmak bana haram olsun.

1924 yılında yaşadığım bu olay ile Erganili Şewqi Bey sayesinde uyandığımı, Kürtlük bilincimin olgunlaştığını hatırlıyorum. Bilincim giderek perçinleşti, yurtsever düşüncelerle tanıştım. Şewqi Bey ile tanışmamdan sonra artık Arapça şiir yazmadım. Tüm şiirlerimi Kürtçe yazmaya başladım.” (Cegerxwîn, **Hayat Hikâyem**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2003, s.132-133.)

Şevki Bey konusu bence araştırılmaya değer bir konu. Ne dersiniz?

*30 Mayıs 2008 tarihinde **Ergani Haber** gazetesi*

Şevki Bey'in mezarı. Makam dağı önünde Karaçortan denilen yerde...

5/

Babam, Tolstoy ve Bal Arıları

Müslüm Üzülmaz

*hiç durmaz mısın be sen arı?
Bin bir çiçeğe konarsın
bir çiçekten kalkınca da
yeniden balözlü
güzel bir çiçek ararsın.*

Aile büyüklerim için bal arıları mübarek hayvanlardı. Çocukluk ve gençlik dönemimde dedem Abdullah Üzülmaz, amcam Zeki Üzülmaz ve babam Cuma Üzülmaz arıcılıkla uğraşırdı. Bu nedenle ben, kardeşlerim ve amcam çocukları bal arılarının içinde büyüdük diyebilirim. Kovanların yapımında, kovanların temizlenmesinde, arı oğullarının kovanlara alınmasında, kovanlardan bal alımında zaman zaman aile büyüklerimize yardım ederdik. Arı kovanlarından yayılan uğultu ve arıların çevrede gezinirken çıkardıkları vızıltı bizlere ninni gibi gelirdi. Arı sokmalarından korkmazdık. Kovanlar önceleri saman karıştırılmış çamurdan silindirik olarak yapılan kara kovanlardı, sonraları babam fırınlanmış kilden yapılmış silindirik kara kovanlar getirdi. Çamurla sıvanmış sepet kovanlarda vardı. Seksenli yıllarda ise fenni kovanlar kullanılmaya başlandı.

Bal arıları üretken, çalışkan ve sosyal oluşunun yanında aynı zamanda çok soylu bir hayvandır. Narin olmasının yanında çok mahirdir ve doğanın en harika mühendisleridir. Bu doğa harikası mühendisleri bir mühendis olarak babam ve Lev Tolstoy'un gözlemlerine dayanarak biraz anlatmak istiyorum.

Babam bal arılarını çok severdi. O, bal sevenlerin, baldan şifa arayanların balcı dayısıydı. Arıcılık yaptığı dönemlerde, gece ve gündüz arı kovanlarının içinden çıkmazdı. Arıları seven bir arıcı, arıcılıktan anlayan iyi bir arı bakıcısıydı. Böyle olmasına rağmen arılarını bulaşıcı *Varroa biti* (*Varroa destructor*) denilen parazit hastalığından koruyamadı. Ama çok uğraştı, çeşit çeşit ilaçlar denedi, birçok veterinere danıştı olmadı yine de ölümlerini önleyemedi, tüm arıları telef oldu. Arıları öldükten sonra, *Varroa* hastalığının, arı bit ve benzeri parazitlerin ilacının seyreltilmiş tütün suyu olduğunu tanıdıklarına söylerdi. Doğru mu, bilemiyorum.

Bal arılarına dair başka anlatımlarını da hatırlıyorum. Babama göre, bal arılarının çalışma ve yaşamları çok ilginçtir. Örneğin, kışı kovanlarında

geçiren arılar, baharla birlikte soylarının devamı için ilk iş olarak yumurtlama yeteneğini yitiren kraliçe arıyı değiştirir. Yaşlı, üreme yeteneğini yitirmiş kraliçe arı, işçi arılar tarafından ya kovana dışına atılır veya sürekli rahatsız edilmenin sonucu gücünü kaybederek ölür. Yeni kraliçe arının ilk işi, hayatında sadece bir kez yapacağı çiftleşme uçuşuna çıkmaktır. Biyolojik ve fiziksel olarak kendini hazır hissettiğinde, kendisine bağlı koruyucu arılarla birlikte kovana terk ederek gökyüzüne doğru dikine uçuşa çıkar. Bu uçuş bazen üç bin metre yüksekliğe kadar olabilir. Kraliçenin uçuşunu gözleyen bütün kolonilerdeki erkekler kraliçeyi izler, uçuş tam bir güç gösterisine dönüşür. Uçuş esnasında bakire kraliçeye ulaşan ilk erkek arı, onun ilk ve son erkeği olur.

Çiftleşme gökyüzünde tamamlandıktan sonra kovana geri dönüş başlar. Koruyucu arılar, kraliçenin etrafında dönerek uçarken, kraliçe düz bir çizgi halinde kovana doğru ilerler, böylece kendisine saldıracak can alıcı kuşlardan korunmuş olur. Her şeye rağmen bu uçuş sırasında bir kuşa yem olma olasılığı da vardır. Kraliçe arı kovana döndüğü andan itibaren erkek arılar için tam anlamıyla bir trajedi başlar. Kovandaki eski saltanat sona erer. İşçi arılar kovanın deliklerini tutarak içeri girmek isteyen erkekleri asla kovana sokmazlar. Kovan içinde kalan erkek arılar ise kısa sürede birer birer kovana dışına atılır. Böylece yeni kraliçesine kavuşan kovanda, yeni hareketli bir

hayat başlar. Yani acımasız doğa yasası yine oyununu oynar: Doğada görevi bitenin işi de biter!

Ve yine babamın anlatımına göre: Arılar uyurken gözleri açık uyur; gezgin işçi arılar bir günde 250 bin çiçeğe konabilir; kulakları yoktur ve çok vızıltı yapmalarına karşın kendi seslerini duymazlar; Türkiye’de bugün satılan balların % 80’i bala benzese de asla gerçek bal değildir. Bal, çiçek nektarlarından çok şeker şurubundan yapılmaktadır.

Tolstoy ve bal arıları

Ünlü Rus yazarı Lev Tolstoy’un arılarla ilgili müthiş bir gözlemi var. İlginç olan bu gözlemi **Taraf** gazetesi köşe yazarı Mehmet Güreli’nin “***Tolstoy ve Arılar...***” başlıklı yazısından (14 Mart 2013) aktarmak istiyorum:

“Çiçeğin üzerinde bulunan arı, bir çocuğu sokar. Çocuk arıdan korkar ve arının amacının insanları sokmak olduğunu söyler. Şair çiçeğin tacına yapışan arıyı zevkle seyreder ve ‘arının amacı çiçeğin kokusunu emmektir’ der. Arı yetiştiren adam, arının çiçeklerin polenini aldığını, sonra da onu kovana getirdiğini görür ve ‘arının amacı bal toplamaktır’ der. Arı yetiştiren bir başka insan kovandaki yaşayışı daha yakından inceledikten sonra ‘arının amacı arı beyini ve yavruları beslemek, daha doğrusu arı türünün sürekliliğini sağlamaktır’ der.

Botanik bilgini arının katmerli bir çiçekten ayrılıp, ayaklarında polen tozu ile bir başka bitkiye konduğunu, orada bir birleşme meydana getirdiğini görür ve ‘arının amacı budur’ der.

Bir başkası bitkilerin oradan oraya yayıldığını incelerken, arının buna yardım ettiğini görür ve bu yeni gözlemci belki arının asıl amacının bu olduğunu söyler.

Ama arının en son amacına ne birinci, ne ikinci, ne de üçüncü amaçlar (insanın akli ancak bu amaçları kavrayabilecek niteliktedir) varmış olur.

İnsan akli, bu amaçlar dizisini araştıra araştıra yükselirken kendisi için en son amacın kavranılamayacak bir şey olduğunu daha büyük bir kesinlikle anlar.

İnsan, arının hayattaki başka olaylara uyan özelliklerini gözleyebilir ancak.

Tarihsel kişilerin ve tarihte rol oynamış halkların amaçları konusunda da durum farksızdır.”

Babam kendine has bir insandı. Başta Kuran olmak üzere Arap Harfleriyle yazılı dini ve edebi eserleri okuyan iyi bir okuyucuydu, şeyhti, şairdi, hattattı, taş yontucusuydu, inşaatçıydı, cami ve minare ustasıydı, kahveciydi, gurbette işçiydi, arıcı ve balcıydı; dahası 12 Eylül döneminde gözaltına alınan ya da tutuklanan oğulları için karakol ve cezaevi önlerinden hiç ayrılmayan bir babaydı. Günlük yaşamın gerçekleriyle gerçek potansiyeli arasındaki uçurumu büyüktü. Gerçek potansiyelinden ancak çok azını hayata geçirebildi, çoğuna ömrü vefa etmedi. On yıl önce, 8 Temmuz 1993 tarihinde yıldız olup gökyüzüne aktı.

Kendisini özlem ve saygıyla anıyorum. Bu ölüm yıldönümünde “*Vedalaşmadan Giden*” şiirimden bir bölümü sizlerle paylaşmak istiyorum:

o,
bir oğlu cezaevinde siyasi tutuklu,
bir oğlu illegal,
bir oğlu da asker iken
fırsatı kollayan hırsızlar
koyun ve arı kovanlarını çaldığında
koyun ve arılarına değil
kendi kimsesizliğine kızan
ve ‘yalnızlığımı fırsat bildiler!’ deyip
ağlayan
ve her şeye rağmen
cezaevi önünden hiç ayrılmayan
bir ‘baba’ydı.

4 Haziran 2013 tarihli **Milat** gazetesi

6/

KOVAN: Acımasız Balı Dünya

Müslüm Üzülmöz

Arı kovanlarının içinde büyüdüm. Dedem, amcam ve babam dönem dönem arıcılık yaptılar. Ben, kardeşlerim ve amca çocukları arı kovanları temizlenirken, kovandan bal alınırken, oğul arıları kovanlara yerleştirilirken ve çamur ya da tahtadan kovan yapılırken yardımcı olurduk. Arı kovanlarından yayılan uğultu ve arıların çevrede gezinirken çıkardıkları vızıltı bizlere ninni gibi gelirdi. Arı sokmalarından korkmazdık. Bazen kovanların önlerinde elimizde bir tahta veya çalı parçasıyla bal arılarına ve kovanlara musallat olan kırmızı (eşek) arıları kovalardık.

Kovan ve arılara yabancı olmayan biri olarak Laline Paull'un kaleme aldığı **Kovan** romanının yeni yayınlanan (Çev: Zeynep Yeşiltuna, Martı Yayınları, Aralık 2014) Türkçe çevirisini ilgiyle ve zevkle okudum. Bu sayede arılarla ilgili bildiklerim hem daha da zenginleşti ve hem de bir o kadar anlamlandı diyebilirim.

Bal arıları toplu yaşayan sevimli çok narin hayvanlardır. Üretken, çalışkan ve mahirdirler. Onlar doğanın harika mühendisleridir. Bahçe ve tarlalarda birbirinden güzel renk renk çiçekler üzerinde uçuşup çiçeklerinin döllenmesine yardımcı olan, şifreli kokuların sarmaladığı altıgen odacıklardan oluşan kovanların karanlık labirentlerinde vızıldayıp gezinerek petek ve bal yapan arıların kendilerine has bir dünyaları vardır. Ve bu dünyada ayrıcalıklar ve çalışma düzeni bakımından yukardan aşağıya doğru kesin ölçülerle sınırlanmış ve ayrılmış değişmez bir hiyerarşi vardır. Kovandaki bütün arılar “İtaat Eder, Kabul Eder, Hizmet Eder.” Her arı görevini eksiksiz yerine getirmek zorundadır. Farklı doğanlar doğar doğmaz öldürülür. İşi bitenin işi bitirilir, Kraliçe Arı olsa bile. Kovanın hiyerarşisinde geçişler olmaz. İşçi olarak doğan işçi olarak ölür. Kraliçe tektir, “rahmi kutsaldır”, doğurmak sadece ona mahsustur.

Laline Paull romanındaki anlatısını beşeri toplumların kurulu düzenlerindeki yönetim ve işleyişi arıların kovanlarındaki işleyişiyle benzerlikler üzerine kurgulamış, simetrik bir durum söz konusu. Alegorik bir sunumla arıların gözünden bizim dünyamız, sınıf çatışması ve sürü psikolojisi anlatılmakta. Romanda en çok tekrarlanan söz dizimi “İtaat Et, Kabul Et, Hizmet Et” ile de esas mesaj verilmektedir. Roman özgünlüğüyle birlikte biraz balla tatlandırılmış, çiçeklerle kokulandırılıp süslenmiş, arılardan yayılan “Kutsal İlahi”nin gizemli titreşimiyle sarmalanmış olarak George Orwell’in 1984 ve

Hayvanlar Çiftliği romanlarını çağrıştırmakta. Biraz da Margaret Atwood'un Damızlık Kızın Öyküsü'nü.

Kovandaki sistemin temeli "İtaat Et, Kabul Et, Hizmet Et" amentüsü üzerine kurulmuştur. Söz, karar ve yumurtlama ayrıcalığına sahip olan sadece Kraliçe Ana arıdır. Erkek arılar sadece döllenmeyi sağlarlar ve sonra da topluca ya öldürülürler ya da kovan dışına atılırlar. Çünkü "kovana hayrı olmayanın, yaşamada hayrı yoktur." İşçi arılar ise kovan içinde ve dışında sürekli çalışmak zorundadır ve her işi yaparlar, kovanın hamalıdır. Bu arıların dışında kısmî ayrıcalığa sahip olan üreme polisleri, muhafızlar, müfettişler, rahibe ve nedimelerden oluşan arı grupları vardır kovanda. Bunların görevi "düzen ve emniyet" sağlamaktır, "Kutsal Kanunu" hâkim kılmaktır ve bir sorun çıktığında "Sadakat Duası"yla arı topluluğunu sakinleştirmektir. Aksi durumda "ruhani kirlilik sahibini öldürür." Kovandaki arıların ortak iradesi "Kovan Beyni"ni de unutmamalıyız.

Kitabın ana kahramanı Flora 717 kovanda gözlerini dünyaya (dışı) işçi arı olarak açar. Doğuştan cinslerinden hem biçim olarak ve hem de davranış olarak çok farklıdır; sıra dışıdır, cesurdur, sorgulayıcıdır, bilgi hıfz edicidir ve edindiği bilgileri pratiğinde kullanandır. Öldürülmesi gerekir, ama bağışlanır. Kovanın bütün işleyişinde görev alır ve verilen her görevi başarıyla yerine getirir. "Cinslerin en adisi ve pisliklerin temizleyicisi Flora 717", azim ve yeteneğinin sonucu, nedimeler eşliğinde kraliçenin oturma odasında bile bulunma şerefine varır. İş ve merakı yüzünden, çoğu kez de görev gereği kovanın bütün kısımlarını yürüyerek, kovan dışındaki çiçek bulunabilecek alanları ise uçarak gezer, kovanı için çalışır. Flora 717'nin bu gezi ve çalışmalarını okurken arıların dünyasını, dolayısıyla acımasız bir temel üzerine kurulmuş ballı düzenlerini öğreniyoruz ve sırlarına vâkıf oluyoruz.

Kovan romanını severek okudum. İlginç, okumanızı öneririm. Romanı okuduğumuzda, daha doğrusu yüzümüzü doğaya döndüğümüzde çok şeyi farklı algılayacağımızı düşünüyorum. Çünkü doğadaki bütün nesne, hareket ve hareket aralıkları doğa yasalarının denetiminde olup doğa yasaları ile birbirine bağlıdır. Doğada mutlak mantık ve yöntem vardır. Arıları sadece arı olarak görmemeliyiz!

Kovan ve arılardan söz açılmışken 1991 yılında kaleme aldığım **Artıdeğer** başlıklı şiirimin giriş bölümünü paylaşmak istiyorum:

*çalışkan
küçük bal arısı
ne dağ dedi ne bayır,
ne çiçek dedi ne çayır,*

durmadan
daldan dala
gülden güle
çiçekten çiçeğe
gezdi, uçtu, kondu, çalıştı.
yaz aylarında
bütün gün kovana
çiçek tozu, bal özü taşıdı:
petek yaptı
bal yaptı
oğul yaptı.
peki,
kovan sahibine mi,
kendisine mi
çalıştı?

29 Aralık 2014 ve sonrasında:
<http://www.insanokur.org> da,
<http://www.tigrishaber.com> da,
<http://www.erganisoz.com> da,
<http://www.erganihaber.net> de
yayınlandı.

7/

Nurettin Değirmenci'nin Mektubu

Sevgili Müslüm,

Sofubekirler ile ilgili yazını okudum. Güzel ve zorlu bir araştırma yapıyorsun; tebrik ederim.

Batılı tarihçilerin binlerce kaynağı didik didik araştırarak tarih yazmalarına hayran olurum. Ne yazık ki, göçebe toplumlarda sınırlı sayıda kaynak vardır. Var olan kaynakları yerli yerinde kullanma oldukça maharet ister. Göçebe toplumlarda yaşayanların belleklerinde her oluşum diğerinden kopuktur. Bu nedenle, oluşumlar arasında ilişki kurulamaz.

Aşağıda yazacaklarım tamamen bellekte tasarladığım düşüncelerdir; dış dünya ile ilişkileri tartışmalıdır.

1. Osmanlı'da Yeniçeri Teşkilatının kaldırılmasından sonra taşrada bulunan Yeniçerilere neler olduğu pek bilinmez.
2. Osmanlı'da, Tanzimat öncesi, "*Vezir, ağa, yeniçeri*" gibi askeri rütbeler vardı. Bu rütbeler sürekli değişebiliyordu. Osmanlı ordusunda danışmanlık yapan Feldmareşal H. von Moltke, "*Osmanlı'da bulunduğum sürede yerimi tam anlayamadım; bazen padişahın arkasında, bazen bir yeniçerinin önünde durmak zorunda kaldım*" der.
3. "*Paşa*" unvanı Tanzimat'tan sonra kullanılmaya başlar.
4. 1831 Osmanlı-Mısır savaşı ile Suriye'de epeyce değişiklik olur.
5. 1833 Osmanlı-Mısır savaşı ile değişiklikler Çukurova'ya kadar ilerler. Örneğin, günümüzde Tarsus, Mersin, Adana'da Arap fellahlar vardır. Bunlar M. Ali Paşa ordusuna hizmet eden Mısırlı köylülerdi. Savaştan sonra bugün bulundukları yerlere yerleşirler.
6. 1839 Osmanlı-Mısır savaşı (Nizip Savaşı) ile Suriye'de yeniden göçler oluşur.
7. Kürtler, hem Mısır, hem de Osmanlı ordularında savaşır. 1842 yılında Diyarbakır'a gelen bir seyyah kıtlıktan söz eder. Kürtlerin Osmanlı tarafında canla başla savaşmaması sonucu bazı vezirlerin kızgınlığını dile getirir.

Sofubekir Cuma 1860'lı yıllarda doğmuş olsa gerek. Kaç kardeşiler? Kendisi kaçınıcı çocuğu?

A -Sofubekir Cuma, eğer Halepli Sofu Bekir Yeniçeri idiyse çocuğu olamaz ama torunu olabilir.

B -Vezirlerin yanında bulunan bazı hizmetlilere kavas denirdi. Sofu Bekir nasıl bir kavastı? Sofu Bekir, hangi vezirin (ya da paşanın) yanında bulunuyordu? Nizip Savaşında yenilen Osmanlı vezirlerinden birinin kavas olabilir mi?

C -Sofu Bekir'in "Sofu" sıfatı, aşırı dindar olduğunu vurgular. Yeniçeri Teşkilatında mı, yaşadığı çevrede mi bu sıfatı aldı acaba?

Selamlar.

20 Mart 2008

Nurettin Değirmenci

Elk. Yük. Müh.

Açıklama:

Yazının A, B ve C şıklarında Sofu Bekir bir dalgınlık ya da yanlışlık sonucu Kavas Mehmed'le karıştırılmaktadır. Yeniçeri olan Kavas Mehmed'tir, Sofu Bekir Kavas'ın oğludur, Cuma ise Bekir'in oğludur. -Müslüm Üzülmez

8/

Kumar, Dostoyevski ve Babam

Müslüm Üzülmöz

Okuduğumuz bazı kitaplar bazen yazı yazma isteği uyandırır. Yıllar önce Dostoyevski'nin **Kumarbaz**^(*) kitabını okumuştum. Eski klasikleri tekrar tekrar okuma huyum nedeniyle kitabı yeniden okudum. Ve bu yeni okumamda bazı yeni şeyler fark ettim.

Dostoyevski günahkâr tabiatlı bir kumarbazdır. Avrupa'ya çıktığı seyahatlerinde kumar masalarından ender kalkar. “Kumara başladığında oyunun heyecanı başını döndürür”, tüm parasını kaybedene kadar oynar. Kumar için, “hamile karısının evlilik yüzüğünü, küpelerini ve paltosunu bile rehineciye” bırakır. Yayıncısından sürekli avans ister. Kumarda kaybettiklerini, “edebiyata dönüştürerek telafi etmeyi düşünür”. Yazı yazmak için sürekli oynar ve kumardan geriye kalan zamanlarında da durmadan yazar. Bir yazıcı (stenograf) kadın tutarak tam 29 günde **Kumarbaz** kitabını yazımını bitirir. Joseph Frank'ın Önsöz'de belirttiği gibi, bu “eser hem bir özeleştirici hem de bir savunmadır.” (s.35)

Kumar eskimeyen bir sosyal olgudur. Tarih boyunca hep var olmuştur. Hain bir cazibesi vardır. Tutku bacayı sardığında iradeyi ipotek altına alır. Tuhaf duygular yaşatır. Sadece para kazanmak için oynanmıyor. “Zenginlik düşlerini kovalayanlar kadar zenginler de kumara meraklı... Ne yoksul ne zengin olan Fyodor Mihayloviç Dostoyevski'nin yaşamının bir döneminde tutkunu olduğu Avrupa'daki kumar salonlarının müdavimlerinin çoğu, ne yapacaklarını bilmedikleri kadar parası olan aristokrat ve zenginlerdi.” (Kumarbaz/Sonsöz/Gündüz Vassaf, s.227)

Kumarbaz'ı bu okuyuşumda çoğu yerde her nedense Babam (Cuma Üzülmöz/d.1931-ö.1993) aklıma geldi.

Babam zeki ve hüner sahibi nevi şahsına münhasır biriydi. Taş ve duvar ustasıydı, yani sanatkârdı. Kur'an'ı hafızdı, hattatı, bazıları şeyh/şex bile derdi. Tadında içki içer, çok iyi de kumar oynardı. Bağcıydı, arıcıydı, kahveciydi ve yurt dışında çalışan işçiydi. Oyunlarda iyi bir halay başıydı ve güzel halay çekerdi. Ayrıca, “İnsanı aradım buldum âdemde/ Gülü arayan bulur gülistânda/ Â dost nerede? kandedir kande/ Nihayet buldum, candadır canda // Bu yollar ayrılır, hep şaha gider/ Yolu yürümekten ben bıktım meğer/ Kırklar yediler oldular rehber/ Nihayet buldum dostu, bendedir bende” dizeleri gibi Latin ve Arap harfleriyle güzel de şiirler yazardı. Tüm bunların yanında iyi bir insan ve iyi bir babaydı. O, 12 Eylül'le birlikte kardeşlerim ve

benim gözaltına alınışlarımızda gözaltıları, tutuklanışlarımızda cezaevleri önünden, duruşmalarda ise mahkeme salonlarından ayrılmayan hakiki bir babaydı.

Cumhuriyet okullarında okumamıştı. Çocukken, Ergani Ahurlar Köyü'nden Elê Bacı diye kadın bir hoca dedemin evinde gelip kalır. Abdullah Dedem (d.1915-ö.1979) ve Zelo Nenem (d.1907-ö.1996), Elê Bacı'nın her türlü bakımını, yiyeceğini içeceğini, üstünü başını temin edip ve biraz da para vererek, yani anlayacağınız tüm ihtiyaçlarını karşılayarak, bugünün ölçülerine göre özel öğretmen olarak tutarlar: Evde çocuklara okuma yazma öğretsin diye. Tabi bu okuma yazma, eski yazı dediğimiz Arap Alfabesi'ne göre. Bu eğitime yaklaşık on beşe yakın tanıdık ailelerin çocukları da katılır. Yani bir nevi mahalle okulu. Sabah, akşam ders verir. Bu üç sene böyle devam eder. Böylece babam Alfabe ve Kur'an okumayı öğrenir. Daha sonra, hiç tahsil görmemiş, her şeyi kendi gayretiyle öğrenen ve öğreten Müftüzadeler'den Emin (Yıldırım) Efendi'nin yanına gönderilir, özel ders almaya başlar. Okuma yeteneğini ve bilgisini geliştirir, dini bilgilere de vakıf olur. Ardından da Diyarbakır'a, Mislim (Müslim) Dayı'sının yanına gönderilir. Dayısından ve başka hocalardan dersler alır. (Benim ismimin Müslüm bırakılma nedeni, bu Mislim Dayı'ya duyulan sevgi ve saygıdandır) Kanımca, Mislim Dayı'sından sadece Kur'an ve dini bilgiler edinmez, aynı zamanda kumar oynama huyunu da edinir. Çünkü Mislim Dayı çok çok iyi bir kumarcıymış. Aile büyüklerimin anlatımlarına göre, Diyarbakır'dan kalkıp taa Halep ve Şam'a kumar oynamaya gidermiş. Hatta bir keresinde Halep'ten dönerken gece, Arap çöl eşkıyaları kendisini kovalar ve soymak isterler. O da kaçarak bir mezarlığa girer. Hemen bir mezarın toprağını eşeler, salı kaldırıp, ölüye: "Kadınsan bacımsın, erkeksen kardeşimsin. Beni bu gece yanına misafir olarak kabul et!" deyip sabaha kadar mezarın içinde saklanarak hayatını zor kurtarır.

Yukarıda belirttiğim gibi, babam çok kumar oynardı. Kumar oynarken de tüm kumarbazlar gibi tüm düşüncesini tek bir noktada, bedelini ağır ödediği, oyun kâğıtları veya zarların üzerindeki o beklediği tılsımlı sayılara odaklardı. Öyle günler olurdu ki, üç gün üç gece kumar masasından kalkmazdı.

Erasmus, 1511 yılında yazdığı **Deliliğe Övgü** adlı eserinde, kumarbazları deliler arasında sayıp saymama konusunda tereddüt eder. Kumarbazlar için aralarında bazen öyleleri görülür ki, bunlar zarların sesini işitince, kalplerinin attığını ve çarptığını duyarlar. Bazıları da, kazancın tatlı ümidiyle durmadan aldanarak talihlerinin gemisini gelip rastlantının tehlikeli kayasına çarptırır ve parçalarlar. Kuvvetten düşmüş ve hemen hemen kör ihtiyarların burunlarında gözlük hâlâ kumar oynadıklarını, hastalık yüzünden parmakları tutmayanlarında, bir kimseye para verip kendileri için zar attırdıklarını yazar. (Deliliğe Övgü, Kabalacı Yayınları, s. 94-95)

Ünlü Rus yazarı Aleksandr Sergeyeviç Puşkin ise, **Maça Kızı** adlı öykü kitabında, “Maça Kızı gizemli bir uğursuzluğun belirtisidir,” diye yazar (Maça Kızı, Oda Yayınları, s. 5). Maça Kızı eğer “gizemli bir uğursuzluğun” belirtisi ise, kumar, uğursuzluktan da çok öte bir ocak söndürendir derim.

Kumarcılar kahvelerde, kulüplerde, evlerde; nerede olurlarsa olsunlar kâğıtlarla, zarlarla, taşlarla kumar oynarlar. Hele Yılbaşları... Geçmişte hiçbir eğlencesi olmayan insanlara kumar sanki kaçınılmazmış gibi sunulur ve özendirilirdi. Kahvehaneler ve bazı evler önceden hazırlanırdı. Polis baskınlarına karşı gerekli rüşvetler verilir, gizli/ emniyetli yerler temin edilir, erketeler/ gözcüler sağa sola dikilirdi. Kanımca, bugün de pek değişen bir şey yok! Sadece Ergani’de değil, Diyarbakır ve hatta tüm Türkiye’yi gözümüzün önüne getirdiğimizde; kahve veya cafelerin, lokallerin, kulüplerin, gazinoların çokluğu bile pek bir şeyin değişmediğini gösterir (Sanal bahis oyunları ve gazinoları da unutmayalım). Kahvelerde sabahdan akşama, akşamdan geceye kadar; bazı kahvelerde/ yerlerde ise geceden sabaha ve tekrar sabahdan akşama kadar... gece gündüz, hiç durmadan insanlar zarlı, taşlı, pullu, kâğıtlı oyunlar oynayarak “oyalanırlar”.

Mislim Dayısı Halep ve Şam’a kumar oynamaya giderse, yeğeninin Yılbaşlarında kahvelerde üç gün üç gece masadan kalkmadan zar atıp kumar oynaması çok mu? Kumar alışkanlığı negatif bir güçtür. Kumar hırsı insana her şeyi yaptırır. Kumarda, kumarcı ne eşini, ne çocuklarını, ne bağını ve bahçesini, ne parasını, ne de sağlığını düşünür. Kumarda, kumarcının gözü, aklı, fikri atılan zarlarda veya dağıtılan oyun kâğıtlarındadır.

Dostoyevski kumar oynayacağı zaman sadece rulet oynardı, babam zar atardı. Dostoyevski sadece Avrupa’ya seyahate çıktığında kumar oynardı. Babam ise Avrupa’ya (Hollanda’ya) 1971’de çalışmaya gidince kumarı tümünden bıraktı. Dostoyevski kumar için “hamile karısının evlilik yüzüğünü, küpelerini” bile rehineciye bırakmıştır, Babam da tek gayrimenkulü üzüm bağını. Dilim varmıyor babama kumarbaz demeye, ama alın teriyle çalışarak kazandığı paraların çoğunu kumara verdi. Dostoyevski, kumarda kaybettiklerini “edebiyata dönüştürerek”, babam ise çok daha fazla çalışarak çocuklarına sahip çıkıp gücü yettiğince tümünü okutarak telafî etmeye çalıştı. Her ikisi de kumar yüzünden çok acı çekti.

Kumar deyip geçmemek lazım. İşin içinde hırs var, heves var, haz var, şansını deneme var, tutku var, alışkanlık var, kazanma arzusu var, zengin olma istemi var; devletler var, gizli örgütler var, siyasi oluşumlar var, finans örgütleri var, mafya var... Diyeceğim şu ki: Siz siz olun, kumardan uzak durun! (28.04.2021) (*)*Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, Kumarbaz, İletişim Yayınları, Çev. Ergin Altay, 6.Baskı.*

Çaresizliğin Sessiz Çığlığı Müslüm Üzülmez

Annem Hava Üzülmez'i 2 Mayıs günü kaybettik. Kendisinin Ekim 2019'da Ergani'de bana anlattığı yaşadıkları bir olayı öyküleştirek yazmış ve "Çaresizliğin Sessiz Çığlığı" başlığıyla 2020'de yayınlanmıştı. Bu öykü/anlatı karışımı yazımı anamın anısına hürmetten paylaşmak istiyorum. Öyküde geçen Hêvî annem, Şahan Cuma babamdır. Beşevler ise Üçevlerdir. Saygılarımla. M. Ü.

Soğuklar iyice ısırmaya başladı, kışın eli kulağında. Yağmurun ıslaklığını taşıyan toprak, çamur ve soğuk kokuyor. Rüzgâr ıslığını kesik kesik öttürürken, kavak ağaçlarını kendi çıplaklığında sallıyor ve etrafta rüzgârın sesinden başka ses duyulmuyor. Köpekler sokakları terk edip, çaresizlik içinde inlerine çekilmiş, soğuktan korumak için başlarını bacaklarının arasına sokmuş sessiz bir bekleyiş içinde... Gece, ay ve yıldızların dahi üzerini örtmüştü, her yerde karanlığıyla hüküm sürüyor. Beşevler ise bu akşam karanlığında yalnızlığa bürünmüş, rüzgârın uğultusunu dinlemekte.

Kasabanın kuzeyinde, dağ yolu üzerinde yerleşim yerlerinin hemen bitiminde bulunan Beşevler; baharları yeşil yaprak ve çiçek kokan, yazları sebze ve meyveleriyle gözlere ve midelere ziyafet veren, kışın çıplak ağaçların yalnızlık şarkıları söylediği, bağ, bahçe ve tarlalar arasında kutsallığına inanılan heybetli yakışıklı dağın eteğine kurulu beş evden oluşan kendi halinde bir mekândır. Eskiden evler, bağlar, bahçeler bereketli ve çok şenmiş. Zamanla tenhalaşarak eski güzelliğini yitirir, zarureten büyük kentlere savrulmalar ve yaşlıların ölümleriyle evler bir bir boşalmaya başlar. Hazanda sararan yaprakların dalından düşüşü gibi gidenler bir daha geri dönmez, her yanı hüznün sarar.

Hêvî, sanki tüm gidenleri temsilen beş evin ortasındaki evde kocasıyla yaşamaktadır. Kayınvalidesi Zeliş, aileden geriye kalan son komşusu olup hemen doğu yanındaki iki katlı evde kalmaktadır. Batı yandaki akrabalarına ait iki katlı evde kimse oturmadığı gibi günleri sayılı, ha yıkıldı ha yıkılacak... Evlerin her iki ucunda kalan diğer iki evde ise akrabaları olmayan, köylerden yeni göç edenler yerleşmişlerdir. Evin önündeki dut, ığde ve kiraz ağaçları yapraklarını dökmüş, elektrik direğindeki kirli lamba bir yanıp bir söner, evin önündeki ahırda inek bile artık tek başınadır. Beşevler, gidenlerin acısını ve hüznünü taşır. Yalnızlığın ortasında sadece anıları Hêvî'yi yalnız bırakmaz, her daim ziyaretine gelir. Yalnız kaldığında saatlerce sabit bir noktaya bakarak kederli düşüncelere dalar oturduğu yerden.

Alımlı güzel bir ev kadınıdır Hêvî. Beş erkek, üç kız çocuğu annesi olmasına karşın güzelliğinden bir şey kaybetmemiştir. Yiğittir, korku nedir bilmez. Çalışkandır. Çalışırken beyaz leçeğini başından, çiçek desenli şalvarını üzerinden çıkarmaz. Bağ, bahçe, ekin içinden çıkmaz. Ağaçlar, güller, hayvanlar O'nu tanır. Toprağın, ağaçların, bitkilerin, hayvanların dilini ve derdini bilir. Toprağın kadınıdır. Yılların olgunluğunu taşır. Merhametini esirgemez; tavuklar, güvercinler, serçeler, kediler, köpekler çevresinden hiç eksilmez, onlara analık eder, yiyeceksiz ve susuz bırakmaz. Bu nedenle işi hiç bitmez. Biraz de çalışarak sıkıntılarını uykuya yatırmak ister. Çünkü dertlidir, sıkıntılıdır. Çocuklarından hiçbiri yanında değildir, çeşitli nedenlerle her biri bir yere savrulmuştur. Ayrılık özlemi besledikçe çocukları gözlerinde tüter, rüyalarını süsler. Şimdi ne yapıyorlar, aç mıdır, tok mudurlar, darda mıdır, soruları çengelde asılı ciğer gibi aklına takılır sürekli. Aklı her onlara gidişinde yüreği sıkışır, ama sıkıntısını belli etmez. Acısız bir hayatın olmadığını, ayrılığın olduğu yerde gözyaşının da olacağını bilir. Üzüntülü kederli olduğu kadar sabırlıdır. Oğulları bir dönem kasabada ve bölgede etkin politik çalışmalar yapmaları nedeniyle polis ve askerler sıkça mimlenen evlerini basıp aramalar yaparlar. Her gelişlerinde oğullarının nerede olduklarını, ne iş yaptıklarını sorarlar. Arama yaparken de evin altını üstüne getirirler, hallaç pamuğu gibi eşyaları birbirinin üstüne atıp darmadağın ederler. Açlıktan yeni çıkmış gibi evde yiyecek namına ne varsa silip süpürürler. Bazen de geceleri silahlı gençler kapısını çalıp ekmek ister, çok sürmez ardından bu defa gerilla kılığına bürünmüş sivil polisler gelip ekmek ister. Hêvî çok şey görüp çok şey yaşayan biri olduğu için gelenlerin hiçbirine kapıyı açmaz: “Evde yalnız başıma bir kadını, kapıyı kırsanız da, beni öldürseniz de açmam,” der. At izinin it izine karıştığı bir zaman. Hava puslu, geceleri kalaşnikoflar yıldız avlamaktadır.

Yağmurlu soğuk bir akşam vakti askerler dağ yolundan Beşevler'e yakın bağların arasındaki patika yol ayrımında görevli subayın emri üzerine bir nizam dâhilinde dizilir, giriş tutulur. Bir grup asker de Beşevler'i ser-halka kuşatır. Evin köpeği Çomar ininden çıkıp havlamaya başlar. O sırada Hêvî tek katlı evinde yaktığı sobanın başında yaşlı kayınvalidesi Zeliş'le bir yandan ısınırken bir yandan da gelin kaynana sobanın sıcaklığında dertleşmekte; konu komşudan, bağ bahçeden, havaların soğumasından, geçmişteki yaşanmışlıklardan, gurbetteki çocuklardan ve akrabalarından konuşarak sözü söze eklemektedirler. Gece kuşu misali evde oturmasını bilmeyen kocası Şahan her zaman olduğu gibi yine kahvede arkadaşlarıyla oyun oynamaktadır. Köpeğin havlamasını duyunca Hêvî, içgüdüsel olarak hemen pencereye dönüp bakar, gecenin karanlığında pencerenin önünden birden gölgemsi görüntülerin geçtiğini görür. Başka kim olur bu zamanda asker ve polislerin dışında, evde yine arama yapmaya geldiler diye hızlıca düşünür, kayan bir yıldızdan çok daha hızlı yerinden fırlayarak oğullarından birinin can güvenliği için bir

dönem sürekli üzerinde taşıdığı, kasabayı terk ederken de emanet olarak bıraktığı tabancayı saklı olduğu yerden alarak şalvarının içerisine yerleştirir. Zeliş'e, fısıltıyla, "Askerler kapıda..." sözünü daha tamamlayamadan kapı üst üste dövülmeye başlanır. Tedirginlik ve korku içinde kapıyı açar. Askerler içeri doluşur, görevli Subay; "Bizimle geliyorsun" deyip dışarı çıkartır. Zeliş korkudan sesini çıkaramaz, bir şey yapamamanın öfkesiyle hırsından ve korkusundan oturduğu yerde ağlamaya başlar.

Subay Hêvî'nin kolundan çekiştirerek evlerinin batı yanında bulunan iki katlı yıkık evin alt katına götürür. Kapı eğreti bir şekilde kapalı olduğu için askerden biri bir tekme vurup kapıyı açar. Önce askerler el fenerleriyle içeriye girip etrafı gözden geçirirler, sonra askerlerin "Evde kimse yok komutanım" diye bildirmeleri üzerine Subay Hêvî'nin içeriye girmesini, duvara dönmesini, ayakta beklemesini, zorluk çıkarmamasını ve sorulara doğru cevap vermesini söyler. Hêvî korkmadan, dik bir duruşla duvara yüzünü dönerek beklemeye başlar. Subay;

"Bu evde çok silah var, silahlar nereye saklandı? Söyle..."

"Bizim silahla işimiz olmaz, silah milah ben görmedim, bilmiyorum."

Subay askerlere; "Duvarları kazın, içlerine bakın. Evin bütün bölümlerini ve zeminleri dikkatlice kontrol edin, iyice arayın" emrini verir.

Evde kimsenin oturmaması ve bakımının yapılmaması nedeniyle yapı zaten zorlukla ayakta durmakta, çürümüşlük ve nem kokmaktadır. Duvarların yer yer çatlaması, sıvaların çoğu yerde dökülmüş olması, eşyaların gelişi güzel sağa sola atılması toz, kir ve pas sanki bir zamanlar konak olan evin acınası terk edilmişliğini göstermektedir. Subay, askerlere sürekli talimat verir, her talimatla yıkık olan duvarlar daha da yıkılır. Ve bu arada aklına birden gelmiş ve de çok önemliymiş gibi ani bir dönüşte bulunarak Hêvî'ye;

"Senin kaç çocuğun var?" diye sorar.

"Sekiz çocuğum var."

"Bu kadar çocuğu neden yaptın?"

Hêvî bu soru karşısında Kuran (Bakara 223)'da geçen "Kadınlarınız sizin için bir tarladır, tarlanıza nasıl dilerseniz öyle varın" ayetinden azade, evlerinin önünde bulunan, çocukların rahatça oyun oynadıkları tarlalar aklına geldiğinden;

“Tarla genişti, bol çocuk yaptık.”

“Haaa... öyle mi?” deyip, muzipçe güler Subay.

Beşevler’de bunlar olurken Şahan kahvede domino oyununu kazanmış olmanın rahatlığıyla kalkar, her zamanki gibi büfeden 35’lik bir rakı alarak dağ yolundan yokuş yukarı evin yolunu tutar. Çocuklarının birbiri ardı sıra aralıklarla bir dönem cezaevinde kalmaları, gözaltına alınmaları, ekonomik sıkıntılar, insanların darbe sonrası riyakâr olmaya başlaması, yalnızlık duygusu, bunaltıcı siyasi baskılar ve sürekli evin aranıp çocuklarının sorulması canını sıkmakta, kimselere belli etmese de içi içini yakmaktadır. Dik duruşundan vazgeçmez, ama sıkıntılarında birazcık uzaklaşmak ister, akşamları içmeye başlar. Gazete kâğıdına sarılı rakısı paltosunun iç cebinde, kafasında binbir düşünce, yakası kalkık paltosuna bürünerek eve bir an önce varmak amacıyla adımlarını hızlandırır. Dağ yolunda mahallenin bitiminden sonra yolun iki tarafındaki ağaçların dalları rüzgârda sürtündüğünden ürkütücü acayip sesler çıkartır, aldırılmaz ama rüzgâr, yağmur ve çamur hızını keser. Dağ yolunda Beşevler yol ayrımına geldiğinde, silahlı askerlerin yolu kapattıklarını görür ve: “Kim bilir yine kimin anasını belleyecekler bu gece vakti” diye içinden geçirir. Ama kendi hanımının zorda olduğu aklına gelmez. Sorgulama ve kimlik kontrolünden sonra geçişine izin verilir. Bağların arasındaki yılankavi kıvrılan patika yoldan ayakkabılarına çamur bulaşmamasına dikkat ederek evlere yakın geldiğinde Çomar’ın sürekli havladığını, tüm evlerin askerlerce kuşatılmış olduğunu gecenin karanlığında fark eder. “Yine oğlanları sormaya gelmişler” deyip, içinden basar küfrü. Evlerinin yanındaki iki katlı boş evin önüne geldiğinde; evin kapısının açık ve içerisinin asker dolu olduğunu, askerlerin ellerinde el fenerleri kazma ve kürekle evin iç duvarlarını kazdıklarını, eşinin esas duruşta duvara dönük ayakta tutulduğunu ve yanında da bir subayın olduğunu el feneri ışığında görür, tepesi atar. Askerlerin arasından Subay’a yaklaşarak: “Bu yaptığınızın ne dinde, ne insanlıkta, ne de yasalarda yeri vardır. Bir kadını böyle ayakta tek başına nasıl tutarsınız karanlıkta bu viran evde?” diye, tepki gösterir, Subay, sıtma görmemiş bir sesle:

“Fazla konuşma. İhbar var. Bu evde kalaşnikof saklıyorsunuz.”

“Silah varsa arayın. Eşimi rehin alınmış gibi gecenin karanlığında, kimsenin oturmadığı bir evde tek başına neden ayakta bekletiyorsunuz? Bu yıkık evin bekçisi biz miyiz?” diye karşılık verince, Hêvî evine gönderilir. O’nun yerine Şahan paltosunun iç cebindeki rakı şişesiyle harabe evde duvara dönük kavak ağacı gibi dikilerek ayakta bekletilir.

Hêvî kendi evine gelip odaya girdiğinde, odanın kötü koktuğunu fark eder, Zeliş'in ağladığını da görünce altına pisleyip çişini ettiğini anlar. "Seni alıp götürdüklerinde bir şeyler yapacaklar diye çok korktum," der, ağlamasını sürdürür. Hêvî korkmamasını, kendisine bir şey yapmadıklarını, sadece silah araması yaptıklarını, Şahan'ın da kahveden geldiğini söyleyerek sakinleştirmeye çalışır. Acele tarafından da bir şeyler bulup hemen Zeliş'i temizler, giysilerini değiştirir. Pisenmiş elbiseleri bir poşete doldurup daha sonra çöpe atılmak üzere kapı arkasına atar. Geçmişte yaşanmış hangi olayın tanıklığı veya anlatımı bu arama esnasında Zeliş'in aklına geldi de korkudan altına pislediğini sormaz.

Boş, virane evde uzun aramalardan sonra bir şey bulunmaz. Bunun üzerine; "Sizin oturduğunuz evde de silah araması yapılacak, düş önümüze" deyip, önde Şahan arkada askerler açık bırakılan kapıdan eve girerler. Kimsenin yerlerinden kıpırdamamasını tembihlerler. Şahan'ı yanlarına alarak askerler evdeki bütün odaları, kap kacağı, yatakları, sandıkları aramaya başlarlar. Bu arada bir beyaz Toros taksi ile beş altı sivil polis de gelir, içlerinden biri Subay'la konuşur ve aramaya onlarda katılırlar. Arama yaparken kasıtlı olarak her şeyi birbirine karıştırırlar, evi darmadağın ederler. Yerlerde serili halılar, kilimler, yolluklar, her taraf potinlerinin çamuru altında kalır, ev çamur deryasına dönüşür. Bu esnada aramalar nedeniyle ahırdaki inek aç, susuz kaldığından ve süt sağım saatinin geçmiş olmasından dolayı sürekli rahatsızlığını ifade eden böğürmeleri ile Hêvî'ye seslenmeye başlar. Hêvî, görevli Subay'a;

"Ahırda inek aç ve susuz, yazıktır. İzin verin de gideyim hayvana yem ve su vereyim."

"Yerinizden kalkmayın, oturun. Biz burada olduğumuz süre içerisinde bizden izinsiz hiçbir şey yapılmayacak!"

Şahan ayakta, Hêvî ve Zeliş oturur vaziyette olup biteni izlemeye çalışırlar. Ama inek durmadan möö möö diye seslenmeye devam eder.

Hêvî yeniden Subay'a; "Yazıktır, ne olur bırakın hayvanın yemini ve suyunu vereyim, sütünü sağayım," deyiverir.

Subay; "Sen ne laf anlamaz kadınsın? Korkmuyor musun bizden?" diye çıkışır.

"Hayır, neden korkayım ki..."

Subay biraz düşündükten sonra Hêvî'nin yüzüne bakmadan sert bir tavırla;

"Haydi, git, ama fazla oyalanma," deyip iki askeri de peşinden gönderir.

Hêvî, sakince ineğin yemini ve suyunu verir. Sütünü sağlar. Süt kovanı elinde askerlerle birlikte geri döner. Sütü mutfakta tezgâha bırakır. Asker ve polisler de evde aramalarını bitirmiş, bir şey bulunmamıştır. Ne hikmetse bu aramada kimsenin üzeri aranmaz. Ne Şahan'ın paltosunun iç cebindeki rakıya bakarlar ne de Hêvî'nin şalvarında saklı tabancanın farkına varırlar. Arama bittikten sonra Subay; "Yemeye bir şey yok mu?" diye, sorar. Çay yapılır. Çayın yanında evde ne varsa yiyip bitirirler. İnekten yeni sağılan kovadaki taze çiğ süt bile kaynatılmadan içilir. Yeme işi bittikten sonra evin içinden çıkıp, dışarıda bekleyişe geçerler. Bir süre sonra da toparlanıp gitmeye hazırlanırlar. Şahan yanlarındadır. Beşevler'in bitimine kadar asker ve polislerle eşlik eder, köpeği Çomar da kendisini siper alarak sürekli havlamaktadır. Son evin önüne geldiklerinde sivil polislerin ekip amiri belinden tabancasını çıkartarak bir şarjör mermiyi aileye duyduğu kin ve evde hiçbir şey bulamamanın hıncıyla köpeğin bedenine boşaltır. Köpek can havliyle çırpınarak yere yığılır. Havlamanın yerini acı inlemeler alır. Yerde kıvrılır, can çekişmeye başlar. Bedenini hareket ettirmeye çalışsa da gücü yetmez. Titreyerek yaşlı gözlerini kapar. Sessizlik oluşur. Şahan donup kalır, buz kesilir. Üzüntü, kızgınlık ve çaresizliğini kuşatan bir şaşkınlıkla çömelerek vedalaşırçasına köpeğin başını okşar. Subay'a: "Her şey tamamı da, bu, fazla oldu," diyebilir ancak. Tabancayı ateşleyenden ve diğerlerinden ses çıkmaz, hiçbir şey olmamış gibi çekip giderler. Şahan bir süre köpeğin başında kalır, sonra üşüdüğünün farkına varınca evine gitmek için kalkar, iki katlı harabe evin önündeki üzüm çardağının altına geldiğinde duyuru yaparmışçasına "katiller, insan olup aramızda yaşıyor", "katiller, insan olup aramızda yaşıyor", "katiller, insan olup aramızda yaşıyor," diye söylenerek soluk sokak lambasının aydınlığında evine girer.

Hêvî, yağmur, rüzgâr ve kapıların kapalı oluşundan dışarıdaki konuşmaları ve silah seslerini duymaz. Asker ve polislerin evden çıkmasıyla üzgün, ama kızgın bir vaziyette kendi kendine söylenerek evini düzene koymaya, postallarının neden olduğu çamurları temizlemeye başlar.

Zeliş korku ve üzüntünün yorgunluğuyla sobanın yanında kıvrılarak uyar.

Şahan eve girer girince paltosunun iç cebinden şişesini çıkartır, bardağına sek bir rakı doldurur, yudumunu alır, sonra isyan ve öfke dolu olarak dudaklarından doğaçlama şu dizeler dökülür:

*"Zulüm ve ev aramalarından bıktım usandım
Hiç yere bir köpeğin vuruluşundan utandım
Teselli için mey diye bir kâse içkiye kandım
Yazık. 'Ya sabır' deyince bunlar geçer sandım."*

(**Berfin Bahar** Dergisi, Yıl: 24, Sayı: 263, Ocak 2020)

10/

Kardeşime Gece Gelen Şiir

Müslüm Üzülmöz

İnsanın kendisini, arkadaşını, tanıdığını, kardeşini anlatması hoş bir şey değil, ama bazen bu kaçınılmaz oluyor. Dün akşam bilgisayarımı açıp kardeşim Ali Haydar'ın göndermiş olduğu duygu yüklü mesajını ve şiirini okumam beni bu yazıyı yazmaya mecbur etti. Belki özleminden ve belki de daha çok geçmiş günlere gitmemden dolayı bir tuhaf oldum. Çünkü bizim aramızdaki ilişki çok farklıdır: Fırtınanın içerisinde özelleşmiştir. Yıllar önce, 1985'te yurtdışına politik eğitime gittiği zaman ardından yazdığım “Güzel Kardeşim” başlıklı uzun bir şiirimde aramızdaki bağı o zaman anlatmaya şöyle çalışmıştım:

*Aynı babadan aynı
ana rahmine düştük.
Aynı memeden süt
aynı tasta su içtik.*

...
*İkimizden ziyade
-üç baci üç kardeş-
daha var altı baş.
Seninle kardeşlik
olduk arkadaş
sonra yoldaş.
Aynı yastığa koymuştuk baş
sonra koyduk aynı davaya baş.*

...
*Git, güle güle...
Işın ışın parlayan
zeytin karası gözlerinden
öperim güzel kardeşim.
Git, güle güle...*

Evet, şiirimde de belirttiğim gibi, o benim hem kardeşim hem de yoldaşımdır. Geçmişte aynı sol hareketin içinde yer aldık, 12 Eylül sonrası farklı dönemlerde Diyarbakır 5 Nolu Askeri Cezaevi'nde yattık (o, iki kez yattı), farklı dönemlerde her ikimiz de bir dönem illegal yaşamak zorunda kaldık, hayatın ötesine sınır yaşadık/ kıl payı ölümlerden sıyrıldık, yetmezmiş gibi işsizlik ve parasızlıktan çok çektik, ama yılmadık. Dahası kirli ve pis işlere hiç bulaşmadık. Her şeyden önce insanî ve ahlakî değerleri baş tacı edindik; özgürlük ve demokrasi istemimizi de her koşulda haykırdık. Onurumuzu korumayı ise her şeyin üstünde tutmaya çalıştık.

Ali Haydar, iyi bir baba, iyi bir öğretmen/ iyi bir devrimci/ arkadaş, geçmişte iyi bir eşi (Sevgili eşi Makbule 2013 yılında aramızdan ayrıldı). Gönderdiği mesajda şiirini nasıl yazdığını da anlatmıştı: Gece “*Saat bire doğru uyumaya çalıştım; kafam yastıkta beynim İsviçre saat gibi çalışıyor ve şiir yazıyorum. Uyandım, aklımda kalanları telefonuma kaydettim. Sonra tekrar daldım yine beynim çalışıyor sözcükler akın akın geliyor. Tekrar kalktım ve aklıma gelenleri yazdım. Tekrar daldım sabah sekizde uyandığımda ağzımda mısralar. Onları da yazdım. Uyuyamadım, uyandım. Dudağımda uçuk çıkmıştı. Evde krem vardı, sürdüm. Kahvaltı yaptım, şiiri düzenledim. Ve gece gelen bu şiiri sana gönderiyorum.*”

Bana gönderilen şiirin (ya da duanın) arşivimde saklı kalmasına gönlüm razı olmadı, hoşgörünüze sığınarak paylaşmak istedim:

“Eksik Olmasın

*Özgürlüğe yürürken yoldaşlarınız yanınızdan,
Sevgiliye giderken çiçeğiniz elinizden,*

*Acımasızlığa, zorbalığa karşı merhametiniz gönlünüzden,
Kabalığa karşı naifliğiniz dilinizden,
Dost sofralarında içkileriniz masanızdan,
Toprağa düşerken sevdikleriniz yanınızdan eksik olmasın.*

*Hayallere daldığınızda gökyüzünde yıldızlarınız,
Suratsızın karşısında yüzünüzdeki gülüşünüz,
Haksızlığın, hukuksuzluğun karşısında onurlu duruşunuz,
Emeğinizin, alın terinizin karşılığı olan cebinizdeki paranız,
Hiç ama hiç eksik olmasın.*

*Bencilliğin, bireyciliğin çekiciliğine karşı paylaşımın
güzelliği düşüncenizden,
Sevgilinizle el ele tutuşup öpüşmeleriniz yaşamınızdan,
Dalda meyve, sapta başak, çatalda ‘bereket tanrısı’,
soyda çocuk;
Ailede, okulda, çarşıda, pazarda; yaşamın, insanın
olduğu her yerde,
Elinizde kitap; yüreğinizde, beyninizde, dilinizde
Demokrasinin güzelliği hiç eksik olmasın.*

Ali Haydar Üzülmüz/10.10.2021/İstanbul”

<https://www.tigrishaber.com/kardesime-gece-gelen-siir-5277yy.htm>

<https://www.3uncugoz.com/kardesime-gece-gelen-siir/>

11/

Gül, Gulan, Anam

Müslüm Üzülmöz

*“Bülbül konuştu yine: Buydu ilk kezki kısmetim
Âşık olmuştum güllere, kırmızı güldür sevdiğim
Yaram kangrenleşti, bundandır acı çektiğim” -Feqîyê Teyran*

Gulan ayına girdik. Şimdi doğanın güzellik bakımından en zengin mevsimini yaşadığı zamandır. Hava, toprak, su, her şey gül kokuyordur. Ben, Diyarbakır Ergani’de anamın bahçesindeki güllükten çok uzakta olsam da, gençliğimin mekânında yaşananlar hayâlimde hâlâ canlıdır. Gündüzleri bağ, bahçe ve tarlalarında insanlar bereket tohumu alın terlerini ekiyor; iğde ağaçlarında kuşlar şarkılarını söyleyip cilveleşiyor; arılar kendi kanatlarından yayılan müziğin ritminde gezinerek bal özü ve polen alacakları çiçekleri arıyor; Makam Dağı’ndan esen çiçek kokulu rüzgâr tatlı şarkılarını söylüyor; gül fidanları yaprak, tomurcuk ve açmış gülleriyle gökyüzüne görünmez bir biçimde gönderdikleri renk ve kokularıyla güneşe sevgi ve şükranlarını sunuyordur. Belki “tanrı gözlü” bir yılan da bir gül fidanının yanında güneşin kudretine sığınmış ısınmanın tadını çıkarıyordur. Geceleri ise aşk ateşiyle yanan yıldızlar muhakkak güllere çapkınca göz kırptıyordur. Daha neler, neler...

Gulan ayına girdik. Şimdi güle duyulan hasretin tam giderileceği zamandır. Ama ben ve kardeşlerim bizim bahçedeki güllerden çok uzaktayız. Ne güllere dokunabilir, ne rengini görebilir ve ne de koklayabiliriz. Sosyal gelişmeye paralel tespîh taneleri gibi dört bir yana dağıldık, doğduğumuz topraklardan koştuk/ koparıldık. Her şey gibi güller de çok uzaklarda kaldı. Bulunduğum kentte bir başkasının evinde yaşıyormuş gibi hissediyorum kendimi.

Gulan ayına girdik. Şimdi güllerin gönüllerde açtığı zamandır. Hava Anam olsaydı, gülleri seyrederek sevinç ve hüznü birlikte yaşardı. Anam yok artık, güllerin en çok açtığı bu güzelim gül ayında, 2 Mayıs 2021’de gülleri ve bizleri bırakıp öte dünyaya, Cuma babamın yanına gitti: Güller, bahçe, ben, kardeşlerim ve gençler yetim kaldık. Cesare Pavese sanki anamın bahçesini anlatır dizelerinde: “Her ağacın kendi soğuk teri var gölgede/ ve tek bir tarla var artık, hiç kimse için ve herkes için.”

Gulan ayına girdik. Şimdi güllerin güzelliğinin en aşikâr olduğu zamandır. Ama güllerin bu mucizevi güzelliklerini sürdürebilmesi, aşk duyguları yaratabilmesi için bakımı gerekir. Yoksa güllük dikenlik olur. Bizim güllük şimdilik dikenlik değil ama emanet ellerde, ne Hava Anam var bakacak ne de

(görev yeri değiştiği için) kardeşim Şadan. Ata yadigârı evimizin kapısı bile kapalı şu an.

Gulan ayına girdik. Şimdi gül kokusundan sarhoş olunacak zamandır. Ben ve kardeşlerim bu kokudan mahrumuz, çok uzaklardayız. Şadan uzaktan güllerin kokusunu alabiliyor mu, bilemiyorum. Bildiğim, gülleri içimizde en çok seven ve bakımlarını hevesle yapanın Şadan olduğudur. Herkes bu nedenle güllüğe “Şadan’ın Gülleri” derdi. Gülün müridi kardeşim şimdi gurbet elde görev yapıyor. Şayet Ergani’de olmuş olsaydı; içleri arı sesli güllerin içinden çıkmaz, köklerini kazar ve temizler, ayrık otlarını ayıklar, zararlı böcek ve hastalıklara karşı ilaçlamasını yapar ve gübrelerini verir, budamalarını yapar, kurumuş ya da fazlalık oluşturan dalları keser, damlama sistemindeki su borularını kontrol eder ve su akışlarını ayarlardı. Şadan da benim gibi şimdi çok uzaklarda... Güller sahipsiz gibi... Tanıdıkların bakımına muhtaçlar...

Gulan ayına girdik. Şimdi aşk ve şiirin gülle bezeneceği zamandır. Aşk ve şiir gülsüz olmaz. Ehmedê Xanî, Mem û Zîn adlı ünlü divanında “aşkın etkisinin niteliğini” açıklarken: “Gül hiç güllere olur mu âşık!” diye iki güle (Zîn ve Sîti’ye) sorar. Ve bu sorudan önce de, Dadı’nın ağızından, eril bülbülleri hatırlatırcasına, “Beşerin meyli için elbet beşer gerek/ Ama siz kızlar için genç erkekler gerek” diyerek, olması gerekeni açıklar. İranlı şair Ferûğ Ferruhzâd ise, aşkın güzelliğini ve yıkıcılığını bir kadın olarak hem yaşar ve hem de cesaretle bunu şiirlerinde anlatır. Sevgiliyle buluşmasını, hamile kalış hikâyesini anlattığı “kırmızı gül” şiirinde şunları yazar: “o beni kırmızı gül bahçesine götürdü/ ve karanlıkta ısırap dolu saçlarıma kırmızı bir gül/ taktı/ ve sonunda/ kırmızı bir gül yaprağı üzerinde benimle uyudu”.

Gulan ayına girdik. Şimdi güllerin ellerde bayrak olacağı zamandır. Gül ayının ilk günü, yani Yek Gulan/ Bir Mayıs, İşçi ve Emekçinin Bayramı’dır. Meydanlarda hak ve özgürlük taleplerinin yükseltildiği, yasak ve baskılara başkaldırış günüdür. İşçi sınıfının nicelik ve nitelik olarak güç kaybetmiş olması, emek örgütlerinin günün koşullarına uygun bir programlarının olmayışı, sınıf bilincinden yoksun ve bölünmüş olunması, pandemi, kötülük ittifakının hükmettiği merkezi yönetimin otoriter baskıları bu güzel günün bir şenlik havasında kutlanmamasının bahanesi olamaz. Gül ayındayız çünkü. Bir Mayıs/ Yek Gulan, doğanın canlandığı; çalışan, üreten ve düşünen insanların yeniye ve güzelliğe olan inancının tazelendiği, mavi damarlarda kırmızı kanının kaynadığı gündür. Emeğe saygı duyan biri olarak, Bir Mayıs/Yek Gulan Bayramı vesilesiyle, akıl ve emeğe inanan, özgürlük ve bilginin peşinden giden, demokrasi ve adalet mücadelesini şiar edinen tüm güzel insanların bayramını en içten duygularıyla kutluyorum.

Gulan ayına girdik. Şimdi güllerin devrim renginde olduğu zamandır. Yürüyüşlerde, mitinglerde, cenazelerde, mezarlıklarda, sevgililerin buluşmasında, nişan ve evliliklerde, şarkılarda, türkülerde, şiirlerde bizim için gül hep baş sıradadır. Gül aşk, sevgi ve devrimin imgesidir. Hava Anam belki de bu nedenle kırmızı gülleri ve devrimcileri seviyordu; gençleri kendi çocukları gibi sahipleniyordu. Ana yüreği hep genişti, yıllar ruhunu söndürmemişti. Herkese kapısı daima açıktı: Kaymakama da, devrimcilere de, delilere de... Çok insan ekmeğini yemiş, çayını içmiştir onun. Mehmet Şah Yıldız'ın deyişiyle; "O bir Ana Gorki idi." Vefatının birinci yıl dönümünde anamı saygı, sevgi ve özlemle anarken, Hilmi Yavuz'un "devrim" adlı şiirini sanki mezarı başındaymışım gibi anısına hürmetle dua niyetine okumak istiyorum:

*Bir gülün açılması devrimdir
Bildiğin anladığın bir devrim
Kimbilir nereye varmışlığımız
Bir av sonu ağırlayan gözlerim
Seni anmak öyle kolay değildir
Denizler: biraz çocuk kalmışlığımız*

*Bir gülün açılması devrimdir
Bildiğin anladığın bir devrim
Gecede bir bozkır kalmışlığımız
Bakışları ağırlayan seslerim
Sana bakmak öyle kolay değildir
Simgeler: en çocuk yanlışlığımız*

1 Mayıs 2022 tarihinde:

<https://www.tigrishaber.com/gul-gulan-anam-5655yy.htm>

<https://www.gaphaberleri.com/kose-yazisi/939/gul-gulan-anam.html>

<https://ruhanews.com/kose-yazisi/697/gul-gulan-anam.html>

<https://www.3uncugoz.com/gul-gulan-anam/>

<https://www.erganihaber.net/kose-yazisi/1414/gul-gulan-anam.html>

<http://www.karikaturistik.com/>

12/

Bir Başvuru ve Gelen Cevabi Yazı

İçişleri Bakanlığı'na Bilgi Edinme Başvuru Yazım

Yazarım. Ben ailem ile ilgili şimdi bir kitap araştırması yapıyorum. Babamın dedesinin dedesinin babası Kavas Mehmed'in Halep'ten geldiği ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Subay olarak görev yaptığı aile büyüklerimizce anlatılmaktadır. Ailemiz önceleri Kavasogulları ve daha sonraları Sofibekirler olarak adlandırılmıştır. Soyadı kanunu çıkınca da Üzülmmez soy ismini almışız. Nüfusa kayıtlı olduğum (Diyarbakır) Ergani Nüfus müdürlüğünden aileme ait soy zincirini istedim. Bana dedelerimizden olan 11690075650 T.C. Kimlik Nolu Cüma Üzülmmez'e (1861-1948) kadar olan aile büyüklerime ait Nüfus Kayıt Örneği verildi. Daha öncesindeki bireylere ait bilgilerin ise bulunmadığını söylediler.

Bilgi edinme yasası gereği 11690075650 T.C. Kimlik Nolu Cüma Üzülmmez (1861-1948) den önceki aile büyüklerimize, atalarımıza ait fertlerin bilgi ve kayıtların tarafıma gönderilmesini istiyorum.

Selam ve saygılar.

14 Ağustos 2013
Müslim Üzülmmez

Gelen Cevabi Yazı

Sayın Müslim Üzülmez

14.8.2013 tarihinde Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü birimine 4982 Sayılı Bilgi Edinme Kanunu kapsamında yapmış olduğunuz müracaatınızın cevabı aşağıdadır.

Nüfus Hizmetlerinin yürütülmesi ve nüfus kayıtlarının tutulmasına ve nüfus kayıtlarına ilişkin bilgi ve belge verilmesine ilişkin hususlar 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu ve bu Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik ile düzenlenmiştir.

Nüfus kayıt örneği kişinin aile kütüğündeki nüfus kaydının çıkartılarak aslına uygunluğu onaylanmış aksi kanıtlanıncaya kadar geçerli olan resmi belge olup birçok hak ve yükümlülüğün yerine getirilmesinde karine teşkil etmektedir. Nüfus kayıt örneğinin verilmesindeki usuller ise 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanununun 43 ve 44 üncü maddelerinde ayrıntılı bir şekilde belirlenmiş olup Kanunun 44 üncü maddesinin g bendinde kaydın sahipleri ancak, alt ve üst soylarına ait nüfus kayıt örneklerini doğrudan almaya yetkili olup bunlar dışında diğer kişilerin nüfus kayıt örneklerini almaları mümkün değildir. Ayrıca, 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanununda soyağacı ya da soy kütüğü verilmesine yönelik bir düzenleme bulunmamaktadır.

5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanununun gizlilik başlıklı 9 uncu maddesi “Nüfus kayıtları ve bu kayıtların tutulmasına dayanak olan belgeler gizlidir. Bunlar, yetkili ve sorumlu memurlar ile teftiş ve denetim yetkisi olanlar dışında kimse tarafından görülüp incelenemez. Mahkemeler bu hükmün dışındadır. Nüfus kayıtlarına bu bilgileri işleyen memurlar ve Kimlik Paylaşımı Sistemi kapsamında nüfus kayıtlarından faydalanan diğer görevliler de bu gizliliğe uymak zorundadırlar. Bu yükümlülük, kamu görevlilerinin görevlerinden ayrılmalarından sonra da devam eder.” hükmündedir.¹⁶¹

4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanununun 21 inci ve bu Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmeliğin 32 nci maddesi ile de kişinin izin verdiği hâller saklı kalmak üzere, özel hayatın gizliliği kapsamında, açıklanması hâlinde kişinin sağlık bilgileri ile özel ve aile hayatına, şeref ve haysiyetine, meslekî ve ekonomik değerlerine haksız müdahale oluşturacak bilgi veya belgeler, bilgi edinme hakkı kapsamı dışında tutulmuştur.

¹⁶¹ Siyahlaştırma bana aittir. –Müslüm Üzülmez

Yukarıda belirtilen mevzuat hükümleri uyarınca kişiler ancak alt ve üst soylarını kapsayan nüfus kayıt örneklerini yerleşim yeri nüfus müdürlüğünden alması mümkündür. Bunun dışındaki talepler 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanununun 44 üncü maddesinin (g) bendi ve 4982 sayılı Kanununun 7, 9, 21'inci maddelerine aykırılık teşkil etmektedir.

Belirtilen nedenlerle, alt ve üst soyunu kapsayan nüfus kayıt örneklerinin dışında soyağacı ya da soy kütüğü olarak tanımlanan taleplerin yerine getirilmesi mümkün değildir.

İçişleri Bakanlığı
Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü

Önemli: Bu mail'e cevap vermeyiniz. Başka bir konuda bilgi talebiniz varsa veya cevaptan memnun değilseniz lütfen [İç İşleri Bakanlığı Bilgi Edinme Başvuru Sayfası](#)ndan yeni bir başvuru yaparak irtibata geçiniz. Aksi takdirde isteğiniz işleme alınmayacaktır.

Kimden: "info@icisleri.gov.tr" info@icisleri.gov.tr
Kime: muslimce@yahoo.co.uk
Gönderildiği Tarih: 15 Ağustos 2013 11:40 Perşembe
Konu: İÇİŞLERİ BAKANLIĞI: Bilgi edinme başvurunuz hakkında cevap

FOTOĞRAFLAR

“Zamanın unutturduklarıyla fotoğrafın hatırlattıkları içimizde çarpışır.”¹⁶²

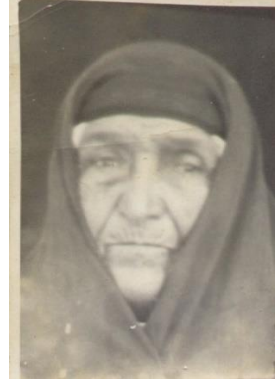
Açıklama:

Fotoğraflardan ancak bulabildiklerimizi kitabımıza alabildik. Aile büyüklerimizden birçoğunun fotoğraflarını maalesef bulamadık. Bulamadıklarımızın fotoğrafları ellerinde olanlar şayet bunları bizlere iletirlerse ileride yapılacak kitabın yeni baskılarında bu eksiklik telafi edilecektir.

¹⁶² Murathan Mungan, **Aşkın Cep Defteri**, Metis Yayınları, İstanbul-2012, s.55.

Cüma Üzülmöz
(d.1861-ö.1948)

Esma Üzülmöz
(d.1889-ö.1971)

Cüma Üzülmöz'in Çocukları

Zekeriya Üzülmöz
(d.1319/1903-ö.1986)

Sıddıka (Üzülmöz) Çakın
(d.1914-ö.1996)

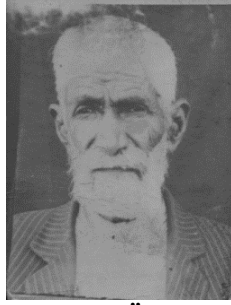

Abdullah Üzülmöz
(d.1915¹⁶³-ö.1979)

Açıklama:

Cüma Üzülmöz ve kızlarından Hava ile Rehime(Reho)'nin fotoğraflarını bulamadık.

¹⁶³ Abdullah Üzülmöz'in mezar taşında doğum tarihi 1911 yazılıdır.

Abbas Üzülmez
(d.1865-ö.1948)

Hava/Hevi Üzülmez
(d.295/1879-ö.1943)

Abbas Üzülmez'in Çocukları

Zeliha/Zelo) Üzülmez
(d.1907-ö.1996)

Fahriye (Üzülmez) Kılıçkap
(d.1921- ö.2017)

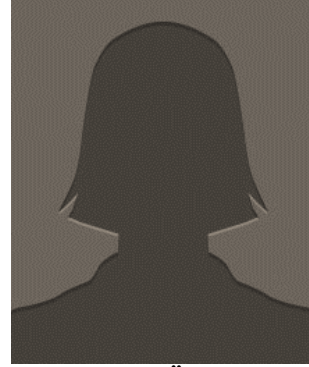
Mehmet Üzülmez
(d.1931-ö.1994)

Açıklama:

Sofibekir oğlu Abbas Üzülmez birçok evlilik yapmıştır. Resmi kayıtlarda sadece Naile ve Hava (Hevi)'nin ismi var. Zeliha(Zelo) Naile'den, Fahire (Fahriye/Faho) ve Mehmet ise Hava/Hevi'den doğmadır. Naile'nin fotoğrafını bulamadık.

Mehmed Üzülmez

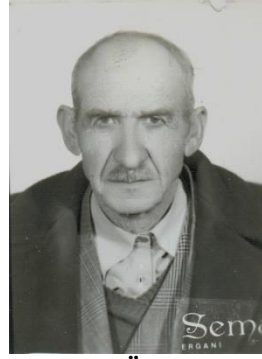

Sabite Üzülmez

Mehmed Üzülmez'in Çocukları

Ali Üzülmez
(d.1907-ö.1979)

Bekir Üzülmez
(d.1909-ö.1989)

Açıklama:

Mehmed Üzülmez edindiğimiz bilgilere göre iki evlilik yapmıştır. Eşlerinden ilki Sabite, ikincisi Minto'dur. 3 erkek, 3 kız çocuğu olmuştur. Çocukları tümü Sabite'den değildir. Eylül 2004 tarihinde Ali oğlu Mahmut Üzülmez'in Müslüm Üzülmez'e yaptığı açıklamaya göre en büyük oğlu Ömer Seferberliğe gitmiş ve bir daha dönmemiş. Ne ölüsü, ne dirisi gelmiş. Hakkında hiçbir haber dahi gelmemiş.

Mehmed Üzülmez ve eşlerinin ve de kızlarının fotoğrafını bulamadık.

Zekeriya Üzülmmez
(d. 1319/1903-ö.1986)

Şadiye/Şado (Yerlikaya) Üzülmmez
(d.1904-ö.1987)

Zekeriya Üzülmmez'in Çocuğu

Zeki Üzülmmez
(d. 1946-ö.2000)

Açıklama:

Zeki Üzülmmez biyolojik olarak Abdullah ve Zeliha Üzülmmez'in oğludur. Zekerya ve Şadiye Üzülmmez'in çocukları olmadığı için, 04.04.1956 tarihinde Ergani Asliye Hukuk Mahkemesi'nin 04.04.1956 gün ve 1956/26-59 sayılı kararı ile Zekerya ve Şadiye çiftine evlatlık verilmiştir.

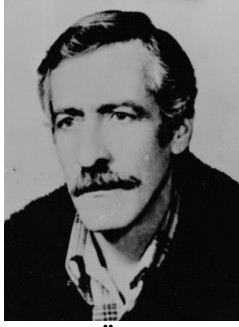

Abdullah Üzülmmez
(d.1915-ö.1979)

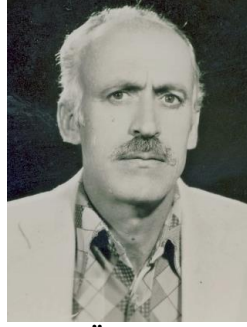

Zeliha/Zelo Üzülmmez
(d.1907-ö.1996)

Abdullah Üzülmmez'in Çocukları

Cuma Üzülmmez
(d.1931-ö.1993)

Yahya Üzülmmez
(d.1933-)

Mürüvvet (Üzülmmez) Değirmenci
(d.1937-)

Kıymet (Üzülmmez) Çakın
(d.1941-ö.2018)

Hamza Üzülmmez
(d.1943-ö.2012)

Naile (Üzülmmez) Kaya
(d.1948-ö.2005)

Açıklama:

Cuma ve Yahya'nın nüfus cüzdanlarında anne adı "Zerife", diğerlerin "Zeliha" yazılıdır. Dedemiz tek evlilik yapmıştır. Zerife sehven yazılmıştır.

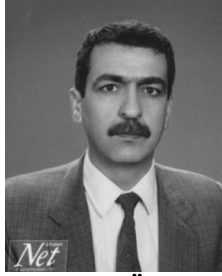

Cuma Üzülmmez
(d.1931-ö.1993)

Hava (Değirmenci) Üzülmmez
(d.1933- 2022)

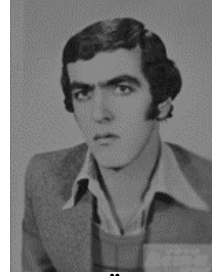
Cuma Üzülmmez'in Çocukları

Müslim Üzülmmez

Ali Haydar Üzülmmez

Miktat Üzülmmez

Gülnaz(Üzülmmez)Kılıçkap

Şahin Üzülmmez

Yüksel(Üzülmmez)Değirmenci

Filiz (Üzülmmez) Değirmenci

Şadan Üzülmmez

Yahya Üzülmaz
(d.1933-)

Hatice (Yerlikaya) Üzülmaz
(d.1936-ö.2001)

Yahya Üzülmaz'ın Çocukları

Sevgi Üzülmaz

Suphi Üzülmaz

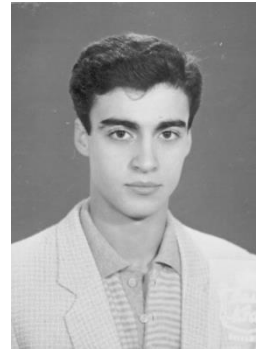
Şükrü Üzülmaz

Cemil Üzülmaz

Celal Üzülmaz

İbrahim Üzülmaz

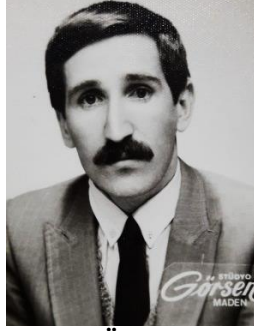

Zeki Üzülmaz
(d.1946-ö.2000)

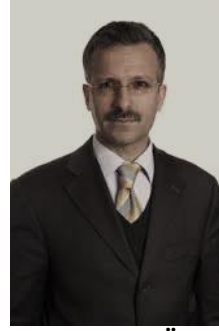

Ayşe (Parlak) Üzülmaz
(d. 1942¹⁶⁴-ö.2020)

Zeki Üzülmaz'ın Çocukları

Şeref Üzülmaz

Abdurrahman Üzülmaz

Esma (Üzülmaz) Açıkgöz

Eşref Üzülmaz

Hilal (Üzülmaz) Çakmakçı

¹⁶⁴ Ayşe (Parlak) Üzülmaz'ın Nüfus Cüzdanında doğum tarihi 1938 yazılıdır.

Hamza Üzülmaz
(d.1948-ö.2005)

Gülçin (Kılıçkap) Üzülmaz

Hamza Üzülmaz'ın Çocukları

Deniz Üzülmaz

Şinasi Üzülmaz

Banu (Üzülmaz) Başaran

ZAMANA DİRENEN FOTOĞRAFLAR

Dedemiz Abdullah Üzülmöz 1930'ların sonu veya 1940'ların başı

Abdullah Üzülmmez

Zeliha/Zelo Üzülmmez

Zeliha/Zelo Üzülmmez evinin önünde :1979

Abdullah Üzülmmez oğlu Hamza Üzülmmez ile... 1970'li yıllar

Fahriye/Fahire (Üzülmmez) Kılıçkap

Yıl: 2004

Siddika/Sido (Üzülmez) Çakın (d.1914-ö.1996)

Bekir Üzülmaz minare yaparken/minarenin kapısında

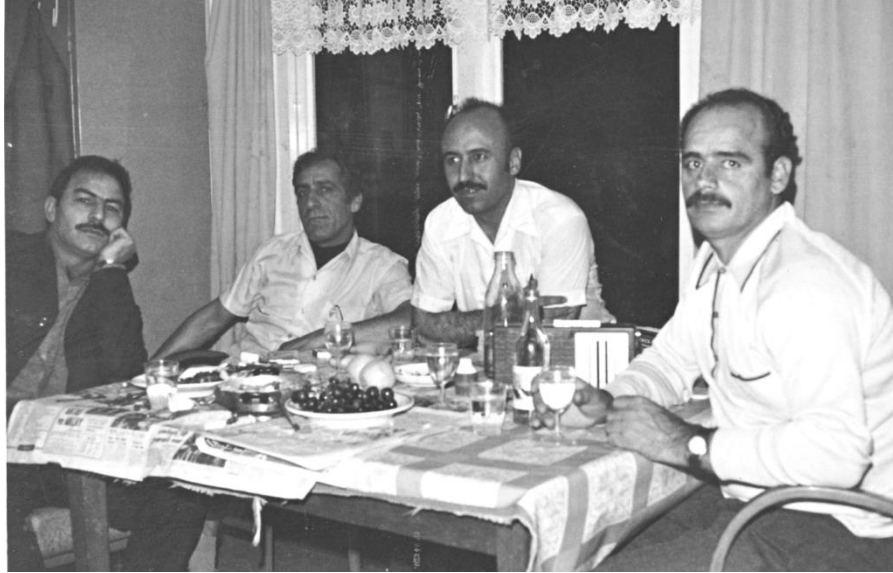
Bekir Üzülmaz, eşi Papo ve kızı Nevziye Üzülmaz ile -1970'li yıllar(?)

Cuma Üzülmöz, 1960'li yılların başı.

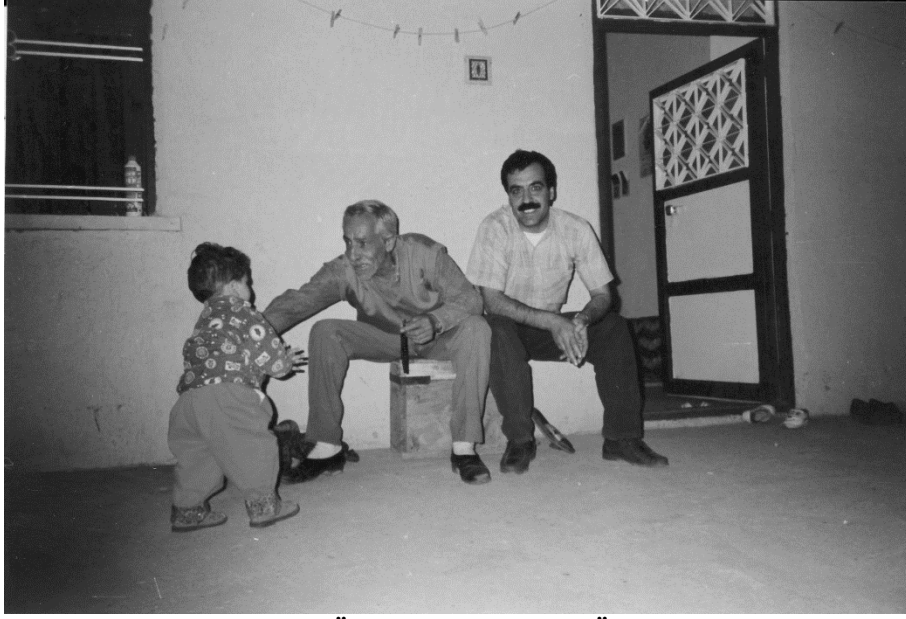

Cuma Üzülmaz Batman Ulu Cami minaresini yaparken Yıl: 1963(?)

Cuma Üzülmaz Hollanda'da arkadaşlarıyla.

Yıl: 1973

Niyazi Değirmenci, Cuma Üzülmaz, Ali Haydar Üzülmaz Ergani 1992

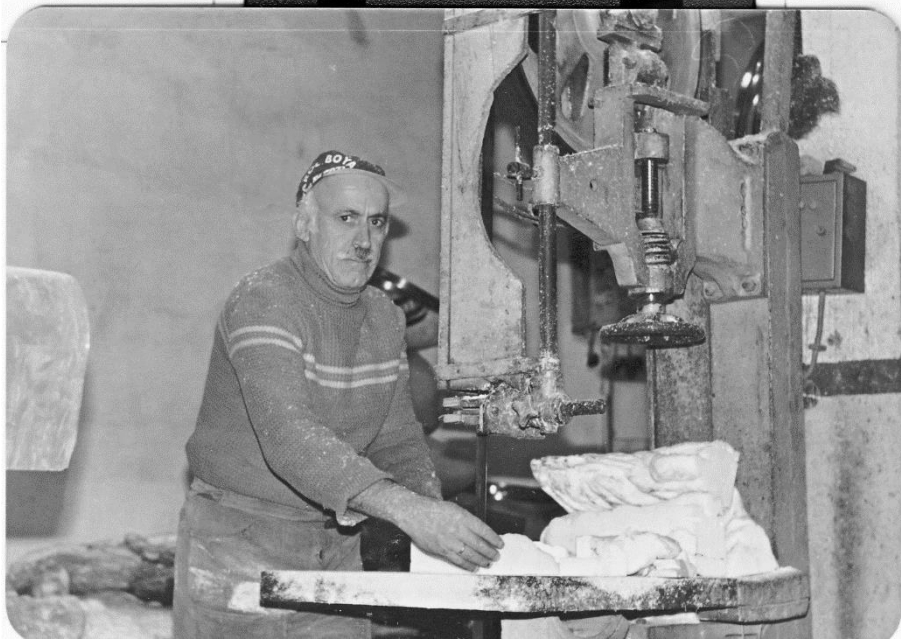
Hava (Değirmenci) Üzülmaz

Yıl: 2005

Hatice Üzülmöz-Yahya Üzülmöz.

1980'li yıllar.

Yahya Üzülmaz plastik atölyesinde çalışırken. Bayrampaşa-İst. Yıl: 1986

Hatice Üzülmaz kış kabağı doğrarken...

İstanbul-1990'lı yıllar.

Müslüm Üzülmöz ve Hatice (Yerlikaya) Üzülmöz

Yıl: 2000

Şadiye/Şado Üzülmöz

Üçevler Ergani

Yıl: 1973

Zeki Üzülmaz Elazığ'ın Palu ilçesi Beyhan Nahiyesinde posta gişe memurluğunda çalışırken. Yıl: 1993

Zeki Üzülmaz kızı Hilal Çakmakçı'nın düğününde. Elazığ, 13 Kasım 1999

Ayşe (Parlak) Üzülmaz, Elazığ Abdullahpaşa Mah. Yıl: 2014

Cüma Üzülmaz (d.1861-ö.1948)'in kızı Hava'dan olan torunu Şevkiye Değirmenci (d.1911-ö.1983)

*Fahri Değirmenci (d.1906-ö.1999/Şevkiye'nin eşi), Mitat Üzülmaz,
Müslüm Üzülmaz-Üçevler. Yıl: 1990*

Esma (Mürüvvet/Üzülmaz) Değirmenci

Nurettin Değşrmenci ve Müslüm Üzülmöz Güngören-İstanbul 2001
Yayınlanacak olan RÜŞVETİN ADI kitabın içeriğine dair sohbet ederken.

Cuma Üzülmöz, Ali Haydar Üzülmöz ve Hava Üzülmöz
1 Ocak 1988'de Yılbaşı nedeniyle Diyarbakır 5 Nolu Askeri Cezaevi'nde
yapılan açık görüş.